

Bouwkonstige wercken, begrepen in 8 boeken : waar van het derde en seste boek voortkomen met hare beschrijvinge en platen, als zijnde de voornaamste de bouwkonst rakende : aangaande de andere boeken, daar van vertoonen wy alleenigh hare platen ...

<https://hdl.handle.net/1874/42939>

HET
V O O R B E E L T
Der Algemeene
BOUWVKONST

Van
VINCENT SCAMOZZI,

Bouwmeester van
V E N E E T I E.

HET DERDE BOECK, IN'T EERSTE DEEL.

Vertoonende allerhande slag van Heerlijke en
befondere Gebouwen : de heerlijkheit van de Gestichten der
oude Grieken en Romeynen, en de ghedaenten en gezichten der treffelijke
Heerenhoven, en van allerhande Staten in verscheyde Landen en Steden, in
Italien en elders, van den selven Bouwmeester geordineert.

Mitsgaders

*Van de Gestichten ten platten Lande, soo van Oudts als van onsen Tijdt, en
het gebruyck der selve ghedeelten : oock van de Weghen, Voorhoven en Lusthoven, Tuynen,
Ouyers, en diergelijke saecken : oock van het opdoen der Wateraderen, en van Waterleydinghen, als mede de
toestelling van Bronnen, en andere vermaeckelijckheden : en geweldige Werck gevaerten om het
Water op te dryven.*

Verrijckt met schoone

Afbeeldinghen en Plaeten.

AMSTERDAM,

By *Danckert Danckert sz.* Const en Boeckverkooper in de Kalver-
straet, in de Danckbaerheit, 1658.

Den edelen en grootachtbaren Heere

CORNELIS ^{DE} **GRAEF,**

Vryheere van Zuydpolsbroeck,

Burgermeester en Raedt van

A M S T E R D A M,

En

Bewinthebber van de Oostindische Compagnie.

Oen eerst de noot, onder de noodige Konsten, de Bouwkonst, naer het voorbeeld der swaluwe byen en andere dieren, gevonden hadde, gingen de schrandere bouwvernuften verder, om de geduursaemheyt en heerlijkheyt met het gerief te vergeselschappen; en de Bouwkonst, die in haer begin noch ruuw en onbeschaeft was, door de Wiskonst en andere konsten geregelt en opgeholpen, begon het hooft aen d' Euphraet hemelhoogh op te steecken, en sedert, na het verstroyen der geslachten en volcken, omtrent den Nyl aen te wassen, waer van de geweldige Grafnaelden noch heden levendigh getuygen, gelijk oock elders d' andere wonderwercken der wereldt, tot dat dese Edele konst sich verspreyde onder d' oude Griecken en Romeynen, en de Wereldt in Europa vercierde. Naderhant kreegh de Bouwkonst eenen vreeselijcken crack, door den inbreuck en woestheyt der Gotten en Noortsche Volcken, en quam allengskens meer en meer te verbasterden, en haren luyster te verliezen, tot een blick dat niets ter wereldt bestendigh is, nochte in zynen voorgaenden stant blijft. De Vinders der Bouwkonst, hunne oogen slaende op de wercken van Godt almachtigh, verstonden dat men in het bouwen niet ongeregelt en in het wildt, maer geschickt en geregelt behoorde te gaen, en op maet en getal en evenredenheyt te letten, gelijk de groote en kleyne wereldt, namelijk het lichaem des menschen, soo volkomen op
hare

hare maet getal en gewicht gebouwt en gheordineert zyn , dat'er niet aen te berispen noch te verbeteren, noch yet by of af te doen valt, sonder het werck te ontluysteren of te vermincken , en zynen welstant te verminderen. Of het nu by wijlen gebeurt dat de Bouwmeesters van onsen tijt, die d'Aelouden, Vitruvius en andere pogen naer te volgen, onder het bouwen ergens hier in te kort schieten , en dit volkomen oogmerck niet bereycken; soo en mach men dit hierom niet de Bouwkonst wijten, maer het gebreck des bouwers , want de konst, haere wetten en vaste grontregels volgende, kan geensints van de volkomenheyt af dwalen , nochte sich selve ontvallen. Om het verval en de gebreecken deser loffelijcke Konste, door de woestheyte der tyden allengskens ingesloopen, te kennen, en de Bouwkonst in haeren eersten glans te herstellen, en tot den luyfter der Ouden te brengen, hebben sich in Italien nu en dan verscheyde vernuften, by Princen en groote Heeren aengequeect, naer hun vermogen gequeeten, en onder andere de doorluchtige Vincent Scamozzi, Bouwmeester van Venetien, die zijne Stadt, en voorts veele Hoven, en Steden in Italien met zynen onsterfelijcken arbeydt verheerlijckt en gedient heeft, en ons met eenen sonderlingen yver nagelaten zyne teeckeninghen, afbeeldingen, en ontworpsels, en de beschryvinge der gebouwen, en hunne gronden, om alle leerlustigen hier mede te dienen. Dewijl nu zyn boeck in soo groote eere en waerdye, by alle kenners en opmerckende bouwheeren gehouden wort, vond ick geraden het derde boeck in het eerste deel uyt het Italiaensch te laten vertalen, en met zyn eyge plaeten, by my uyt Italien herwaerts gebracht, door den druck onse Nederlanden mede te deelen. Uwe Ed: die in dese konste een sonderling behagen scheidt, en door haer beleyt en doorsichtigh oordeel den bouw van ons Stadthuys bevordert, en tot sulck een volkomentheyt help uytvoeren, sal, hoop ick, hierom sich niet belgen, dat wy onder den luyfter van zynen Ed: Naem dit boeck aen den dagh brengen, om den Nederlanden, met de Fackel van Scamozzi, en zyn overtreffelijck vernuft, toe te lichten, op dat alle misstandt in het bouwen gemijt werde, en ons Nederlandt voortaan mede, onder het bouwen in de glorie en heerlijckheyt der aeloude Bouwheeren mach deelen, waer op wy, Ed: grootachtbare HEER, uwe Ed: geluck en voorspoedige Regeringe, den algemeenen Staet ten beste, toewenschen, en wenschen te blyven

Uwe Ed: Grootachtbare

Getrouwe en ootmoedighe burger en dienaar

DANCKERT DANCKERTSZ.

Aen den

LEEZER,

Ende alle Bouw-konstenaren, en Lief-
hebbers der Bouw-konst.

Vrientlijke Leser, ende alle ghy waerdighe Lief-hebbers der lof-
felijke Bouw-konst, wy komen U E. hier in onse gemeene Moe-
der-lijke ende Woordt-rijcke Nederlandtsche Tale, voor dragen
het derde Boeck uyt het eerste Deel, van de hoogh geachte Beschry-
vingh der al-gemeene Bouw-konst, (in't Italiaens naeuw-keur-
lijck beschreven, ende uyt gegeven in den Iare 1615. by den uyt-
steekenden ende grooten Bouw-konstenaer Vincent Scamozzi, vermaert
Bouw-Meester der Alder-beerlijcke en wijdt-beruchte Stadt Venetien,) niet sim-
pelijcken een Copye ofte maer een bloote Translatie: Maer zijnde dese de
selve, ende de Originele Platen van Scamozzi, met zijn eygen handt geteekent,
het Originaal ende Principaal selver; die ick, in den Iare 1655. in Venetien zijnde,
met groote vleyt hebbe na gespeurt, op gesocht, de Erfgenamen af gekocht, ende
met my mede uyt Italien gebracht. Ende gelijk als mijn zalig: Vader Cornelis
Danckertsz. goeder ged^m. met zeer goede reden, het seste Boeck uyt het tweede
Deel van den voornoemden Scamozzi, spreekende eyghentlijcken van de vijf
geschickte Ordre, of soorten van Pilaren, heeft uyt gepickt, en in't Nederduyts uyt
ghegeven, in't Iare 1640 (het welke werdt mede op nieuw by my uyt gegeven, en
van verscheyde fouten ghesuyvert en verbeetert, daer sich veele onnodich aenghe-
stooten hebben, ende aen de goede verdelinghe van Scamozzi zijne Reekeninghe
in parten, die soo seecker en klaar gaet, daer van in't voornoemde Boeck goede reden
sal ghegeven worden) uyt de selve en ghelijcke reeden heeft 't ons, gunstighe Leeser,
ende alle ghy waerdige Bemidders der loffelike Bouw-konst, ook mede goet gedacht
dit derde Boeck, genomen uyt het eerste-deel van de Algemeene Bouw-konst
van Scamozzi, U E. door den Druck gemeen gemaect voor te dragen, het welke
wy uyt druckelijck uyt de andere resterende Boecken, hebben uytgekeurt, waer in Hy
seer grondich ende wytloopich verhandelt, en spreekt van de al ghebeele Bouw-
zaaken in't algemeen, ende van alles, dat daer aen en toe ghehoorich is, als van de
gelegentheyten en 't verkiesen der Bouw-plaets, ende alle aenmerckinge, soo op de ge-
le-

legentheyte van de Gront en 't omgeleegen en bystaende, als de hoedanicheyte van de Locht, Winden, Water, ende anders; als mede van alle soorten van de gheheelde Bouw-formen; en wel gebouwde Gebouwen, en met welke grootsheyte, soo de oude Grieken als Romeynen hebben uyt gesteecken: van alle welke saacken by onsen vernuftigen Autheur (en sonderlingh in dit teghenwoordighe derde Boeck,) naeuwkeurlijcker, klaerlijcker en wijtluftiger wert verhandelt, als oyt by eenigen anderen Autheur van dese saecke spreekende, is ghedaen, de welcken wy door de Tael-kundighste die wy hebben weten te bekomen, alle Lief-hebbers en Bouw-konstenaren ten dienste, te wege gebracht: doch onsen Oversetter uyt onse voorsorge heeft in dese vertalinghe, meerder getragt om op 't eygenlijckste de uyt-druckelijcke meeninghe van den Autheur, eyghentlijcken te vertoonen, als wel op de çierlijckheyt van de Reden, die wel dickmael met veelheyt van ghesochte omspraek en çierlijcke woorden, de eygentlijcke meeninghe komen te verduysteren.

Biddende gonstighe Leeser, ende alle ghy waerdighe Bemidders, soo van de loffelijcke Bouw-konst, als van alle goede weten-schappen ende konsten, onder de welke doch de alder-heerlijckste Bouw-konst een aenmerckelijcke plaetse toe komt, desen onsen Arbeyt en Kosten in 't uytgeven, met alsoo goeden wille aen te nemen, als wy het selve (soo ten nutte, en tot Acht-baerheyt en Eer van het gheheele Nederlant, als tot dienst van een yeder) hebbe in 't licht gegeven: zulcks dat wy, uyt het wel ontfangen en vergoeden van onsen Vlyt en Arbeyt, oorsaeck hebben te nemen, om de refterende Boecken van onsen Autheur (waer in Hy handelt, van de Meet-konst, Sterckten ende Steede-bouwingh, en andere konstighe Saecken,) mede Hollandts te doen spreekken, en in 't licht te geven, waer toe wy al bereyts dit tegenwoordighe Boeck alsoo hebben vervaerdicht, met de selve Letteren en Bladt-tallen van het Italiaensche, om in sulcken gevalle geen belet of hinder te geven, en bequaem te zyn om elck Boeck naer yders gherief, 't zy apart of te samen by een te kennen voegen en binden, het welke ick vertrouwe dat U E. aenghenaem sal zyn, blyvende

Gunstige en Vriendelijcke Lesers.

U E. algenegen en Dienstwillighe Vriendt

DANCKERT DANCKERTSZ.

VOORBEELDT

Van de

ALGEMEENE BOU-KONST

Van

VINCENT SCAMOZTIUS

Bouw-meester van Venetien.

EERSTE DEEL, DERDE BOECK.

*Van de uytmuntentheydt der Ouden Bouwinge, soo in 't gemeen, als bysonder;
Hoedanighen Loff het VVel-bouwen toe-komt, en van de
soorten der bysondere Gebouwen.*

Eerste Hoof.

40 **N**dien men wel wil gaen insien, met wat een uytmuntentheydt, en volmaecktheydt de Ouden hebben gebouwt, niet alleen in 't ghemeen, maer oock in bysondere, 't is sekerlijck een verwonderens waerdige sake: so veel men uyt de Historien en overgebleven Vestingen kan begrijpen. En daeren-tegens dat na 't verval der Grieksche gemeyne Regeeringe, en van het Roomsche Keyferdom, in so vele eeuwen, gheduerende de Oorloghen en Overvallen van de woeste Volckeren, niet alleen in Italien, maer oock in het meestendeel van Europa, van duysent en duysent Gestichten, die ghebouwt zijn, soo ghemeyne als bysondere niet eenen gesien is, dat met reden soude moghen geprefen werden, of verwonderingh geven; Want zy alles maer deden by geval en onbewust van de schoonheydt, en volmaecktheydt.

50 Soo dat, dat de Menschen daer-en-tusschen allenskens weder souden gheraecht hebben te wonen in Holen en Speloncken, en uytgeholde Boomen, beschut onder een dack van tinnen en biesen, of decksel van Riet en Kruyt (gelijck *Viruvius* betuyght) dat gedaen hebben onse eerste Vaders, van het Huys van Romulus; en by die Atheniensers, en in de deelen van Vranckrijck en Spangien; en daerna by de Frigiers, en andere Volckeren; alle het welcke dat wy oock hebben ghemerckt in Hungarien, en in Duytslandt, het welcke onse meeninghe niet en is alhier te willen verhalen; en *Pausanius* seydt, dat *Pelasgo* onder de Arcadiers de eerste is gheweest, die dese dingen onderwisen heeft ghehad. Niet lange na 't welcke, dat de Verstanden hebben begonnen opgeweckt te werden, om de goede Bouw-konst na te soecken, dewelcke also na-bootfende, en de Oude dingen navolghende, zijn also tot verbeteringe gekomen. Sulcks dat men heeft te verhoppen, dat deselve weder sal opklommen tot hare oude glants en grootheydt; en te meer, wanneer die door geleerde, en wijze Personen, en van schoone wijt-uytgebreyde Verstanden, ge-oeffent, sal werden.

Het Huys, volghens *Festus*, was genoemt van de uytgravinge, graff of hol, by de Latijnen van *Adivo*, genoemt *Ade*; want de eerste bewooninge zijn geweest laagh, by of in der aerden, sonder eenighe grootheydt, of sierelijcke optoogingh, van slechte stoff, zijnde maer hollen of gaten van der Natuur, of Hutjens gemaeckt van tinnen, en van binnen gebonden aen groote tacken, natuurlijck uytgeholt. Het Huys, volgens *Aristoteles*, is meer noodlijcker, als de Stadt, en het heeft meer

libro 2.
cap. 1.

libro 8.
fac. 385.

Varrone
Fab. Pic.
8. Etich.
cap. 4.
Merak.
text. 6.
com. 23.

waerfchijnlijkheydt dat het ghetal van weynighe, eerder gheweest is, als de versaminghen van velen, en dat het Huys in 't eerste maer na den macht van den Bouw-heer is begrepen, en slechtelijck in sijn begrijp ghestelt, en daerna, met de by-gekomen stoffe volmaeckt, waer door stracks den sin van dien heeft kunnen begrepen werden.

libro 7.
fac. 542.

Men verstaet van Herodianus, dat Romen heelē nauwe straten hadt, ende de bysondere Gebouwen hadden hecken voor de deuren, waer door de Pretoriaensche Soldaten geen kleynē brandt in de Stadt en stichten. Voor den brandt van Nero waren de huysen dicht aen malkanderen, en hadden hunne portalen by den wegh, en daer solders en balcken boven, waer doorse licht in den brant quamen en t'eenmael afbranden, en daerom soo hebben sy geordineert, ghelijck Suetonius verhaelt, datmen de huysen verre van malkanderen, en met steene mueren souden op-treken, en ghelijck een wulffel gemaect, op datse also vryer van 't vyer souden wesen.

Nel'e
Vite.

Vite.

Den Keyser Augustus (ghelijck hy selver verhaelt) vermaende grootelijcks alle Romeynen, om de Stadt van Romē te vergieren, waer over sy in 't ghemeen en bysonder waren murmurere; doch sulcks niet teghenstaende hebbense die schoonder en frayer gemaect, so datse van M. Agrippa en Mecenas, door dien sy wel ghetimmerd was, heel aengenaem ende waert heeft geweest, ende is soodanigh gheworden, datse geen meer den brandt nochte den Vloedt van den Tyber onderworpen was: welcke dinghen sy vervolcht hebben, soo wanneerse de Landt-gebouwen verhoogden, en maecten de mueren van gebacken steenen, en niet van ongebacken, ende de wooninghe ghelijck een wulffel, met weynigh hout: dit doende, soo suyverde ende holde sy her binnenste van de Riviere, ghelijck wy elders verhaelt hebben, en daer is een seker ghetal van Libertijnen geordineert, op datse den brandt van Romē souden te hulpe komen.

libro 2.
cap. 9.
libro 5.
fac. 97.

libro 21.

fac. 297.

Strabo.

li. 5. f. 97.

lib. 2. c. 6.

Auf. vit.

libro 16.

fac. 286.

Ascon. in

Cic. f. 80.

libro 6.

fac. 246.

Plut. Po-

lit. f. 16.

Livius verhaelt, datse de Huysen van Romē gemeenlijck met drie balcken maecten, en dat de- den sy om de naute van de Stadt, gelijk Vitruvius mede getuyght, en het is voor de tijden van den Keyser Augustus bevolen, dat langhs de ghemeene straten, de bysondere Gebouwen niet hoogher mochte zijn als tseventigh Romeynsche voeten; maer ten tijden van den Keyser Trajanus niet hoogher als 40 voeten; zijnde vele huysen door den Vloedt van den Tiber, en door d'aertbevinghe die aldaer regneerde, te niet ghebracht, 't gene (gelijck Strabo verhaelt) desgelijcks Alexandria overgekomen is, om datse boven d'andere was uyt-muntende.

Ten tijden der Republijcke soo zijnder in 't Paleys Huysen voor de Gemeente gemaect, en aen de Borgers diese verdiende, gegeven, gelijk aen Valerius Maximus, Marcus Valerius, Valerius Volefi van Publicola, en aen vele anderen, en dat om haer te eeren. Het Huys van Julius Drusus was soo open, dat de ghebueren heel wel in 't selve konden sien, daer waer een seker Meester die van hem begheerde vijf Talenten, om het te verbeteren; soo heeft hy geantwoordt, is 't by aldien ghy het op een andere maniere maect, hy aen hem thien Talenten wilde gheven, om dat geheel Romē het altoos soude kunnen sien, en dat om datse altijdts anders niet als lofwaardige dingen waren makende.

libro 16.

fac. 256.

libro 1.

fac. 144.

Strabo in 't beschrijven van Arabien, heeft gheseght, dat de Steden van Tana, alwaer den Keyser was woonende, ende de Stadt Cabatano, waer inne de Kercken ende de Paleysen heel schoon ghetimmerd waren, dat de huysen voor de wooninghe der bysonderen, waren op deselfde maniere als die van Egypten wat aengaet het hout-werck. Socrates verhaelt (ghelijck Senefonte seydt) dat hy geen dinck eerlijcker, nochte voor de menschen profijtlijcker en vant, als een goet Huys te bewoonen; en 't waer een dinck boven maten aenghenaem, soo wanneer als het in de grootste Somersche hitten koel was, en van de straten der Sonne bevrijdt, ende om dat het een mensche soude verkoelen, soo moetmense van een goede hooghte maken, en voorders dat de wooninghe voor de Winter moesten na 't Zuyden staen, om dat daer de stralen van de Sonne souden moghen inkomen, ende daerom moetmense in de koude Landen niet heel hoogh maken, 't en eynde om dat de lucht ende de stercke winden daer soo lichtelijck niet souden inkomen.

Men geloofte datmen over eenige tijdt timmerden om daer in te wonen, gelijkmen in 't begin- sel van de Werelt dede; en een weynigh daerna soo hebben sy om commodieusheydt gebouwt, en mede om profijt daer van te ghenieten, en om hunne Inkomste ende Coopmanschappen te bewaren, en alles tot het leven noodigh zijnde; andere hebben groote Dijcken gemaect, gelijk de Koninghen van Egypten ghedaen hebben, desghelijcks mede groote Pilaren, Dool-hoven en andere Wercken, ende dat om dat hun volck niet ledigh, luy nochte traegh souden wesen, gelijk die van Afrien en het meestendeel van de Griecken ghedaen hebben; en andere, om datse daer behaghen en ghenetichte des gemoedts in hadden, en om waardige gedachtenisse aen den nakomenden tijdt te laten, gelijk d'oude Romeynen; en eyndelijck door een sekere rasernije, boosheydt, en sonder eenighe reden of verstant ghedaen hebben, gelijk mede de Barbaren, na 't vervallen van Romē ghepleeght hebben, en daerom ist dat haer geen dinck en geluckt.

Een Gebouw en is anders niet als de t'samen-voeginge van een konstigh lichaem, doch van uyt- nemende ghedaente, en in gheen deel yets ontbrekende, en bequaem voor een heel lichaem ofte huys, en dat daer in te vinden is alle 't gene men begeert heeft, en dat het eerbaer is, en dat het een aenghenaem ghesicht voor onse ooghen geeft, waer uyt de schoonheydt spruyt, en dat het so uyt-nement fraey en wel ghemaect is, dat wy het dickwils met verwonderinghe zijn aensijnde; het welck anders niet en is, als dat alle deelen wel gestelt en tot het heele huys bequaem zijn, 't welck bysonderlijck in het ghene voorz van het huys verhaelt is, ende van de mate der Modullen voortkomende, 't zy dat het huys licht ofte van sware stoffe is, ofte ghemenght, en van een heel schoon gesichte, en desgelijcks mede van behoerlijcke vergierselen, soo in 't gheheel als ten deele, en van stercke stoffe, soo datmen uyt het maecksel kan bekennen de konst van de Meesters, de heerlijck-

heerlijckheydt van den Eygenaer, en het uytmuntende vernuft van den Bouw-meester; ende oock dat hy het oogh van de verftandighe en vernuftige menfchen voldoet, ende dat het tot dien eynde waer toe het ghemaect is, na ghelegentheydt van de perfonen, volgens het gebruyck der Landen, fal kunnen dienen.

Ja tot de onbequame Dieren toe kunnen wy vele dinghen, tot ons profijt streckende, tot de Bouwinghe nemen, want men fiet hoe dat de Byen (ghelijck Plinius verhaekt,) de huysen eerst voor de ghemeente heel kleyn en simpel maecken, op dat die tot hunne behoefte soude dienen; daer zijn oock andere huyskens van feskanten, die mackelijcker en bequamer zijn, maer voor hunnen Koningh maecken sy een groot en verheven plaets, en dat om sijne macht te vergrooten, en stelden die boven alle d'andere huyskens, en soo wanneer sy goede winste verhoopten, soo maken se mede huyskens voor die gheen voordeel en doen, dan alleenlijck die eenige kleyne dienst zijn doende, welke dinghen de menfchen moesten verwecken, en dat om dat dese beeskens ons leeren, volgens noodtdruft, te bouwen, na den staet en ghelegentheydt der menfchen, waer op Vitruvius aldus feydt; *De Huysen van de Stadt, moeten op een ander maniere als die van 't Landt, ghebouwt worden, &c.*

libro II, cap. II.

libro I, cap. 2.

Het heeft de Majesteit Godts, ghever van alle gratie, niet alleen gelieft den mensche met sijne gefellinne te schapen, maer na de gedane sonden der ongehoorsaemheydt, hem oock een volkomen macht, verstant en vernuftigheydt om hem te voeden, ghevende, en alsoo hem van de moeyelijcke tijden, en van 't bespringen der wilde Dieren te beschermen; en daerom so schijnt het dat de menfchen onder andere wercken, sich seer verblijden kinders te hebben, en om na sijn macht te timmeren en te bouwen: de redenen hier van te wesen, dunckt ons te zijn, datse also de nakomende tijdt, de mackelijckheydt van 't woonen, ende de gheneuchte des levens zijn volghende. Is't by aldien wy dieper willen gaen onderfoecken, soo sullen wy bevinden datze haer daer in meer als mannen sullen toonen; ten eersten, het wesen van een ander, ende vernieuwde zijn oncyndelijckheydt; ten tweeden, dat hy het in een weynigh tijds voltooyt, 't welck de nature in eene lange tijdt niet en kan te weghen brenghen; en ten derden, soo geniet ende pluckt hy de vruchten van dese dinghen, 't welck in 't eerste noch niet voltooyt en waer.

Ja sekerlijck onder alle andere Wercken van menfchen handen gemaeckt; soo en isser gheen sekerder dingh die meerder eere gheeft, die blijdelijcker is, en die meer gheruystigheydt desghemoedts by brenghet, als een welverciert Huys te bewoonen, die sijne behoorlijke bereydinghe, en andere mackelijckheden bequaem om te woonen heeft, en daerom soo reket die Plinius een van het menschelijck gheluck te wesen, en sonder twijfel die verciert het Vaderlandt, ende sticht de Stadt ofte een andere plaets, alwaer het wel gestelt is, doet bekennen, dat de Meesters der selver zijn van groote ghelegentheydt ofte heel rijck; ende soo wanneer als daer de vreemdelingen in kotten, soo besien sy met den eersten de grootste en kostelijckste huysen, en achten de gemeene middelmatig te zijn, maer seggen daerna by hunselven, dat de anderen van de voornaemste Borgers moeten wesen, en alsoo vervolgens, en daerom soo en sal de gene niet die een eerlijck huys bewoont, voor oneerbaer en arm ghehouden worden, soo wanneer het wel onderhouden en verciert wordt.

En daerom so fietmen in de voornaemste Steden van Italien, als Romem, Venetien, Napels, Genua, Milanen, en vele andere, gelijk mede die van Spaengien, Vranckrijcken Hooghduytslandt, dat alle de voornaemste en Edelste huysgesinnen hebben tot erffenisse van hunne Ouderen huysen achterghelaten, ofte hebben se laten bouwen; so dat het een en 't ander niet van kleyne waerdije en is, ende de dinghen die wy hier op ter aerden hebben, waer van wy gheen en vinden die van grooter contentement voor ons selven, voor de kinderen, voor de ouders, desgelijcks mede voor de vreemdelingen zijn, als een eerlijck huys van huysfraedt en andere mackelijckheden vervult, te bewoonen, en dat het verscheide kamers heeft, en dat het huysfraet, het welck daer in is, de eygenaer selfs is toebehoorende, en niet het een en d'ander van vreemde menfchen en als geleent.

Wy hebben eenige menfchen gekent, dewelcke door opinie van vele heel rijck geacht zijn, ende gemeent datze veel goedts hadden, en om datze geene kennelijcke teecken van hunne goederen met heerlijcke huysen te bouwen, waren gevende, en groote onkosten te doen, nochte het Vaderlandt te verciere, nochte de Stadt schoonder te maken, nochte aen hun selven mackelijckheydt, nochte eere waren by-brenghende, nochte aen de vreemdelinghen toegedanigh, soo en zijse niet voor de rijckste ghereket, maer wel menfchen van kleyne waerdije, ende by-na veylich en morsich voor de werelt gheacht.

De bysondere gebouwen zijn de ghene die op eygen landt staen, en die tot het gebruyck van het huysghesin ghetimmert worden, ende soo wanneer als men die bouwen en onderhouden willen, soo moeten die bysondere personen insicht op de onkosten hebben, ende daerom hebben de beste Borghers door d'eere en ghemack, 't gene sy van hunne huysen waren ghenietende, de gediensigheydt der Prince vermeerderd; ende soo wanneer het van nooden is, soo beschermen sy met al hun macht de Stadt, ende doen groote teghenstandt aen de vyanden; daerom soo feydtmen, dat onder alle liefde de soetste is, diemen aen 't Vaderlandt bewijft: Niet teghenstaende datter dit spreekwoordt ghevonden wordt; *Het Vaderlandt is een mensch toegedanigh, soo wanneer men het goet doet*; en eyndelijck met het maken van treffelijcke Gebouwen, soo laetmen aen de nakomende tijdt een eeuwighe gedachtenisse.

Ende om dat het eynde van de bysondere Timmeragie moet wesen om daer in te woonen, volghens Staet, reputatie ende ghelegentheydt van een yederen, desghelijcks mede om de vrienden ende vreemdelingen daer in te ontfangen en onthalen, maer om sulcks te doen, moetmen wel letten in wat Landt men zy; want men Bout anders in Spagnien, in Vranckrijck, ende ver-

scheyden in Hooghduyts-landt, ende oock mede op verscheyde manieren in Italien, want de maniere van Romen is anders als die van Venetien, Napels, Genua, Milanen ende noch vele andere Steden.

cap. 17.

Daer zijn veel geslachten van bysondere Gebouwen die grootelijcks van malkanderen versche-
len, ofte het zy datmense om playfant en eerlijck te wonen, maecte, ghelijck Crassus, Lucullus,
Cicero, Plinius, Cecilius ende vele anderen mede ghedaen hebben, ende die seer kostelijck ghe-
bouwt hadden, soo om 't gemak als om Borgerlijck te wonen, ofte om Negotie ofte Koop-hand-
del te doen; dit is alleenlijck van de Stadt gheseght, maer sulcks kanmen in de Vlecken en Dorpen
voorkomen, alwaer oock huysen voor de werckluyden; voor de inkomste, beesten en gereedtschap-
pen zijn, waer van men op sijnder tijdt sal handelen.

libro 6.
cap. 3.

De bysondere Gebouwen zijn van verscheyde manieren, want de huysen die op 't Landt zijn,
mogen wel dicker en stercker wesen, om teghen een stootende onweder te blijven staen, daer zijn-
der noch andere die stercker zijn, ghelijck de Borgherlijcke Huysen, en die voor de Koop-handel
ende Koopmanschappen, desghelijcks mede de kostelijcke huysen die op 't Landt zijn, voordien
Eygenaer om daer in te wonen. De oude Griecken en Romeynen maken de meeste deel van hun-
ne huysen lichtjes, ende waren evenwel onder de andere heel gesien ende ghepresen, ende daerom
soo prijstmen dat de Veneetsche met eenen de huysen hunder staet, volgens hun exempelen, waren
makende, om soo veel onkosten niet te vergheefs aen de vercierselen en uythoudinghe buyten den
regel te doen, 't welck aen de Gebouwen geen verheffingen, nochte schoonheydt en geeft, ende so
wannecer de vercierselen van wecker steenen zijn, soo lijdense licht schade van het stooten, ende
door hunne swackte, ende de dunte van hunne leden; waer van wy breeder op sijne behoortijc-
ker tijdt sullen discoueren.

libro 1.
cap. 26.

Wy hebben op een andere plaets bethoont, dat de huysen in verscheyde Landen op malkande-
ren ghemaect werden, ende dat om niet veel Gebouws in de lucht te verheffen, ende om een be-
quamer forme ofte ghedaente te maken, ende mede om lichter ende bequamer alle de deelen van
een huys t' samen te voeghen, en eyndelijck om minder onkosten aen 't Fondament ende Dack te
doen, welcke dinghen op dese plaets heel wel soude komen, het selfde weder by der handt te ne-
men; nu dan laet ons nemen dat een Huys in drie deelen ghescheyden is, beginnende by der aer-
den, ende voor nu de onderaertsche dinghen achterlatende voor de Pack-huysen, waer van het se-
kerlijck is, dat het middelste schoonder, mackelijcker ende gesonder als de andere twee sal wesen;
want daer en is niet aen te twijffelen dat in alle de natuerlijcke ende konstighe dingen de uytterste
de slimste ende slechtste zijn, ende van de andere deelen gepresen.

Desghelijcks mede de Bouwinghe, de leeghste deelen, ende die op der aerden zijn, zijn de vocht-
tighste, dampichste, oock mede de donckerste ende bedroeffste, boven dien sy oock by ghevallen
meer gheluydt gheuen, ende onderworpen om besicht te worden, ende oock mede om te hoor-
ren 't ghene men daer in seydt, ende eyndelijck lichter om bestolen te worden. Ende hoe datmen
hoogher komt te wonen, hoe datmen meerder van de lucht ende Son gheregeert wordt, ende dat
meestendeel door de dichte van de naghelegene Dacken, ende het meestendeel van 't jaer van den
windt ghequelt; boven dien is het onghemackelijck voor de menschen om te klimmen, ende met
daer boven te brenghen 't gene men van doen heeft, en wy berooven ons van de Orientalen schoo-
nigheden, ende van 't ghemack hier by der aerden de doorganck der menschen te genieten, boven
dien noch vele accidenteler dinghen, 't zy van vyer, ofte yet anders, het welcke soude konnen ge-
beuren, sonder eenighe hulp te moghen ofte konnen verkrijghen.

Waer uyt men vastelijck kan bespeuren, dat het groote eer, ghemack en gesontheydt is, laagh in
het middelste huys te wonen, aen een zyde latende die by der aerden zijn, door de beletselen van
het huys, ende voor de dienaers, ende dierghelijcke dinghen, die niet heel wel om hoogh en staen,
niet minder in de plaets voor 's meesters ghemack: Soo dat in de hooghste deelen van 't huys de
Meyden haer kamers sullen hebben, ende oock mede alle de dinghen die van haer bewaert ende
beschermt moeten zijn, ende alle 't ghene niet laegh by der aerden moet wesen, op dusdanighe
voeghen sal alles op sijn plaets zijn, maer de Eyghenaers sullen schoonder ende ghemackelijcker
wonen. Alwaer vele wooninghe zijn, moeten de eersten ende de grootste voor-kamers ghenoeit
worden, de tweede middelbare, die wy kamers heeten, ende de Griecken Talami, ende de binnen-
ste ende kleynste, sullen achter-kamers zijn.

De dinghen die welcken door Godts gratie door onse raedt gedaen ende gemaeckt zijn, soo van
vele Veneetsche Edellieden, als die van 't vaste Landt, ende door de verscheyde Gebouwen in de
platte Landen als op de Heuvelen; nochtans soo hebben wy daer van vele bysondere Gebouwen
ghemaect, soo in de Stadt, als op de Vlecken ende op 't Landt, ende meestendeel verscheyden,
ende dat op de maniere als d' Eyghenaers het begeerden: waer door wy vernuftiger geworden zijn,
om verscheyden ende differente forme te vinden, die schoon ende uytneement zijn, so in 't univer-
seel als particulier, ende hunne aenghesichte soo verre ghebrocht, datse met de binnenste deelen
over-een komen, ende in sulcker voeghen de vercierselen daer inne ghebruyckende, datse wel ge-
ordineert, ende op hunne behoortijcke plaets staen, so datter niet en ontbreekt, noch confuys en
staet.

Wy hebben oock die materie ghebruyckt, dewelcke door meer ghemack plaets gaf, ofte daer
ontrent, maer doende al-evenwel onse beste om stercker ende beter te maken, 't zy dat het
voor de t' samen-voeginghe, ofte voor de vercierselen van 't werck gheweest heeft, ende dat door de
ghedane konst het Huys ofte Gebouw heel sterck ende schoon in 't gesicht wort; soo dat het in het
gheheel voltoyt wordt, waer toe het van beginsel na gheordineert was, soo na onsen sin als na den
wil

wil van den Eygenaer. Hebbende in alle dese dingen niet minder de nature, als de voetstappen van de Ouden, soo in Italien als op andere plaetsen ghevolgt, ende met insichte op eenighe Wercken van de voornaemste Bouw-meefters deser tijden; ende op dese plaetse fullen wy onderhouden, het welck Horatius seydt: *Prijft u eyghen werck niet, nochte en berispt niemandt.* Welcke moeyten wy lichtelijck aengenomen hebben, soo voor onse particuliere studie als voor de Bouw-meefters, ende oock mede om aen de nakomende tijdt, eenige goede maniere van wel te Bouwen te laten.

libro 1.
epist. 19.

Van eenighe Consideratie; diemen in verscheyde Landen tot ghebruyck van de bysonder Gebouwen: van de gesontheys des Loghts, van de Gebouwen, en hunne aensichte die sy moeten hebben, op datse also bequaem souden moghen wesen om daer in te wonen.

10

Cap. I I.

20

En moet vele consideratie om wel te Timmeren gebruycken, soo tot gemack als schoonheydt, en mede tot ons ghebruyck, want men kan anders in Italien, verscheyden in Spagnien, ende different in Vranckrijck, Hooghduyts-landt en op andere plaetsen, Bouwen ofte Timmeren. Want Italien heeft een natuerlijcke gave, datze een ghetemperde loght heeft, alwaer gheen harde winden regneeren nochte veel sneeuw en valt, en daerom soo kaemen de Huysen daer na Timmeren, ende conform maken, ghelijck de Bouw-konst vereyscht, ende daerom soo sietmen dat de oude Griecken door deselfde redenen, en daerna de oude Romeynen, hebben dusdanighe uytmutende Gebouwen ofte Huysen ghemaect; door wiens exempelen wy verweckt moeten worden, om uytnemende ende lofwaerdighe Wercken te doen ofte volthoyen.

In Spagnien onderhoudense een sekere regel als in Italien en Vranckrijck, maer al-evenwel so en zijn hunne huysen niet heel groot nochte gemakelijck, nochte zijn heel konstigh gemaeckt, tgene door manquement van de materie by-komt, maer daerom soo ontbrekense oock de lichtigheydt. In Vranckrijck is het ghebruyck de Huysen niet met hooghe mueren te maken, ende met scherpe dacken, om dat alsoo de herde winden daer gheen macht souden over hebben, nochtans niet door geheel Vranckrijck, sy maken oock mede onder-aertse plaetsen om daer yets in te bewaren, ende op de dacken van de huysen makense andere balcken, soo om daer in te wonen, als om haver daer in te bewaren. In Piemont gebruyckense deselfde maniere van cierlijck te Timmeren, als in Vranckrijck. In Hooghduyts-landt makense heele hooghe huysen, om dat in de Stadt by-na altemael Fortressen zijn, ende weynigh plaetse hebben, ende met nauwe straten; daerom so makense de huysen vierkant, met vijf folders d'een boven d'ander van middelbare groote, om hun te verwarmen, welke folders, soo wanneer het van nooden is, haer voor wooninghe zijn dienende.

30

In 't bouwen moeten grooten insicht op de waerdigheydt, gemakelijckheydt en op de sterckte, hebben, ende men moet eerder de seelbaerheydt prijsen, als al te pompeus bouwen, want het is ghenoech dat den Eyghenaer een Huys, tgene bequaem voor sijn Staet is, timmert; ende 't is veel beter als dat heel kostelijck is verciert, ende met huysfraedt vervult, ghelijck Cicero, Seneca, Horatius ende Plinius, in de natuerlijcke Historie verhalen, ende daerom is dit spreek-woordt: *Een middelbare Staet is de beste*: Waerom het een groote sotterny van de ghene is, die boven hunne vermoghen Bouwen; daerom soo seydt den Poët, een dinck en kan niet blijven staen, soo wanneer de teringhe boven de neringe gaet: ende Seneca die geruyght ons dit klaerlijcker in dit veersken: *De middelbare dinghen zijn langhduerende*; ende op dit propoost heeft Pontanus gheseydt, dat een sekere Belflorio heel rijck zijnde, heeft alle sijn rijckdommen, met vele huysen te bouwen, doorgebracht, waer van daen dit spreek-woort komt: *De Bouwinghe ende de Gasterijen maken een mensch arm*; ende wy hebben menschen van groote ghelegentheydt ghekent, die gestadelijck, met de onkosten, en met hen volck in 't werck te stellen, ghepast hebben, nochtans soo en is de elijfboom aen de mueren van hunne huysen ghehecht, ghebleven.

libro 1.
offic.
epist. 5.
libro 2.
Ode 10.
libro 18.
cap. 6.
Trag. 8.
Atto 5.

40

De Gebouwen moeten eyndelijck soo verre gebrocht worden, datse tot de wooninghe bequaem zijn, en daerom soo moetmen voor de principaelste van de Stadt groote Huysen maken, niet groote Deuren ende Salen; ende datse vele kamers hebben d'een boven d'ander, soo voor ghemack van 't Huys, als mede voor d'Er, om Maeghschap, Vrienden, Vreemdelinghen te ontfangen, waer oock zijn Galderijen; Hoven, en andere ghenuchte, ende eerlijck ghemaect. Ende eerst voor de Advocaten, datse noch boven de verdeelinghe van de kamers, so voor haerselfs als voor haer huysghesin hebben schoone inganghen, ende plaetse voor de Raedt-vraghers ende Clercken, om daer in alleen te spreken en raedt te vragen, soo tot ghebruyck als tot eere; ende nochtans soo en moeten hunne huysen, de teekenen van middelmatigheydt niet te boven gaen.

50

De Borghers moeten Huysen van bequame groote hebben, en dat daer hun huysghesin kan in wonen, en 't is beter datse op hun gemack zijn lettende, als op de ydelheydt ende pompieusheydt. De Kooplieden Huysen moeten verscheyde van Kamers zijn, van de andere Huysen afghesondert, ende datse aen 't selve vast zijn, moeten oock Pack-huysen, ende plaetsen om verscheyde Koopmanschappen te legghen, hebben, op dat dien van de vochtigheydt ende van de verrottighe soude bewaert worden, ende datze bevrijdt van de dieven ende van 't vyer zijn.

Ons dunckt dat de particuliere Borgers heel niet so uytneement Bouwen, datse soude achterhaelt kunnen worden, ghelijck Lucius Lucullus gheweest is, om dat hy de Huysen met groote onkosten

Vita di
Lucullo
fac. 848.

was makende, daerom heeft hy in Tusculano sijn Huys en met Gangen en Zalen laten Timmeren, ende datze heele schoone decksels waren hebbende, en mede datze ront-om heel mackelijck en commodieus schenen, tot gebruyck van de Somer. Men seydt dat ontrent Napels Heuveltjes ende heele schoone groote Zee-huysen ghemaect werden, waer door men gelooft, dat het Lago Agnanos sijn Werck gheweest is, ende heeft Vyvers ront-om de Huysen ghemaect; soo dat Tuberones Stoicus, ghelijck Plutarcus verhaelt, 't selfde Serse Togato genoemt heeft. Wiens onderganck wy ghesien hebben, ende met groote verwonderinghe geconsidereert; ende het Pompeus Bouwen van dien selven, soude suffisant ghenoech wesen voor de Koninckrijcken van onse tijden, waer door dit spreek-woordt ghekomen is: Op de maniere van Lucullus Bouwen, als Craffus avontmael houden, ende als Cato spreken.

Ende al-evenwel is Lucullus een van de principaelste Roomsche Borghers ghenoemt; maer men kan voorders seggen, dat hy in sijne Tuynen, by groote Koninckrijcken magh vergeleken worden. Dese heeft op een tijdt onverdaght Pompeus Magnus, ende Cicero sijne heele groote bekende, in een Zale, ghelijck Appolinus verhaelt heeft, te gast ghehouden, welke Zale Konincklijck verciert waer, ende de andere Zalen waren alles navenant, ende bequaem om de vrienden te ontfanghen. Maer fulcks nietteghenstaende soo oordeelen wy, dat de ambitie ende grootheydt door de ghedachten moeten ghetempereert worden, ende met de feedtbaerheydt; ende men moet eerder acht nemen op de konst ende gemack, als op de overvloedigheydt, met groote kosten gemaeckt.

libro I.
cap. 17.

Wy prijsen eerder, dat de bysondere Gebouwen hunne behoorlijcke gemack zijn hebbende, en dat om datse het soude moghen ghebruycken, als al te uytneement uytsteken, ende overvloedighe vercierselen zijn hebbende, ende dat om 't oogh te voldoen: In dese dinghen moeten wy de nature volghen, dewelcke alle de lichamen der menschen gheformeert heeft, niet minder bequaem als proportionelijck ende sichbaer; maer met dese differentie, die de dinghen meer ende minder verciert als het bestaen magh, ende waerdigher als men op een ander plaets verhaelt hebben; ende al-evenwel soo ist van nooden om op de weggen van de temperantie te blijven, ende by de schoonigheydt. De vercierselen bewaren grootelijcks de onkosten, maer nochtans soo en makense het Huys niet bequamer, nochte oock de deele beter op hunne plaetse; het kan wesen dat dese eenighe dinghen aenghevoeght zijn, 't gene men doen ende allenskens aenvoegen mogen metter tijdt: en men magh segghen, dat die ghene dewelcke overvloedelijck sijn Huys verciert, verduyftert het oogh, ende wint niet met alle, waer door het groote sotterny is, om meer te doen als noodigh is.

Tragedia I.
Act. 3.

In de bysondere Gebouwen moetmen insicht op vele dinghen hebben, maer principalijck op de grondt, forme, ende ghedeelte, ende datse bequaem zijn, 't ghene men nu teghenwoordigh sullen raken, maer op sijne plaetse sullen wy het heel breedt ontvouwen: Daerom soo moetmen op eenighe plaetsen, alwaer men het Huys timmeren wil, groote insicht hebben op de loght, dewelcke sonder twijffel de tweede moeder van 't leven is, ende bewaerster van alle dinghen, waer op Seneca dit propooft gheseydt heeft: *De eerste plaets is een oorsaeck van de doodt.* Generalijck so moetmen in de Stadt de plaetsen van 't Huys prijsen, om op 't ofte onder het centrum te woonen, ende de omcinghelinge der Muren, want dat is een plaetse van de Marckten, ende van de gemeene Paleysen; ende dit sal gheschieden, soo wanneer men daer mackelijck in en uytgaet, in 't midden kanmen een middelbare spacie hebben, sal aen de Marckten heel smal zijn, en aen de hoecken en ront-om aen de buert sal het heel langh ende breedt zijn, al-hoewel met grooter kost, ende meer plaetsen om Hoven, Hofsteden ende Thuynen te maken.

Ende soo wanneer de plaetse voor kostelijcke Huysen moet wesen, ende op 't Landt soo sal 't een heel goet dinck zijn om vruchtbarighe aerde te hebben, en dat alle dingh kan voortbrenghen, niet heel veer van de Stadt, op een verheven ofte hooghe plaetse, ende van verscheyde Heuveltjes ghesien, ende groene Bergen, ende niet heel dicht aen de gemeene wegh, maer by eenige Rivier. Want boven 't ghemack om het volck daer aen, en van daen te brenghen, soo is 't goet voor de noodighe dinghen tot ghebruyck van 't Huys, ende om d'Inkomsten aen te brenghen; ende by aldien sy afvallende wateren hebben, soo kan men daer Vyvers maken, ende om de Thuynen water te gheven, midtsgaders om de wooninghe schoon te maken, gelijkmen op vele plaetsen siet, doch principalijck in Brescio, van welke dinghen wy boven het ghemack, profijt ende ghenuchten sullen trecken.

Wy wilden wel, datmen in 't Bouwen, soo in de Steden als op het Landt, sorghden om schoone ende bequame Huysen te Timmeren, en de oude volckeren navolghende, dewelcke liever ghewilt hebben de Koninckrijcken, ende Landtschappen verlaten, so wanneer alse onvruchtbaer en onghemackelijck waren, als daer in te blijven woonen, ende zijn daer verre van daen ghegaen, om te soecken andere die vruchtbaerder ende volder van mackelijckheden zijn: Ende daerom so heeft Italien in de verleden tijde soo veel acnstooten ende schade gheleden, de gene die op ongehuyfde aerde ofte plaetse Timmeren, ende die ront-om van huysen vry zijn, waer van niet te twijffelen is, datze sichtbaerder als d'andere zijn, ende oock meerder luchts zijn hebbende, ende oock mede een klare lught, maer daer-en-tegens ist by aldien wy daer ront-om willen gaen Timmeren, so en kanmen de onkosten niet ontgaen, ende noch meerder, soo wanneer daer dicke Mueren aenkommen.

Daer zijn eenighe weynigh te prijsen, die door sekere onnutte onkosten, ofte door hunne hoofdigheydt doen heele groote onkosten op kleyne plaetse, als hoecken, Lust-hoven, driehoecken, ofte buyten de circkel, ofte heel buyten het ghelit; soo dat de Zalen, ende de bequamicheden voor de Kamers komen buyten aen, want hier en zijn geen vercierselen die dusdanigh misbruyck konnen bedecken. Ende daerom soo maken sy de Huysen soo vierkantigh als 't moghelijck is, ofze wel

in de

in de diepten langher, om dat als dan alle dinghen wel staen, gelijk wy elders bethoonen fullen. libro 1. cap. 12.
 Een Huys, het zy waer het staet, in de Stadt, in een Dorp, ofte geheel op 't Landt, moet van groote ghedaente, ende ghelegentheydt wesen, na den eyfch van den Eygenaer, ende bequaem om daer in te wonen: want het is een sekere faeck, dat een mensch gheen dinck en heeft, dat hemselfen, sijn huysghesin, vrienden ende bekenden, meerder nuts, vreughde ende gerufts geeft, als een Huys waer in hy is woonende, waer in, boven de ghelegentheydt van de vrienden, behoudt sijn heele substantie.

Ende om datmen by de oude Griecten gevonden hebben, ende dickwils in onse tijden ghesien, datze in 't bysonder heele groote Huysen, met groote onkosten hebben begonnen te Timmeren, ja datze de Princen en Personen van qualiteyt te boven ginghen, dewelcke sy 't nochtans tot geen eynde hebben konnen brengen; waer door wy de Bouw-meesters vermanen, als mede de Eygenaers, 10 om heel wel teoverleggen 't geen zy voorlaen, ende beginnen te maken, so univereel als particulier, om niet sonder redenen ghehouden te wesen hunne rijkdommen te verteeren, ende oock voor altoos schanden te hebben: ende daerom is 't Huys groot ghenoech, 't zy in de Stadt, ofte op het Landt, soo wanneer als sijn geheel huysghesin daer in kan wonen, ende sal oock daerboven een afghesonderde plaetse tot ghebruyck van de vrienden, bekenden ende vreemdelingen hebben, alwaer verscheyde Kamers ghevonden werden, met hunne noodige behoeften, ghelijck wy verhaelt hebben.

Maer hier teghens soo prijsen wy, dat den Bouw-meester altijd nieuwe schoone Inventie ende uytnemende forme soeckt, want van alle dese dinghen soo en sal hy niet van verstandighe menschen berispt worden; waerschouwende dat de bysondere Gebouwen, niet en moeten getimmert, 20 nochte met heele sijne materie, nochte uytinementheydt van 't Werck ghemaect werden, dat het met redenen van hooveerdigheydt beschuldicht werdt, ende dat het in alle dinck schijnt met de principaelste ofte voornaemste Huysen van de Stadt over-een te komen; de Princelijcke ende voornaemste Huysen moghen wel uytinement schijnen, ende dat, om datze Edel zijn, ende door de waerdigheydt die sy zijn hebbende, en door de rijkdommen die sy besitten, daerom moghen sy alle dinghen uytinementlijck hebben, op datze souden schijnen en blincken, als kostelijcke Gestentten ende Gout, onder alle de borgherlijcke ofte slechter dinghen; want het is voor een bysondere ghenoech, dat onder vele noodighe dinghen, hy daer eenighe van heeft, dewelcke sichtbaer ende schoon zijn. Ende daerom is het segghen van Cassiodorus in 't minsten te misprijsen, dewelcke den libro 2.
 Eygenaer van een goet Huys meent te wesen, die sijn Huys bewaert ende wel ordincert; ja waerlijck daer en is gheen dinck, die onder alle dinghen, 't zy van vreuchdighe tijdt-kortinghe, so ghemeen als bysonderlijck, meerder gheneughten aen den Bouwer gheeft, als een schoon ende mackelijck Huys te bewoonen, nietemin het een dinck van voorsichtighe, eerlijcke, ende rijke menschen is.

30 Het gesicht van een Gebouw ofte een Huys, wort eygentlijck verstaen, de uytinementheydt die het aen onse ooghen van sijne ghedaente verthoont; ghelijck een ghedaente van een mensch, ofte van een ander individuael lichaem, ende de schoonheydt van 't aenghesicht komt, door dien de Modulen wel ende op hunne plaetse ghestelt zijn: waer door alle de deelen onder malkander over-een komen, 't zy sy soo verre onduyter by-een zijn, ofte wel hier of daer tusschen, 't ghene altoos een faeck gheweest heeft, die heel swaer om te volghen is, ghelijck wy elders bethoonen fullen. libro 6.
 Ten eersten, soo moetmen grootelijcks prijsen (datmen niet van eenighe accidentele dinghen bekladt en zijn) dat het aenghesicht en het wesen van 't Gebouw, Zuyden staet; 't ghene de Griecten onder libro 5. cap. 10.
 houden hebben, ghelijckmen van Vitruvius konnen bespeuren, soo in de Huysen die in de Stadt zijn, als die op 't Landt, om datmen bykans de gheheelen dagh daer gaen kan, sonder vreesen, en sonder dat de ooghen van de stralen der Sonne verduyfteren, oock het gheheele huys scheydt voor ons gesichte, en met meerder gratie ende schoonheydt, waer door het schoonder wordt om aen te sien; ende eyndelijck het huys wort langer, witter en schoonder bewaert, niet wordende aen dese zyde 40 soo drae ende lichtelijck ghevlackt, bedorven nochte besmet, ghelijck mede de andere vergierse-
 len die aen de Noordt-zyde zijn. Dit alles ghedaen zijnde, soo moeten wy noch grooter insicht op de grootste en voornaemste straten hebben, ofte eenigh ander schoon uytzicht, soo natural, als met konst ghemaect, 't zy maer 't een ende 't ander ghemack ende gheneughte aen 't Huys bybrenght: alhoewel de Zuyde lught, (ghelijck wy elders verstaen hebben) is niet van gheheele perfectie; aen de andere zyde, soo maectmen de Ganghen, Deuren, Zalen, Zaeltjens en dusdanighe libro 2. cap. 12.
 plaetsen, alwaermen ghestadelijck niet en woont, maer dienen om daer eenighe uren van den dagh te wesen, ende daerom soo en kanmen daer niet vele schaden hebben.

Ende om eenigh dinck in 't particulier te raken, wy achten de lught van den Noorden, aen een middelbaer Huys, by aldiense door eenigh accident het huys bedelft, de beste te wesen, want sy is altoos boven alle de andere suyver, licht, ende koel, alwaer het des Somers goet om te wonen is. 50 De lught van den Oosten, is grootelijcks in de hitte ende koude ghematight; daerom soo maecten daer de Griecten hunne Huysen voor Vader ende Moeder, en voor 't gheheele huysghesin. cap. 3.
 De Zuyder lught is swaer, heet, ende vochtigh; ende eyndelijck de lught van den Noorden, maken de wooninghe onwoonbaer, ende dat meestendeel sijn den Somer, want hy gheeft groote hitten des vonts, ende behoudt die hitten het meestendeel van de nacht.

Maer soo wanneer het Huys na den Westen staet, ofte soo daer Thuynen achter aen zijn, ofte dierghelijcke vermakelijckheydt, die sullen de stralen van de Sonne tot het leste van den Winter ghenieten; maer soomen twijffelt, dat het ghesichte van den Westen, gheen goede lught medebrenght: ende dat zijn winden die schadelijck zijn, ghelijck wy elders bewesen hebben, dat de lught soo slim niet en is, als dien van den Zuydt-westen, nochte de ghestadige winden; boven dien

libro 6.
cap. 12.
13.

moetmen oock meerder insichte op de loop der Sonne hebbe, wiens ghebreken dickwils onmoghe-
lijk zijn om te helpen; want hy maeckt de aerden, de muer, ende het dack van 't huys dampigh,
ja tot de lucht toe; waer accidentale winden zijn, 't gene men helpen kan met de glaze vensters toe
te houden, ofte dierghelijcke dinghen.

*De Loflijke Beschrijvinghe, ende Afbeeldinghe van de Huysen der Oude
Grieken ende ghedaente, ende het ghebruyck der Deelen, die daer toe behooren.*

10

Cap. III.

Et is een sekere sake, ghelijck wy meermaels verhaelt hebben, dat de Ouden,
soo in 't ghemeen als in 't bysonder, uymementlijck ghebouwt hebben, waer
van wy Historie van waardighe Autheurs hebben, oock mede de voetstappen
van hunne Gebouwen; ja wy moeten mede bekennen, dat het meestendeel van
dusdanighe dinghen, die in sulcke gheslachte gevonden werden, 't zy sy goet
ofte schoon zijn, zijn altemael van hen van tijdt tot tijdt tot ons gekomen, ende
als eene overleveringhe, waer van onse meeninghe is, om in 't derde Boeck te
handelen: Nu dan, om wel voort te gaen, soo sullen wy eerst de Huysen, vol-

gens het ghebruyck van de oude Grieksche Edellieden beschrijven, ende daerna van de oude Ro-
meynen; waer van ten deelen Vitruvius ghehandelt heeft, tot welckers intentie vele vernuftighe
verstande groote moeyten ghedaen hebben, om die in eenighe deelen uyt te legghen, waer van wy
een ghelijckenisse verhalen sullen, ende daer noch by-voegen, door de macht van de oude Schrij-
vers, eenighe dinghen dieder ontbreken, die sonder faute moeten voor-aen ghestelt worden, waer
door wy vele ende noodighe Meeester-stucken, tot ghebruyck van de bysondere Gebouwen onser
tijdt sullen begrijpen, sonder deselve het onmogelijck soude wesen om wel te bouwen.

libro 6.
cap. 8. 10.

libro 6.
capo 10.
Econo-
mia.

Laet ons nemen dat de grondt van dit Gebouw op een sichbare plaetse staet, ende met de om-
standigheden, al een kostelijck Huys toebehoort, ende op sijn groots getimmert, nochtans soo sal
sijn afbeeldinghe dusdanigh wesen. Eerst soo prijsen wy, dat het voor plat na den Zuyden staet,
want soo heeft het Vitruvius ende Zenofontus goet ghedaght; op dat des 's Winters daer de Sonne
soude by komen, ende des Somers van de schaduwe bedeckt. In de midden moet den inganck we-
sen *a* niet heel breedt, *b* aen de rechter zyde moeten de stallen voor de Paerden zijn, met hunne
ghemackelijckheden, om daer in te gaen, ende den uytganck sal na den Noorden wesen, en noch
verder een breede plaetse, alwaer sy de Paerden bereyden, welcke plaetse de Grieken Hippodomo
heeten. Aen de slinker zyde moeten *c* eenighe wooninghe met dubbelde Deuren zijn, en noch
verder op 't eynde drie *d* groote wooningen; dit is voor soo veel het voorplat aengaet.

Econo-
mia.

Meer na binnen is het Klooster ofte Gange met *e* Portalen aen alle drie de zyden, ende in 't mid-
den aen de slinker zyde een Zael, ende de Zalen voor de Wapenen, *f* met wooninghen aen d'een
g en d'andere zyde, ende twee Bat-stoven, *h* de voornaemste *i* Trappen; want het is heel schoon
dat dusdanighe Huysen mackelijcke opganghen hebben; ende noch soo veel andere dierghelijcke
wooninghen zijn aen de rechter zyde van de Portalen der Ganghen, recht teghen over de grootste
inganck, is een breede plaets met Posten aen de zyde van de Muer, die Vitruvius Prostas en Paras
k noemt: aen de slinker zyde zijn de Kamers met dubbelde Bruyds-bedde, *l* ende het Ledekant
m voor de nieuwe getroude, 't welck oock mede Senefontus getuyght, ende noch soo veel andere
plaetsen waren aen de rechter zyde van de voor-straten; maer in 't eerste soo hebben wy vele drie-
dobbelde *n* Kamertjes, tot gebruyck van de Meysjes geordineert, gelijk billick is. Ende Sene-
fontus die wil dat alle dese ghenoomde plaetsen hunne licht van voren scheppen, ende oock mede
onder de portalen van de voetstijl.

Econo-
mia.
fac. 273.
libro 1.
ca. 8. t. 5.

libro 6.
cap. 10.
Econo-
mia.
fac. 273.
Econo-
mia.

Maer na boven aen de Plaets, soo is in de Posten een doorganck *o* den Inganck ghenoomt, om
dat het niet heel wijt en waer, waer in aen de slinker ende rechter zyde groote Huysen waren, om
daer in te wercken, ende te weven; *p* aen deselfde zyde zijn Gangen, *q* ende meer na buyten ka-
mers: *r* ende alle dese deelen beslaen de plaets van 't Huys, welcke de Grieken Gyneconity noe-
men, ghelijck Senefontes seydt; ende volghens Polluce, de wooningen, alwaer de Vrouwen om te
weven ende wercken waren, worden Gynecy ghenoomt. In eenighe onderaerdtische plaetsen van
het Huys moeten de Winckels, ende plaetsen om het goedt te legghen, zijn, ende dierghelijcke din-
ghen, 't welck Senefonte verhaelt; is, om het Huys niet laegh by de aerde te bederven, aen de rech-
ter zyde zijn de Thuynen voor de Vrouwen.

Aen dit Huys was het Huys van Vitruvius ende Senefontus ghevoeght, 't welck van henlieden
Andromitidi gheheeten wort, te weten, voor de wooninghe der menschen, dewelcke in 't geheel
ende in sijn deelen was veel breeder ende grooter, met eyghene Ingancken ende langhe Gangen,
A waer teghen over de Portalen waren. Aen de zyde alwaer men in de Vrouwen haer huysen gin-
gen, alwaer Senefonte de deure om te sluyten, stelt, *B* waer een breeden uytganck, met de plaets
over-een komende, aen de rechter ende slinker zyde vele dobbelde *C* Kamers, voor een groot
huysghesin. Meer naginder zijn de principaelste *D* Trappen, billick zijnde datze na de bovenste
deelen gaen, ende datze onder de aerden gaen; ende dit zijn die, die hunne licht uyt de Portalen
na den Noorden zijn scheppende, ende van de verhaelde Gangen, en in 't leste ofte eynde soo isser
noch een Kamer *E*.

Aen de slinker zyde van dit Huys is in de midden een Vestibulo, *F* te weten, een Gangh van
buytenen, en een *G* heerlijcke Inganck; aen d'andere zyde de Bibliotheeck ofte Liberije, *H* ende

aen

aen dese zyde zijn wooninghen, I dewelcke met de voorsz Wooninghe ofte Kamers maken een verdeelinghe van ses wooninge voor den Vader des huysgesins, heel dicht by die van de Vrouwen, ende hebben ofte scheppen alle beyden hunne licht van den Oosten, na het ghebodt van Avicenna, die seydt, de lught van den Oosten beter is; ende daer warender oock soo veel aen de andere zyde, te weten aen de rechter zyde van 't Huys, ende die zijn tot ghebruyck van de vrienden, ende oock mede den inganck in den middel hebbende. Maer achter aen de Bibliotheeck is een sit-
 Westen.

Cantica
 parte 2.
 tratt. 1.

Voor aen boven het Portael L hebben wy in 't midden een Sael gestelt, M als wesende op een van de sichtbaerste plaetse, aen de rechter en de slincker zyde de vierkanten; N tot gebruyck voor de Winter, die na der Zuyden staen. Aen de slincker zyde van deselfde zijn de Badstoven, O ten deelen van die der Vrouwen ghescheyden, ende meer na ginder, recht teghen over die wy verhaelt hebben, zijn andere groote P dubbelde Trappen, ende daerna op de kanten van de hoecken een
 10 Brief-tresoor, Q aen de slincker zyde een Zale R ofte Ciciceno, ende scheppen hunne licht van
 den Noorden; ende aen de andere zyde, alwaer de Thuynen met schoone bereydtzelen en groen-
 ten zijn, ontbraken sekere Portalen ende andere Gangen, tot ghemack ende schoonigheydt van het Huys. Daer is eenighsints aen te twijfelen, ofte boven op de Portalen noch andere Ganghen waren, ofte wel ongedeckte wandel-plaetsen, ende dat om diens wil de redenen dat mede braght; maer wy hier tegens hebben de wandel-plaetsen met deckfels gemaect.

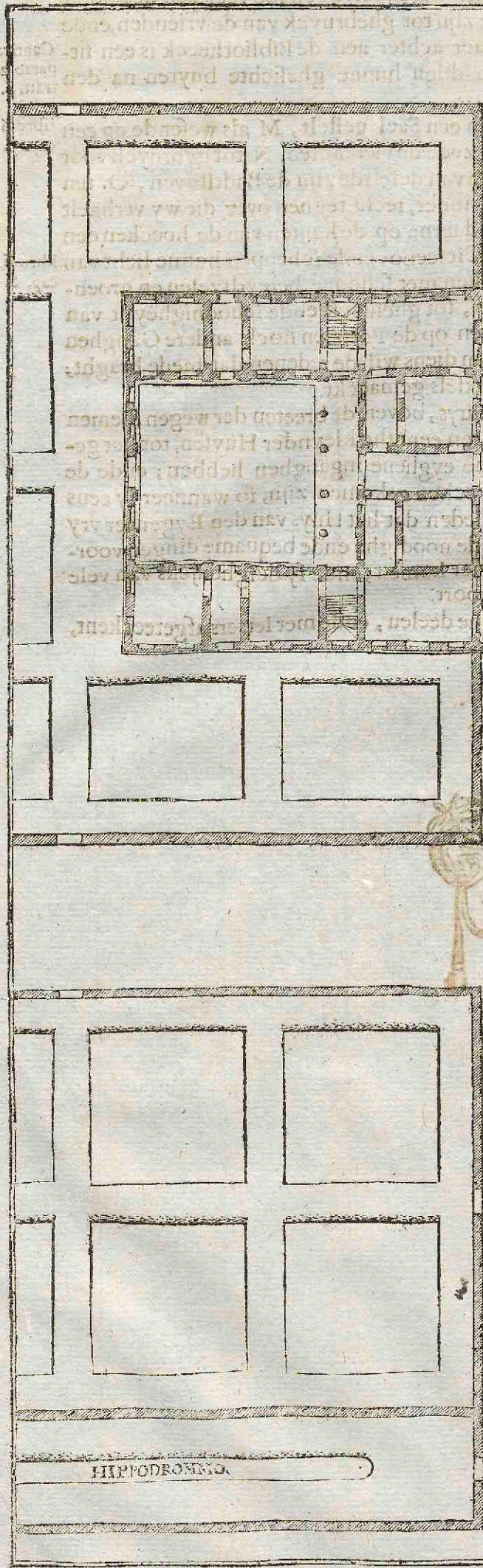
libro 6.
 cap. 5.

libro 6.
 cap. 6.

Aen de rechter ende slincker zyde van dit heel groot Huys, boven de breeten der wegen diemen Mesaule ofte middel-deure noemt: De Griecken maecken eenighe kleinder Huysen, tot het gebruyck van de uytheemsche vrienden, die mede hunne eyghene inganghen hebben; ende de Kamersom te wonen waren, welcke vrienden om te besoecken gekomen zijn, so wanneer sy eens ende meermalen ghenoodt waren, waer door het gheschieden dat het Huys van den Eygenaer vry bleef, ende sy buyten alle dienstbaerheydt, ende van alle de noodighe ende bequame dingen voor-
 sien wesende, ende met een stap kunnen sy by den Eygenaer komen, ende sy desghelijcks van vele
 20 besoght; dit is 't ghene tot de descriptie van dit Huys behoort.

Hier volght de Gront van het Grieksche Huys met sijne deelen, ende met letters afgeteeckent; om dies te beter het selfde te verstaen.

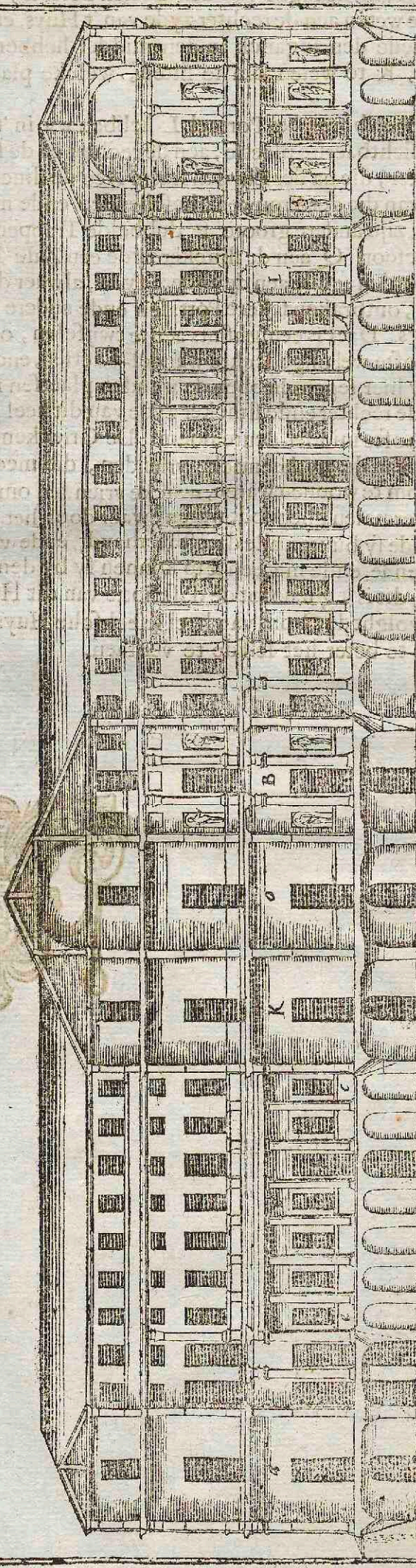

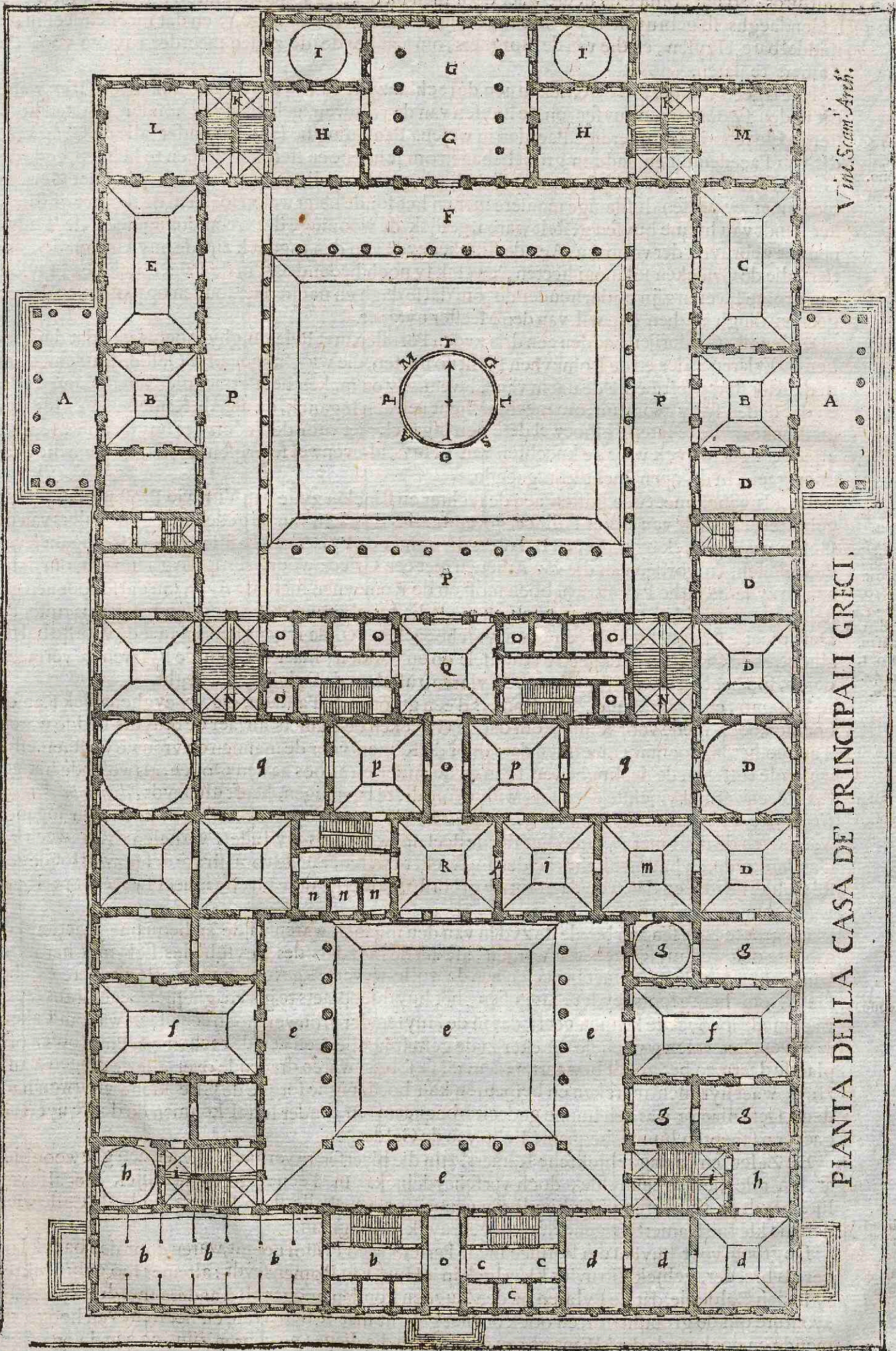
PARTI CHE SERVONO

ALLA CASA GRECA

Vinc. Scam. Arch.

ASPETTO DI DENTRO DELLA CASA GRECA

Vini. Scam. Arch.

PIANTA DELLA CASA DE PRINCIPALI GRECI.

In Publi
cola 141.libro 1.
ca. 8. t. 2.

Den inganck van de voornaemste Huysen der Grieken was enge, en de deurē, volgens Plutarchus, worden van buyten gheopent: de breete tusschen beyde de deuren worde Thirorio genoemt, om dat de Grieken de deure Thira heeten, ende de plaetse Pirona, ende de deure van de Tuynen Amphithiros: So dat Polluce de deure waer door men na boven gaet, Orstochiron noemt. Oock mede hedendaeghs so gebruycken wy hier toe eenige diergelijke Ingangen, en dat meestendeel in de middelbare Huysen, en die van de Borghers, om aen beyde de zyden meerder ruymte voor de Kamers te laten.

libro 6.
406.
Econo.
272.

Het is geen wonder dat de Grieken aen de rechter zyde van de Huysen de stallen maekten, want dit deden sy om hunne huysen, en de huysen van de vrouwen, geheel vry te houden, en daer moesten heele schoone en waerdige Paerden in wesen. Pausanius die seyt, dat onder alle de Grieken, die van Lacedemonien, hadden groot behagen om schoone en sterke Paerden te hebben, ende de Griekische Vrouwen, gelijk Senefonte verhaelt, pasten op dingen van 't Huys, ja tot het Geweer toe: maer wy prijsen dusdanige maniere niet, en het soude beter wesen sose aen de rechter of flincker handt van hunne huysen gestelt waren, gelijk de wooninge der vreemdelingen, en de Thuynen tot gebruyck der vrouwen. Aen de flincker zyde van den Inganck zijn de huysen voor de Portiers, die de Grieken Piloni heeten, 't welck sy noch hedendaeghs in de Princelijcke en Huysen van groote Heeren zijn onderhoudende, om datse dagh en nacht daer souden oppassen; en datter geen dingh teghen den wil van den Meester uytgaet.

De kleynste Galderijen hadden aen drie zyden Portalen met Pylaren, ghy moet weten dat de Grieken de Pylaren Stilos, en de Romeynen Peristilo heeten, die wy Gangen ofte Galderije noemen, en in de Kloosters geeftmen se de naem van Claveni. Sy en maken het Portael niet aen de Zuyt zyde, en dat deden sy by avontuur, om meerder licht aen den Inganck, en aen de Kamers van de rechter en flincker zyde te laten: alhoewel dese den inganck niet voor de Vaders des huysgesin was; maer alleen tot gebruyck voor de knechten van 't Huys, al-evenwel so prijsen wy, dat de gene die daer door gaen, in de open lucht zijn gaende.

libro 4.
cap. 2.
libro 5.
cap. 8.
libro 6.
cap. 10.
libro 1.
ca. 8. t. 2.
Pausan.
libro 1.
fac. 47.
Festo.

Den Inganck met twee Posten aen de rechter en flincker zyde van Vitruvio Proftas, oft Parastas geheeten, als mede van Iulius Polluce, gevende alles de naem van de gedeelten, als helpsters van de Gebouwen: gelijk hy die tegen Pylasters die achter de Pylaer van Basilica staet, ofte inganck van den Westen, en worden van die van Athenen met een Griex woordt Propilio gheenoemt, om datse aen de zyde eenighe Pylasters hebben most, en de Romeynen hietense Ante, om datse voor aen gestelt waren, om de last te dragen, ghelijck mede Festus ghetuyght: waer op een balck was rustende. Dese plaetse was ghelijck als een Romeynsche Sael met wijde inganghen, en met de voorste balck, alhoewel de Grieken daer geen uythoufels op en hadden: maer wy, om de Pylaren te vermeerderen, soo hebben wy daer noch twee Pylaren tusschen de Pylasters gevoeght.

3. Amorum.

Talamo, en Amfitalamo, zijn Kamers d'een grooter als d'andere, die wy eyghentlijck Kamers noemen, oock mede voor-kamers, om dat de Grieken de Kamers, alwaer de Bruyds-bedde waren, Talamo heten; nochtans moetmen daer door de Kamers voor de mannen en vrouwe verstaen, effen wesende tusschen de deelinghe van 'teen en de ander, en altoos na den Oosten, als wesende het gesontste, en vermakelijckste deel. En Ovidius, om dit te bevestigen, heeft gheseydt; *de maght is op het Grieksche Ledekant door steenen en yser verraden, die de moeder van 't eeuwigh waer.* Den inganck was boven de deur met Pylaren het derde deel nauwer, als wy sullen verhalen, van d'een tot d'andere zyde, en had het licht van den inganck, te weten, van de voor-strate deser zyde tot de eerste Galderije toe, en daer van daen tot de grootste Galderije, dese plaetse is heel swaer voor vele geveest om te verstaen.

Econo.

De groote Huysen aen beyde de zyden van den inganck waren wijde en bequame Plaetsen, en mochte oock wel huysen geheten werden, alwaer de moeders des huysghesins sich met het werken bekommerden, en met beveelen aen de wolle-wevers te geven: en aen alle d'andere van het Huys; om hare grootsheydt te laten sien, het huysfraet plaets te geven, ghelijck Senefontus seydt, waer mede hy oock te kennen geeft, dat in de Huysen der vrouwen noch een plaets was, om Lakens te weven, het welck wy aen de flincker zyde gestelt hebben, en aen de rechter een Pinacoteca ofte plaetse daermen het goetd bewaert, nademael sy forgen waren dragende over alle de dingen van 't Huys; waer uyt men mercken en bespeuren kan hoedanighe forghen de Griekische vrouwen hadden. Dese plaetse was aen hunne gedeelte bequaem, en sonder lesfel konnen de deure uyt en in gaen, en schepten hunne bequame licht van de Galderijen.

libro 1.
cap. 8. 5.
libro 6.
cap. 4.
libro 5.
cap. 11.

De Zalen, en de daghelijcksche Kamers, zijn die plaetsen te verstaen, alwaermen ghewoonlijck at, en alle de Inghehuyfde, doch verscheydlijck. In d'ene atmen heerlijck met alle vrolijckheydt en tijtverdrijf. Cubiculi zijn genoemt gewest alle slaep-kamers, ende de Celle wierden die kleyne Kamertjes genoemt, tot gebruyck van 't gezin.

libro 6.
cap. 8.

De groote voor-huysen die Polluce mede Periciona en Pristoi noemt, waren door den banck langer als breeder, gelijk Vitruvius klaerlijck in 't Huys van Romē seydt: altemet soo gebruyckten sy in den Galderije, dat de Pylaren na den Zuyden stonden hooger als d'andere met drie kanten, by avonture om de grootsheydt, en oock om het gesicht niet te bederven, en het licht van hooge komende, en oock mede des 's Winters, aen de plaetsen die dieper na vooren zijn, en aen de on-effenheydt van de hooghte deser Pylaren en hunne vercierfelen, moetmen niet nalaten schoone byvoeghselen by te maken. Maer dese Galderijen werden Rodische genoemt, alsoo haer gebruyck van die van Rodis genomen is; zijnde daer niet aen gelegen of een meerder volghet het voorbeeldt van een minder, wanneer deselvige het maer weerdigh zijn.

De Kamers alwaer de Priester sich, in dit groot en magnifijck Huys, kleedt, en de eygen deuren waren,

waren, gelijk Vitruvius verhaelt, aen de rechter en slinker zyde heel kostelijck gemaect, alwaer pronckfels en Beelden mochte wesen, en daerom hebben wy daer beeldt-groeven gheteeckent, maer den Inganck van 't Huys met Pylaren gemaect worden; het selve verstaen wy van Vitruvius, sprekende van de Pylare die de Pylaren in de Kerck ofte Tempel van Proserpina ghestelt heeft. Wy hebben die Inganghen gemaect, den eenen tot den Inganck van het Vrouwen-vertreck, aen de rechter, ende d'ander aen de slinker zyde, ende met de Trap soo gaetmen na achteren in de Thuynen.

10 De Zalen van dit Huys waren veelderley, want men maectenze met vier en nieer Pylaren, ofte Pylasters ront-om de vier zyde, stonden op de aerden, ofte wel aen de posten van de vensters, ende daer boven waren hunne vercierfelen gelijk als over-balcken, friezen en houten kroon-lijsten, ofte van vercierte wulffels van lichte stoffen. De Griecken hadden noch een andere maniere van Zalen diese Ciziceni noemen, gevonden by de volckeren in Propontides, ofte wel van die van Milesien, hare forme was vierkant, ende de helfte langher als breedt; in dese Zale mochten wel twee Zalen wesen, ofte Tafelen met hunne noodigheden, ende daer en aten niemandt anders als de Mans, en soo wanneer se op de Bedde gheseten waren, soo bewaerdenze na den Noorden, met het ghesichte de Thuynen ende de groenten, ende daerom soo dienden se des Somers voor gemeen gebruyck, ende sy maecten daer niet meer als twee rust plaetsen, ofte Mastabei (sprekende op de Turcksche maniere,) sy hadden aen de rechter en slinker zyde de vensters en stijlen van de lichtgaten tot op der aerde toe, en soo datmen het by ontijdt konde sluyten, ende oock so wanneer men het niet van doen en hadt.

De Huysen ofte Egyptische Zalen waren g'heheel verscheyden van de gheseyde, want sy houde de Pylaren ront-om, verre van malkander staende met hare vercierfelen, en met balcken, en vlacken tusschen de Pylaren en de Mueren, maer het bovenste deel trockenze met mueren op, en met een andere maniere van Pylaren ofte Pylasters; waer onder eenighe vensters, die licht aen alle de deelen gaven, en daer boven waren de vercierfelen, ende daarna de vierkante vlacken, diese onder het dack stelden: so datmen in diervoegen ront-om de voet van d'eerste kroon-lijste konde onghedeckt gaen, en na de vensters het aengesicht stellen, en daer binnen sien. Dese maniere van Zalen, waer onder alle seer ghemackelijck, en vertoonde een mogentheydt, en overwonderlijcke grootsheydt; in dit Huys hebben wy twee vierkante Zalen, aen de rechter en slinker zyde van de eerste deure gestelt, diemen Andromiti noemt, om dat daer nimmermeer de Vrouwen in quamen, en daarna noch twee andere die hunne gesichte na de Tuynen hadden, dewelcke Ciziceni genoemt worden. Het heeft een out gebruyck geweeft, des avonts het avontmael buyten het huys te houden, dan alleenlijk de kinderen, door de wet van Licurgus, so als Plato verhaelt, en Plutarcus getuyght.

De Pinacoteca was een plaetze voor de schilderije, om die daer in te stellen ofte setten, so van silver als andere metalen, ende de kostelijcke kleederen, en in de schoone dingen; en Senefontus die wil datter de Wapenen oock bewaert moeten worden, deze plaetze scheppen hunne licht van de Noorden, als wesende de vaste, stantvastichste, ende licht sonder corruptie; ende om dat oorbaerlijck waer dat by de Vrouwen oock eenighe dingen bewaert worden, gelijk andere dingen by de Mans, daerom soo hebben wy het in 't Huys van den een en d'anderen gestelt.

De Bibliotheca, by ons de Boeck-kamer, ofte plaetze alwaer de Boecken stonden, waren heel bequame plaetzen by de Griecken, om datze altoos voor wijs gehouden zijn, ja dat by-na alle de wetenschap by haer ghebloeyt heeft; dese Boeck-kamers waren heel groot, en hadden vele Boecken, daerom so quamen daer veel om 't selfde te sien, ende aldaer te studeren, en oock mede om dat het metter handt gheschreven waer, het selfde beter konde begrijpen. Wy hadden ons grootste licht van den Oosten, ende de deckzels van de Portalen van de Westen, om dat het heel bequaem voor bewaringhe van de Boecken souden wesen, en voor de morgheusche studie van de Boeck-kamer, ofte plaetsen alwaer de Boecken zijn, sullen wy in 't huys van de Romeynen spreken, en op andere plaetsen, soo wanneer wy van de ghemeene dinghen handelen.

De Effedre waren ruymen bequame plaetsen, alwaer de Philosophen en andere geleerden waren disputerende, en daerom soo warender plaetzen om te sitten, en sy hadden hunne licht van de rechter en slinker zyde, Boecken, ende plaetsen om die te legghen; Vitruvius sprekende van dese plaetse, verhaelt dat aen alle vier de zyde waren heele groote stoelen; ende van dese stoelen sullen wy oock mede in 't Roomsche Huys een weynigh hier na spreken. Nu dan dese zijn de voornaemste deelen van 't bysondere Grieckx Huys, waer van de verschille van de woorden ghenomen zijn by-na op de Roomsche maniere, en zijn van handt tot handt by ons gekomen, gelijk wy bewijsen sullen, waer door wy uyt dese dinghen noch vele andere tot gebruyck van de hedendaeghsche Gebouwen sullen verstaen.

De Griecken ende de Romeynen hebben verscheyde propositien ghebruyckt, die van Vitruvius aenghewesen zijn, die hier plaetsen hebben (gelijk eenige gelooven door andere die eerwender zijn,) 't welck hy aenwijst in de Atrij, en in de Tablini, zijnde heel verscheyde van stoffe. So dan de groote Zalen om te eten worden eens soo lanck als sy breedt waren ghemaect, de voorste Zalen souden oock de grootste Corintische Zalen, ende die van vier Pylaren, ende die op de maniere van Egypten, en eyndelijck alle de Kamers ofte wooninghe, dewelcke langer als breeder waren, waren hunne hooghte de helft van de lenghte en van de breedten by malkander gestelt; maer de sit-plaetsen, ofte Zalen om te ontfangen, en om te negotieren ofte handelen, ende de Brief-tresoren, en de groote Zalen, soo van de Griecken, als van de Romeynen, waren van een vierkantighe forme ofte gedaente, als dan so maectenze noch de helfte meer hooger als hare breedte, waer van wy op een andere plaetse sullen handelen, ghenoech zijnde, 't gene wy alhier hebben geseydt.

Van eenighe Huysen die heel heerlijk van de oude Romeynen ghemaect zijn,
ende de Beschrijvinghe ende de deelelijcke Aftteekeninge van der Raedts-heeren Huys.

Cap. I V.

Adien men ten volle van 't Huys, en van sijne deelen, volghens het gebruyck der Griecten ghehandelt hebben, nochtans al-eermen tot de beschrijvinghe van de Romeynsche Huysen gaen, soo sullen wy eerstelijck eenighe dinghen van de algemeene universele Edelheydt en grootsheydt der selver verhalen, op dat also bequamer en met meerder verstant, en profijts dese materie soude gheven. Daer wort geseyd, dat het Huys van Marcus Lapidus in sijne tijden, gelijk Vallerius Maximus verhaelt, ontrent van het Jaer 676 van de opbouwinge van Romem gestaen hadt, en is geacht geweest het schoonste ende de heerlijkste, te weten, van

die binnen Romem waren; maer vijf-en-dertigh Iaren daerna, so heeft de grootsheydt, uytneementheydt ende de uyttschijnentheydt der Huys-bouwinghe soo toegenomen, dat (gelijk Plinius verhaelt) de Stadt de hondertste plaetze niet behouden heeft, en dat door de Edelheydt van de Marbere uytghehouden Pylaren, en uytghehouwe Wercken, ende de Schilderije die daer by gevoeght worden, om de vergierselen te vermeerren, waer door het Huys tot de oneyndelijcke perfectie ghekomen is, voor nu achterlaten om van het Huys van Cajus Caligulus te spreken, als oock van die van Nero, waer van alleenlijck om 't selfde te volmaken een Millioen en twee hondert en vijftigh Croonen verdaen zijn.

Onder de heerlijcke huysen is die van Marcus Scaurus gestelt, het welck eerst van Clodio is bewoont gheweest; by avontuur, om dat het aen de hoeck van het Hof ghestelt was, aen de rechter zyde afgaende na de (*via Sacra*) ofte Heylighe Wegh; ende oock om dat sijn Zael Pylaren heeft ghehad, dit huys heeft ten laetsten Cecinna toebehoort. Het Huys van den vermaerden Redenaer Lucius Crassus, boven het Palatino, alwaer volghens Plinius, dat het van Marcus Scauro is gheweest, met sijn Zale vol van Pylaren, het welck hy tot een erffenisse ghecregen hadt, is in dien tijden grooter gheweest als die van de Republijcke, soo van de grondt, als van de Thuyn, alwaerze heele schoone Cosikadelen, en oock mede een Sael hadde, waer inne geen 4 nochte 6, maer volgens Vallerius Maximus thien Pylaren van Himettische Marmer sijn geweest, waer door het Huys van Marcus Brutto, door hoovaerdigheydt verarmt is, ende van Grecius Domitius sijnen medegheselle, ghelijck als Plinius ende Vallerius Maximus verhalen. Op een andere plaetze ghetuyght Publius Vittorus, dat hy een ander Huys in 't Esquilino hadde, alwaer dat schoonder gheacht wiert dan het Huys van Quintus Catullus, op deselve heuvel, maer alle dese gaet dat van Cajus Aquilius Redenaer en Roomsch Ridder, 't welck op de Vimiale staet, verre te boven, en schoonder, en noch van meeder achtighe, dat van Publius Claudius, ende noch meerder dat van Marcus Scaurus, en van Cicero en andere niet te noemen.

Hebbende Pizo sijn Huys van de grondtvesten af tot het eynde heel uytneementlijck, ende van stercke stoffe ghemaect, is grootelijcks van den Keyser Augustus geprezen, als of hy de onsterfelijkheid vermeerderd hadde, ende dat daer door Romem eeuwigelijck soude blijven staen. Festus en Plutarchus segghen, dat het Huys van Valerius Publicola (die dese by-naem ontfanghen heeft, om dat hy de Gemeente beminde) was in meerder achtighe als dat van den Koninck; het welcke onder Velia in Palatino ghetimmert was, dit Huys was heelgroots ghetimmert, ende was heel kostelijck boven alle de andere Burghers, soo dat het een groote kostelijckheydt door sijne verheven plaetse verthoonde, ende verrijckte den gheheelen opganck van den heuvel; de Convalle ende de Marckt van Romem, ende daer recht teghen over de heele zyde van het Campidoglio, met eene langhe en sware opganck; soo dat het daer door een onverghelijckelijck ghesichte bequam. Maer sulcks niet teghenstaende soo heeft Publicola na de Ballingschap van Tarquinius Superbus occasie ghesocht, en heeft het op een nacht onder de voet gesmeten, wilstende met dese daedt meerder het volck voldoen, dewelcke de groote dingen waren hatende, als te wille ghemackelijck weenen als de andere stedelingen; waer door hy daerna een ander Huys in de gemeene hoeck ofte *Vico Publico*, van middelbare groote getimmert heeft.

Onder de verwonderlijcke onkosten van bysondere personen ghedaen (gelijk Plinius verhaelt) maghmen die van Publicus Claudius verghelijcken; want hy heeft sijn Huys om daer in te wonen, voor hondert achtenveertig duysent Sestertij gekoght, het welck een heele groote somme gelts is, en nochtans so en prijen wy dusdanige onkosten niet, nochte oock by groote Princen niet minder. Het was door de Wet verboden, dat de Romeynsche Vaders niet en mochten ontrent het Campidoglio of Raadt-huys wonen, na dat Marcus Manlius, die aldaer woonden, hemselfen soght Heer daer van te maken, ende daerom is sijn huys onder de voet ghesmeten; waer door Publicola geleghentheydt genomen heeft, om sijn huys in Velia onder de voet te smijten: want het stondt boven de Roomsche Marckt.

Dat de Huysen met twee wooninghen, de een boven d'ander werden ghemaect, na het ghene wy van Vitruvius verstaen hebben, sprekende van de dichte der muere, en van hunne eynde, so en kanmen geen klaerder voorbeeldt als dat van Plutarchus hebben, segghende dat Sylla woonde in het bovenste deel van een Huys, en datter noch twee huysghinnen in woonden, waer voor hy drie duysent Penninghen betaelt heeft, ende voor het onderste deel twee duysent; ende hoe veel andere maght sy gehadt hebben, kanmen wel uyt Livius en Plinius bespeuren, ten tijde van Marcus ende Sylla isser sulcken sin onder de Borgers gekomen, om d'een boven d'ander in weelderigheydt ende uyttschij-

libro 2.
cap. 8.
libro 36.
cap. 15.

Othone.

Asconio
in Cicer.
f. 73. 85.

Anno
662.
lib. 17. 1.
lib. 36. 3.
libro 9.
cap. 1.
Reg. 5.

Plutarcho
Apotheca
ta 340.
Vite. 134.

Plut.
Probl.
469.
V. Max.
libro 4.
fac. 85.

libro 36.
cap. 15.

Plut.
Probl.
469.

libro 2.
cap. 8.
libro 7.
cap. 4.
Vita di
Silla.
Plutarco
663.

10

20

30

40

50

uytschijntheydt uyt te steken, (door de overheeringe van de Griecten) dat een heel grootē sake voor Romen is gheweest, en Sylla heeft eerst begonnen de goede zeden te breken, ende de Magistraet de plichtighe ghehoorsaemheydt te ontrecken, waer door daerna de inlandtsche Oorlogen ghevolght zijn, en daer op so seydt Salustrius: *Ibi primum insuevit exercitus Pop. Rom. amare, portare signata, bula pictas, vasa calata mirari, ea privatim, & publice rapuere delubra Deorum, spoliare, sacra, profanaque omnia polluere.*

Nu soo sullen wy van het bysondere Huys tot ghebruyck van de oude Romeynen verthoonen, op datmen soude mogen sien hare groote en verwonderlijke schickelijckheydt in het bouwen, ende de grootsheydt van hare bewooninghen, en van de verdeelingē van een Roomsche Huys van Vitruvius verspreydt, beschreven, in sulcker wijze, dat hy gheen heel lichaem af gemaect heeft, gelijk van t Griecsche Huys: want het ghebeurt altoos, datze die dinghen versloffen die ons ghemeenst zijn en voor de ooghen hebben, en gaen met grooter naerstigheydt d'andere soecken die veer en vreemt van ons zijn, nochtans soo sullen wy soo veel het mogelijk is, het altemael by malkanderen volgen, en wy sullen het op de navolgende maniere beschrijven.

libro 6.
cap.

Sijn Voor-ghevel moet teghens den middagh staen, in 't midden heeft het een wijde en breede binnen-Gange, *a* die den inganck maeckt; aen de slinker zyde eenige *b* dubbelde Gangen met hare ghemacken voor de dienst-boden, en meer na ginder eenige, *c* verblijven van fatsoen voor de Vrouwen; aen de slinker zyde zijn by-na al deselfde dinghen, en mogen tot behulp van de vreemdelinghe dienen. Aen den Inganck *d* ende de deur diemen sluyt, offer by dien noch een Corintsche Zael *e* heel groot en heerlijk. Hier van ende van alle andere sullen wy een weynigh daerna met alle de voornaemste deelen van dit Huys handelen.

Aen de slinker zyde van de Zael, is in 't midden een doorganck *f* dewelcke gheleydt tot het Cavedio, *g* ofte Hoff met ghedeckte Gangen daer om; en meer na buyten is de Feestelijcke Zael *h* ofte vergaer-plaets en andere Kamers *i* tot gebruyck der Vrouwen. Aen dees zyde van den Inganck is een plaets diemen Plumario noemt: *K* aen de zyde van de Meysjes Kamers, en aen d'andere zyde een vierkante *l* Zael tot gebruyck van 't huysgesin. Alle deze plaetsen scheppen hunne licht van 't Cavedio en van 't Voorhof, en daerna aen de rechter zyde van 't Voorhof, hier recht teghen over zijn deselfde deelen, en Cavedio, en Kamers, en een plaetze diemen Testrina ofte Wevers-winckel noemt, *m* en dese dinghen dienen tot gebruyck van de vrienden.

Wat voorwaerts van de Voor-zael is de Tablino, *n* aen een zyde, waer van wy de Vergaer-kamer dubbeld in de hooghte: *o* met hun gemack voor de knechts by den Inganck, en by de Meesters Kamers *p* ghestelt hebben, en aen alle beyde de zyde zijn de voornaemste Trappen, oorbaerlijk zijnde om opwaerts en nederwaerts te gaen, en meer na buyten een ghemeene Zael *q* tot gebruyck van Vader en Moeder van 't huysgesin, en diergelijcke plaetzen zijn aen de rechter zyde.

Van het Tablino gaetmen in de omstijlinghe ofte het pandt *B* alwaer t Compas ofte de Wintwijzer stack, te weten, een Galderije met Pylaren omcingelt, ende de Portalen *A* daer recht tegen over, achter het Tablino, als wesende een verheven plaets, so hebben wy daer *C* Basilica heel ofte staatzy-zael van sonderlijke ruympte gestelt, en van binnen met Pylaren gemaect; aen de rechter en slinker zyde van 't Straf-zaal zijn de vierkante Kamers *D* om daer des 's Winters te eten, ende scheppen hunne licht van den Zuyden, daer aen de zyde zijn de Schrijf-kamers, *E* daerna veel groote Trappen, *F* die hunnen Inganck onder de Portalen hebben, daer achter is een doorganck, *G* en een open plaetse, *H* ende op de hoecken hebben wy de Corintsche Zalen *K* ghestelt, om aldaer des Somers te eten, en om het gesicht van de Thuynen *K* te hebben; welke Thuynen na den Noorden staen, en aen de andere zyden zijn de Hofkens of open plaetzen, *L* ende de Omgangen, *M* ende Badstoven, *N* ende r'ander ghemack *o*.

In 't midden aen de slinker zyde van den Gangh is desghelijcks een Inkomst *P* als een Galderije, met de Ingangh, *Q* en daer-en-boven noch een groote Zael, zijnde meerdeels de Boeck-kamer, *R* met eenige Kamers, *S* en met een heymelijcke trap tot haren ghemack, en dese plaetse scheppen hunne licht van de Portalen. Aen de ander zyde van dese Inkomste zijn vijf heel groote Kamers *T* met hunne behoeven, en heymelijcke Trappen, die dat aen afghesonderde plaetsen voor den Vader des huysgesins is, en dese geheele zyde scheidt sijn licht van den Oosten, als wesende beste; en oock mede van de Portalen die na het pandt staen.

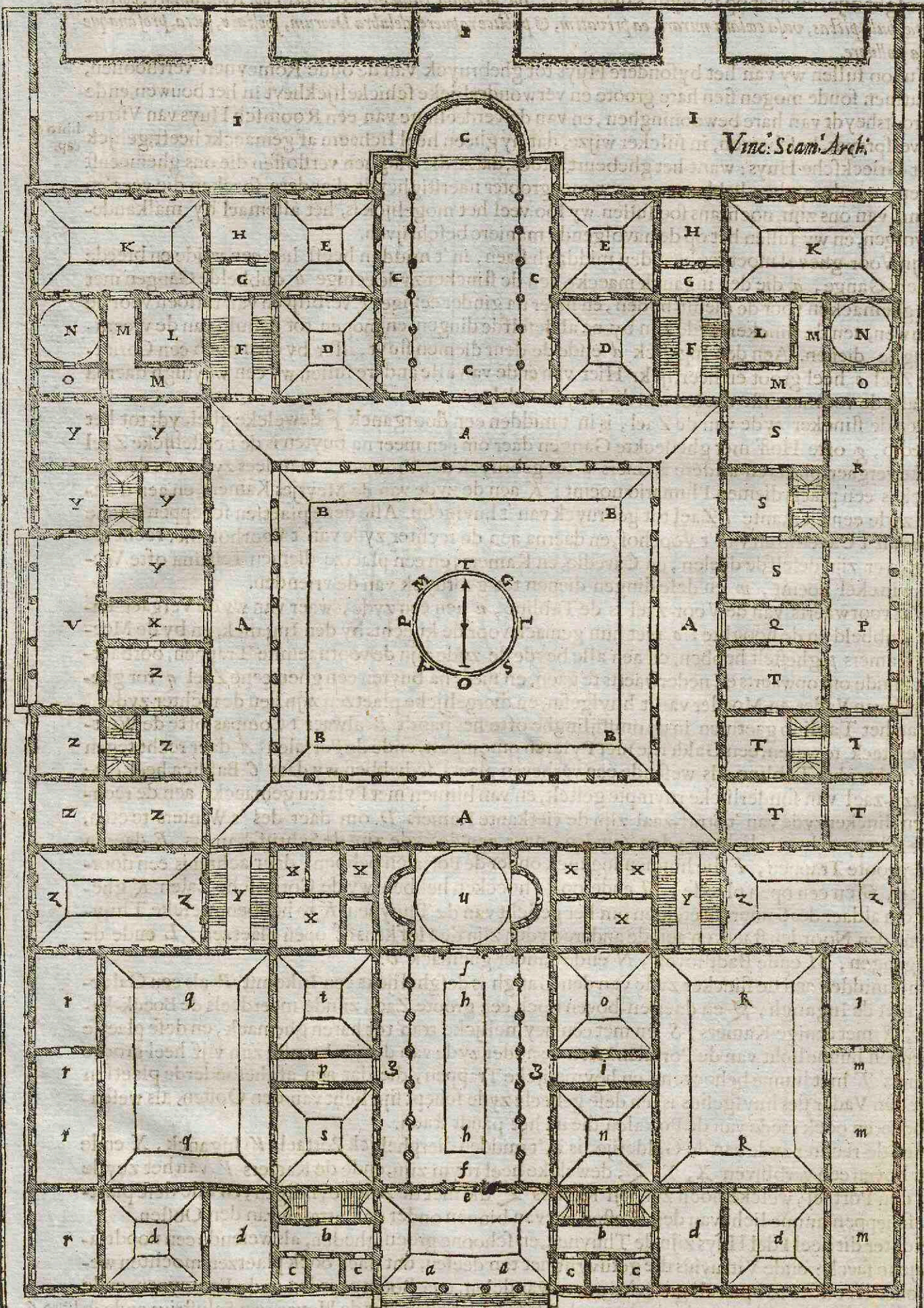
Aen de rechter zyde van de Galderije, is in 't midden diergelijck Portael, *V* Inganck, *X* ende daer boven een verblijven *X*, *Y*, *Z*, dewelcke heel ruym zijn, ende de Kamers *V* van het zuyde van den Portael, welke noch zijn vijf Kamers *Z* die met de Zalen eyndigen, en alle dese plaetsen scheppen hunne licht van den Westen, en van binnen onder de Portalen van den Oosten.

Achter dit heel Edel Huys zijn de Thuynen, en schoone groenigheden, als wesende een noodtsakelijcke saeck: ende Vitruvius die getuyghet her ten deelen, dat daer oock plaetzen mochten wesen om daer onder so open als gedeckt, om te wandelen, met Boomgaerden ende Fonteynen, ende diergelijcke geneuchte; gelijk als men heeft te bedencken dat de Hoven van Salustrius ende in het Huys van Mecenas, en van andere Huysen, zijn geweest dusdanige ofte diergelijcke Huysen bouwdenze op 't allerheerlijckste en buyten de Stadt.

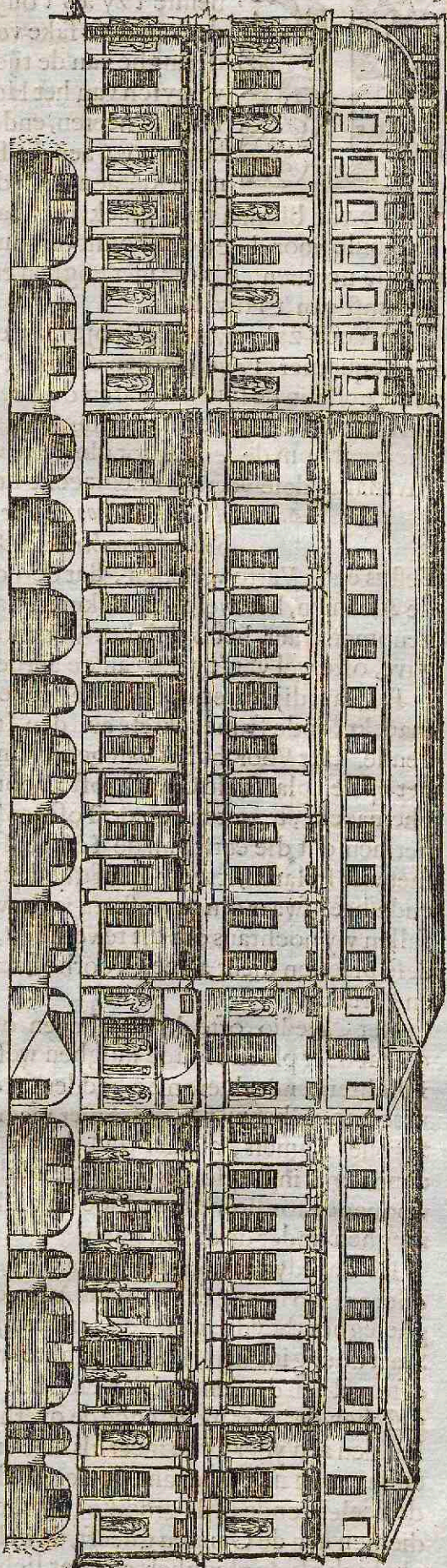
libro 6.
7, 8.

Hier volght het Fondament van 't Voorhuys en sijne gedeelten, met Letters afgeteekent, ende het ghesicht van de rechter zyde, ende van het binnenste, twee ordens, ende een half in de hooghte, boven d'onder-aertsche plaetzen.

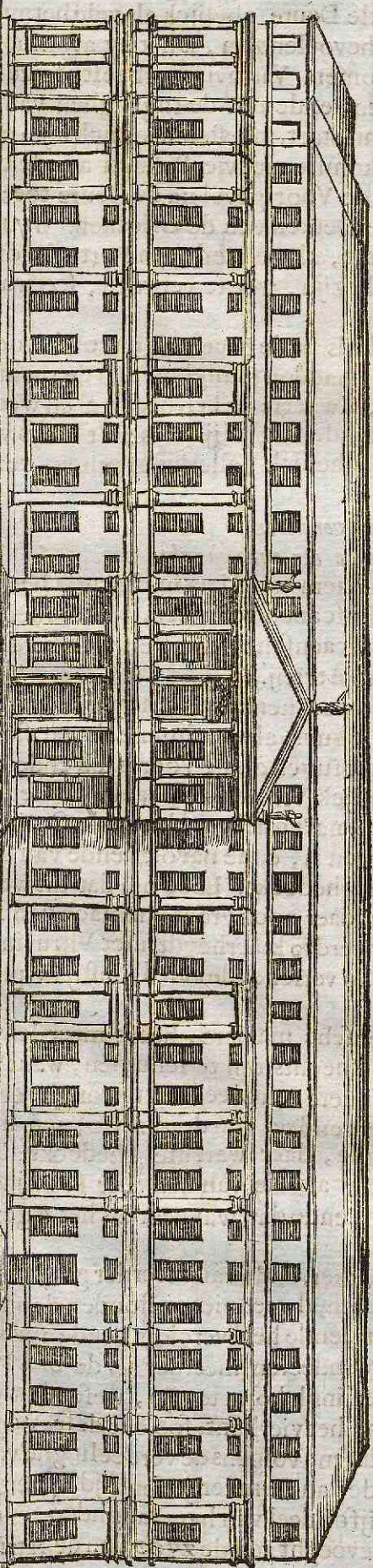
Vinc. Scam. Arch.

PIANTA DELLA CASA DE' SENATORI ROMANI.

ASPETTO DI DENTRO DELLA CASA ANTICA ROMANA.

ASPETTO DI FUORI DELLA CASA ANTICA ROMANA.

Vitruvii Scam. Arch.

*Van de voornaemste Deelen der Roomsche Huysen, ende hoe veel die
in veranderingh van Tyden van malkanderen in 't ghebruyck hebben verscheelt.*

Cap. V.

In de Puye, een voornaemstedeel van 't Huys, is gheweest de Deur, soo het bin-
nenste 't zy als 't buytenste van de Deure, ghelijck als vele betuyghen: ende om
dat van dese sake verscheide ghevoelen zijn, is het by avontuer door de veran-
deringhe van de tijden byghekomen. Vitruvius verhaelt, datze de Ingangen na
vereyfch van het Huys maecten, ende dat de Inganghen van de Huysen der
Raedts-heeren, ende Luyden van Staet, moesten heerlijck zijn; ende daerom soo
hebben wy aen dit Huys de Inkomst met vier Pylaren aen de buyten-zyde ge-
maeckt, aen de zyde ende aen de Voor-gevel na de Deure toe; de kamers, de-

welcke van binnen open ginck, recht anders als de Deuren van de Griecken. Wy mogen oock het
Vestibulo voor desen d'Inkomst-Inganck ghenoeint, als nu mede een Portael, ofte dierghelijcke
plaetse noemen, als die met Boghen ende ghedeckt zijn, wel te verstaen, soo wanneer aen den
Inkomst van 't Huys staet.

De Voor-zalen waren eerlijcker met de uytholfels in de Mueren, en tot de voornaemste Huy-
sen bequamer, sy vercierden die met Pylaren, ende hadden Ganghen aen de rechter ende sincker
zyde, ende in de mueren waren de Beeldtgroeven, alwaerse de Eer-beelden en waerdighste Beelte-
nisse van de Ouden, tot meerder vercieringhe instelden, ghelijck als in 't Huys van Torquatus is
gheweest, om de Jeught tot glorie te verwecken, ghelijck Vallerius Maximus verhaelt; waer op
Juvenalus dese veersen ghemaeckt heeft: 20

Alhoewel de oude Stooten alle dunck over-al vercierden,

Soo zijn nochtans de Zalen de eenighe eer ende deught.

Festus ende Varro verhalen, dat de Voor-zael sijn naem van Atria in Hetruria heeft, ende dat van
de Atrianen, het welcke volkeren waren die in Toscanen woonden, het voorbeeldt en ghedaente
genomen waer, het welck het Voorhof ofte de Torcaensche uytholfels versckeren, ofte te kennen
gave, ofte wel van 't geen van de aerde voort-komt, Aterrij.

De Cavedij waren opene plaetsen, ende tusschen de mueren van 't huys heel wijd ende breedt ge-
maeckt, ende sy maecte aen den Inganck van 't huys, alwaer hunne slaven sich waren onthou-
dende. Het Voor-hof is van gelijcken plaets en gebruyck als de Voor-zael, ende Vitruvius die stelt
het op een plaets, de Cavedy ofte Voorhoven, ghelijck Vitruvius verhaelt, worden op vijf manieren
ghemaeckt, te weten, op de Toscaensche maniere, na 't ghebruyck van de Corintianen; ende soo
sietmen dat die eerst van de Toscaensche ghekomen is, ende navolghende van de Griecken, die
met vier Pylaren, 't zy soo wel ghedeckt ofte als onghedeckt. Ende om dat dit werck heel schoon, 30
ende heel swaer om te verstaen is, boven dien men daer noch groot ghemack van kan krijghen, soo
sullen wy nochtans om dit te verstaen, ende tot meerder klaerheydt met Vitruvius handelen, ende
dese plaetsen dient als een Voorhof, maer is seer van verscheide van d'omstijlde plaetsen of pannen
en Portalen.

Het Cavedio, ofte de Voorhoven op de Toscaensche maniere, heeft meer lenghte als breedte,
op dat daer plaetse soude moghen wesen voor de knechts om te schuylen, want dit waren hunne
insichten; ende daerom so haddense ront-om de muere een breede uyt-sprongh, ende en besloegen
niet min als het vierde, ofte niet meer als een derdendeel van de plaetse, aen het Modal van de
tweede Kamers, alwaer het binnen in reghende, daer warense ghedeckt: 't ghene men he-
dendaeghs in de Hoven van vele oude huysen siet; als die van den seer E. mijnen Heer Pepolus,
woonende tot Bologna, ende op andere plaetsen, ende dat, wanneer als het regende, men souden
moghen onder de daken gaen. 40

De Cavedy op Corintsche maniere, waren eerlijcker, ende van meerder groote ghemaeckt, ende
daerom soo noemtse Vitruvius Atrij, ofte Voor-zalen, alwaer niet en stonden dan lieden van eenige
ghelegghentheydt, wesende aensienlijcke plaetsen, ende heel verciert, ende alwaer de luyden van
Staet door ginghen; hunne lenghte was twee derdendeelen meerder als de breedte, ofte de helft,
ofte wel een derdendeel, 't welck bequamer verdeelingh komt te zijn, wesende weynigh verscheel
tusschen de helft meer, ende de overhoecksche van het vierkant; soo dat dese Atrij ofte Voorhoven
hadden aen yder zyde meer als drie ende vier Pylaren, volgens de verdeelinghe van hare lenghten,
ende waren niet meer als een derdendeel afstaende van de muer, ja somtijds geen meer als een van
de deelen, ende in de grootste niet meer als een vijfde deel van hare langhten: ende dit is de breete
diemen aen de Gangen gheeft, dewelcke zijn ghevoeght aen de zyde van de Atrio ofte Voor-zael, 50
ghelijck als de vleughels aen het lichaem van de vliegende Dieren.

De hooghte van dese vleughels tot de onder over-balcken van de Pylaren, was even van de bree-
te van de Voor-zael van Pylaer tot Pylaer, ende niet van de vleughels, ghelijck als eenighe mueren,
want dan soude sy op die wijze ghenomen, veel te laagh zijn gheweest, vermidts die kleyne wijde;
soo dat de Pylaren soo hoogh zijn gheweest als de breedte van de Voor-zael. De over-balcken
waren soo breedt als de bovenste dichte van de Pylaren, ende soo isse boven rondt-om gheweest,
en oock mede aen de Muer, hebbende een vierendeel der Pylaer dichte voor uyt sprongh, komen-
de de uyt-sprongh der Kroon-lijst noch daer buyten, en alle dese wercken waren gheschildert met
een steenen kleur, 't welck Vitruvius Albaria noemt.

Hier boven is een plaets soetelijck hanghende, dewelcke over de helft van de Voor-zael quam,
die

Var. li. 6.
Macrob.
libro 1.
cap. 2.
libro 6.
cap. 8.
fac. 501.
Aulo Ge-
lio 16.
cap. 8.

libro 5.
cap.
Satir 6.

libro 6.
cap. 4.
libro 6.
cap. 3.

libro 6.
cap.

libro 6.
capo 4.
in Aug.

die onghedeckt bleef, ende dese plaets wert van Vitruvius Impluvio, ofte reghen-plaets ghenoomt, ende van Suetonius Compluvio, sprekende van den Hoff der Huysgoden, niet breeder als een derde en niet minder dan een vierde van de breete der Voor-zael, welcke vier hollen wierden ghemaeckt op een sekere maniere van kleyne omstijlde Panden. De Deuren van dese Voor-zalen waren hoogh, vier deelen van deselve, van de grondt tottet opperste van de boven-balck ofte onder de solder, maer hier van fullen wy breedelijcker op een ander plaets handelen. Het Voorhof van dit Corintfche Huys is met ses Pylaren aen elcke zyde ghemaect, ende met de groeven in de Muer, alwaerse de beelte in stelde ront-om, behalven de noodtlijcke deuren ende vensters, om licht aen de plaetse van binnen te gheven: men magh voor een sekere ghelijckenisse segghen, dat den Inganck van het gheschilderde Palleys van de Doorluchtighste Hertoghen van Florenzen, ende het Huys van den Doorluchtighen Farnesus tot Romem; hebben een sekere maniere van Corintfche Voor-zalen, soude verghelijcken, maer sy scheppen haer licht van de hoofden.

libro 6. cap. 14.

Het Cavedio ofte het Voorhof Tetratilo, dat is van vier Pylaren, zijn meer van een vierkante ghedaente gheweest, en niet breeder dan als hare lenghte is: ende de Pylaren waren recht teghen over de hoecken van de Mueren, ghelijck als wy van de vleughels der Corintfche Voor-zalen verhaelt hebben; ende desgelijcks de balcken, ende tusschen vlacken ende de croonlijcken, ende het licht in den midden. Men magh segghen, dat in den Stadt van Adrianus onder het gebodt van Tivoli, is te sien een voorbeeldt van een Voor-zael met vier Pylaren, maer ghelijck een wulzel ghemaect, van welke slagh wy oock meenen dat het huys van Marcus Scauro in t Palatino is geweest, twelck eertijts Claudius toegekomen heeft, in dewelcke waren vele Eer-beelden van hare Voorouders, dewelcke van haren tegenfweerder onder de voet gesmeten zijn, gelijk als Ascanus verhaelt.

Ascomio in Cicerone 23.

De Cavido ofte ongedeckten Voor-zael (van dewelcke om hare swarigheyt eenige niet en hebben willen handelen) is geweest vierkant of een weynigh meer langher, ende hadden haer verdeckt ront-om gemaect, geheel op een ander manier en van alle andere verschelende, want quam in de hooghte te rusten op een folder met buyten gheseyde bogen, met banden kottende tot in de zyde van de Muer, gelijk wy op een ander fullen verthoonen, welcke manier van daken haer niet hooghe en verheften (gelijck Vitruvius seydt) om by Winter-tijdt de plaetse rondt-om zijnde, te konnen verlichten, en voor den regen en t inwateren, het hout-werck te bewaren voor t verrotten, het welck anders groote onkosten soude zijn om t elckens te hermaken, en op deser maniere geeft het Vitruvius te kennen. Op dese maniere hebben wy de twee Afdacken ofte Cariedi, aen de rechter ende slinker zyde van de vertrecken en van de Voor-zael ghemaect, eene van dewelcken komt aen de slinker zyde, dient tot het ghemeen ghebruyck, oock aen de zyde van het Voorhof, d'een van deselfde en d'ander aen de rechter zyde, is voor de knechts, om aldaer hunne meesters te verwachten, ende van de een en d'ander scheptmen al de lichten voor de vertrecken, ende andere plaetsen die daer rondt-omme zijnde.

Palladio libro 2. cap. 4. libro 8. cap. 21. libro 6. cap. 3.

Het Cavedio, ofte de ghedeckte Voor-zael was de plaetse ghenomen, gelijk als men seydt, van twintigh tegens dertigh voeten als Vitruvius getuyght, by ghevolgh in de middelbare huysen, ende daeromme soo makense die overbreedts van d' eene Muer tot d' ander met balcken, met haer tusschen-vlacken en vierkanten ende loofen. Daer boven om de Zalen ofte andere plaetsen te onderstutten. Men magh segghen, datse hedendaeghs ghemeenlijck dese maniere van voor-zalen ende bysondere huysen gebruycken, scheppende hunne licht van vooren. Van de voornaemste Inkomst ende vensteren, ende desgelijcks mede aen de zyde na achter van de open Hoff, ende altemets mede aen de zyde van eenighe andere Hofjens of open plaetsen, gelijk als hier tot Venetien op vele plaetsen, en noch veel meer in Hooghduyts-landt, scheppende mede het licht in de hooghten en van de zyde, en daerenboven gebruycken wy mede veel dingen die wy niet verhaelt en hebben, dewelcke al van de Oude zijn, en vele laten hun voorstaen dat sy daer van de vindere zijn geweest.

libro 6. cap. 4.

De Zalen zijn geweest plaetsen genoemt van eten ende slapen, ende daer toe die bequaem waren en ghewoonlijck dienden, als d' eene diende voor de Tafel, d' ander om alle Vaten ende noodtdrusten in te setten, dat wy een bottelerije noemen, ende de derde tot andere dingen als de Ledekanten van de Moren of Turcken in Italien inghevoert, en gebruyckt als slaep-koetsen op voeten, ende dese zijn geweest vierzydigh en vijfzydigh, en ten eynde tienzydigh, soo Pollucius seydt, dat is van drie, vier, vijf, en ten eynde tot tien beddinge toe, dewelcke daer in konde wesen, alles volgens het ghetal der ghenooden, ende daerom zijn die oock altijd zalich genoemt geweest so wanneer men daer binnen aten. De lenghde van dese Zalen wierdt ghemaect, als tweemaal haer breedte, ende hare hooghte, tot onder het zolder ofte voorwulffel toe, was van de hooghte helft van hare hooghde en breede t samen, ende dese Zalen waren voor de Winter, dewelcke wy na het Zuyden ghestelt hebben, ende die voor de Lenten ende Herfst, waer ten Obsten, ende de andere voor den Somer na den Noorden, bewaren met Zuyden de Thuynen; ghelijck als Vitruvius en Plinius Cilio willen, met vallende vensters, te weten tot ter aerden toe, welcke dingen seer wel in onse tijde waerghenomen werden.

libro 1. cap. 8. Sueton. i Tiber. libro 6. cap. 6. libro 2. epist. 92.

Het Brief-tresoor, gelijk als Festus ende Varronus verhalen, hadden sijn naem van de Tafels die de Magistraet in hunne macht hadden, dewelcke verthoonde de vermaerde daden, van de Ouders van dit huys, en het was een plaets aen de Voor-zael ofte Cavedio; en het schijnt dat den Tablino is by de Romeynen so veel geweest als een Pinacoteca ofte Brief-kamer, so by de Griecken in gebruyck, want dit woordt Tablino en het ander Pinacoteca beteekenen een Tafel, maer om dat de Romeynen veel beelden gebruyckten, en oock mede geschilderde Tafelen, van dewelcke een deel der selven dienden tot het gemeen gebruyck, en t' ander deel voor t huys, gelijk mede Plinius getuygt, en overfulcx hadden meer als een ofte meer Tablino, en oock mede meer als een Pinacoteca.

Lingua latina, libro 35. cap. 2.

libro 6.
cap. 4.

Wat aengaet de maet van de Tablino of kleyne zael, die vast aen de kleyne voorhoven waren, so maecten se die langh twee derdendeelen van de breedte der voor-zael, en de minder of kleender Tablino maecten se van de helft van de voor-zael, en op 't meeste van twee vijfdeendeelen; de hoogte van den Ingangh der voor-zael tot de Tablino een achtste meer van de breedte, en de hoogte van al tot de zolder ofte het welf van de Tablino, was een derdedeel de breedte vande Tablino, de lenghten van den Ingangh der kleynten, waren een derdedeel minder als de breedten, en op het meeste de helft van de Tablino. De beeltenisse ofte Eer-beelden van alle soorte, 't welck de gedaenten verthoont, van d'een en d'ander meest gebruyckt in de Tablinen, en oock mede wel in de voor-10 zalen, en stelden die soo hoogh, als de breedten van de vleughels der voor-zalen, so dat haer ghesicht van de voorby-gaende luyden niet belet en kon worden.

De Peristili, waren heele wijde Galderijen; ende heel heerlijk met de Portalen rondrom ghemaect, en soo breedt als de hoogte van de Pylaren, ende waren altoos meer als driemaal langher als breedt; en hare lenghte quam dwers voor het Huys, in dewelcke dat hare Inganghen quamen. De wijde van de Pylaren, waren van drie en van middel-lijnen, om dat daer overvloedigher licht soude inkomen, en meestendeel soo maecten se die op de Dorische ofte Jonische maniere, met hunne vercierfelen daer boven op, niet heel teeder of eerweerd.

Libro 6.
cap. 10.
Libro 5.
cap. 1.
Libro 6.
cap. 5. 8.

Het bysonder Basilica waer tot dien eynde om daer in raedt te houden, en recht te spreken, ende daerom soo was het heel noodigh datze heel groot en ruym waren, om dat se soude bequaem zijn om veel luyden plaets te geven, alwaer aen alle beyde de zyden thien Pylaren waren van het eene eyndt tot het ander, en het licht om hoogh: by-na volghende (soo Vitruvius seydt) van de huysen van Egypten, waer van wy van 't Griekische Huys gesproken hebben, en om de Basilica of Raedt-zael meerder aensien te geven, om met maght en statelijckheydt alles te verhandelen, was buyten 10 het ghedruys der gemeene woon-plaetsen van 't huys afgescheyden; daerom hebben wy het selve een ander toegevoeght, met een uytzicht op de Thuynen in 't Noorden, en oock mede aen d'ander zyde de Portalen na 't Zuyden. Men leest in Lucius Plinius en andere Schrijvers, dat in de bysondere Gebouwen de Raedt-zalen zijn ghemaect geweest, met Pylaren en seer heerlijke vercierfelen, sijne lengte hebben wy gemaect van ontrent tweemaal so lang als de middel-breete tusschen de Pylaren, en de vleugels van een derdedeel van de breedten van 't middelste lichaem, en de lengte van sijne Pylaren, zijn so lanck als de breete van het midden van de eene Pylaer tot den anderen.

Vite:

Libro 6.
cap. 7.

De Pinacoteca die wy een bewaer-plaets van het goetd noemen, is geweest een plaets daer niet alleen de Tafereelen ende de gheschilderde vierkanten bewaert wierden; maer ons dunckt oock mede, dat daer het geldt, oock het Gout, ende de gewrochte metalen, en oock mede de gemaecte kleederen, en andere waerdige dingen, dewelcke gedragen waren op de Zeegh-Feeften der Stad, en overwonnen Landtschappen, en onder de Romeynsche Borgers waren gemeyn om te bewaren, waerdigher geweest als die van Silla, Scauri, Lucius Lucullus, en Lucius Mummio, die over die van 30 Corinthen triumerende, gelijkmen nyt Plutarchus bespeurt. En Dioni schrijft dat den Keyser Caligula, een bewaer-plaets in sijn Keyserlijcke Hoff heeft gehad, seer groot en op een andere maniere, hebbende sijn licht in 't Noorden, boven maten uytmuntende gehad, om alle dese dingen beter te bewaren voor het bederven, en om dat het een gestadigh licht, en het meestendeel van het Jaer stantvastigh was, en het gesichte niet en doet verliezen, so prijfen wy dat voor sulcke also gestelt waren de bewaer-zalen, ende de plaetsen voor de schilders verlichten se, en borduur-werckers, ende oock mede de plaetsen voor de Eer-beelden. De Bibliotheca was een plaets daer de goede redenen bewaert wierden, en een geschick van Boecken tot de gewoonlijcke leeringe, niet alleenlijck voor die van 't huys, maer oock mede tot ghebruyck van de arme Borgers en deughtsamen luyden. 40

libro 6.
cap. 7.
Alconio
in Cicer.
fac. 88.

De verdeeling van de kamers voor de Vader en Moeder van 't huysgesin, hebben wy aen d'Oostzyde gestelt, als nu wesende een getempereerde lught van hitten en vochticheyt aen deselfde zyde; en wy prijfen seer, dat men de vertrecken daermen altoos in meent te verblijven, wat lagher neemt, en moeten dicht aen malkanderen staen, op dat den Man ende Vrouwe soude kunnen sien, en versorghen op alle gewoonlijcke faken en voorvallen van 't Huys, en oock mede by de kamers van de Meyden hebben wy het Plumario ghestelt, te weten, een plaets om te naeyen (ghelijck Vitruvius seydt) ende de Testrina, te weten, een plaets om te weven: want men vont by de Romeynen, datze oock mede in de Voorhoven weefden.

ll. 5. c. 1.
lib. 6. c. 5.
libro 7.
cap. 5. 9.
libro 6.
cap. 10.

De Essedre waren breede en groote plaetsen, alwaer gelegentheydt om te sitten was, en daer satmen om te praten, en te disputeren, en daerom so maecten se so wel in de gemeene als bysondere woningen, Vitruvius op een ander maect dese vierkantich, en op een ander gewrocht met wellustwercken, ruym en breed, so dat men kan begripen dat het een heel clare en lichte plaets is geweest. Vitruvius wil het licht van den Westen hebben, op dat het van de stralē der Sonne niet beschadigt en wort, van welcke dingen wy alhier niet willen spreken, also wy daer vorders al af gehandelt hebben. 50

Sesto
Ruffo.
Pompo.
Lectto.
2. fac. 34.
libro 36.
cap. 15.

De Batstoven worden niet voor 't gemeen gebruyck gemaect, gelijk als Publius Victoris en andere beschrijven; maer oock alle de voornaemste Huysen van de bysondere haddender heel veel, so datter wel ontrent 800 of 900 waren: De Romeynen gingen gekleedt met een lange Tabbaert of Mantels, en gelijk bloots-voets. En de Stadt van Romē heeft altoos in de Somer vol stofs geweest, en des 's Winters modderig, so dat her de manier was sich alle dagen eens ofte meermaels te wassen. En Agrippa heeft ghewilt dat alle de menschen haer op de gemeene kosten soude wassen; waer op Plinius geseydt heeft, dat hy in sijn Opperbou-meesterschap haer gegeven heeft 170 Batstoven, dewelcke in sijne tijden tot een ontallick getal gekomen waren, en daerom so hebben wy Batstoven voor de Mannen ende Vrouwen ghemaect.

Haer maecksel was meerder rondt en van middelbare groote als vierkant, om dat alsoo de hitte meerder

meerder kracht hadde, gelijk wy vele oude gesien hebben, so in Romén als tot Pazoli, alhoewelfe niet verborghen zijn, de plaets die Vitruvius voor de Badstove beteeckent, waer wijdt twee derde deelen van sijn lenghten, scheppende haer licht in 't Westen: want gelijk als hy seydt, sy wassen hun daer in van den middagh tot den avondt. En om dat het heel seker is, datter verscheyde afsonderde kamers zijn gheweest, als voor de kinders, en andere voor de Ouders en bloedvrienden, daerom so hebben wyze aen d'een en d'andere zyde van de Essedre ofte sit-kamers ghefelt; gelijk oock mede die tot ghebruyck van de vreemdelingen in het voor-werck, aen de rechter en lincker zyde van den Ingauck, om so minder beletsel te gheven aen de wooningh by de meester, en te gelijk meerder vrygheydt voor de vreemdelingen, om te mogen gaen en komen na hare geliefte, sonder veel aensiens te ghebruycken. Wy hebben nu van de voornaemste deelen, en het gebruyck van het Huys der Roomsche Raeds-heeren gesproken, waer van eenige dingen genomen, en verscheyde benamingen meestendeel nock konnen dienen tot het gebruyck van de bysondere Gebouwen van onse tijden, gelijk als wy op een andere plaetse sullen bethoonen.

Ende om dat in verscheyde tijden, ghelijck het een maniere van alle deughden is, de ghedaente verandert zijn, en oock mede het gebruyck van de deelen der bysondere Gebouwen, nochtans tot meerder kennisse van ons, sullen wy noch spreken van eenighe andere dingen. Tot of beneffens de grootste Ingangen waren (gelijck Vitruvius seydt) oock mede de kleynste, dewelcke gemeene Ingangen zijn, en niet seer breedt, als de Huysen van Lombardijen, en oock mede van Bolognien, Florenzen en Romén, in dewelcke in eenighe deelen van deselve wierden gheselt Hecken, ofte achter-deuren, ofte deuren met Pylaren, alwaer voor sich de gene die daer in wilden wesen, onthielden. De Deure van de Roomsche Rechters waren altoos by dagh en nacht open, als wesende een plaetse van toevlucht.

By openbaer besluyt, en tot meerder eere, soo is toeghelaten, dat de deuren van de Huysen van Lucius Valerius Publiculus, en van sijn broeder, gelegen aen den gemeenen wegh (gelijck als Plutarchus en Plinius verhalen) datze van buyten open moghen gaen, gelegen zijnde. Van oudts soo hadden de deuren Cloppers om te kloppen, maer ten tijden van Plutarchus soo hielden die met bewaerders. Datze in de voor-zalen heel groote Pylaren ghebruyckt hebben, is heel seker, want M. Scarus heeftze in sijn voor-zael doen stellen, 't welck dat van Lucius Crassus was in het Hoff Palatinus van 38 voet, van 't Marmor van Lucullus, en soo 't swaer is, gelijk Plinius bevesticht, den die groote schade aen het wulfzel der Goten, dewelcke onder de straten liepen.

Varro bevesticht, dat de Zalen ende plaetsen om des 's Winters te eten, ende die voor den Somer niet en wierden op een gelijcke maniere gemaect, met ruymte van deuren en vensters, 't welck ons tot een leeringe moet dienen, dat de plaetsen tot gebruyck van den Winter met minder licht ende openinghe mosten zijn, als die tot gebruyck van den Somer, dewelcke mosten geen verkoelinghe en versoekinghe van koude winden hebben, ende de andere diende om de lught en de koude te weeren. De eet-zalen wierden verwarmt gelijckmen leeft, datze van Tiberius met affche en kolen verwarmt zijn. Den selfden seydt op een andere plaets, dat in sijn tijden weynighe ofte geene bedde in de Triclini ofte Eet-zalen en maecten; van verscheyde stoffe, hooghte ende maecksel; ende dat desgelijcks de deckfels die daer boven over leyden, waren niet alle op een maniere, datze oock kleyne Hofkens ghebruyckten, is seer verscheyden.

Ende eyndelijck, na dat de oude begonnen in de bovenste deelen van 't Huys avontinael te houden, soo hebbense alle dese plaetsen Eet-zalen genoemt; noemende die alle na de deelen, alhoewel Festus spreekt van het opklimmen der Trappen: waer uyt men bespeuren kan, datze op verscheyde tijde veranderinge gebruyckt hebben: Men seydt mede in Cornelius Tacitus, dat de kinderen van de Princen, by gewoontē niet en saten aen den Tafel, maer verscheyde met andere jongelingen.

Vallerius Maximus die seydt, dat d'oude Romeynen een maniere hadden om de gefeyde beeldnissen, en het wezen van hare heerlijkste voor-ouders, met tijtels, eerspraken, ('t welck de Griecken Elogij noemen) in de aensienlijkste voor-gevel van 't Huys te stellen: ofte wel in de voor-zael, ofte de Tablino; en het selfde werdt by Salutijs bevesticht, datze deselfde niet bewaerde om de kostelijckheydt van hare stof, meer tot een gedachtenisse van hare gedane daden, op datze niet alleenlijck van de nakomelingen soude besichticht worden; maer datze die oock soude poogen na te volgen, om mede te verkrijgen een foodanige eere. Het was door de Wet verboden, gelijk Plinius gebruyght, dat die gene, welcke een Huys van een ander kocht, niet en vermochte eenige opgerechte Eer-beelden ofte Wapen-tuygh, dewelcke in de Tabline stonden, wech te nemen, nochte oock de Rooven van hare vyanden hangende aen de stijen van de deuren; in maniere van overwin-treickenen, soo dat op sulck een wijs de dingen van de Meesters in wezen blijvende, heeft hem het Huys ghedient tot een meerder triumphe.

Cicero sprekende van sijn Huys, seydt, dat in 't Hoff Palatino een Pandt van drie hondert voeten langh, doorgaens bevloert was, en met kamers en andere dingen daer rondt-om, met groote heerlijkheydt en grootsheydt gemaect, welcke sake seer heeft doen toenemen; tgezagh 't welck men in 't maken van de Roomsche Huysen heeft gehad, en oock mede de manieren binnen Romén, en meest die van Antoniane en Deocletianus, kanmen begripen, datter verscheyde Panden zijn gheweest, te weten, Hoven of Pleynen met Pylaren daer rondt-om. De Romeynen hebben dese maniere van de Spanjaerts, (nu Arragonsche) volckeren in Spagnien, van de Portalen in de bysondere huysen te gebruycken, tot een vertreck voor de knechts en 't volck, die daer binnen liepen, te bergen; maer dat hebben sy naderhandt gedaen, tot meerder vergierfel en gemak.

Dat in de bysondere Boeck-kamers waren, boven het ghene Vitruvius seydt, ende van binnen heel licht, om dat (gelijck Plutarchus getuyght) Silla de vermaerde Boeck-kamer van Appellione

libro 6. cap. 18.

libro 6. cap. 8.

Plut. pro. bl. f. 465.

Vite fac. 141. libro 36. cap. 14. De curio sitate. fac. 415. libro 35. cap. 3.

libro 4. ling.

Sueton. libro 4. ling.

Varrone fac. 28.

libro 13. fac. 141.

fac. 57.

libro 35. cap. 2.

Diodor. Siculo. libro 6. fac. 436. lib. 6. c. 8.

Nelle
Vind.
libro. 2.
epist. 17.

hione Tejo hadde gekocht, dewelcke in 't Pireo van Athenen, was met heelycel Boecken, en heeftze tot Romem voor sijn eyghen gebruyck gebracht, en oock mede Lucius Lucullus, heeft in sijn huys een vermaerde Boeck-kamer gehadt voor 't gemeene beste, en voor de studenten. Dese plaetse waren groot en breedt, met bewaer-kamers daer ront-om, gelijk de kamer van Plinius Cicilius, met schuyne lees-tafels, en met voet en zit-bancken, in manier van een schrijf-winckel, alwaer de Boecken aen ketenen vast gebonden stonden, gelijkmen hedenidaeghs in de Librijen ofte Boeck-kamers van de Munneken en vele andere te sien is.

libro 5.
cap. 10.

De Effedre waren by-na als de Conclaven van den Paus en Cardinalen ofte de plaetsen hier tot Venetien, alwaer de Doorluchtighe Signorie vergaert op een sekere maniere, als in 't Klooster Munneken, ende men magh hedenidaeghs wel segghen, dat de Zalen met zit-plaetsen daer ront-om zijn. In de Badstoven (gelijk Vitruvius seydt) was warm, lauw en kout water, ende soo ghemaeckt, dat het de Mans ende Vrouwe konde dienen, alhoewel op verscheyde plaetsen, Want het wierdt daer door Goten gheleydt. Daer waren de Labry, dat waren sekere vaten ofte emmers ghelijck als eyeren, en heel bequaem om daer in te wesen, gelijk als in een Batstoof, van dewelcke men gheen weynigh in eenighe plaetsen van Romem vint; daer waren desghelijcks de plaetse om sonder nat te maken, te zweeten, me een schilt van koper, om te hoogen en te verlagen. Maer wy sullen op een andere plaets van de Batstoven spreken.

libro 4.

Plinio.
libro 33.
cap. 3.
libro 37.
cap. 2.

Na dat Asia verovert was, soo is Gneus Manlius d'eerste geweest, dewelcke binnen Romem koperre Tafels met drie voeten inghebrocht, ende de kleyne eet-tafels met een voet alleen, die hy in sijn Triumph liet dragen: En Lucius Crassus, Erfgenaem van den Redenaer Hortensius, heeft verkocht vele kopere drievoetige Tafels. Plinius die seydt, dat van de overwinninge die Gneus Manlius bekomen hadt, dat, als doen de Romeynen behagen kregen in de Tapelerije, en in 't Silver-werck, en in de sierlijke drievoete van koper: desghelijcks mede heeft Lucius Mummius, in de Corintsche Vaten, en in de Schilderijen behaghen ghehadt.

Val. Mar.
fimo.
fac. 37.
Preb.
tac. 467.

De Romeynen hebben langhetijt de Vrouwen onthouden van Wijn te drincken, 't gene van de Grieccken voortgekomen is; en Godt gave datse het selfde mede in onse tijde deden, want alsdan soude sy so dartel en spelachtigh niet wesen, en souden alsdan veel beter en met meer beleeftheyt hunne kinderen opbrengghen. Het was een gebruyck van de oude Romeynen, als Plutarchus verhaelt, om geen vrouw in de maendt van May te gebruycken, 't gene onder ons oock gedaen wort; misschien om dat het een ghewoonte was, de Argivische Beelden in de Tyber te smijten. Alwaer April wiert toegewijt aen Venus, en Iunius aen Iuno; ende nochtans soo en lieten sy niet toe hunne vrouwen te laten koken: ghelijck als men gheloof, om dat het alsoo met die van Sabinca geaccordeert was.

Van de Aensienlijckheydt in 't algemeyn, van de Hoven der voornaemste Heeren van Italien, soo tot Romem, Napels, Genua, Milanen, als oock hier in Venetien.

Cap. VI.

Adien wy van de oude Grieksche en Roomsche Huysen hebben ghesproken, isset wel reden, dat wy in dit Hoofdstuck verhael doen van de heerlijke Huysen, en Hoven van onsen tijdt, bewoont by de voornaemste Heeren, na het gebruyck en verscheydenheyt van elck Landtschapen Stadt, also dat het magh voldoen aen 't geen vereyscht werdt. Berst voor de Heyr-voerders, en Luyden van Oorlogh, en dewelcke zijn in Regeeringhe van Staet, en die Hoff houden, met een overtolligh ghesin, soo moeten de Huysen zijn heel ruym, en in sulcker maniere datze een vertoon gheven van de grootheydt van het Hoff, hebbende Inkomste en heerlijke Zalen, en veel welverdeelde en afghesonderde Kamers, als voor de Mannen, vrouwen en kinderen, ende de bywesende, en oock mede om vreemdelingen te herbergen, ten eynde op dat daer soo den een als den ander soude moghen wonen, sonder beletzel en met acnsien; met welke statelijckheyt datmen verforcht, datter aen alle die plaetsen niet en ontbrack, om een groot getal van huysgesinne te kunnen herbergen, noch andere saken, die by gevolge komen te vervallen.

cap. 2.

De Bou-plaetze sal zijn als men seydt, op een seer schoone plaets in eenighe van de voornaemste straten, alwaer eenighe ruymte of nytsicht na de Riviere is, ofte andere sierlijke dinghen; maer niet soo dicht by de voornaemste plaetsen, soo dat het veel ruymte van grondt voor de Bouwinge, en voor binnen-plaetsen, en oock mede voor de Thuynen heeft, en andere weeldigheden en Edele oeffeninghen; want dese personen, overmidts hunnen Staet, en 't gene sy te doen hebben, blijven niet veel t'huys, en ten anderen ist niet heel noodigh datse soo heel dicht by de Marckt zijn, en om na de Stadt te gaen, want het is een sekere sake dat de vele oeffeninghe de ziel beroert, ende het t'huys blijven geeft bekommernis.

De vindingh van dese Huysen moeten konstigh, vol Statigheydt en Edelheyt zijn, en dese, soose van Gebouwen sullen minder als de Princen Huysen wesen; ten eynde, op datmen de waerdigheyt van den een, en het verschil der afkomsten van den anderen daer uyt bekenen magh, dogh mogen wel van een goede ghestaltenisse wesen, ende heel bevalligh, in sulcker manieren dat het van de by-gebouwen, 't zy welcke het zy, het eerste niet te boven ghegaen en werdt. Dese Gebouwen moeten van sulcken aensien zijn, dat het geheele lichaem, aen 't eerste gesichte achtting en schoonheydt gheeft, na 't oordeel van de genen die hen des verstaen; ende dit sal de grootste eere zijn die den Bou-meester, en oock het Werck kan genieten: 't welcke wy bekomen sullen, so wanneer wy de

de lenghte van 't gheheele lichaem, de breete ende de hooghte maken; soo datter geen overvloedt in de groote nochte in de kleynte, ende de verdeelinghe van hare deelen moeten hebben een overeenkomingh, in maniere, dan d'een een welvoeghlijckheydt hebbe tot d'andere, ende op hare behoerlijcke plaetse gestelt worden, niet verwerdelijck onder malkander, en van gedaente en groote over-een komende; in maniere schijnen by ghevalle ghemaect te zijn, na verdeelinghe der Boumaten, en niets overvloedighs daer in zijnde, en oock niet dat de bequaemste en noodighste dinghen daer in ontbreken.

10 De vercierfelen moeten vol bevalligheydts en lustigheydt zijn, ende wel doorwrocht, en teeder; doch also datmen kan sien datse minder zijn als die van 't Hoff van onse eyge Prince, ende boven alle d'andere Borgherlijcke Huysen uytmunten; en met dusdanigh insicht, datmen altoos de voornaemste voor-ghevel ende de grootste plaetsen, dewelcke in 't ghesichte van een yeder staen, meest moet verciereren, onderscheydelijck van d'anderen, dewelcke meer tot de noodtsakelijckheydt, en om te bewonen, dienen, en minder dan als d'ander ghesien werden, en tot diensten zijn, in alles de natuur volgende, dewelcke in 's menschen lichaem heel wonderlijck het aengesicht verciert, ende de borst in de buyten-deelen, en het hart, ende de herffenen, ende de longh in de binnenste deelen, minder dan alle het Ingewandt en sittende deelen.

20 Dese Gebouwen moeten grondtvesten hebben, ende heele vaste mueren, op datze sterck en duerende souden wesen, en worden by-na als eeuwichduerende; en in 't versamelinghe der selver moeten de Meesters gheen naerftigheydt en konst achterlaten: ten eynde, op dat het Gebouw, volgens den wil van den Bou-meeftter volthoyt wordt, ende de noodtlijckheydt van den Eygenaer voldaeen wiert, en dat hy totten eynde sijn beste doet om de konst te verdobbelen, en vervolgens mede niet minder de naerftigheydt, tot de schoonheydt. Ende om dat het eynde, waerom dese Gebouwen
30 meest maken, is om te bewoonen, niet alleenlijck om groot ghemack en eerlijckheydt, maer oock aldermeest om sijne waerdigheydt; daerom soo moetmen alle naerftigheydt, aen de behoerlijcke middelen tot welstant te gebruycken, om dit werck te volthoyen tot sijn eyndt; het welcke gelijk als het eerste in de meeningh, weder het beste is in het voltrecken: ende dit is verre het beste van alle d'andere deelen, die aen 't Gebouw behooren.

De Hoven van de voornaemste Heeren, en Doorluchtigste Personen, magmen tot een groot deel van 't Huys nemen, als wy in 't Grieksche en Roomsche Huys beschreven hebben, en het welcke wy als noch also segghen, nemende eenighe van die dingen die ons beter duncken tot ons voorne-
30 men, en eenige veranderende en andere byvoegende, dewelcke beter kunnen dienen na gewoonte van het Landtschap ofte Stadt; in dese Paleysen zijn verdeelinghen en kamers, tot ghebruyck van den Somer, breedt, hoogh, ende ruym, en den Thuyn in 't Noorden, of Noordt-Oosten, of Noordt-Westen, om dat aldaer heel veel en vaste lught is, dat daer binnen groote verversinghe geeft, ende beswaerlijck komt te verhitten, gelijk het water in een Pot aen 't vyer gestelt. De Kamers voor de
30 Winter moeten van een middelbare groote zijn, en wat nauwer, en de zolderinge daer boven wat lager, en met de zyde naer de Son, om datze metter haest sou lauw worden, ende worden oock eer verwarmt, soo wanneer de vensters en de deuren toegelouden worden, wanneer en daer in viert. De Kamers voor de Lenten en van den Herfit, moeten zijn van groote tusschen die beyde, en datze eerder na het Oosten als na eenige andere deelen van den Hemel uyt sien. Boven aen tot de kamers om te bewoonen, so worden daer oock verfocht plaetsen, tot dienst en bewaringe van het huysraet, en plaetse van de dagelijcksche eet-Waren, als een Bottelerije, ofte wel voor 't geheele Jaer, als de Kelders, Kooren-folders, en diergelijke plaetsen; dewelcke niet alleen gemeen zijn aen dese Hoven,
40 maer oock aen alle de Huysen van Edellieden en van rijcke luyden.

Sprekende van de Hoven der voornaemste Heeren van Italien, en beginnende van Romem, vande Hoven, so als die aldaer op eenige plaetse gevonden werden, dewelcke konnen verhouden menichte van Koetzen en Carossen, overmidts hare ruymte en edele intredinghe, en binnen-hoven in het midden, de Galderijen daer ront-om, om daer een menichte van dienaers, staf-draghers, en Koetsiers konnen onthouden, in tijde van versoek; 't welck daer seer veel gedaen wert. In 't eerste pleyn daer de onder-aertsche winckels zijn, daer zijn halve Kamers, tot gebruyck van 't huysgesin, aen de rechter en sliicker zyde van de groote en breede trappen, ghemackelijck en treffelijck om op te gaen; ende in 't middet van 't Pleyn, als wese de meer gelegen om te wonen, moet zijn de Zael, zijnde van binnen ruym en groot, van schoonder hooghte, en eenighe Gangen, dewelcke u
brenghet van d'een tot d'andere trap, en dan van d'een zyde tot den anderen, en ront-om de Galderije zijn verdeelinghe van dobbelde kamers van verscheyde groote, en zaeltjens tusschen beyde, voor de Hovelingen, en de gene dewelcke haer komen besoecken, en in haer gonste gebieden, met verhole trappen, om te gaen na boven en na beneden in de onder-aertsche winckels; welcke Hoven wel aen haer achter-deelen eenighe uytzicht hebben, na de Thuynen toe, en meest so wanneer
50 die heel breedt zijn, ende buyten het gewoel van de Stadt. Onder alle de Hoven van Romem, die wy in achttinghe hebben, sal altoos waerdigh zijn het Hoff van het Doorluchtigh Huys van de Farnesen, so ter sake van de grootsheydt van Timmeragie, de gemackelijckheydt van de bewooninge, ende de Thuynen die achter tot vermaeck, en eyndelijck om de heerlijckheydt van de vercierfelen, Beelden ende de Schilderijen.

Te Napels, alwaer vele Heeren en Vryheeren zijn, begeerende middelbare Bou-wercken, zijn de Hoven van middelbaren Gebouwe seer begheert; doch groote en met wijde plaetsen meynen te wesen, en daerom bouwen sy heel breedt op eenige goede wegen, en buyten de handelinghe van de Stadt waernemende, datze eenige Zalen, en de voornaemste gedeelte tot de wooninge voor de Heeren, laegh by der aerden hebben, en maken tot meerder gemack haer Ingangh daer by, alwaer
oock

oock zijn Portalen en Gangen, om sich daer in te onthouden mede wandelen. Na boven zijn de afdeelinghe voor de Juffers, en alle de Vrouwen van Staet, en na achteren de Hoven ende Thuynen met Fonteynen, en schoone groente, van Orangien, Cederen en Limoen-boomen, waer doorze een heel Iaer daer vruchten en bloemen hebben met een lieffelijke reuck; so datze de halve tijt van het Iaer niet in de Stadt en wonen, want in de groote hitte soo gaenze na hare Hofsteden, en plaetzen van gherichts-gezagh.

Tot Genna, door de naute van de Stadt, en door de enghte der straten, alwaer niemant doorgaet, als alleen die geen verstant en hebben, ende de Gebouwen genoegh overhangen na de Zeekant, is het beter, dat, die hunne Paleysen van binnen hebben, en van binnen langh, en aen de voorzyde nauw, en mede van twee en drie verdiepinge in de hooghten, de eerste op de boersche wijze, en de anderen met Pylaren en Pylasters verciert, en diergelijcke dingen met een aerdigheydt gemaect, en van Edele steenen, hunne Inkomste komen in de Hoven of voor-pleynen niet heel groot, met Galderije, of van enckele of dubbelde hooghte, en de Trappen voor aen, ofte ghenoech ter zyde, tot veranderingh, en seer wel ter neringhe, ghemackelijck in 't opgaen, dewelcke komen in eenige Gangh, en dicht by den Ingangh van de Zale toeginck, en zaeltjes, en afghescheyde kamers, die aen dees en geens zyde, en daer toe oock mede die van achteren, die op de Thuynen uyt sien, ofte aen de rechter en sincker zyde met Fonteynen en schoone groenten, dewelcke tot allen tijden van haer, so wel des Somers als oock in de Winter, sijn groenigheydt behoudt; so gelijk als eenige konnen in de nieuwe straet komen, en oock gevonden wierden op den Aleffi Perugino.

Het grootste Winter-Hoff en van achtinge is, dat van het Doorluchtighe Huys van Dalia, buyten de Poorte die na Lombardie gaet, soo door de afdeelinghe der kamers, en Galderijen, en wandel-plaetsen voor de Heeren, als mede voor alle de Edellieden van 't Huys, ende de gedienschtigheyt van dat deel, wat meer ter zyde na de Zeekant, om daer alle het gereedtschap van eene Galeij in te leggen, alwaer een heel groote Thuyn met Loop-banen sijn, als een Heerlijckheydt in de Zee, en konstige Fonteynen, en Vogel-vluchten van groote kosten, en eyndelijck door een Wijngaert met doorgangen verciert, die hy achter de reghe heeft, en wat opwaert na de zyde van den Bergh, alwaer een weynighe onder een ander, heel na 't Hoff gemaect is.

Te Milanen worden de Hoven meest gebruyckt, die heel sterck en vast sijn, en niet weynigh Bou-straat van buyten, en van binnen kleyn, enckele binne-pleynen, en met Trappen en Zaal, en zaeltjes van middelbare groote, en met verdeelde Kamers, alle ront-om van twee bou-geschicken in de hooghte, en de Kelders en andere plaetsen die onder de aerde sijn; maer onder alle de Hoven van de Stadt, soo hebben wy dat gebouwt heeft Tomas van Merrino, Hertogh van Terranova, seer geacht is gheweest, al los en omvanghen van drie tralien, de voornaemste Gevel in de sincker zyde met een geschick van Pylaren met haer vercierselen, alles van steen, en driemael verhooght, ende met binnen-holen, met Portalen en Galderijen ront-om, ende de grootste Trap aen de rechter zyde heel breedt en soo plat tot boven op gaende, datter op eene tijdt te gelijk de menschen en de beesten konnen opklimmen, maer na den binnen-hof een groote dwers-zael by der aerden, aen dewelcke men oock mede ingaet aen de zyde van 't Hoff, en achter de Zalen is een Thuyn, en heel langhs van de sincker zyde, is verdeelt in verscheyde Kamers en Zaeltjes, en een verholen Trap, en daer-en-boven zijnder noch meer andere Trappen als geseydt is.

Te Florenze sijn verscheyde Palleyen van de voornaemste Heeren, ghelijck die alsdan gekomen sijn van het Doorluchtigste Huys van de Medicus, als nu noch meer vergroot, als oock mede die van de Medicis, en het oude en het nieuwe Huys van de Strozzi van onse vindingh en diergelijcke meer, dewelcke van buyten meestendeel van Bozze gemaect sijn, en hebbenze binnen een Hoff in 't midden, met een ghenoech swaermoedighe Galderije ront-om, de Trappen van dees en gene zyde, om op te klimmen, tot een toegangh tot de Zaal en Zaeltjes, waer van daen komten in de verdeelde Kamers voor de Winter; want des Somers om groote redenen, woondeze beneen by der aerden, en met weynigh lichts, om de koude Winter-lucht teghen te staen, en des Somers door de groote hitten die de neerslagh van de Valleje gaf, door de Bergen daer ront-om, so onthieldenze haer onder in de eerste plaets en Kelders, ende de Winckels van 't Huys. Eenighe der selver, alhoewelze in de Stadt woonde, verforghden datze hadden, tot hunne ghenoege eenighe Tuyntjes met groenten soo wel onderhouden, dat het Tapescherije schenen; maer is 't dat sy groote plaets hebben, soomakenze die grooter en ruymmer, en met levende Fonteynen, Doolhoven, en Vogel-vluchten, en sulcke, dewelcke dan met Heyningen van Laury, Mortelle, Gelfomini en andere fraeygheden omcinghelt, volgens de gelegentheydt van de grondt, en de wil en behagen van de Heeren.

Nademael wy hebben geraeckt eenige dingen van de voornaemste wooninge der Heeren na de Italiaensche ghewoonte, soo is 't een redelijcke sake, dat wy oock van de Edellieden van Venetien handelen, dewelcke in vele plaetsen, als men sal sien van de andere verschelen, overmidts dat de ghelegentheydt van de grondt, en mogen de Huysen, om twee redenen, niet heel groot sijn. Ten eersten, om dat de Stadt heel dicht bewoont is, en vol ghemeene Hoven, als de plaets Rialto, ende S. Mar-Marcus, het Arsenael, Kooren-solders, en alle Princelijcke dingen; daerna soo veel Kercken, Kloosters en beslote plaetsen, dewelcke een groot stuck wech-nemen, en daer sijn oock menichte Goten, water-loopen, straten, kolcken en vestingen die tot de Stadt dienen; en daerom so vintmen selde die Huysen, dewelcke veel ruympte van grondt hebben, binne-plaetsen, en Thuynen op sijn breedtft te maken. De tweede reden is, om dat by-na alle de Eygenaers van de grondt soecken het hare te houden, ende d'een wil den anderen niet wijcken, houdende sich by-na alles ghelijck van Edeldom, alhoewel verscheyde van rijckdom, en dese saken ghedragen sich also gewoonlijcken in regeeringe van gemeente, daer door noch vele sijn, dewelcke vast verbonden sijn met *Fidei Comissi*:
nochtans

nochtans so zijnder tot Venetien een ontallick getal van middelbare Huysen, maer heel weynigh die verre boven d'andere uytsteken, om dat de goederen in vele verdeelt zijn, en niet in weynighe, ghelijckmen siet in de Steden van 't vaste Landt.

De Huysen van Venetien hebben meestendeel twee inganghen, de grootste, voor aen het Huys op de water-loopen, en d'andere van achteren, ofte aen de zyde, na de gelegentheyte van de plaets, alle beyde de hoofden beginnen op een ruyme plaets, dewelcke men hier onder-Portalen noemt van schoone hooghte, ende aen d'een en d'andere zyde (om datze de ghewoonte niet en hebben van onder de aerde te graven) dan zijn de Kelders en andere plaetsen, dewelcke men noemt Magazini, (by ons voor-raedts-winckels) tot dienst van 't Huys. Boven het welck op deze plaetzen zijn de Kamers van middelbare groote, aen dewelcke men met de eerste arm van de grootste trappen raect, ofte wel met de verholene trappen; hier toe ontfanghense het besoeck, en voleynde de ghe-
10 meene dingen van 't Huys, en dit is soo veel als aengaet de eerste grondt.

Aen de rechter en sincker handt van dit onder 't Portaal, alwaer t mackelijcker is om 't licht te scheppen, ofte van weggen eenighe uytstekinghe van buyten, ofte eenige cygen Galderijen: oock maectemen de voornaemste Trappen breedt en ghemackelijck, dewelcke met de eerste vleughel komen tot aen de plaets van de middelbare Kamers, en met de tweede aen de Zael, 't ghene alhier een Portael van schoone hooghte en breedten ghenoeemt wort; maer dat het meestendeel sich in de lenghten uytsteekt, soo langh als 't heele Huys is te scheppen hunne licht van de Voor-gevel, en van achteren, en oock van eenige Galderije die aen de zyde zijn, alwaerze in 't voor-plat groefjens maecten, om aldus te beter de koele lucht te scheppen, en te konnen besichtigen het volck 't welck van de Stadt komt.

20 Men gebruyckt de groote Portalen, om de bloedvrienden in de nacht t'ontfangen, en om Gastmalen en Feesten te houden, alwaer alle de Edeldom na toe gaet, en het meestendeel van de Stadt: voorders aen dees en geens zyde van de Zale; zijn aen yeder drie a vier Kamers, dewelcke hunne licht van 't voorplat scheppen, en oock mede van achteren, en altemets mede van ter zyde. Eenige van dese Kamers zijn tot gebruyck van de Raedts-heeren, ende de vrouwen Kamers lietmenze soo hoogh als de Zale hoogh waer, en d'andere tot gebruyck van de kleyne kinderen, ende voor de Minnemoers, en tusschen de Koocken maectmen middel-kamers, en 't gene men van dese plaetse verhaelt, wordt mede het derdedeel der groote Huysen verstaen, ofte wel van die van middelbare groote, dewelcke tot gebruyck van de Meyden dienen, ofte andere beletzelen van 't huys, ende dit zijn de beste maniere van de Huysen van Venetien.

Soo dat de ghedaente van de huysen deser stede, is heel verscheyde, als wy die beschreven hebben; als mede de maniere van leven van den Adel, en van de Borghers, komen met malkanderen niet over-een, nochte het is gheen wonder dat de vreemdelingen het selve niet navolghen, als selden, en dan heel familiarellyck, 't welck een gebruyck der Griecken geweest is om meerder aensien te bekomen, en om te toonen dat sy met niemandt te doen hadden, ende niemandt lastigh vielen; boven dien sy daer door noch meerder gerustigheydt ende vryheydt van 't Huys hadden, en oock mede hunne ghewoonte en een ghemanierde reghel om te leven, de knechts gaen nimmermeer in de Kamers van de Vrouwen; soo dat het niet sekerder is, als in 't selve huys de jonghe Dochters zijn, en desghelijcks de Dienstmaeghden, dat sich aldaer de Jonghmans niet laten vinden, oft selde, en dat in de tegenwoordigheydt van hunne Meesters; alwaer datze in 't vertreck ofte kamer hunne Meesters dienen, ja de Dienaers zijn daer t'eenmael van ghehouden, want men gaet daer door een heele verhole Trap.

De schoonheydt van de Edele Huysen, dewelcke dierghelijcke in de werelt niet en zijn, spruyt eerst uyt de schoonheydt ofte sijnelijckheydt van de Stadt, en om dat het oock geen beesten ende groote Dieren kan ontfanghen, alwaer heel selde vliegen zijn; en op alle de straten, Fondamenten, Straten en Stegen, zijn met ghebacke steenen beplackt, hangende aen d'een en d'andere zyde, soo dat de materie verdrooght en verdwijnt, en daerom en is daer geen slijck: boven dien dat so wan-
40 neer het regent en quaet weer is, soo onderhoudmen om onder de Luysens te gaen. De vloeren in 't Huys worden altoos van de Meyden schoon ghemaect, soo dat het blinckende steenen schijnen. Wat aengaet de nettigheydt ende het huysraedt, en weet ick niet of de oude Griecten de
libro 4.
cap. 3.

Om datmen op een ander plaets spreken ende bethoonen sal de afbeeldinghe van de Raedtslieden Huysen, volghens onse Inventie en Ordre op de groote Marckt van Sint Marcus gemaect, soo sullen wy teghenwoordigh eenighe gemackelijckheden, en verdeylinge verhalen. Eerstelijck hunne deuren zijn by der aerden, die van de Portalen aen hunne eyghe Galderye eyndigen, en die van 't water na de burghwal; hun voornaemste aensicht is aen dees en geens zyde, staet naer den Noordtwesten op de Marckt van Sint Marcus, alwaer de grootste Zael de verdeylinge van de Heeren, met groote middelbare Kamers en kleyne kamertjes, zijn achterste deel na 't Noordtwesten is een andere Zael met de verdeylinge voor de vrouwen, met alle hunne gemackelijckheden.

Onder d'een en d'andere verdeylinge zijn twee Gangen, soo langh als de breedte van de Galderijen, dewelcke dese verdeelinghe vereenighen of t'samenvoegen, en tusschen de Gangen zijn de grootste Trappen, met dewelcke men van 't een na 't ander gaet, en aen d'andere heel contrarie, in voege, dat in een Gebouw twee verscheyde open plaetzen zijn, heel groot en breedt boven de verhole Trappen tusschen de kamertjes, tot ghebruyck van de middelbare verdeelinghe, ende de Dienaers van 't Huys, welcke dinghen altemael op hunne behoerlijcke plaetze staen: waer door het Huys heel ghemackelijck is, en tot den staet en waerdigheydt bequaem, welcke maniere van wonen men by d'oude Griecten moghen vergelijken, ende om dat de Mannen vry van de Vrouwen souden wonen.

Elck een van dese Huysen, om geen Paleysen te seggen, (gelijck wy verhaelt hebben) hebben twee Ingangen, een Galderije van tamelijcke groote, vijf Pack-huysen, vijf middelbare Kamers, een opper-Zael, vier secreten, en drie Ganghen, te weten, een by der aerden, ende de twee die de verdeelinghe van voren der Mannen vereenighen ofte t'samen-voegen, achter die van de Vrouwen, twee Zalen, thien groote en middelbare Kamers, soo aen de rechter als sliicker handt, verdeelt aen de ruymte van de Zalen; van dewelcke daer noch ses andere middelbare zijn, boven dien dat het noch veel meer ander ghemack na boven tot het dack toe heeft, en 't welcke wel te bemercken is, alle de voorz plaetsen zijn heel luchtigh, soo van de Marckt als van de Galderijen, ofte na de Beeck; oock mede zijn dese gemakelijcke dingen in ordre gestelt, als een Palleys van een R aedtsheer toebehoort, en aen 't ander, die t'eenmael van de eerste open plaets afghescheyden zijn, met de andere van de tweede, en soo wanneer als men wilde soude se heel na-by malkandere zijn, want sy kennen de deuren aen de Trappen open doen, die op de open plaetze boven de Ganghen eyndighen, ende dusdanigh soude het met de ghedienstighheydt van 't Huys wesen.

Van een Palleys van de voornaemste Generael, door de E. E. Heeren Corneri alhier te Venetien; en een andere van de E. E. Heere Strozzi tot Florenzen gemaect.

Cap. VII.

DEn seer E. en waerdigen Cardinael Fredericus Cornarus zaligher, nademael hy de vermakelijcke plaets tot Laviano maecten, soo heeft hy het my op sijn aerde laten afteekenen, alhier tot Venetien, en dat dede hy om tijdtverdrijf ende ¹⁰nieusgierigheydt, en voor hem stellende dat hy een seer vermaert Palleys, volghens sijn staet en ghelegentheydt soude op-maken, soo om een waerdige gedachtenisse aen de nakomende tijdt te laten; als om grooter eere van 't vermaerde Huys van Cornarus. De grondt is groot, vierkantigh, heel schoon en sichtbaer, door dien het by Sinte Mauritius staet, op 't beste deel van de Stadt, op de groote Burghwal, heel langh, en aen drie zyden sonder huysen.

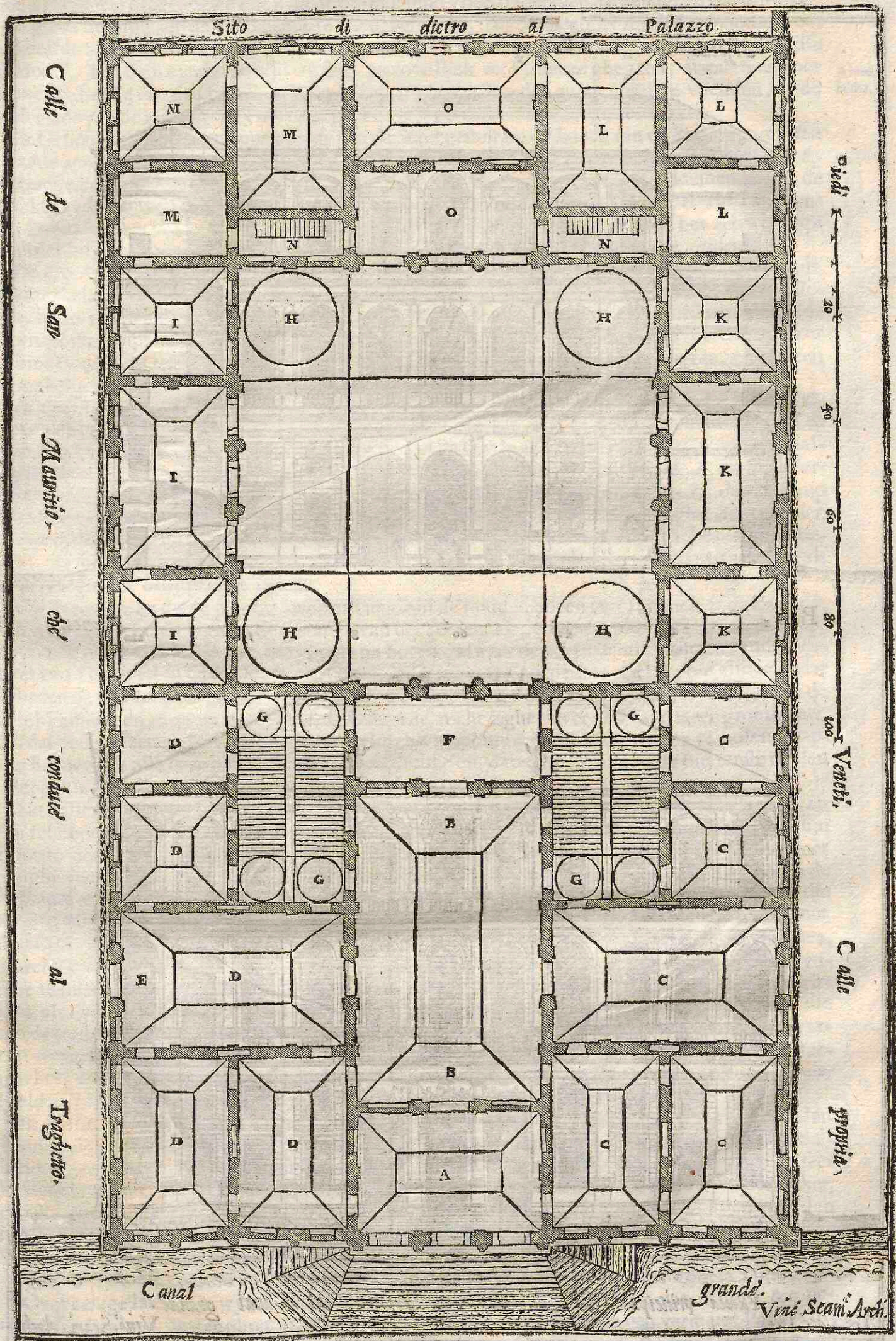
Sijn Voor-gevel staet na 't Zuyden, alwaer het de deur na de Zee toe soude hebben *A*, op 'de maniere als een Gangh, met een groote Onder-zael, *B* en negen plaetsen by der aerden, te weten, vijf aen de sliicker *C* zyde, en vier aen de rechter zyde *D*, en een deur *E* by der aerden, en meerder na ginder een Ganghe *F* met twee Opper-trappen *G*, d'een aen dees en d'ander aen geens zyde, heel wijd, ghemackelijck, licht, en dubbeldt, dewelcke na malkanderen gaen van hoogh tot beneden, alwaerse aen twee verscheyde huysgesinnen dienstigh konde wesen, verder na de Gange en na ²⁰de Trappen is een vierkante *H* Galderije heel wijd met Gangen, en *I K* aen yeder Voor-plat is een andere deur opter aerden, en mede veel vertreck-plaetsen; ende d'andere Trappen, waer mede men na boven gaet: de laghe aertsche plaetsen hebben aen yeder zyde negen middel-Kamers; en dit is so veel als de universele gront of voet van 't huys aengaet.

Soo als de grootste Trappen begonnen worden *G* soo gaenze na een andere Gange die meer na boven staet, daer van daen gaetmen in een groote Zale *B*, dewelcke tot de groote Burghwal raeckt *A*, aen de rechter zyde zijn vijf kamers van verscheyde groote *D*, en so veel zijnder mede aen de sliicker zyde *C* dewelcke twee heel schoone verdeelinghe maken. Daerna aen de zyde van ³⁰de Galderije zijnder mede drie, te weten, aen de rechter zyde *I*, desgelijcks mede aen de sliicker zyde *K*, en na de hoecken van achteren zijnder drie andere *L* met hunne Trappen, en een Zael ofte kleyn Zaeltje in 't midden *O*, alwaer aldus elf kamers komen, d'een achter d'ander, dewelcke aen yeder zyde drie verdeelinghe maken, 'ten waer die van heel groote hoogte waren, so soudemen daer aen elcke zyde ses kunnen maken, soo dat het in dier voeghen met de middelbare kamers van onderen een getal van drie-enveertigh in alles maken, die tot het gebruyck van 't huysgesin strecken, en op de minder gheachte plaetsen waren de Winckels geordineert, behalven de plaetsen, dewelcke boven na 't verwulzel zijn.

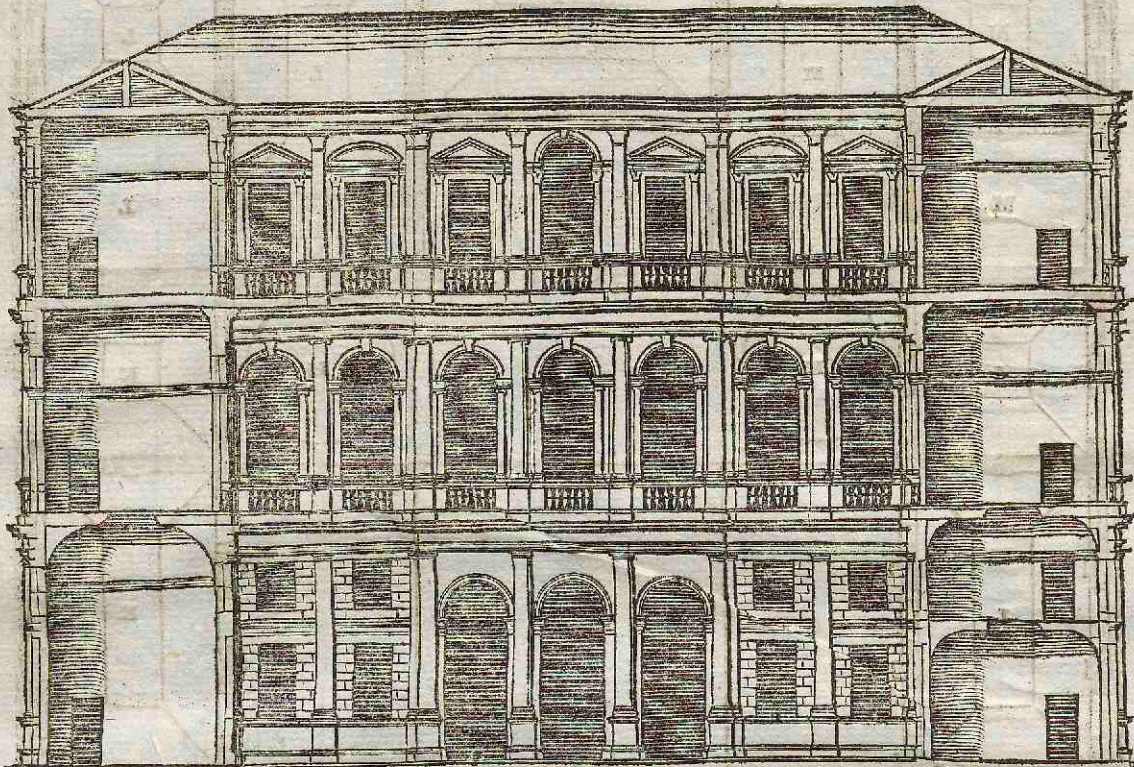
Dit Palleys verhefte sich niet weynigh van 't gemeene water, en van der aerden, met een voetstuck op de maniere van de Boere, om grooter gesicht te geven; en het Voor-plat, 'twelck t'eenmael van Histriaensche steen moeste wesen, verhefte sich in 't midden met drie maniere van Pylaren, en de Pylasters aen de rechter en sliicker zyde, en hunne vergierselen oock mede op de voetstijlen. De eerste ⁴⁰ waer op de Dorichsche maniere, met dubbelde vensters, te weten, voor de plaetse die laeg by der aerden zijn, en voor de middelbare. De tweede op de Jonische maniere met rustende Bogē, en het derde op de Romeynsche maniere met rustende vensters, en daer boven hunne Cap ofte Voor-gevel, en noch vele vergierselen waren hier en daer verdeelt, en dit is soo veel als 't Voor-plat aengaet.

Rondt-om de Galderije en aen de buyten-zyde zijn dese ordens ofte ghedaente slechter; alle de deelen van dit Palleys zijn heel licht, want sy scheppen hun licht van 't Voor-plat, van het binnenste van de Galderije, ofte van de zyde, alwaer de heuvels zijn, ofte wel van 't achterste deel, alwaer een Thuyn geordineert was. Nademael den seer Eerwaerdigen Heer Cardinael, hadde een groote somme gelts met groote naertigheydt tot de Bouwinge van dit groot werck versamelt, en is onverwacht na dit sterffelijck leven in 't anderen ghegaen, om in den Hemel te Timmeren, waer door geen kleyne begeerte in de werelt ghebleven is om 't selfde volthoyt te sien, en om datter de hoop niet ontbrokē is, datse het op sijne tijde en plaetsen soude kunnen maken; so hebben wy nochtans niet willen nalaten om 't selve te beschrijven, en dit seer vermaerde deel in 't werck te stellen. ⁵⁰

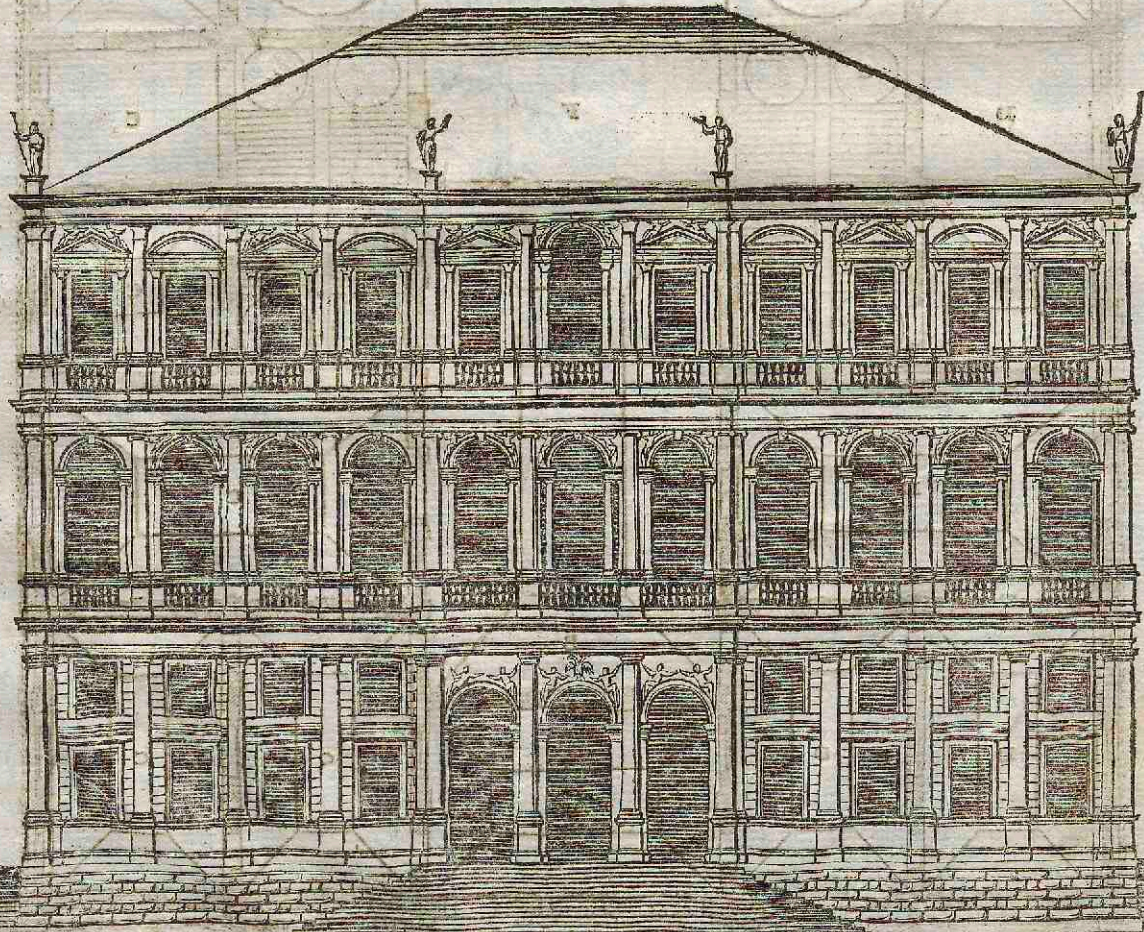
Hier volgen de afteyckeninge van de voet ofte grondt, en van de bereydtzelen van 't Voor-plat, en het binnenste van de Galderije.

Aspetto della parte, e Stanze di dentro.

Piedi 20 40 60 8 100 120 Venezi.

Faccia principale del Palazzo sopra al Canal grande. Vine. Scam. Arch. Tit. Vecc. Int.

Dat het seer E. Huys van Strozzi wordt bevonden vele en groote Timmeragie binnen en buyten Florenze te hebben, daerom den vermaerden Heer Robbert Strozzi, alhoewel hy vele jaren vaste wooninghe tot Venetien hadde, is door sijn genereusheydt en grootheydt des gemoedts, 't gene hy binnen hem was dragende, en oock mede om van sijne Voor-ouders yets te nemen, en om een waerdige gedachtenisse aen de nakomende te laten, verweckt, daerom heeft hy resolutie genomen, om in deselfde Stadt een kostelijck Palleys met groote onkosten te bouwen, volgens onse afbeeltenisse en Model. Tot dien eynde soo zijn wy selfs persoonlijck tot Florenze ghegaen, alwaermen door
 10 hunne verdienste van den seer E. E. Heer Alexander sijnen Broeder en van andere vrienden, ende oock mede van de Heeren en vernuftige geeften seer ge-eert en vereert geworden zijn. Anno 1600.

Dit Gebouw is op een gemeene plaetse van de Stadt gestelt, op de hoeck van de Palleyzen, en aen de zyde aen andere eerlijcke Huysen, en heerlijcke Dool-huysen; sijn voornaemste uytzicht is op de straet, dewelcke komt van den Dom, of van de straet van Sinte Maria van de Bloemen, en aen de slincker zyde heeft hy sijn loop-straet, en op de hoeck het Palleys van den seer E. E. Heer Laurens van Strozzi, sijn aensicht na den Westen. Sijn gedaente is vierkantigh, alhoewel het een weynigh meerder huysgesinne voorplaets is, en sijn lught ofte gedaente is op dese maniere verdeelt.

De grootste deur *A.* is in 't midden, aen de rechter en slincker zyde zijn de Trappen heel breedt, ghemackelijck en klaer gemaect *B.* aen de hoecken met een elleboogh ofte krom als een elleboogh, en zijn aen d'een onderhoek heel verciert, boven de Trappen zijn de verdeelinghe van de voornaemste Kamers, *C.* en een Zael op de slincker hoek, *D.* op de maniere van Florenzen. Meer na binnen en recht teghen over dese deure is een Galderije *E.* van tamelijcke groote, en van een vermakelijcke lught, met Pylaren, *F.* en Portalen daer ront-om henen.

In 't eerste van deselfde, en meer in 't gebruyck als d'andere wesende, komt een andere deure *G.*
 20 die van de loop-straet komt, en daer recht teghen over heeftze een *H* deure om in den Thuyn te gaen, die buyten aen de rechter zyde moet wesen. Alle beyde aen de zyde van de Galderije, behalven de Portalen, zijn aen de rechter en slincker zyde verdeelinghe van Kamers, *I. K.* eenige derselver zijn in de hooghte verdubbelt. Achter den eersten Inganck is een uytlichte *L.* dewelcke op de muere van onse bueren cyndight, aen de rechter en slincker zyde zijn eenighe *M* verholen Trappen, dewelcke na boven, en na onder tot in de Kelders en ander onder-aertiche plaetsen toegaen, en meer na ginder zijn noch andere Kamers *N.* en verholde plaetsen, dit is voor soo veel als de eerste grondt ofte plaetze raect.

Op de tweede en derde plaetze, welverstaende in de midden boven den Inganck is de Zael, die sich verlaught, soo veel boven de Inganck van der aerden, als de twee eerste vleugels van de Trappen: ende na de Galderije met een Gange na boven, alwaer de voornaemste Trappen eyndighen, maer van 't beginsel in de derde plaetze boven de Gange een ongedeckte plaetze, om also meerder licht aen de Galderije te geven. Boven de Portalen komen ses kleyne Kamertjes, tot dienste van de
 30 zydel-kamers, en meer na ginder van de Galderije, recht teghen over den Trap is een groote Zael, soo dat yeder plaetze vijf verscheyde verdeelinghe, met hunne middel-kamers, en verholen Trappen hebben, en alle deze plaetsen hebben veel licht, om datze het licht van de buytenste deelen scheppen, ofte wel van 't binnenste van de Galderije ontfangen.

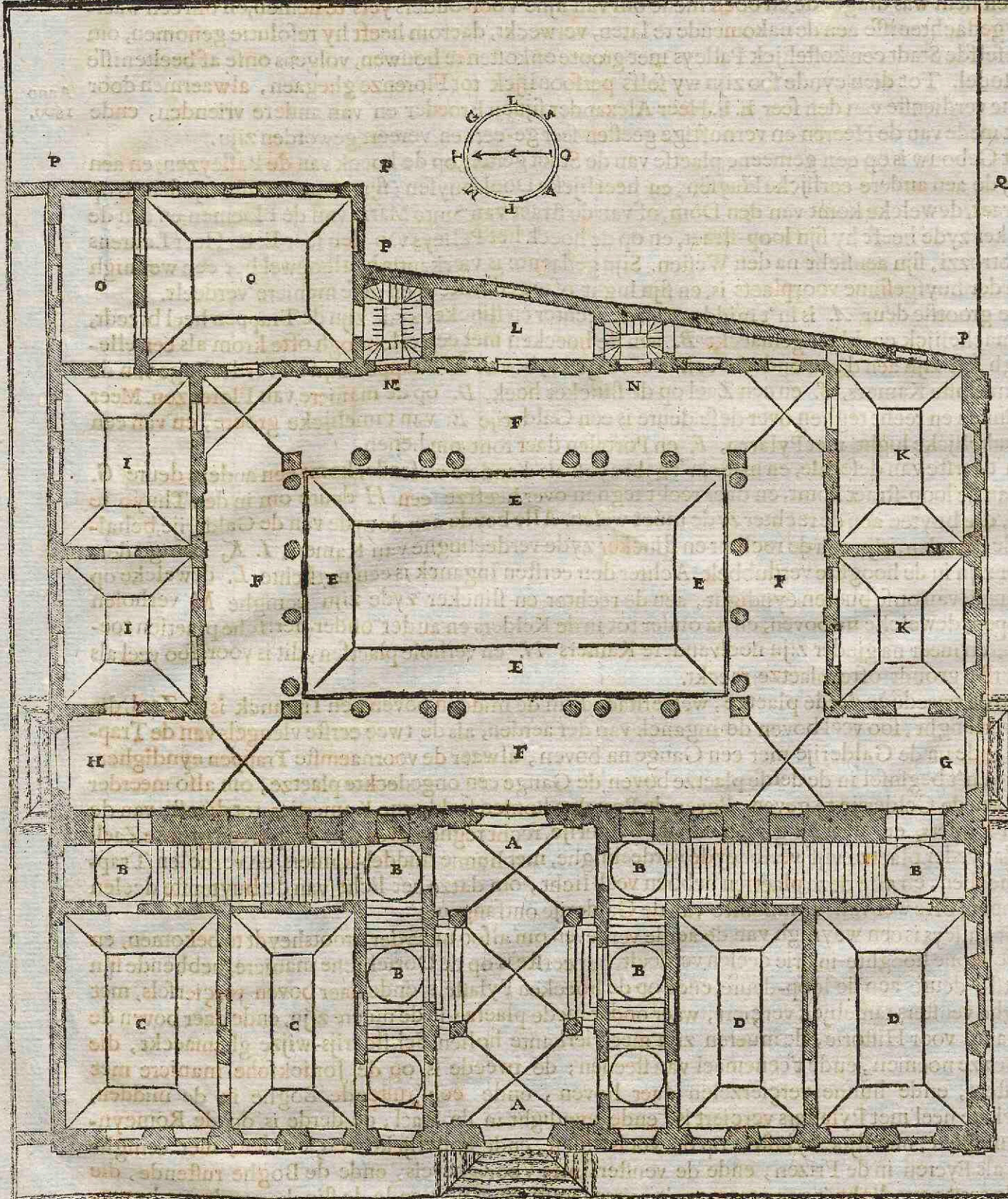
Dit Palleys is een weynigh van de aerde verheven om alsoo meerder grootsheydt te bekomen, en van schoone hooghte in drie deelen verdeelt, het eerste is op de Doricksche maniere, hebbende sijn grootste deure aen de loop-deure, ende op de hoecken Pylasters, ende daer boven verciersels, met eenighe vensters tamelijck verciert, waer onder mede plaetze in de muere zijn, ende daer boven de
 40 vierkante voor Historie, de mueren zijn met vierkante hollen Schilderij-wijze ghemaect, die wy Bozze noemen, ende t'eenemael van steenen; de tweede is op de Jonicksche maniere met Pylasters, ende hunne vergierzelen daer boven, ende een rustende Boghe in de midden, dewelcke heel met Pylasters verciert is, ende eyndight in de Zael; de derde is op de Romeynsche maniere, met sijne Pylasters op de voet-stijlen, ende kostelijcke vercierselen, met eenighe Oos, als Eyeren in de Frizen, ende de vensters met Voor-ghevels, ende de Boghe rustende, die aen de eerste eyndight, 't gene men van 't voornaemste voor-plat, ende de slincker zyde van buyten verhaelt hebben, wordt mede het binnenste van de Galderije verstaen, en alles van harde steenen heel wel ghemaect. Alle de deelen van desen heel schoon met Croon-lijsten, Voor-gevels, Beelden, Historien, Beschrijvinge, ende Wapens hier en daer gelegen, verciert.

Boven de stercke Palleyzen soo hebben wy afbeeldinghe voor de seer E. E. Heeren, Andries en Jan Vendramini, met meeninghe om een heel schoon Palleys te bouwen, om alhier te Venetien by mal-kanderente wonen, en een weynigh daerna soo hebben wy een andere afbeeldinghe voor den seer E. Heer Vincent Grimani gemaect, om sijn Palleys *non nobis Domine* tot Sinte Marcuola gielijcker, groter en eerlijcker te eyndigen; het is niet langh geleden dat wy verscheyde Inventien voor den
 50 seer E. Jan Barbarino op een breede plaetze legghende op de groote Burghwal, en op de Beeck van Sinte Tomas ghemaect hebben, maer groote onkosten te doen, de genereuse ghemoeden ende de groote toekomt, daerom is noch niemandt van desen t'eenemael geresolveert om te Timmeren.

Over eenige laren zijn wy van den seer E. vermaerden Heer Harmen Baron van Attrimis, &c. geroepen en heel wel ontfanghen, en wy maeckten een afbeeldinghe voor een vermaert Palleys tot Santa Croce, een Landtschap onder sijne Jurisdicte; boven Goritia en de Riviere Lisontio, en op andere plaetsen hebben wy noch meer afbeeldinghe als voor den seer E. Graef Raimondo dalla Torre ghemaect, om tot Cromons te Timmeren, een Landt onder sijne Jurisdicte, alle beyde in 't Vaderlandt van Friuli ghelegghen.

Hier volght de grondt, ende het begintsel van 't voorplat ende het binnenste,

Dit is een plan van een gebouw, dat in de stad Venetien is geboort, en nu in de hand van de heer Scamozzius is, en nu in de hand van de heer Scamozzius is.

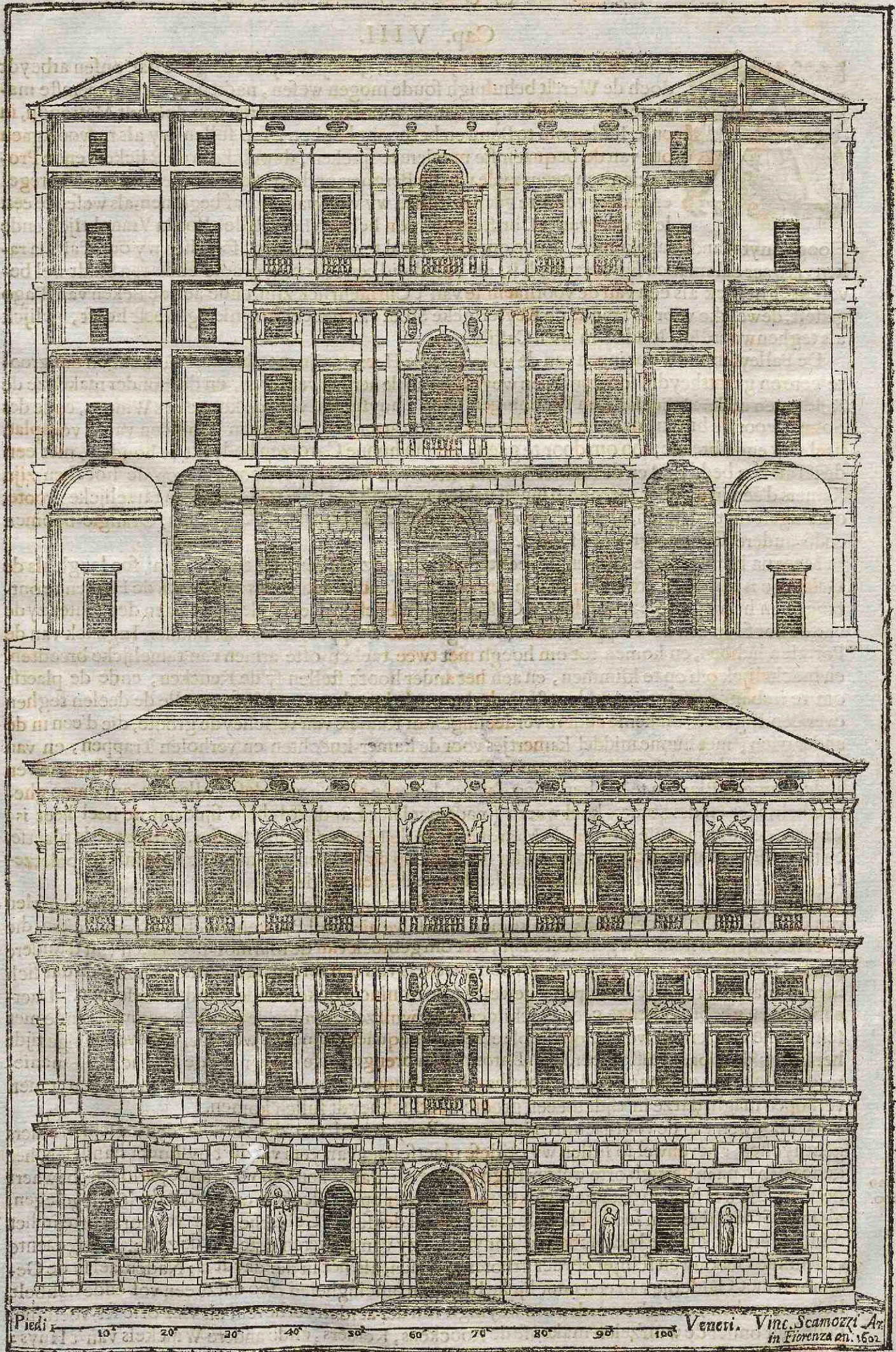

Deze is een plan van een gebouw, dat in de stad Venetien is geboort, en nu in de hand van de heer Scamozzius is, en nu in de hand van de heer Scamozzius is.

Piedi 20 30 40 50 60 70 80 90 100 **Veneti.**

Vinc. Scam. Arb.
1602

Dit is een plan van een gebouw, dat in de stad Venetien is geboort, en nu in de hand van de heer Scamozzius is, en nu in de hand van de heer Scamozzius is.

A description of the building's facade, detailing the architectural elements and the scale. The text is in Dutch and describes the various parts of the building, including the columns, arches, and the central vaulted space. The scale is given in feet (Piedi) and ranges from 0 to 100. The text 'Veneri. Vinc. Scamozzi Arch. in Firenze an. 1602' is written at the bottom right.

*Van de Geslachten der Palleyzen, voor de voornaemste Heeren van
Spannien, Vranckryck, Hooghduyts-landt ende Polen.*

Cap. VIII.

Lhoewel de redene ten eynden is, ghelijck wy verlangde dat onsen arbeydt doch de Werelt behulpigh soude mogen wesen, nadien wy de bequaemste maniere om na 't gebruyck van de voornaemste Heeren van de Stadt Metropoli, in onse Italien om te Bouwen bethoont hebben, soo sullen wy als nu voortgaen om van de bequaemste maniere te spreken, dewelcke in de Rijcken ende Pro-
vintien aen geens zyde van de Berghen onderhouden worden; en om met regel en ordere voort te gaen, so sullen wy van Spannien af beginnen, als wesende een ¹⁰ leste deel van 't Christenrijck, en hebben het selfde alsoo in Vranckryck ende Hooghduyts-landt nagekomen. Ende om niet overal te gaen dwalen, so sullen wy our-Castilia raken, alwaer Salamanca sijn Metropoli is, en Valadolid een schoone, groote ende een Stadt wel be-
volckt, ghelijck als een van de voornaemste van 't Christenrijck zijn, ende aen de Beken van Tago gestelt, dewelcke voor so langhe de Keyserlijcke Stoel van geheel Spannien geweest heeft, gelijk als teghenwoordigh Madril in nieu Castilien is.

De Palleyzen, en Wooningen van de voornaemste Heeren, zijn meestendeel vierkant, en om groo-
te eere en grootsheydt, soo zijnsse een weynigh van de aerden verheven, en daer onder makenze de Kelders en andere Winckels, en Wooningen voor 't huysgesin, voor de koude des Winters, ende des Somers voor de hitten, daerom soo makense de voornaemste inganck in 't midden van 't voorplat, heel wijd ende breedt, soo om door te gaen, als om hunne Carotzen bedeckt te houden, met een
dixel als een bedde. Aen de rechter en slinker zyde van den Inganck tot op de hoecken zijn ²⁰ Kamers d'een in d'ander, meer na binnen na den Inganck toe is de Galderije van tamelijcke groote, omcingelt met Portalen, alwaerse voor hunne playsier Tobbens met Citroenen, Orangie-boomen ende andere schoone groente stellen.

Meer na binnen plegen sy aen de rechter en slinker zyde een ofte twee Zalen, soo langh als de Galderije is te maken, te weten, d'een aen dees en d'ander aen geens zyde; om de Heeren te ont-
fangen, en heerlijck te onthouden, en Gastmalen en Feesten daer te plegen; en aen de rechter zyde van de hoofden aen de Trappen, makense de grootste Trappen, dewelcke hunnen Inganck van de Portalen hebben, en komen tot om hoogh met twee tacken ofte armen van tamelijcke breedten, ³⁰ en mackelijck om op te klimmen, en aen het ander hoofd stellen sy de Keucken, ende de plaetse om te imbanderen, en in 't achterste endt dat op de hoecken overblijft, en alle de deelen teghen over den Inganck, makense andere verdeelinghe van Kamers van verscheide groote, die d'een in de ander gaen; met hunne middel kamertjes voor de kamer-knechten en verholen Trappen, en van achteren over het heele Palleys plegen sy Thuynen vol Orangien, Citroenen, Lemoenboomen en andere groene Planten te hebben. Soo dat op de eerste plaetse van dese Palleyzen om datze ghemackelijcker en des Somers koel waren (nademael het Landt volghens sijne nature heel heet is) woonen de voornaemste Heeren, de Matrone, ende de Moeder des huysgesins. In de tweede plaetse, en noch hooger na 't wulfels ofte onder het dack op de Italiaensche maniere, leggense de beletzen van 't Huys, en een deel van de Meyden hunne dingen mede.

De Gebouwen van Spannien zijn meestendeel sterck ende slecht, en met weynigh vercierselen van de Bou-konste, en oversulcks soo komen in deselve niet veel Pylaren, nochte Croon-lijsten, die ⁴⁰ heel heerlijck en konstigh gemaectt zijn, niet om gebreck van de Marmor-steenen, en van d'andere Edele Gestente; als alleenlijck geen Bou-meesters van een vernuftigh verstant en zijn, en dat sich met de materie weten te behelpen, dewelcke de Koninckrijcken ende Landen verleenen. Daerenboven en ghebruyckenze geen geschilderde verwulfsels, nochte de wulfsels gemuert, ende met schilderije verciert, dewelcke op die plaetse heel bequaem zijn; 't is wel waer dat over eenige tijdt herwaerts de voornaemste Heeren en Baronnen in brengen vele dingen op de Italiaensche maniere, dewelcke het ghemack ende schoonheydt aen hunne Gebouwen vermeerderen; waer uyt men verhoppen magh, datze in tijdt tot een groote heerlijckheydt sullen komen.

Het Bouwen van de voornaemste Heeren van Parijs is heel van die verscheiden, diemen elders gebruycken, al-evenwel so sullen wy op dese plaetse daer van yets van in 't bysonder handelen, het gene wy by-na in dertigh ofte wel veertigh ghemeene Palleyzen van voorname personen, bewaert hebben, die wel hier en daer gemaectt zijn, en eerder op de Vlecken, en buyten de handt gelegen, ⁵⁰ als in de Stadt, daerom soo hebben de meestendeel der selver Galderije, 't zy van voren ofte in het midden, en oock mede heele schoone Thuynen, 't zy van achteren ofte aen de zyde. De gedaente van hunne Gebouwen schijnt eerder grooter te wesen, als het in der daect is: Nademael sy de Gebouwen met Galderije van een tamelijcke breedten omcinghelen, soo datze een vol ende dobbelt lichaem maken, eenighe worden een weynigh van der aerden verheven, als vier ofte ses-voetighe, ende hier onder de wulfselen makense de Koockens, Kelders, ende andere Winckels van 't Huys: 't gene wy prijsen, om het deel opter aerden niet heel veel te beletten.

Andere maken twee Royale plaetsen, d'een boven den ander van tamelijcke hooghte, ende met vierkante, en geschilderde verwulfsels, 't is wel waer datze meestendeel den Inganck in 't midden stellen, maer terstont, en tot in 't Palleys van den Koninck van Louvre, zijn de voornaemste Trappen; meestendeel soo makense de Zael met eenige Kamers aen de rechter zyde, en aen de slinker zyde van de Trappen zijn de voornaemste Kamers, en die en dese sien van achteren na de Thuynen,
ende

ende om geene slavernije te geven, versamelen de Huysen met loop-plaetsen, dewelcke na de Galderije staen, diemen aen 't hooft van de Trappen maken, dewelcke met twee vleugels van hooghte tot hooghte klimmen; dit is voor soo veel het binnenste deel angaet.

Daerna de aermen aen dees en geens zyde van de Galderije die laegh by der aerden staen, hebben Gangen om gedeckt te wandelen, en daer hunne dingen achter en voor brengen, en hier aen de zyde makense de stallen ende de plaetsen voor de Carossen, ghelijckse boven de Ganghen middelkammers, Cabinetten ofte kamertjes d'een aen d'andere maken; en aldus verlanghen sy de Galderije tot aen de voor-deure toe, alwaerse den Inganck ende Kamers aen d'een en d'ander zyde maken, ende aen de hoecken makense andere Trappen met tacken, ende oock dickwils Wenteltrappen, alwaermen haestelijck van hooghe tot om laegh gaen können. Ons dunckt dat het Gebouw, soo wanneer het soo veel aerden omcinghelt, meer onkosten by-brenght, en hebben

Anno
1600.

libro 4.
fac. 80.

al-evenwel gheen vereenicht lichaem met verdeelinghe van Kamers, ghelijck aen een Palleys betaemt, voor wooninge van voornamen Heeren, ghelijck die zijn, maer d'een schiept meestendeel van den ander dienste.

Het meestendeel van de dagelijksche Palleyen zijn wel begonnen en gevoordert, maer nochtans zijnder weynigh der selver tot een eynde en perfectie ghebrocht, hoewelse van tamelijcke Bouw-konst zijn; men sietse op eenige hoecken met Pylasters, met hunne Croon-lijste daer boven, ende de Gange aen de zyde van de Galderije met Pylaren, ofte met Bogen, ende oock de grootte deuren, en eenighe groote vierkante vensters, ende vercierselen, daer Croon-lijsten daer boven op, ende hunne Lijste daer ront-om, alles wesende dinghen die een goede ghesichte maken, doch met slechte mueren en weynigh vercierselen. Voor soo veel men gelooven kan, de redene om danigh Gebouw, dat het niet volthoyt gheworden is, gheweest heeft om dat de eerste Bouwers gestorven zijn, die daer nakomen en waerdigen sich niet, ofte willen niet, of en kannense niet door d'onkosten voleynden, en daerom soo sietmen soo veel onvolthoyde Palleyen, en by-na een gemeene saeck van alle de vermaerde Provintien; maer voornamentlijck voor Vranckrijck, want de Clima (ghelijck Strabo mede geruyght) brenght menschen met een vernuftigh verstant voort, en ras yets beginnende, maer onstantvastigh en niet by een gevoelen blijvende; en dit is voor soo veel Vranckrijck aengaet.

Het is niet langh gheleden datmen hier tot Venetien een afbeeltenisse voor den seer E. Heer Adriaen Flodorf Baron van Blut, een verstandigh Man, maecte, om dat hy sijn Kasteel, en plaetsen, onder de Jurisdicte van Vuel, in 't Hertoghdome van Cleefte wilde vereeren, heel na de Riviere Mafa, gheleghen, en ront-om met water omcingelt, om alsoo verskerder van de Roovers te zijn.

Voorders in Hoogduyts-landt sietmen vele Barons en andere groote Heeren Huysen, gelijk als wy de vermaerde Stadt van Austria, Baniera, Suenia, Franca Contea ende Alsatia, 't Hertoghdome van Witembergh, en anderen van groot Hoogduyts-landt, bewaert hebben; desgelijcks mede van Bohemen, Moravia, Slesien, Lusatia, Franconia, en andere in de lage Provintien: maer voorwaerlijck daer zijn heel weynigh van de ghene die (soecken onder-aerds gemak, waer vanze sich heel verblijden) yets heerlijcks, en breede Galderije, oock mede yet eerlijcks in hunnen wooninge te hebben; ende de voornaemste oorfake is, datmen het Rijck ende Landt heel kout acht, dat het door het ghemeen gebruyck, heel schadelijck door de Kachgels is; daerom so makense eerstelijck de hooghte van grondt tot grondt veel minder als middelbaerlijck, op datmen alsoo te beter sich soude können verwarmen, ende daerna een goet deel van het laer onderhouden: het ghene dat wy ghesien hebben, en staen wy niet t'eenmael toe: nochte oock aen de Landen die kouder als Neder-duyts-landt zijn: ick laet staen Hoogduyts-landt, dewelcke onder deselfde Clima van Vranckrijck is: die in 't minste de Kachgels ghebruycken, gelijkse oock mede ontrent Italien doen.

Anno
1569. &
1604.

Daer soo soudemen de Zalen en Opper-zalen können maken, en Kamers van tamelijcke hooghte, om aldaer des Somers te wonen, alwaermen groote hitte voelen, ende dan d'Opper-zalen en de verdeelinghe van Kamers met hunne Kachgels; tot gebruyck van tamelijcke hitten des Winters, met middel-kamers daer boven, en op die maniere soude wy de schoonheydt van 't Gebouw, ende het ghemack van 't wonen nakomen. Doch alles meestendeel spruyt; want tot Praga toe, alwaer sijn Keyserlijcke Majesteit sich onthoudt, niet dat in andere vermaerde ende groote Steden heel weynich Bouw-meesters zijn, ende menschen van verstant, ende van gheleghentheydt, die 't niet heel soo wel verstaen, maer meestendeel Hooft-meesters, dewelcke van Italien na die Landen gaen, en gheven de menschen te verstaen 't gene sy willen; daerom soo ist dat de dinghen niet meer als gemeen zijn, en by-na heel slecht, makende dat hunne Daken oock heel van hooghten verschillen, als ofze op den Bergh Prener waren, alwaer heel veel sneeuw is, en andere dinghen met heel weynigh eers.

Soo wanneer als wy van den seer E. Dirck Volfango, doen ter tijdt Aerts-biffchop tot Salzburg ghenoodt zijnde, om de afteekeninghe van een Huys, datmen doen ter tijden riep om wederom op nieuws te maken, waer van wy op een andere plaetze sullen handelen: wy hebben oock de afteekeninghe om het nieuwe Palleys te hermaken en grooter te maken, met een Galderije over dwers, alwaer de Carozzen door konde gaen, met de Portalen van de hoofden, en daerboven dobbelde Ganghen; en na de zyde van de Portalen zijn de Trappen aen dees en geens zyde wijt en mackelijck om op te klimmen, ende heel luchtigh, dewelcke tot boven de Ganghen uytstrecken, dewelcke den Inganck aen twee Opper-zalen maken, die hunne licht van de Galdery scheppen, en komende tot aen de opper-trap, langh en breedt, en van schoone hooghte, en met natuerlijck licht van alle beyde de hoofden.

Anno
1604.
Libro 5.

Aen de rechter en flincker zyde van de Zael zijn de verdeelinghe van de kamers, van verscheyde groote, en in 't midden verholten Trappen, soo voor den Winter als den Somer, met een Gange aen alle beyde de hoecken, ende een tegen over het voor-plat van de Zale, om de Riviere Salza te sien, ende oock om de Heuveltjes die daer teghen over zijn, met schoone groente besproeyt, van 't gene dat Landt verleent, d'andere verdeelinghe van de rechter en flincker zyde, van 't beginne der Portalen gaetmen na de verdeelinghe van 't nieuw Palleys, alwaer een andere kleynder Galderije is, en een groote met kleyne Zaeltjes, en verdeelinghe van Kamers daer recht teghen over, alwaer men alle tijden des Iaers konde woonen, ende de heele Voor-ghevel van 't Palleys is twee hondert en twee-enveertigh voeten, ende de geheele langhte van 't nieuwe, en van 't gene daer by ghevoeght is, bedraecht drie hondert en ses-endertigh voeten, en na achteren is een Thuyn, met Fonteyne, Kamers, Badstoven en Vogel-koyen, twee hondert en ses-endertigh voeten langh; maer aen de rechter zyde van 't ghene daer by ghemaect is, hebben wy een andere Thuyn geordineert van vier hondert voeten langh, waer door men na den Gangh die op de hoeck staet, ginck.

Sbaras is een Stadt met een Hertoghsche Tijtel, Ruslant aen de Zuyder zyde ende Volenia aen den Noorden, sijn voornaemste Steden zijn Krzemenez, Luczko, Sokail ende andere noodighe Steden, by de Riviere Ratha, Rathi ende Shlucz, vijftigh Graden na 't Polo gheleghen, ende by-na acht-enveertigh langh. Een Landt vol Berghen, maer nochtans overvloedigh van Haver, Paerden, Beesten ende Vee, ende vol Boffchen, alwaer veel Gedierten zijn, waer van sy kostelijcke Vellen van verscheyde soorten dragen, als oock mede Honigh ende Was, door de groote overvloedt van Byen die aldaer zijn, ende daer en ontbreeckt oock gheen Tin. De Baronnen en Heeren zijn Polacken, ende onderhouden het Roomsch gebodt, ende zijn heele goede Ruyters te Paert; soo dat de Boeren hebben een heetsche stemme, en gaen ten Oorlogh met Boge, ende sy gebruyckense meestendeel op de Griecksche maniere.

Om dat ick hier tot Venetien met redenen eenighe Maenden vertoeft hebbe, is door raedt van den seer E. en vermaerden Heer Christoffel Hertogh van Sbaras, ende Opper-Ruyter van den vermaerden Koninck van Polen, geweest een Man die vele sware saken by der handt gehadt heeft, soo door neutrale inclinatie, als om dat hy sich meer als eens in den Oorlogh van Vlaenderen, ende Hongarijen heeft laten vinden. Boven dien hy oock dickwils met sijne Hoogheydt ghesproken heeft, nopende de fortificatie die wy in dit ons werck beschreven hebben, heeft behagen gehadt, datmen 't op sijn Landt soude doen (by-na op het Eyndt van de Tartaren) d'Inventie, die volghet, van een Palleys gefortificeert, om den oploop tegen te staen.

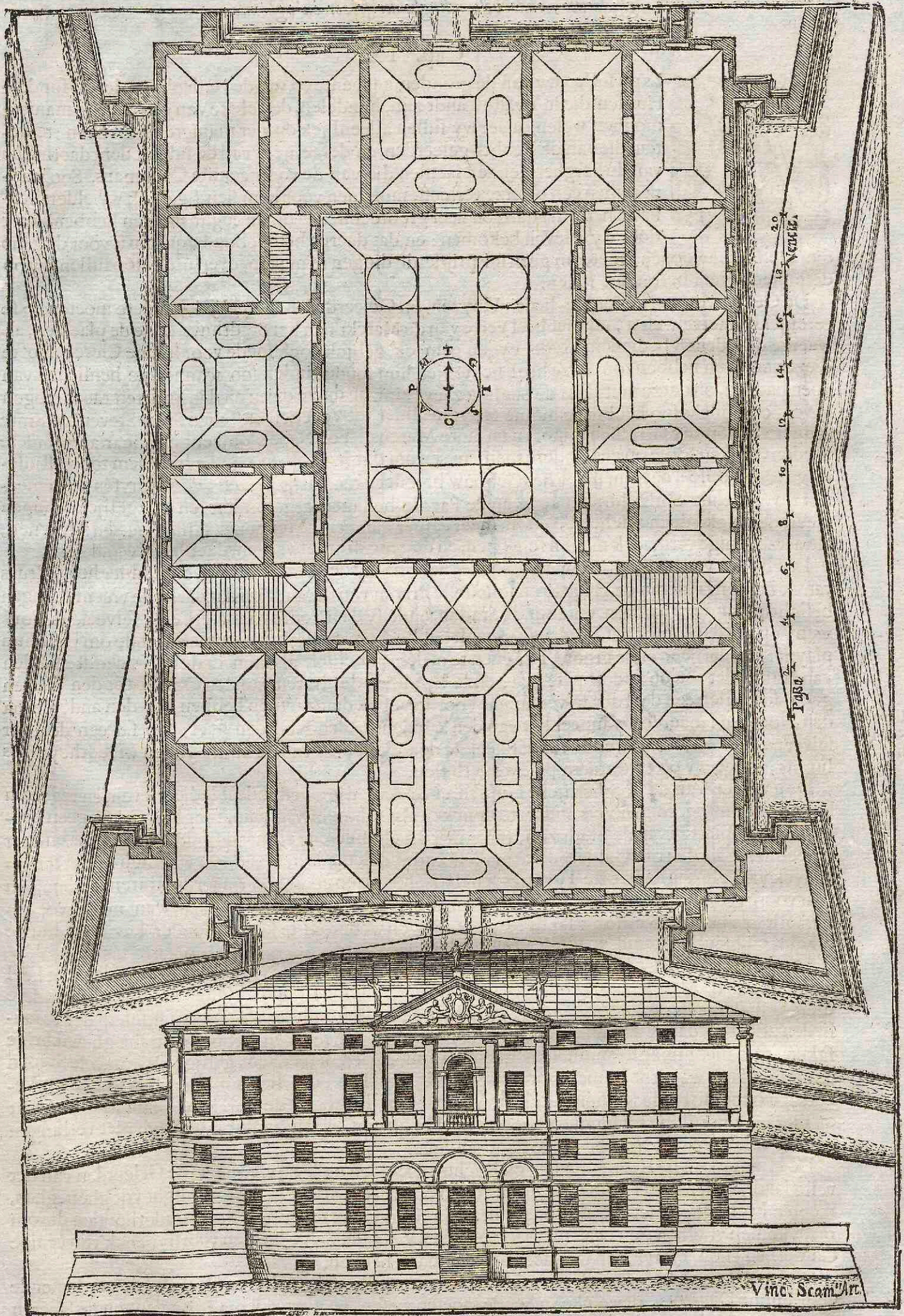
Het voornaemste ghesichte van dit Palleys wort verstaen na den Zuyden, hondert en tseventigh van onse voeten langh, ende hondert en veerthien breedt, den Inganck wort door middel van een Brugh ghemaect *A.* achter de Sloot opghetrocken: ende alsdan komtmen in een onder-zael *B.* aen de rechter zyde der selver is een verdeelinghe van vier Kamers *C.* desghelijcks mede aen de flincker zyde *D.* meer na ginder is een Portael *E.* die aen 't beginsel heeft de voornaemste Trappen *F.* dan so gaetmen in een Galderije *G.* van tamelijcke groote, aen de rechter zyde der selver is een Zaeltje in 't midden *H.* met twee Kamers *I.* en Kamertjes met verholten Trappen *K.* ende desghelijcks is 't aen de flincker zyde.

Meer na ginder van de Galderije, is een onder-trap *L.* met twee Kamers aen de flincker *M.* en rechter zyde *N.* die in alles ses verdeelinghe maken, van dewelcke men na het een en na 't anderen kan gaen, ende oock daer ront-om; aen 't achterste deel is een uytganck, en Brugghe, waer mede men over de floot gact, *O.* op de hoecken van 't Palleys zijn vier kleyne Bolwercken *P.* met hunne zyde ende bescherm-plaetsen, aen dewelcke men van de Packhuysen daer na toe gaen kunnen die op de hoecken zijn, de Sloot is van tamelijcke breete ende diepte, een deel met water, ende een deel droogh, *R.* ende van buyten is de wegh ende het landt bedeckt.

Den grondt van 't Palleys verheft sich een weynigh van der aerden met een voet-stuck, om sich sichtbaerder te maken, ende om plaetse voor de Kelders en andere Winckels te krijghen, het licht der selver met de Tralien dienen mede voor Yferwerck, en van daer na boven is het in twee voornaemste plaetsen verdeelt, de eerste daer heel ront-om, ende op de maniere van een Globe ghemaect, ende de tweede heel schoon, met eenighe Pylasters en vergierselen op de Jonicksche maniere; soo in de Galderije als in 't midden van alle de Voor-platten, maer in 't voorste is in 't midden een Voorgevel, waer door het sichtbaerder wort.

De verdeelingh van de grondt en voor-plat van dit Palleys worden thien voeten, d'een in 't midden van de Muere verstaen; ofte Pylasters, latende twee spacien voor de breedte van de Kamers, en drie in de langte; als mede aen de Zalen en opper-Zalen, acht nemende dat de middelste spatien de breedste zijn, om aldus meer gemak aen den Inganck te geven, en alsoo mede aen de plaetse van de voornaemste Trappen, wel verstaende alle de Mueren van tamelijcke dickten, ende de Kamers verwulft; om alsoo meerder sterckte te gheven, de grootste zijn voor de Somer, ende de kleynste Kamertjes zijn middel-kamers voor de Winter, de bysondere mate kanmen van de Trap nemen die aen de zyde staet.

Hier volghet de grondt met alle sijne deelen, ende desghelijcks mede de verheffinghe van 't Voor-plat.

*Van de bequame Gronden voor de bysondere Gebouwen, ende van de
ghedaente, ende voleyndinghe der selver in 't ghemeen.*

Cap. I X.

cap. 2.

Is nu sullen wy van de gronden, gedaente en van de verdeelinghe der bysondere Huysen die in 't vaste Landt zijn, handelen, dewelcke van verscheide maniere moghen wesen, maer wy sullen alleenlijck op vier maniere verthoonen; te weten, die van de Rechts-geleerden, en desgelijcks van de Edellieden; daerna die van de Borghers, en ten laetsten die van de voornaemste Coopmans. Soo wanneer men een plaetze verkieft, moetmen voor hem sien (gelijck wy elders verhaelt hebben) datmen heel groote insichte op de lught moeten hebben, waer door wy 't leven bekomen: en dat daerna het Gebou bequaem is voor de gene die 't selfde bewoonen moet, om geen misprijsende dingen te maken, oversulcks soo sullen wy op dese plaets yets besunders raken.

De Gebouwen van de Raedts-lieden Huyzen, en Geleerde, en diergelijcke andere moeten op so eereelijcke plaetze wesen, en niet heel verre van de Marckt, en het Stadthuys, ende de plaetzen, alwaerze de redenen bedienen, so voor eygen gemak, gelijck oock mede voor hunne Clercken ofte dieze van doen hebben, op datze heel lichtelijck hun soude vinden soo wanneerze henlieden van doen hadden, en datze niet door de Stadt gezaeyt zijn, op datze den en den anderen raedt mogen geven, oversulcks soo hebbenze hunne Huysen alhier tot Venetien tusschen Sinte Steven, en Sinte Angelo, en Sinte Maria Zebenigo, en na Sinte Marcus. Tot Napels ontrent de Vicaria, en andere Steden, makenze die op een andere maniere: en om dat het een en t'ander bequaem tot de studeringe soude wesen, daerom moet het Gebouw breedt en recreatijf wesen; doch buyten de gemeene Huysen, ende Smits-huysen, en van de Paerde-beslagers afgesondert, en diergelijcke dingen meer, dewelcke de menschen beletten, maer eerder met eenige schoone Galderijen, en Thuynen, alwaerze eenige vermaeck mogen scheppen, en de gene die raet vragen, daer laten wandelen.

De Huysen van de Edellieden moeten niet heel na-by de Marckt wezen, ofte onder het gedruys van de Borgers, maer in de breedste en schoonste straten van de Stadt, op datze van de vreemdelingen besichticht mogen worden, en door de Stadt gaende sy daer voorby moeten, en 't selve aenschouwen, en om datze moghen aerds ghenoech hebben, om eerlijck te timmeren, ende om voor hun playfier Galderijen, ende groote Thuynen te maken, ghelijck als men in de voornaemste Steden van Italien fiet, en op andere plaetzen; ende by aldien de straten van den Oosten tot den Westen gaen, soo sullen een deel der selver hunne Voor-gevel na den Zuyden hebben, en den anderen na den Noorden: maer soo wanneer het van den Zuyden na den Noorden gaet, soo sal een deel der selver na den Oosten zijn, en het ander deel na den Westen, en van de miltheydt en wreedtheyt des lughts, sullen wy op een andere plaetze verhalen.

libro 2.
cap. 5.

De gronden van de Borgherlijcke Huysen en andere, die meestendeel ledigh leven, en regeeren hunne Inkomsten, sonder yets anders te dencken als op hun huysghesin, moghen wel op geen heel gemeene plaetze van de Stadt zijn, maer niet als ghebueren; alwaer de gelegentheydt is, en daer by bequame aerden om Galderijen te maken, ende oock mede altemets een weynigh toysel tot gebuyck van 't huysghesin ofte Tuyntjes, en datze hunne op eenige vermaerde straten hebben, om den voorbyganck en het ghesichte te hebben, soo wanneerze niet uyt en gaen, want in dier voegen soo fullenze bequaem om na 't landt te gaen, zijn, en wederom te komen sonder letzel van hunne maght, ende sullen geruft en sonder tumult leven.

De Cooplieden en wisselaers Huysen, en personen die groote Negotie voeren, willen niet heel verholen van de Marckt zijn, ende de plaetze alwaerze hunne Coopmanschap handelen, en andere diergelijcke, als Winckels ende diergelijcke plaetsen, alwaer de Coopmanschap der Kooplieden zijn, op dat de Makelaers, ende die ghene met hen te doen hebben eenighe ghewichtige saken, ofte met hunne Commisen moghen ten vollen gaen besoecken, gelijck alsze in vele Steden onderhouden: want tot Romen woonenze by de Bancken en Pellegrims-huys, en alhier tot Venetien woonenze by de Rialten, ende de Winckeliers langhs by de Marckt van Sint Marcus, want op dier maniere zijns tot hunne Negotien heel bequaem, en daerom ist datze sich niet verlangen en moghen, boven de Negotie, ende de Wooninge.

De Huysen van de Raedts-lieden, en Rechts-geleerden, ende de voornaemste Geleerden van het vaste landt, willen heel schoon wesen, en eerder tot de eere als tot de hooveerdigheydt gheneghen, moeten heel wijt en met breede Inganghen zijn, en met Portalen, om die te onderhouden die om raedt komen vrighen; en oversulcks soo prijsen wy het ghesichte, en den voorbyganck van eenige Galderijen ende Thuyn, soo wanneermen die magh hebben.

Daer moet oock het gemak voor de Huysen niet ontbreken, so boven als onder de aerden, ende voor hunne Dienaers, dewelcke wakende moeten wesen, en ghereedt om te ontfangen de Heeren die sijn Meester komen besoecken, en die eerlijck tot de Vertreckinghe geleyden; de Raet-kamers moeten op de eerste hooghte wesen, ende een weynigh dicht aen malkander (als mede de verhole Trappen, die van boven tot beneden komen,) in de eerste worden van de saken van de geinteresteerde gehandelt, en in 't midden den Raedt, en na 't eynde, ende de verhole plaetsen zijn de studien. En dese Kamers moeten als doorgaende wesen, want daer binnen handeltmen van sware en gewichtige saken, en oock mede van eer, en van 't leven der menschen. Alhier tot Venetien onderhoudense

houdenſe, om ſich in 't eerſte Pleyn van de middel-kamers te verſtecken, ſoo wanneer het moghe-
lijck is, ſo moeten deſe Kamers na den Ooſten ſtaen, want alſdan ſoo ſullen ſy het heele Jaer ee-
nen ghetemperde lught hebben, ghelijck wy elders ſprekende van die dingen, verhaelt hebben,
aen d'andere zyde van den Inganck zijn andere Kamers voor de vreemdelinghen, of om daer in te
woonen, ende meer na ginder zijn de bequame ſtallen voor de Caroffen, en andere gemakkelijck-
heden, die wy dickwils gebruycken, dit is wat om laegh by der aerden aengaet.

cap. 3.4.

Daerna met breede en ghemackelijcke Trappen, kommen in de bovenſte deelen van 't Huys,
alwaer eenighe Ganghen zijn, dewelcke na de Galderije ende den Thuyn ſien, ende daer van daen
gactmen in een breede ende wijde Zael, ende van ſchoone hooghte, met eenige Zaeltjens, en met
verdeelinghe van vele Kamers van verſcheyde groote, d'een achter den anderen, met verhole Trap-
pen, waer op men de noodigheden van hoogh om laegh brought, ſoo aen de rechter als ſlinker
10 handt. Daer moeten ſo veel wooninghen zijn als 't van nooden is, en noch meer, de voornaemſte
moeten om te ontfangen, en voor de wooninghe des Meesters ſtrecken, eenige voor de Bruyds-bed-
de, en andere voor de kinderen. De verdeelinghe van de Vrouwe-wooninghe, worden wat verre van
de plaetſe gemacckt, waer de vreemdelingen voorby gaen, om alle toevallinge wech te nemen,
die daer ſoude mogen gebeuren; doch al-evenwel hebben wy hun gemack voor de dienſtbaerheyt
van 'thuys geſtelt, de kamers voor hare dienſtmaegde, en alle dingen d'een achter d'ander verſamelt.

Deſe ſoorten van Huysen ſoude het Bouwen van de Stadt van Bolognien niet miſhaghen, ende
oock van andere Steden; want ſoo wanneer men de eerſte Galdery van tamelijcke groote voorby
zijn, ſoo hebbenze andere Timmeragie met een breede wandel-plaets in 't midden, de Vertrecken
aen d'een en andere zyde met hunne Trappen die na bovenen gaen; verſamelen dit deel van
Timmeragie in den middel door de loop-plaetsen, Gangen ofte Kamertjes d'een achter d'andere,
ende meer na ginder een andere Voorhof, ofte Thuyn; ende daer zijnde in 't buytenſte deel, ſoo
20 ſietmen met een ſwinck een voorbeeldt van alle deſe dingen.

De Edellieden der Huysen van 't vaſte landt willen groot en breedt weſen, ſoo om dat daer de
Meesters met hunne huysghesins ghemackelijck ſouden woonen, als om de vrienden, kenniſſe,
ende oock mede de vreemdelinghen te herbergen, dewelcke met hen ſouden moghen komen. Sy
moeten Ingangen, Voorhoven, Galderijen, Trappen, wijde en breede Zalen, kleyne Zaeltjens ende
Gangen hebben, om dat op die plaetsen dickwils de vergaderinghen van vrienden, en bekende van
de Stadt, ende vrecmdelinghen, gehouden wordt, ſoo wanneer daer eenige Feecten ofte Bancket-
ten ghehouden worden. Daer moeten oock verdeelinghe van ſchoone wooningen zijn, ja drie vier
d'een achter d'ander, van verſcheyde groote, aen d'een ofte andere zyde van de Zael; in de groote
hoek die by der aerden zijn, daer worden de ghemeene dinghen der vrienden afghehandelt, ende
in de andere meer opwaerts woonenſe met hunne huysvrouwen, ende kinderen, daer zijn hunne
behoeftheden, Winckels, ende plaetſe daermen de dinghen, ſoo opter aerden als daer onder,
30 bewaren, van gelijk als het Huys van een Edelman betaemt. Daer zijn oock plaetsen voor 't huys-
ghesin; ſoo dat de Mannen ende de Vrouwen van malkanderen zijn, dat geſchiet om de eers wille:
doch een weynigh van de wooninghe afgeſondert, om den ſtanck van de Paerde-ſtalle niet te ruyc-
ken, ende hunne noodtdruften daerbenevens.

Deſe Huysen moctmen omlaghe van de onder-aerdtſche plaetſe, tot na bovenen met twee
ordens van hooghte maken, ofte wel met een halve orden daer boven, alwaerſe eenighe halve
wooninghe maken, dewelcke tot onder het Dack komen, tot ghebruyck van de Dienſtmey-
den, ende om vele beletfels van 't Huys daer te legghen; want ſy in 't vaſte landt meerder aerden
hebben, ende overfulcks ſoo moeten de Gebouwen niet heel hoogh weſen, al-hoewel hier tot
Venetien 't ſelfde geſchiet door gebreck van aerden.

Aen de Voor-platten en van binnen hebben ſy eenige behagelijcke en ſchoone dingen, met Pyla-
ren ende Pylasters, ende dierghelijcke deelen, die de vergierſelen vermeerderen, op dat van deſe
uytwendighe teekeninghe, ghelijck van 't weſen van een menſch men beſpeuren kan, wat een
Edelmans Huys is; maer nochtans ſoo en moeten die Huysen ſoo niet vergiert zijn van heele
40 koſtelijcke materie, nochte van vele waerde, datſe ſchijnen met de Stadts Huysen over-een te
komen, ofte met eenighe van de ſeer vermaerde Heeren, een weynigh verleden, verhaelt. Soo by
aldien het Landt niet veel water en heeft, is ghelijck by de Griecten heel veel Marmar
is; ende men ſiet tot Genua, dat alle de Huysen van ſteenen blincken, ende van blinckende
ſteenen van verſcheyde coleuren, weſende heel dicht by Carra, alwaerſe die voor een civile
prijsze brengen: ende hier te Venetien is de Hiſtiaenſche ſteen heel ſchoon en blinckende, koſten-
de ſoo veel als de ſachte ſteenen, die in 't vaſte Landt zijn, en dierghelijcke dinghen; acht nemen-
de op het groot verſchil van de toevoeringe.

cap. 3.

De Burgerlijcke Huysen moeten van tamelijcke groote zijn, met Voorhoven en Thuynen, en met
eenighe Hoven, volghens hunnen Staet; den Inganck moet in 't midden heerlijk zijn, maer niet
heel breedt, want de Burghers en hebben niet veel Staets in Huys: overfulcks ſoo hebbenſe
aen den Inganck van 't Huys eenighe Tralien, ende Deuren met Poſten, ghelijckze tot Ro-
men, Florenzen en Bolognien, tot meerder verſekeringhe ghebruycken. Aen dees en geens zyde
50 van den Inganck zijn Wooninghen, om ſigh daer met de vrienden te onthouden, en oock voor de
ghene die daer het volck komen beſoecken, ende oock tot ghebruyck voor eenighe hunder vreem-
delinghen, op dat de verdeelinghe daer boven vry ſoude blijven, en ſonder reſpect, ende dit ghe-
ſlachte van Huysen gebruycktmen meeſtendeel tot Padua.

Daer zijn mede Trappen, dewelcke een menſche na boven by een Zael van tamelijcke groote
geleydt, met Wooninghe ende Keuckens aen dees en geens zyde, ende andere diergelijck gemack.

De groote van 't Huys, ende het ghetal der Kamers moet, volgens de staat ende gelegentheydt der selver, ende na 't vermoghen van den Eyghenaer wesen: maer dusdanige, dat het niet buyten den schreef en gaet. Want waerlijck daer en is gheene, die met grooter insichte op de onkosten moet letten, als een Burgher, hebbende alleenlijck de noodighe Inkomsten; ende soo wanneer daer veel kinderen komen, soo moeten dagelijcks de onkosten vermeerderd werden, waer door de rijckdommen verminderen: overfulcks moetmen vreesen dat sijn Staet daer door verkleynt wort, de hulp ontbrekende, die de menschen van grooter Staat, rijckdommen ende gheleertheydt, oock Wapens, ende de groote Inkomsten, en Coopmanschappen plachten te hebben.

De Banckiers, Cooplieden, ende de Huysen van de menschen die groote Coopmanschap voeren, moeten sterck, eerlijck, ende eerder ghemackelijck ende met een sekere gratie wesen, als groots ende hoovaerdigh; soo by aldien deselfde geen Edelman en is, en van goede gelegentheydt, ghelijck als er veel tot Genua, Florenze, en andere Steden van Italien zijn; want in sulcker voegen soo latense alle de dinghen toe, die de eerste conditie vereyscht, ja het soude alsdan heel schandelijck wesen, so wannermen gemeene dingen maecte: maer wederkeerende tot de eerste, die moeten middelbare Ingangen hebben, ende in den noodt bequaem, soo wanneer aen de rechter ende flincker zyde van het eyghen Huys, Winckels moeten wesen voor de Grove Coopmanschappen, ghelijck het in de Coop-stede ghebeuren kan, ende in de straten, alwaer veel gancks is, en dichte by de Marckt; daer moeten oock desgelijcks hunne Packhuysen, en verwulzels daer boven zijn, en andere plaetsen om de Coopmanschappen te leggen, en oock plaetse om der Coop te handelen, en oock om te schrijven, rekeninghe te maken, en andere voor de Factoors, en voor de Jongens die hun behulpigh zijn: soo datter nochtans het gemack de onder-aerdtse plaetsen, ende die opter aerden zijn, niet en ontbreken, en alle andere dieder van nooden zijn, gelijk de gelegentheydt van het Landt vereyscht.

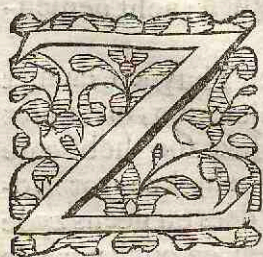
De verdeelinghe der Mannen, moeten verre van de Vrouwen zijn om redens willen, ende oock voor de Cooplieden, ende de vreemde menschen, die daer dagelijcks mogen aenkomen, de Trappen dewelcke na boven gaen, moeten tot aen eenige lichte Zale komen, en van tamelijcke groote, dat het tot de noodighe dinghen van het Huys noodigh is, want onder de Cooplieden en pleghen sy niet vele Gastmalen nochte Feesten te houden, ghelijck als onder anderen van Staet ghehouden wordt; ende wetende, dat de Huysen van rijcke Cooplieden heel benaeyt zijn, om dat de dieven soecken de rijckdommen te stelen, dat eerlijcke Goederen, so en kunnen sy nochtans de Edeldom niet stelen, ende de wijsheydt, 'tghenc rijckdom des ghemoedts is; overfulcks soo makenze die met soo veel wulzels als 't moghelijck is, met dicke en hooge Mueren, op dat se alsoo oock van het vyer soude bewaert worden, met Tralien voor de vensters, ende de deure heel seker ende sterck.

De Huysen van de slechte Burgers, en oock van de Cooplieden, moeten op eenighe plaetse vergiert zijn, maer soo dat se niet en schijnen met de voornaemste Edelluyden van de Stadt over-een te komen; want het is seer eerlijck, om de grootsheydt ende staat aen de gene te laten diese toekomt, en wy doen dit mede om gheen haet op onsen hals te halen, ghelijck aen vele in verscheyde Steden gheschiet is, ende noch andere die eenighe groote Timmeragie ghemaect hebben, ja soo groot, dat het een voornaemste Edelman, 't zy hoe rijck hy oock soude mogen wesen, vermindert soude.

Ende om redenen, dat door de handen van vele Edelluyden de Bouwinghe ghegaen zijn, ende noch vele anderen, soo zijnder veel verscheyden ghesien, ende altemets oock de grondt der selver mismaect, alwaer wy vele Inventien ghemaect hebben, soo van verschil d'een van de andere, als oock mede om minder en meerder onkosten in deselfde te doen, ende overfulcks so hebben wy een deel der selver in afteyckeninghe gestelt, waer van wy vele noodwendige dinghen, nopende het wel Timmeren, sullen mogen nemen, volgens den staat en gelegentheydt van yeder een, ende oock na 't vermoghen van den Eyghenaer.

Van eenighe Afbeeltenisse ende Timmeragie tot Vicenza, de eerste een van tamelijcke groote, d'ander op een piramidale grondt; ende de derden op de grondt van verscheyde hoecken.

Cap. X.

Ynde den seer Vermaerden en Eerwaarden Heer Ian Francesco Trifino, Ridder en waerdighe Raedts-man, van manieren en verstant, een weynigh voor de Pes-tijt heeft voor sich genomen, om volgens eenige van onse afbeeltenisse te Bouwen, soo heeft hy in 't korte een eerlijck Huys voor sijn eygen wooninghe volthoyt; de grondt is aen de rechter zyde van den Dom van Vicenza, ende het grootste Voor-plat staet na den Noordt-Oosten, ende na den wegh die na Sinte Laurens gaet, soo dat die plaetse heel sichtbaer is, ende dichte by de Marckt.

Sijn ghedaente heeft meer lenghte als breedte, twee ordens hoogh, een halve order voor het bovenste eyndtje. De eerste is op de Dorichsche maniere, met sijne vercierselen daer boven, dewelcke ront-om het Voor-plat loopen, ende oock aen de rechter zyde. De Trigli maken de Modullen, dewelcke met eenighe gratie onderstutten alle de Posten aen 't Voor-plat, aen de tweede hooghte is een maniere van vensters met Voor-ghevels, in het midden een Boghe met twee openinge aen de zyde die licht aen de Zalen geven, en daer boven swerven de Croon-lijsten op de Corintsche

rintsche maniere ghemaect, waer boven ende meer na hooghen is een halve orden van Kamers tot onder toe.

Wat aengaet de grondt, in 't midden van de voornaemste *A.* Inganck, ende meer na ginder een Galderije *B.* boven deselve is een onder-Portael *C.* aen de rechter handt *D.* een andere Inganck, ende daer boven zijn de Kooockens en een wooningh. Tusschen den Inganck en Galderije, aen de rechter handt zijn de grootste *H.* Trappen, en onder deselve den Inganck aen de zyde, ende een Kamer *G.* aen de rechter ende slincker zyde zijn twee voorname Kamers *E.* aen de zyde der selver zijn twee middelbare, onder deselve *I.* verholen Trappen. De Kelders zijn onder de aerden met de andere noodighe dingen. Daerna laegh by der aerden sijn drie verdeelinghe, en in het midden zijn drie andere heel mackelijck, achter de Zale gaetmen door loop-plaetsen, ende na boven zijn noch soo veel plaetsen van tamelijcke hooghte, voor de kinders en Meyden. Aen de slincker zyde volght een Galderije, ende andere Timmeragie voor 't selfde huysgesin.

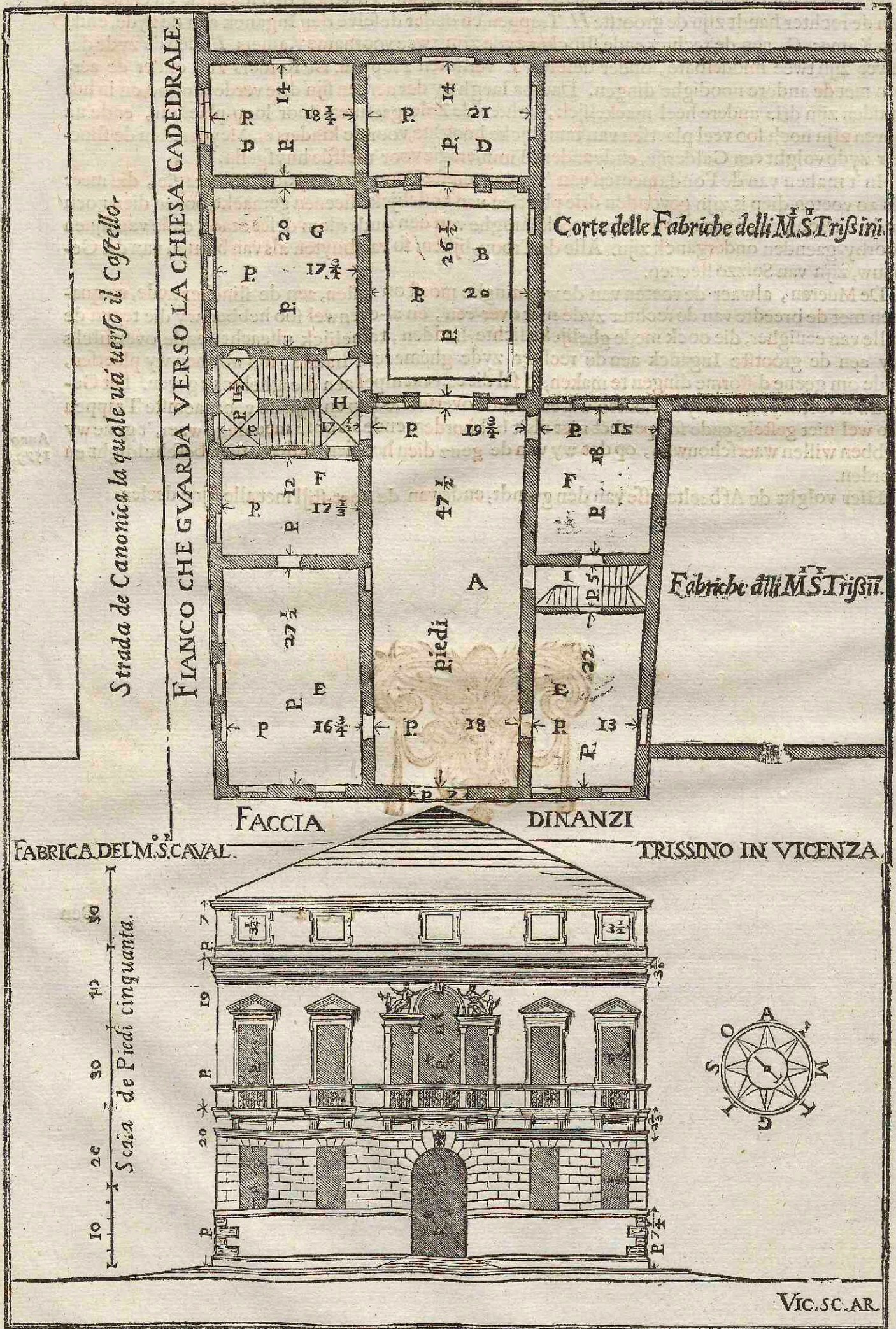
In 't maken van de Fondamenten van 't voornaemste Voor-plat van de Timmeragie, die meer als 20 voeten diep is, zijn gevonden drie plaetsen van kostelijcke steenen gemaect, boven dien noch andere Drompels, 't ghene openbare teeckeninghe van den ouderdom deser Stadt, ende van sijnen voorby-gaenden onderganck zijn. Alle de Croon-lijsten, so van buyten als van binnen van dit Gebouw, zijn van Soizzo steenen.

De Mueren, alwaer de voeten van de wooninghe moest op rusten, aen de slincker zyde, en quamen met de breedte van de rechter zyde niet over-een, en al-evenwel soo hebben wy die tegen de wille van eenigher, die oock mede ghelijcke lichte hadden, tamelijck gheacht, ende overfulcks wy aen de grootste Inganck aen de rechter zyde ghemaect hadde, soo wonnen wy plaetsen, ende om geene difforme dingen te maken, so sal dit een exempel aen dierghelijcke geven. Dit Gebouw is volthoyt doen wy te Romē waren, ende overfulcks soo en zijn de voornaemste Trappen soo wel niet gestelt, ende soo perfect niet als 't behoorden, ende als onse meeninge waer, 't gene wy hebben willen waerschouwen, op dat wy van de gene dien het sien sullen, niet beschuldight en worden.

Anno
1579.

Hier volght de Afbeeltenisse van den grondt, ende van de Voet-stijl met alle sijne deelen.

Den seer E. Heer den Graef Galeazzo Trifino Edelman van de Geleerde, ende van waerdighe qualiteyt, dat een vele eere maect, ende van goede Inkomste: Om sijn Vaderlandt te vereeren, ende om aen de naestkomende tijdt, een lofwaardige memorie na te laten, als mede voor sijn eygen ghemack, om tot Vicenza te wonen, overfulcks so heeft hy meestendeel na onse afbeeltenisse een Huys gebouwt, 't gene eerst een oude woon-plaetze van den Heer den Graef Achille Trifino een van de voornaemste Raedts-lieden, dewelcke doen ter tijden regneerde, gheweest is, ende hebben het selden tot een betere gedaente volbracht.

Anno 1600.

Het fraet (men magh segghen) op de beste plaetse, ende op het gemeenste van de Stadt: zijde aen de voornaemste fraet van Garbino tot aen Greco toe, dewelcke voor die van Lombardijen dienen, die tot Venetien daer van daen komen. Sijn Voor-plat fraet na den Zuyden, ende van achteren soo eyndicht het met het Palleys van den seer E. Capiteyn: aen de slincker zyde maect het
10 hoeck met de fraet, diemen de Ioden-fraet heet; ende ontrent soo verre als men met een steen goeyen kan, is de grootste Marckt: ende van de andere zyde so eyndicht het met eenighe particuliere Huysen. Het Huys is heel Burgerlijck, ende sijn grondt maghmen leggen, dat het om laegh als een halve driehoekigh is. De hooghte is van twee reale plaetsen: de eerste soo van buytenen als van binnen de Galderije, met Pylaren op de Dorische maniere ghemaect, ende de tweede op de Romeynsche maniere met Pylasters die buyten de Mueren uytsteken, ende dusdanigh ofte op de verhaelde maniere is de grondt ghestelt.

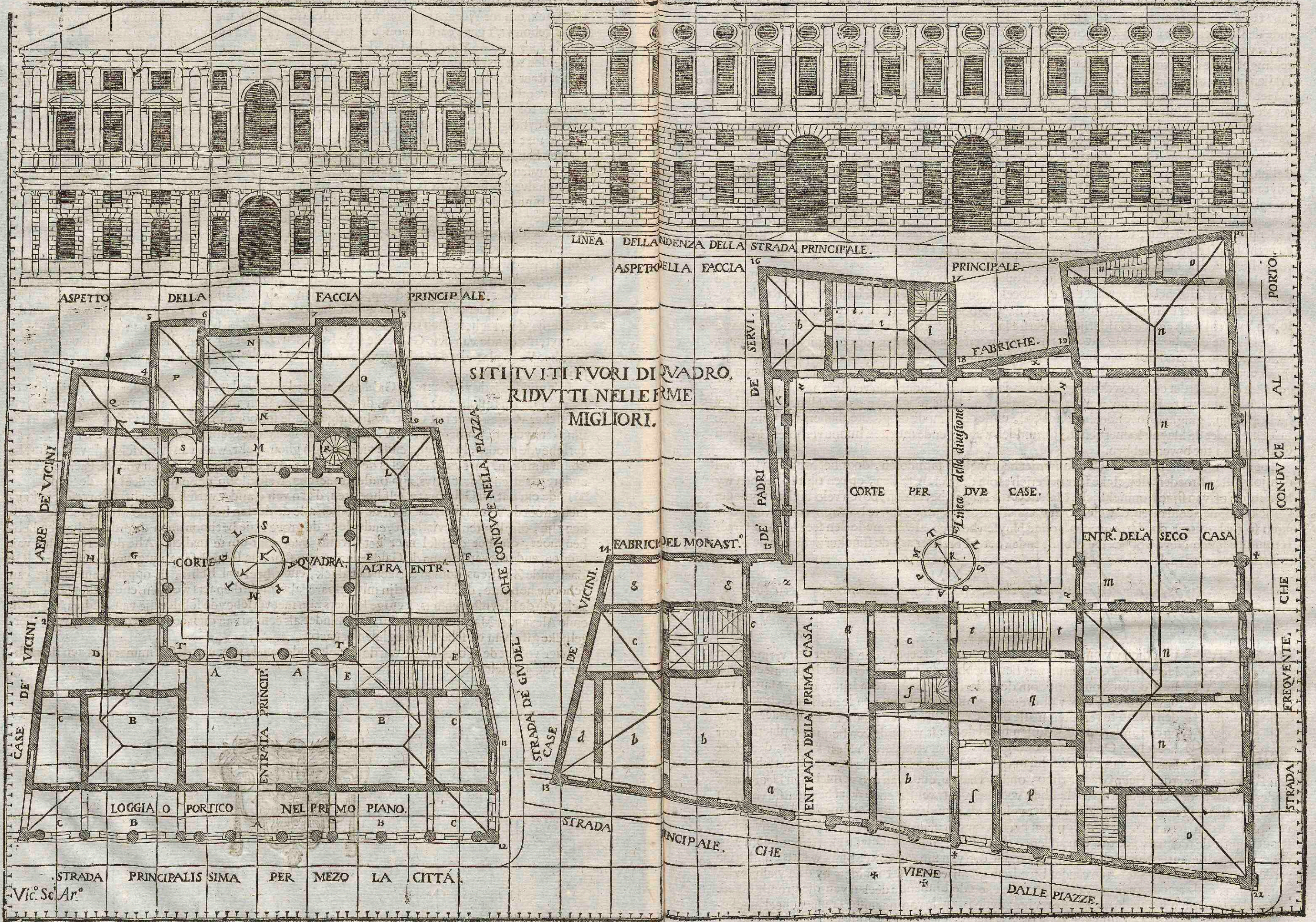
Eerstelijck soo verheft het sich een weynigh van der aerden, ende overfulcks soo heeft het een Portael, ofte wel een Gange met twaelf Pylaren, ende Pylasters op de hoecken. In 't midden heeft het sijn grootsten Inganck *A.* dewelcke boven de opper-Zael is. Aen de rechter zyde van den
20 lesten hoeck der Galderije zijn de opper-Trappen *E.* mackelijcke, ende met lichten van buyten, ende meer na ginder een anderen Inganck, die aen de zyde komt, en eyndigt aen 't midden van de Galderije, daerrecht teghen over is een Gange *G.* met andere lage Trappen in 't midden, ende in het uysterste eynde van dese Galderije is de Koocken *I.* met de noodigheden in 't midden: teghen over het Voor-plat van de Galderije is een andere Ganghe *M.* ende meer na binuen een Zael-
30 jen *N.*

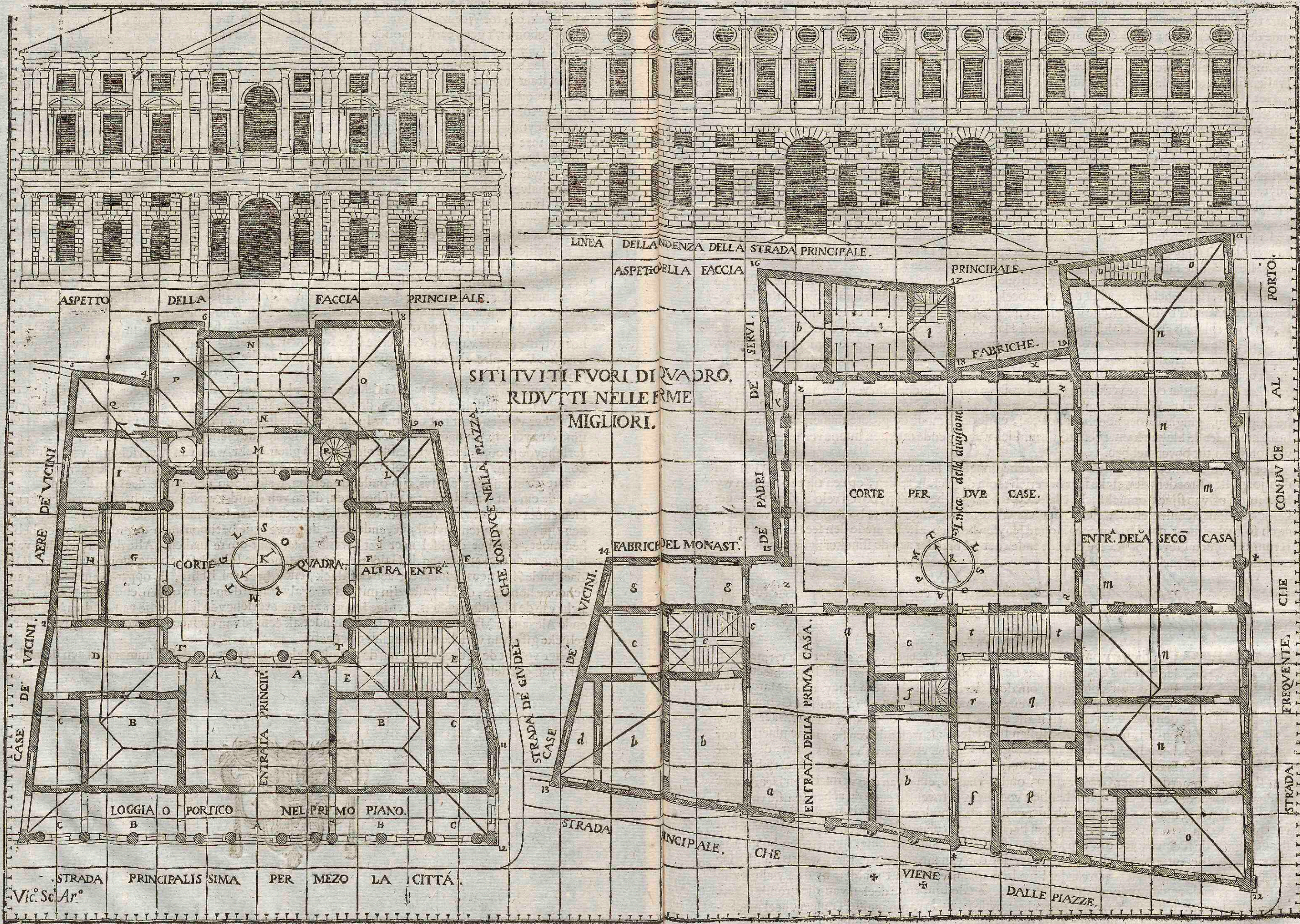
In 't midden is de vierkante *I* Galdery, aen yeder Voorplat die laegh by der aerden zijn, heeft hy vijf spacien tusschen de Pylaren, drie der selver maken altoos een Gange voor 't Voor-plat, en in sulcker voegen wort het Gebouw luchtiger, ende schoon om te sien. Dit Gebouw heeft aen de slincker zyde vijf Kamers, *B. C. F. L. O.* ende ses aen de rechter zyde, *B. C. D. G. L. P.* van verscheyde groote, luchtigh, ende vierkantigh ghemaect, waer van sy verscheyde verdeelinghe kunnen maken. In 't voorste deel is de grootste Trap, de Kelders, de stallen voor de Paerden, ende andere plaetsen voor 't Huys, zijn onder de aerden, wesende op 't hooghte deel van de Stadt.

Ende om dat dit Gebouw twaelf hoecken, d'een van d'ander verscheyden heeft, overfulcks kanten 't door de Wintwijser, en door de Tralien alle de deelen bekennen, ende alwaer rechte hoecken zijn, ofte buyten onvierkant, ende door de grove linie bethoontmen de ordene diemen hebben moet, om het decksel naer het Livello daer ront-om te maken. Alle de vercierselen van buyten, ende die van binnen de Galderije zijn van schoone Inlandtsche, uytgehouden steenen. De
30 Zael ende Zaeltjens komen tot aen het dack, ende heel vol lichts, de opper-Kamers zijn van schoone hooghte, de kleynste zijn middelbare, alwaer de dienaers wonen, ende scheppen hunne licht van de kleynste vensters. Eenige kamers zijn met verscheyde schilderijē van Andrea Michieli, ende Alexander Maganza Vicentini, niet minder als eenige van dien eeuwen verciert zijn, en diergelijke gifte van verscheyde deughden begaeft.

Hier volght de afbeeltenisse van de grondt, ende van de voet van dese Timmeragie, aen de rechter zyde ghestelt.

Anno
1569.libro 2.
cap. 8.

Voor de seer E. E. Heeren den Graef Aleffander ende Camillis de Godi, soo hebben wy dese navolghende afteekeninghe ghemaect, die hier volgen, voor een van hunne heel groote Erven tot Vicenza, aen de zyde van de Haver-Marckt, alwaer hunne begeerte streckten, om op een hoeck van twee ghemeene straten te Timmeren. Het voornaemste ghesichte is naer den Westen, ende de slincker zyde na den Zuyden, ende om dat dit Gebouw (ghelijck wy elders verhalen sullen) is een van de aldervroemste, diemen soude kunnen vinden; overfulcks hebben wy in sijne verdeelinghe, alle de inwendighe deelen vierhoeckigh verdeelt, gelijkmen door d'afbeeldinghe en Tralien siet, latende de gebreken aen de uytterste deelen.

Het voornaemste voorplat is naer den Westen, ende wy hebben 't in seventhien gelijcke spacien verdeelt, thien der selver aen de rechter, die voor het eerste Huys dienen, dewelcke sijnen grootsten Inganck heeft *a*, boven deselve is de Zael met ses Kamers *b, c, d*, van verscheyde groote, op yeder plaetse, ende particuliere ofte bysondere Trappen, soo grooten *e*, als verholen *f*, dewelcke hunne licht van eenige Galderijtjens scheppen *g, r*, ende daer in 't voorplat van 't Voorhof zijn de stallen, ende oock daer boven de Kooockens *i*, ende andere gemakelijckheden, *b, l*, (als mede buyten het Huys) de seven spacien maken dan de zyde van het tweede Huys, dewelcke alle sijne voorplatten na den Zuyden heeft, in veerthien gelijcke spacien verdeelt, alwaer een andere Inganck is *m*, ende daer boven de Zael, met neghen Kamers van verscheyde groote, *n, o, p, q, s*, ende op yeder plaetse kamertjens, soo voor de Meesters als voor de Dienaers van 't Huys, ende de grootste, en verholene Trappen, mackelijck en luchtigh: ende daer in 't midden is de Galderije *r*, bequaem voor alle beyde de Huysen, en dit voor soo veel als de grondt aengaet.

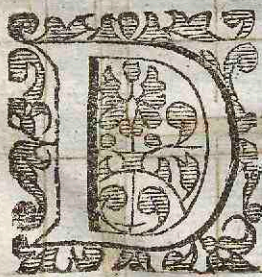
Ende om dat dese grondt is hanghende, als oude hoecken van het binnenste der Riviere Rerone genaemt; overfulcx hebben wy het tot een afbeeldinghe gebrocht, en daer onder zijn de Kelders geordineert, en ander onder-aertsche gemak; en wy hebben het Gebou in twee maniere geteekent, so aen 't voorplat als aen de Galderije: het eerste latende heel vierkantigh met tamelijcke groote van vensters, ende daer boven eenighe venstertjes, het tweede met Pylasters op de Jonicksche maniere, ende met sijne vergierfelen ront-om de Galderije; maer aen het voornaemste voorplat zijnder vijftien, ende de tweede Ingangen, ende aen 't andere voorplat zijnder derthien, ende de anderen Inganck is om meerder eere te verkrijghen, onder d'een ende d'ander zijn vensters met hunne Voorgevelen ghemaect, eenighe waren als Ovelen om licht te gheven; de Zalen souden heel luchtigh zijn, ginghen tot onder het dack toe, ende oock mede de groote Kamers van tamelijcke hooghte, maer de kleyne kamertjens na de middel-wegen, ende moelten hunne verholene Trappen van onderen tot boven hebben.

Anno
1599.

Tot noch toe en hebben sy dit Gebouw niet beginnen te Timmeren, door het wech reysen van den jonghsten Broeder, dewelcke seer begerich is om de Werelt te sien, op een tijdt so hebben wy hem in 't Hof van sijne Konincklijke Majesteit tot Praga ghevonden, boven vele andere reysinge; gelijk door de accidenten, dewelcke het gemoedt ofte meeninge van te bouwen verdrijven; ende noch so veel te meer, om datse genoegh oude Huysen hebben, alwaer mede den seer E. Heer Graef Jeronimus sijnen Neve woont. De grondt ende voet sal breeder aen de slincker zyde van de Figure begrepen worden.

Van eenighe Afteekeninge ende Gebouwen, de een op een langhe plaetse tot Bergamo, ende een ander tot Genua, ende van eenighe andere.

Cap. XI.

Anno
1611.libro 4.
cap. 5.

Oor dien wy ons bevinden tot Bergamo geroepen, dat, alwaer den vermaerden Heer Julius Contarini, was Bevelhebber, en van het vermaerde ghemeenschap heel eerlijck onthaelt, om de afbeeldinghe van 't Stadthuys op de Marckt van de Stadt, 't welck wy al-evenwel gemaect hebben: ende om het Gebouw van den Domo te verbeteren, alle beyde Gebouwen van grooter waerde, waer van wy op een andere plaetse sullen handelen, als wesende een bequame plaetse voor het selve. Onder andere dinghen van den vermaerden Heer Ridder, den Heer Bartolomeus Fino Edelman van goede middelen, ende heel na-bloetschap van den E. seer vermaerden Heer Graef Prisco, onder-Diaken, ende van den vermaerden Heer Graef Lodewijcks Broeder van Benalli, wy hebben voor hem d'Inventie ende de afbeeltenisse voor een van sijne plaetse gemaect, ende zijn als hier volght, de grondt van dit Gebouw, heeft sijn grootste voorplat na den op een heel verheven plaetse van de Stadt, op de ghemeene straet, ende de rechter zyde tot een andere, die hondert achtentachtentigh voeten langh was, ende breedt drie-entneghentigh; 't is wel waer dat een van sijn zyde meer binnewaerts gingh. De verdeelinghe van de grondt is van eender breedten ghemaect, in 't midden by de Pylasters zijn 16 plaetsen, ende aen de zyde acht, dewelcke oock aen de binnenste deelen van die grondt raken.

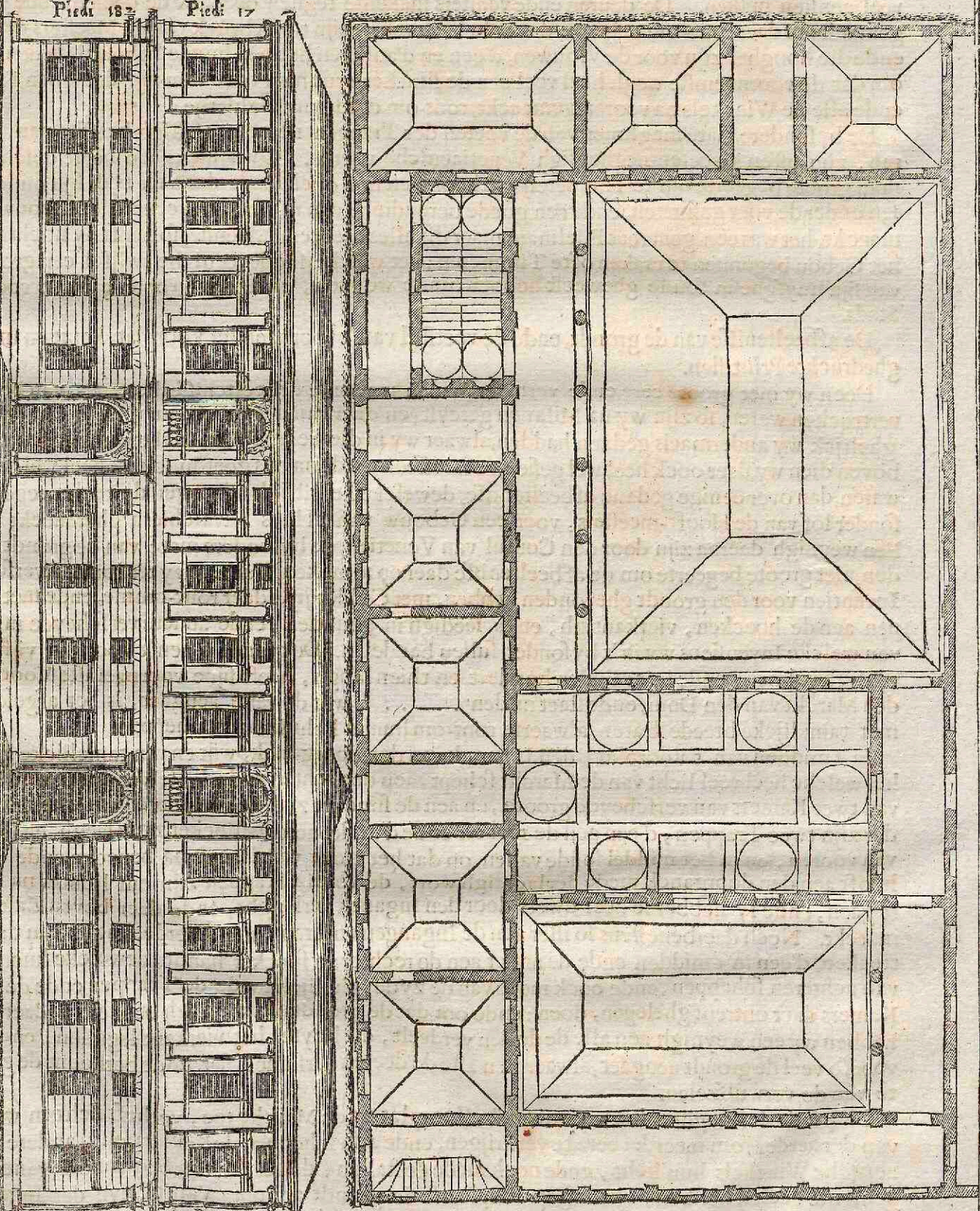
Van den grootsten Inganck, die aen de rechter zyde is, zy de voornaemste Trappen, heel mackelijck ende licht, ende aen de slincker zyde twee Kamers; men gaet in 't midden van eene Gangh die seven spacien langh is, ende daer van daen gaetmen in een Galderije van diergelijcke lengten; ende vijf spacien breedt, dewelcke ront-om met Pylasters op Platen vergiert is: van 't hooft, ende aen de rechter zyde der selver is een anderen Inganck, die tot aen de straet aen deselve zyde raect, alwaer drie schoone Kamers van verscheyde groote zijn. Aen de slincker zyde van de Galderije is een laghe Zale, vijf spacien langh, ende drie breedt, van 't beginsel van de Zael is een kleyn Zaeltje, die na de opper-straet staet, dewelcke sich verghefelschap tot aen de eerste Inganck toe: aen de slincker

Aspetto dinanzi.

Fabrica del Sig. Caval. Fino in Bergamo.

Piedi 18

Piedi 17

Vinc. Scam. Ar.

Aspetto dinanzi.

Brac. 1

0 12 18 24 30 36 42 48

flincker zyde der selver is een andere verdeelinghe van twee Kamers, en meer na ginder op 't eynde zijn de verholen Trappen, dewelcke in een Gange gaen, ende tusschen 't selve is de Zael, ende een andere Galderije vijf spacien lanck, ende drie breedt, waer van de Zael sijn licht schept. Ende de voorz Kamers, de Galderije, ende oock mede een Gangetje, teghen over het Voorplat; ende dit is voor soo veel de nieuwe grondt raect. Van 't hooft der Zael, Ganghe, ende het opperste-deel van de Galderije, en zijn andere Vertrecken van 't oudt Gebou, dewelcke wy niet beschrijven fullen.

De hooghte van 't Gebouw is van twee ordens, de eerste is op de Doricksche, ende de tweede is met Pylasters verdeelt, ende hunne vergierselen op de Jonicksche maniere, ende alsoo mede in de Galderije, ende Zalen, dewelcken ghelijck een wulzel ghemaect is, ende sijn hooghte is van der aerden tot aen het dack toe, ende schept dubbelt licht van alle beyde de Galderije, alwaerse¹⁰ veel aensien maken. De deuren ende vensters makense teghen over alle de deelen, ende gheven gemack om daer ront-om te gaen: de eerste Vertrecken zijn tot gebruyk van de Meesters gemaect, ende die hooger zijn voor de Vrouwen, d'een en d'anderen hebben hunne behoeftheden. Ende om dat de voornaemste wegh heel veel aen de flincker zyde hangt; daerom zijn de stallen, Kelders, ende alle de Winckels na vooren gemaect, ront-om de kleyne Galderije.

De bysondere mate maghmen van de voeten der Trappen nemen, tseftigh brassen van Bergamo, zijn effen twee-entneghentigh Venetiaensche voeten. Overfulcks soo heeft desen Edelman groote begeerte om te Timmeren gethoont, en had oock mede doen ter tijdt sijn oude Huyfen onder de voet gesmeten, ende een goede bereydinge van materie, om een ander te bouwen, gemaect, het was een genereus Edelman; maer dit alles niet tegenstaende, so heeft hy nochtans aen²⁰ het Gebou begonnen te maken ofte Timmeren; het welcke sonder eenighe twijfel een groote eer van sijn huysghesin soude gheweest hebben om te wonen, ende een groote gieraet voor dese Stadt.

De afbeeltenisse van de grondt, ende de voetstijl van 't voornaemste Voorplat, kanmen in de leest ghedruckte Print sien.

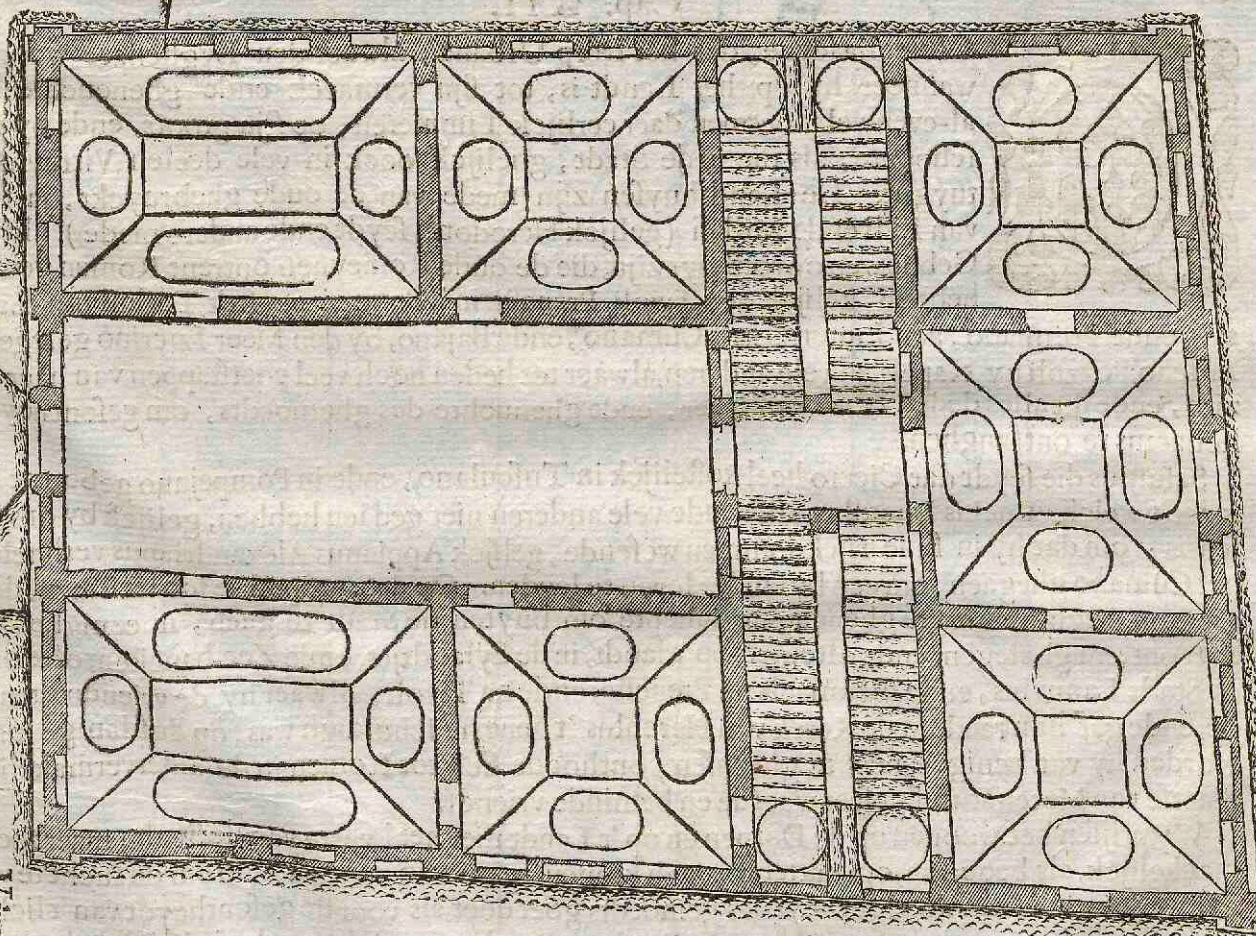
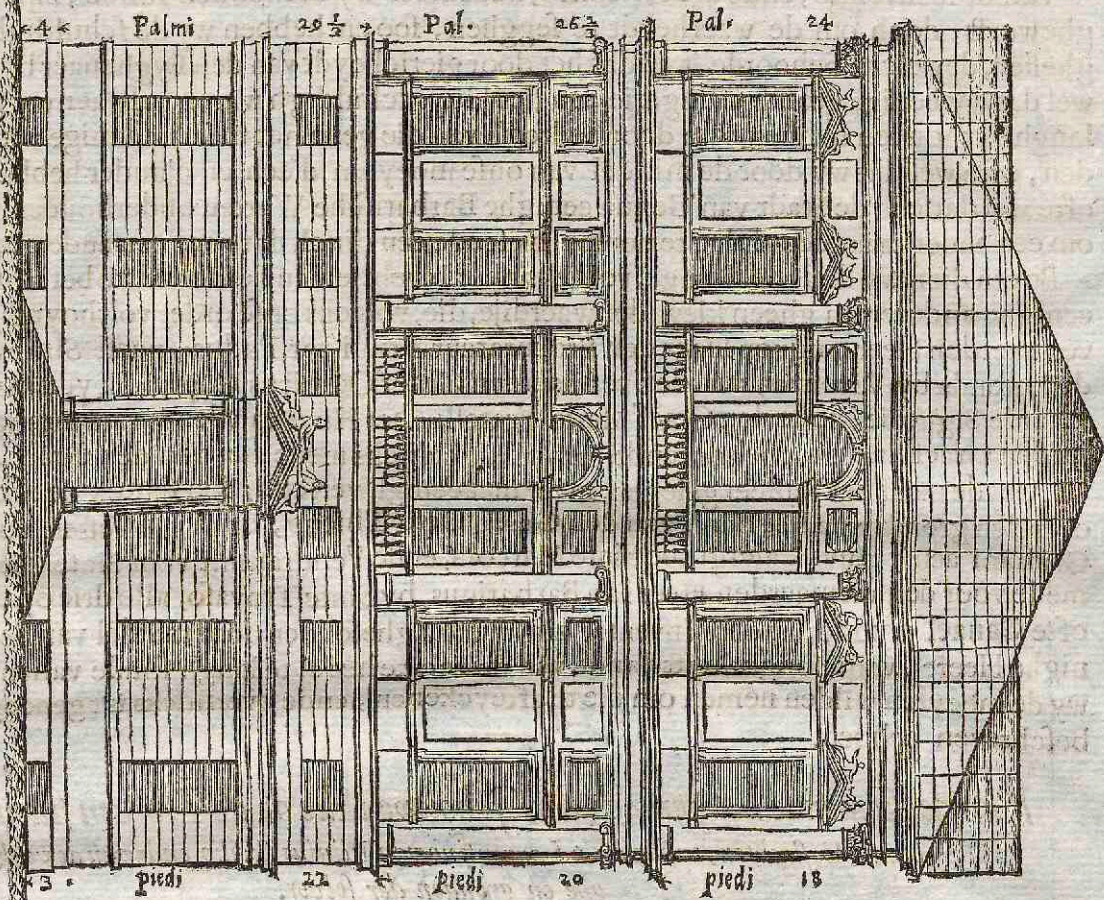
Doen wy met groote eere ende vermaertheden met onse afbeeltenisse betoont, van Bergamo vertrocken waren, so zijn wy na Milanen gereyft; en daer van daen na Genua, om de Stadt te sien, ghelijck wy andermaels gedaen hadden, alwaer wy in die weynigh dagen, die wy daer vertoefden, boven dien wy daer oock heel wel gesien, gecareffeert, ende na ons goetduncken, heel wel onthaelt waren, dan over eenige gedane afbeeltenisse, dewelcke heel strijdende tegen de rechte regel, ende sonder lof van de Hooft-meesters, voor een Gebouw van 't Huys Ravafchiera ghemaect waren; Een weynigh daerna zijn door den Consul van Venetien, de bysondere mate van de grondt gesonden, met groote begeerte om de afbeeltenisse daer op te maken. Waer op wy terstont ses verscheyde³⁰ Inventien voor den grondt ghevonden hebben, met Galderijtjes daer ront-omme, ende met Trappen aen de hoecken, vierkantigh, ende leedigh in 't midden, ende andere verscheyde maniere, van welke Inveniens wy in 't bysonder fullen handelen. De grondt is aen 't Voorplat vijf-entseventigh palmen, ende in 't midden hondert en thien langh, heeft sijne voornaemste Voorplat na den Marckt van den Dom, ende staet na den wat de reste aengaet, is het afgesondert, met tamelijcke breede straten, alwaerse ront-om hunne licht konnen scheppen.

In 't midden van 't Voorplat is den Inganck van den doorganck, wijt en van tamelijcke grootte, het welcke heel veel licht van de Marckt schept, aen de rechter zyde der selver is een verdeelinghe van twee Kamers van verscheyde grootte, en aen de flincker zyde twee andere; ende meer na ginder zijn twee Trappen, d'een aen de rechter ende d'ander aen de flincker zyde laegh, en het licht van vooren, en in het middel soude vallen, op dat het licht van hoogh na beneden ende dat het hooft aen den doorganck mede deelachtigh wort, de voorz Trappen zijn om lichter na bovenc te gaen, ende sy hebbense heel dwers door den Inganck verlenght, ende daer boven Zalen ghemaect. Noch daerbeneffens so is aen de Ingangen en Trappen een verdeelinghe van drie Ver-⁴⁰trecken, d'een in 't midden ende de ander aen de rechter en flincker handt, dewelcke hunne licht van achteren scheppen, ende oock mede van de zyde, ghelijck mede de Trappen ende de andere Kamers daer ontrent ghelegen, doen: ende om dat de grondt een weynigh bedeckt is, daerom soo hebben wy een weynigh aen alle de deelen verdeelt, die buyten het vierkant legghen, ende dit is voor so veel de grondt aengaet, alwaermen alle de deelen versamelt siet, ende bethoont de gedaente van de verwulzelen.

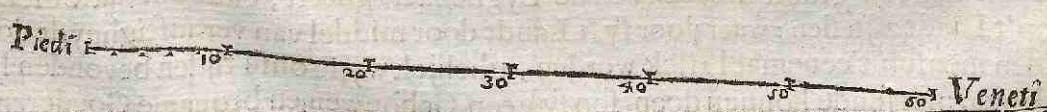
Nopende de hooghte, het voornaemste Voorplat na de Marckt toe, verheft sich een weynigh van der aerden, om meerder eere te verkrijgen, ende alsoo scheppen de Kelders, en d'andere onderaertsche Winckels hun licht, ende oock mede de stallen, dewelcke een bequame inganck in de achterste deelen hebben, om dat op die plaetse de grondt afloopt. Van 't Pleyu der Inganghen⁵⁰ na om hooge, hebben wy drie Pleyen gemaect, want aldus doen se tot Genua, om dat se daer niet veel aerdt en hebben; het eerste is op de Doornicksche met swarte en witte schilderijen ghemaect, het gene in dese Stadt niet weynigh Edels betoont; maer wy prijsen veel meerder de genereusheyt, ende de suyverheydt des gemoedts. Het tweede, is met Pylasters en croon-lijsten vergiert, als op de Jonicksche maniere; ende het derde, mede met Pylasters, op de Romeynsche maniere. Den Inganck ende de twee Zalen d'een boven d'ander, hebben een Boogh in 't midden, ende twee vensters, de Vertrecken dieder aen de zyde zijn, twee voor een, alles van tamelijcke grootte, ende sien op de Marckt; den Inganck, ende de twee Trappen, de groote Kamers worden verstaen hoogh te zijn van d'een folder tot den anderen, maer de kleyenste Vertrecken zijn in 't midden.

Ende om datze in die Stadt veel Marmor-steenen gebruycken, so van 't Landt selver, als van die sy van Carrara brengen, ende van andere plaetsen; overfulcks soo hebben wy de eerste ordens met swarte

Aspeno della Fabrica delli Sig.^{ri} Rangschien.

Vinc. Scam. An.

swarte ende witte Marmor verdeelt, de Pylaren van de Inganghen zijn ghemenghelt, ende de Croonlijste van witte, als mede de vensters, en Pylasters, en de vergierselen van het tweede ende drcden orden, ende de Boghen van de Zalen, ende vensters; maer de vierkanten in 't midden van Marmor ghemengelt met swarte steenen, het dack plat, ghelijck het gebruyck in die Steden is, de mate van de hooghte van 't Voorplat zijn met Palmen afgeteeckent ende met voeten, de byfondere konnen van den Trap die aen de slinker zyde van de grondt staet, bespeuren.

Van dese Inventie, ende afbeeltenisse, nademael wy bethoonen fullen, zijn heel aenghenaem gheweest, doch om de waerheydt te segghen, soo en hebben wy de schuldighe looninghe niet ghesien, dewelcke behoorde, 'tzy dat het door giericheydt van den Eyghenaer byghekomen is, ofte wel dat wy eenige groote Obligatie aen dat Huys schuldigh waren, alwaer wy sekerlijck ons niet langh onthouden hebben, ofte door bedrogh van die gene het met dusdanige naerstigheyt pleegghden, ofte wel dat wy door de middel van onse moeyten d'een en d'ander hebben willen groeten, ofte wel datse in de Stadt van Genua eenighe Barbarische Wetten onderhouden, ghelijck desen is, om een ander mans deughden te nemen, wesende een dinck dat voor een anders exempel dient.

Boven dien wy de afbeeldinge, volgens onse Inventie van de Gebouwe betoont, so zijnder noch eenighe andere van gheen kleynder waerdije, die, volgens onse order volthoyt zijn, als die van den vermaerden Heer, mijnen Heer den Procurateur Priuli tot Padua, naest Sinte Soffia gheleghen; de Rotenda by Vicenza, van den vermaerden Graef Odoricus Capra, Leydtsman van de seer vermaerde Signorie; ende den Graef Mario Fratelli, het Huys van den Graef Franciscus Thiene, als nu den Graef Eneas toebehoorende, ende desghelijcks mede het van den Graef Alexander Porto, alle beyde naest het Kasteel gelegen, maer met eenigh verschil; soo dat wy de afbeeldinge maken, over den grondt van het Huys van den Graef Otto Thiene, ende ten lesten voor de vermaerde Grimani aen 't Huys Calergi tot Sinte Marcola, ende Vendramini voor Sinte Gieremias, ende oock mede voor den vermaerden Heer Ian Barbarinus, by Sinte Trovaso, alle drie op de groote Burgwal ofte Canael gronde, andere Inventie zijn daerna ghesonden door middel van Secretarisen aen eenighe Heeren van Hooghduyts-landt, van dewelcke het al te langh soude vallen, soo wanneer als wy de moeyten wilden nemen om die te afreycken, ende overulcks is't genoegh dat wyse maer beschreven hebben.

Van de Eer ende het gemak der Gebouwen die op de Dorpen slaen, ende van hunne Geslachten; ende van 't Laurentino van Plinius Cicilio, ende van de verkiefsinghe en gronden der selver.

Cap. XII.

Budeo.

Libro 6.
cap. 8.

libro 1.
fac. 16.

Olumelia seyde, dat het Dorp Urbana, alwaer den Eyghenaer woont, soo wanneer hy op het Landt is, tot sijn vermaeck ende gheneuchte: doch al-evenwel moetmen daer eerlijck Timmeren, op sijn groots, ende by-na van schoonte, als die in de Stadt, ghelijck oock in vele deelen Vitruvius ghetuyght. De Landthuysen zijn mede van de oude ghebruyckt, ja tot die van Lidi ende Millefi (gelijck Herodotus seydt ende andere mede) alwaer de Gebouwen onvolthoyt zijn, die de oude Romeynen ontrent Romen gemaect hebben, gelijck aen Tivoli, Preneste in 't Pompejano, in 't Tusculano, Laurentino ende Formiano, aen Linterno in 't Cumano, ende Bajano, by den Meer Lucrino gelegen, aen Miseno, Pozzoli by Napels, en vele anderen, alwaer tot heden noch veel voetstappen van haer werck zijn, ende dit alles deden sy voor playfier, ende ghenuchte des ghemoedts, om gesontheydt des lichaems te ontfanghen.

Salustio
fac. 204.
lib. 2. c. 6.
de bello
civil. li-
bro 1.
fac. 432.
Suer. nel-
la vita.

Salustius die seydt dat Cicero heel kostelijck in Tusculano, ende in Pompejano gebouwt heeft; maer 't welcke Lucius Lucullus, Silla ende vele anderen niet gedaen hebben, gelijck by ons bewesen is; om dat hy in sijne rijckdommen wesende, gelijck Appianus Alexandrianus verhaelt, is in het Cumano ghegaen, om een bysonder leven te leyden. Op dese propositie soo leestmen, dat den grooten Augustus groote gheneuchte schepte om buyten de Stadt te gaen, in eenighe Dorpen daer ontrent ghelegen, ende altemets op 't landt, in de Eylandtjes, ende Zee-bancken, ofte ontrent de Stadt Lanuvius, ende dickmaels na Preneste, ende na Tivoli, alwaer hy de vrienden aenhoorde, ende gaf hun raedt in de Kerck van Hercules 't gene hy schuldigh was, op dusdanige maniere worden hy van eenighe sieckte ghenesen, onthonde sich tot Romen in de aldervermakelijckste plaetse van Mecenas, sijn seer waerde en beminde vriendt.

Wy prijsen het wonen op de Dorpen en op 't Landt niet heel verre van de Stadt; maer soo ghemackelijck, als bequaem, om datter in magh komen 't gene van nooden is, so om de lucht te veranderen, dewelcke aen de mildtheyt des gemoedts goet doet, als voor de gesontheydt van 't lichaem, ende dat het een groote smaek aen de Eyghenaers gheeft, ende om datse dickwils de dinghen die op 't Landt zijn sien: waer door sy 't Landt door middel van vernuftigheydt doen ploeghen, so kan den mensch t'eenemaal rijck worden, ghelijck wy in onse tijden bevonden hebben, welcke saeck men niet soude konnen doen, soo sy geen Gebouwen, en bequame Goederen, volgens hunne Staet hadden.

Het Huys dat op 't Landt is, toont en schijnt breeder te wesen als het in der daedt is, door dien daer vele Vertrecken zijn, als die van de Stadt: by avontuur om dat daer de Heuvels, ende de Bergghen ende Valleyen, het Landt met Planten verciert, en Loof-hebbende Boomen, Blommen, ende Vruchten door de nature voort-brengende, met vele verschille, dewelcke beginsels zijn die ons gemoedt

moedt beter te rusten kan stellen, als de effecten, dewelcke van eeuwige dingen komen, en daer en teghens in de Stadt worden alle de dinghen die met konst ghemaect zijn, verthoont, door het vernuft der menschen; waer doorse met kloeckheydt volthoyt worden, ende oversulcks soo en konnense met redenen ons selfs niet voldoen, en noch veel minder ons gemoedt.

Op het Landt zijn wy veel vryder van de moeyelijckheden, dewelcke de veelheydt van doen by-brenght, tzy bysondere ofte ghemeene, die meestendeel pleghen de onghestadigheydt van het lichaem te contrarieren, ende ons ghemoedt, wanneer wy in de Stadt zijn, veel meer door de Staet der menschen; op het Landt is altoes de ghesontste lucht, ende oock door consequentien zijn alle de Spijsen beter, ende voedsamigher: waer van het heele lichaem ghevoedt wordt, bewaert het selve langher ghesont ende sterck, niet teghenstaende wy eenighe tamelijcke exercitie moeten doen, alst behoort. In de Dorpen op het Landt is des Somers de lucht lieffelijcker, ende oock schoonder; dusdanigh kanse sich maken door het ghesichte van Bosschagien, Lof-hebbende Boomen, groente, gebloemde Weyen, ende door den loop van de blinkende wateren, ende het bruyfen der Fonteynen; ende als mede om de lucht, die van de Monden van nauwen Valleyen komt. Maer in de Stadt, ende in de gemeene wooninghe, is de lucht heel verdompelt door de straten de hitte, ende de narigheydt door de dichte der Mueren, van de omlegghende huysen: boven dien daer oock quade reucken zijn, tgene door het groote getal van de menschen komt; soo dat het een andere qualiteyt neemt, ende heel schadelijck aen de lichamen zijn.

Onder de Landen der Ouden, die by-na sonder tal gheweest zijn, sprekende van die, dewelcke Plinius Cecilius, Neve van Plinius de Groote, hadde (die onder Trajanus in het Jaer hondert floreerde) in t Tuscolano, en Tubertino, en in het Prenestino (boven de Meer Como) hy heeft meer sijn vermacck-plaets legghende in Latio ghepresen, als anderen, tusschen Ostia ende Antio langhs de Zee Thirreno; so om de bequaemheydt der plaetsen, als om de ghetemperde lucht, ende mede om datse het gesichte van de Zee hadde, en van de laghe Landen, Bosschen, Weylanden en Bergen, seventhien Italiaensche mijlen van Romem. Soo datmen gemackelijck na deselfde konde gaen, soo door den wegh die na Laurentina ginck, ofte die na Ostiense, want d eene ende d andere gingen tot aen de Zee.

Van t gene men uyt de brief die hy tot Gallo geschreven heeft, kan bespeuren, die aldus begint: Libro 2. epist. 27. fac. 92. Laurentinus, waerom besiet ghy my, dit Huys was heel groot, ende met verscheide deelen tfa-
men-ghevoeght, als van Salen, ronde Galderijen lichte plaetsen, ende eet-Zalen, alles d een achter d ander, sijn ghedaente was delicaet ende vierkantigh, had by-na twee wulfzels, ende de helfte langer als het breedt waer; om dat van verscheide vernuftighe verstante sijne ghedane heel aenghenaem had; ende oock mede om datmen van deselfde vele leeringhe moghe scheppen, om een Dorps en Landts-huys te maken, om dat eerlijck den Eygenaers soude konnen daer in wonen; overfulcx so sullen wy soecken (so veel ons mogelijk is) om dit deel van stuck tot stuck te beschrijven, en ordentelijcker, als den Autheur selver gedaen heeft, en wy sullen onderhouden om die met ghelijcke spacien te maken, gelijk ofter verscheidinge der Pylaren waren, teeckenende voor yeder spacie 10 ofte 12 voeten, te weten, van onse voeten; onder dewelcke wy verstaen datter wel eenighe doorganck, ofte openinghe moghen wesen.

Ten eersten, den Inganck van dit Huys staet na den Zuyden, want aldus vereyscht de grondt, de rechter zyde na den Oosten, alwaer heele vermakelijcke genuchten zijn; de slinker zyde na den Westen, alwaer de Boeren Thuynen waren, ende het menagie van t Landt, daer na den Zuyden, en na de Zee waer het sichbarelijckste Voorplat der selver. Aen den Inganck had het een Zael, Libro 6. cap. 8. op de maniere van t Landt, doch niet morsich, vijf spacien langh, ende seven breedt. Alwaer men siet datse altoes de Salen niet na achteren en maken; maer soo wanneer in dit deel den Eygenaer woont, gelijckmen t eenemael Vitruvius moet volghen, meer na binnen van de Zale, waer een Libro 5. cap. 6. rondt Voorhof niet heel breedt, maer de Mueren heel hoogh, de vensters van blinkende steenen; het welcke neghen Diameter siche spacie mochte wesen, ende daer rondt-om de Portalen, een spacy breedt, ende aen de hoecken van de Mueren maectense eenige groote Trappen, die een mensche na boven leyden, en twee Vertrecken tot vermaeck, de uytganghen aen alle vier de zyden.

Voorders van dit Portael kommen in t Cavedio, ofte onbedeckte Voorhof die elf spacien lanck is, ende seven breedt, t ghene te gelooven is, zijn met Pylaren verciert gheweest, ofte Pylasters daer ront-omme, ende meer na hooghgen maken wy een Vestibulo ofte Kleer-kamer, diese Procetone heeten, die twee spacien breedt is; ende dit is voor soo veel het grootste lichaem aengaet: maer meer na buytenen waer een heel schoone Eet-zael, die by-na heel solitar was, vier spacien lanck, ende drie breedt, dewelcke sich soo verre uytstact, datse ghemackelijck van de Baren der Zuyder-Zee nat konde worden, en rondt-omme de zyde, al waer de dubbelde vensters waren; te weten, (ghelijck Vitruvius ons te kennen gaf) totter aerden toe, alwaer mede de Zee in t ghesichte was, ende van de Oost-zyde, en van den Zuyden, en oock mede van den Westen.

Meer aen dees zyde van de eet-Zael, aen de slinker zyde van de Kleer-kamer was een arm van vijf spacien met twee Winter-kamers, die hunne licht van de Zuyden en Oosten hadden, ende na t onbedeckte Galdery tot den Noorden: de eerste was om te rusten, ende de grootste eyndighde na den Oosten, sal tot een Schole dienen, met Wapen-plaetsen daer ront-omme, by-na op de maniere als een Bybliotheeck, om de boecken der selver aldaer te leggen. Desgelijcks aen de rechter zyde van de Kleer-kamer, waer een andere arm van twee Kamers van dierghelijcke groote als de eerste, dewelcke na den Zuyden ende Westen stondt, ende een deel in de onbedeckte Galderije na den Noorden: de eerste om te rusten, ende de tweede die na de Oosten eyndicht, was

een plaets om het avontmael te houden, ende dese twee armen met de Kleer-kamier namen tot sich derthien spaciën, ende twee in de breete.

Aen de rechter zyde van het onbedeckte Voorhof, ende aen de linie van de eet-plaets meer na den Westen, oock drie spaciën breedt, ende elf langh, daerna eerst een andere Rust-kamer, ende voor deselve een plaets der Dienaers aen deselfde verdeelinghe, ende aen geens zyde eenighe Trappen om na boven te gaen, daerna de koel-plaets, met heele wijde Vaten, daerna in het midden een doorganck om in de Thuyn te gaen, ende aen dees ende geens zyde twee schoone Kamertjes, de een voor de koel-back, ende de andere om de Vifch heet te houden, alwaer oock een smeer-plaets is; boven 't selfde was de ronde sweet-plaets ende de plaets om de Ovens warm te maken, welcke plaets wy na den Westen stellen. Boven in 't midden was een Toren, alwaer de wakende plaetsen waren om te rusten, aldaerze hunne licht van vele deelen schepten, in een groote eenfaemheydt, ende een schoon ghesichte in de Zee en op 't Landt hebbende.

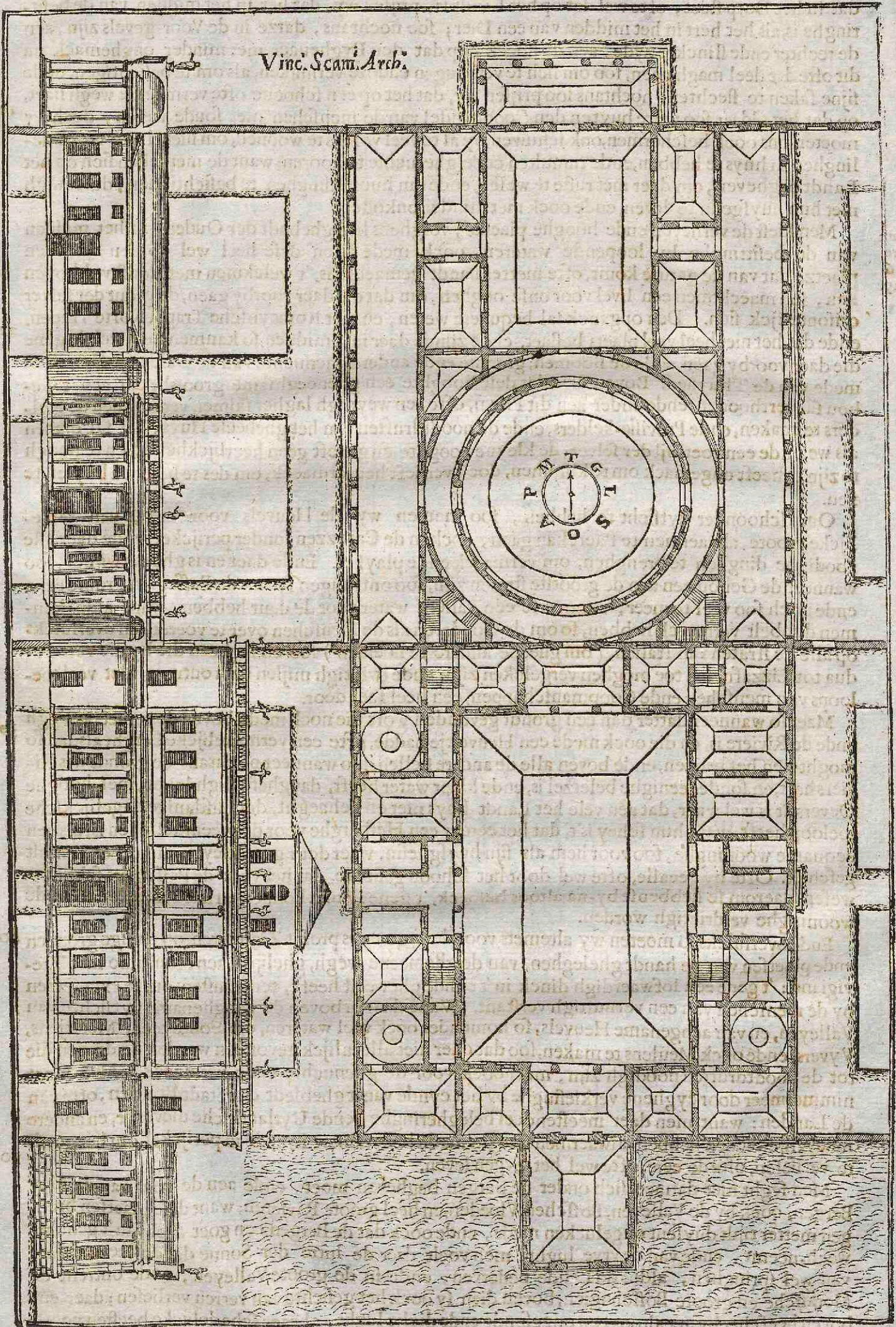
Aen de slincker zyde van 't voorste onbedeckte Voorhof, ende aen de linie van het Gimnasio heel om 't hoogh na den Oosten, als wesende het aengenaemste aensichte, en het gesontste, daer waren eerst eenighe slaep-kamers, dewelcke na de playfierighe Thuynen sien; aen de zyde der selver waer de aemtocht-plaets; ende een Trap om daer boven te gaen; alle beyde na 't onbedeckte Voorhof toe, daer in de middel was een doorganck, dewelcke na buyten in de playfierighe Thuynen ginck, ende aen dees en geens zyde twee kamertjens, alwaer de knechts slaep-plaetsen waren, ende de plaets om te eten buytens tijds: met de Bottelerijen, ende Kooren-folders daer boven, daer schepten sy hunnen licht van den Oosten ende Westen, desghelijcks boven den Inganck waer een Toren ende Diette, oock slaep-kamers, met 't uytzichte in de Zee, ende noch veel schoonder na het Landt; vorders aen de rechter ende slincker zyde van den toeganck, die van het Portael komt, gaet tot in het onbedeckte Voorhof, (als wesende een atghesonderde plaets) de plaets voor de Keuckens waren twee spaciën breedt, aen de rechter zyde eenighe middel-kamers, met bysondere Trappen, hunne licht van het begintfel hebbende, ende boven het onbedeckte Voorhof, voor de wooninghe der knechts, ende slaven, dewelcke forgh over het Huys dragen, ende aen alle die gene dienstigh te zijn die daer in wonen; en dit is voor soo veel als aengaet de deelen die ront-om 't onbedeckte Voorhof loopen.

Maer aen de zyde van buyten de Zael aen de rechter handt, maken wy een doorganck in 't midden, met twee kamers, d'een om Gastmalen te houden, ende d'andere na d'ander zyde tot den Noorden, om sich te warmen, sy scheppen alle beyden hun licht van de Zael, ende van het onder-Portael: te weten, een schaduwe om daer tot des 's middaghs te wandelen, en een heel hoogh dack; noch hoogher aen dese twee Kamers, aen de Mueren van de ronde Galderije, met sijn Portael, ende een doorganck van het een na den ander; dit Portael was seshien spaciën lanck, ende twee breedt, sijn Voorplat was na den Westen, ende de linie van de Batstoven, aen de slincker zyde van 't onbedeckte Voorhof, dese stonden oock mede na de Boere Thuynen ende na het Landt.

Eyndelijck aen de slincker zyde buyten de Zael moghen wel andere Vertrecken zijn, ende een ander decksel om daer te wandelen, noch boven het gene voortz is, van buyten aen de Mueren van de ronde Galderije, soo tot meer perfectie ende volthoyinghe van dit Huys, aldaer de playfierighe Thuynen staen, na den Oosten, om daer van den middagh tot den avont te mogen wandelen. Daer zijn oock andere dinghen beschreven van Plinius, buyten den inhoudt deses, waer van wy niet sullen spreken, als niet noodigh tot dit lichaem wesende.

Hier volght de afteekeninghe van de grondt ende opstal, met alle hunne deelen ende grootste leden.

... dit is de ...

libro. 2.
cap. 5.

Soo wannermen op eenighe plaetsen wil een Landt-Huys Timmeren, so moetmen met alle noodighe naerstigheydt toesien, dat voor eerst daer een natuurlijke ende ghesonde lught is; om dat (ghelijck wy elders verhaelt hebben) sy heel noodigh tot de generatie ende bewaringhe van alle dinghen is: want hunne ghebreken kanmen swaerlijck verbeteren. Het Huys dat in het Dorp staet, ofte wel dat op het Landt is, prijsen wy, dat het in het midden van de besittinghe is, als het hert in het midden van een Dier; soo nochtans, datze in de Voor-gevels zijn, aen de rechter ende slinker zyde, aen de hoeck, op dat den Eyghenaer met minder onghemack na dit ofte dat deel magh gaen, soo om sich te verheugen ende te vermaken, als om te besichtigen, ende sijne saken te slechten; nochtans soo prijsen wy, dat het op een schoone ofte vermaerde wegh staet, op dat het aldaer soo verre buyten den Coophandel van de menschen niet soude wesen; doch wy moeten ons oock beschermen, oock schuwen, by al te veel volcks te wonen, om niet altoos vreemdelinghen in huys te hebben, ende tumulten ende gheruchte te hooren; want de menschen sich op het Landt begheven, om daer met ruste te wesen, ende om hunne dinghen te besichtigen; dusdanigh met hun huysgesin te leven, ende oock met minder onkosten.

Costant
Cesare.
libro 6.
cap. 19.

Men kiest de verheven ende hooghe plaetze, volghens het ghebodt der Ouden, in het midden van de besittinghe by loopende wateren, oock mede staen dese heel wel op een verheven plaetze dat van de nature komt, ofte metter handt gemaect is, 't welckmen met konst volthoyen kan, soo maectmen een livel voor onse ooghen, om dat die daer voorby gaen, de gront der selver orizontelijck sien. Den opganck sal bequaem wesen, en met Romeynsche Trappen ofte Treden, ende dat het niet heel veel plaets beslaet, ende zijnde daer in 't midden, so kanmen heel wel de gene die daer voorby gaen, ende de Boomen, groente ende andere ghenuchte van de Galderije sien, oock mede van de Thuynen. Boven dien dat dese hooghte een ghenoeghsamer grootsheydt aen 't Gebou sal verthoonen, ende onder aen dit Pleyn, ofte een weynigh lagher salmen vermoghen de Kelders te maken, ende Provisie-kelders, ende de noodtdrusten van het gheheele Huys, het sal dienen als wesende een voetstijl der selver, de kleyne hooghte en gheeft geen heerlijkheydt, en te hoogh te zijn, gheeft ongemack om te klimmen, doch verheft het vermaeck, om des te beter na buyten te sien.

Om schoonder uytzicht te hebben, soo namen wy de Heuvels voor ons, van tamelijcke groote, alwaermen te Paert kan gaen, oock in de Carozzen sonder perijckel, ende daer alle noodighe dinghen te brenghen, om vermaeck ende playfiet. Ende daer en is gheen twijffel, soo wanneer de Gebouwen aen de grootste straten zijn, soo ontfangen sy van de Passagiers groote eere; ende noch soo veel te meer, wanneer een vallent water voor de deur hebben: want aldus kanmen dubbelt vermaeck hebben, so om de Goederen als de Menschen over te voeren; en overfulcks op alle de straten van Italien, (om gheene andere te noemen) soo en is gheen die by die van Padua tot Lizzafucina toe moghen vergeleken zijn, ende twintigh mijlen daer ontrent, met veel toeloops van menschen ende Coopmanschappen, een heel Jaer door.

Maer so wanneer datter dan een grondt gevonden wort, die noch mede boven de gemeene Wegh ende de Riviere is, en die oock mede een Heuveltje hadde, ofte een vermakelijcke Bergh; alsdan so moghtmen het prijzen, ende boven alle de andere stellen, soo wanneer nochtans de grondt des Riviers hart, en sonder eenighe beletzel is, ende klaer water heeft, dat ghestadigh loopt, met hooghe Oevers; 't is wel waer, dat aen vele het Landt-huys niet en behaeght, dat dusdanige dagelijcksche toeloop heeft, want hun schey is 't, dat het eerder een Herberghe voor de vreemdelingen is, als een bequame wooninghe, soo voor hem als sijn huysghesin, waer door geen kleyne onkost en tumult geschiet. Ofte by gevalle, ofte wel door het schoon gesichte, dat het voor de Passagiers schijnt te wesen, daerom so hebbense by-na altoos besoeck, 't gene sy niet kunnen afslaen, soo dat aldus de wooninghe verdrietigh worden.

Ende overfulcks so moeten wy altemets voor de eygenaers profijt Timmeren, op eenige gronden ende plaetsen van de handt gheleghen, van de ghemeene wegh, ghelijck aen Monfumo in 't Trevigiano: 't gene een lofwaardigh dinck in 't eynde gheweest heeft, ten minsten om te excuseren by de menschen van een vernuftigh verstant. Want daer in boven de aenghename uytzichte van Valleyen, en van aengename Heuvels, so komender oock veel wateren, om Fonteynen, Meertjens, Vyvers, ende oock Meulens te maken, soo dat daer niet alleenlijck gevonden worden de dingen die tot de noodtdrusten noodigh zijn, maer oock voor de ghenuchte ende vermaeck. Men moet nimmermeer door eyghene verkiesinghe by het eynde van 't ghebiedt der Stadt Bouwen, ofte van de Landen: want men daer meestendeel belegheringhe, ende Uytlandtsche dieverije, en andere moeyelijckheden hebben, alwaermen staeghs mede bekomert is, ende in perijckel om het goet te verliezen, ofte de eere, ofte wel het eygen leven.

Men seght niet datmen sich onder de Bergen begheven moet, ende aen de voet van de Alpy Bergen, oock by de Valleyen, Boffchen, Vloeden, en heel groote Rivieren; want dese plaetsen brenghen metter tijdt duyfent ongelucken mede, ende oock dat de Bergen een goet deel van 't gesichte wech-neemt, ende van de vrye lught; men voelt daer de hitte der Sonne dat de steenen daer van wel springhen, aldus de Lande bederven; ende in de groote Valleyen, ende ontrent de Morassche en groote Boffchagien, boven dien sy oock het gesichte van verren verliezen; daer-en-boven heeft het by-na altoos een ongesonde ende dicke lught, alwaer schadelijcke beesten voortkomen, niet alleen de beschadigende de Dieren, maer oock de menschen; gelijk by de Beecken en heele groote Rivieren, hebben meestendeel hunne Oevers onstantvastigh, aldus so breken ende morselen sy af, ende verbrede hun, soo datze de Weyde bedecken met water, waer door men daer met vrees woot; ende in diergelijcke maniere soo brenghen sy heele groote schade by.

Van de ghedaente ende verdelinghe der Dorppelijcke Huysen; ende de Beschrijvinghe d'een by Lonego, ende het ander by Padua.

Cap. XIII.

De Dorppelijcke Huysen, en die op 't Landt mogen van verscheyde foorten wesen, maer wy sullenze voor nu in drie ghedaente verdeelen, te weten, gemeene, eerlijcke, ende kostelijcke; de eerste sullen van tamelijcke grooten zijn, waer in een gemeen huysgesin magh wonen; en hunne forme ofte gedaente moeten vierkantigh wesen, insonderheydt in het Voor-plat, by vier reghen-plaetsen, en vermoghende de Zael in 't midden te hebben, met eenige Gange van voren ofte van achteren, en daarna de Vertrecken aen alle beyde de zyden: en oock met eenighe aen de rechter zyde en aen de slinker, alwaerze van tamelijcke breete zijn, van middelbare onkosten. De eerlijcke Huysen, mogen aldus om de grootheydt der selver gheenoemt worden, en om datse vele verdelinghe van Kamers hebben, d'een van d'ander verscheyden, met schoone Zalen, en vele Gangen, en wijde Trappen heel gemackelijck, en met schoone verdelinghe gemaect, en hoogte, soo datze eerlijck en kostelijck gemaect zijn.

En eyndelijck de eerlijcke Huysen, en op sijn kostelijckst moghen Voorhoven met verdelinghe van Kamers aen drie zyden hebben, ofte wel van alle vier, met Portalen daer ront-om henen, alwaer de grootste Inganghen zijn die van 't voorste Voorplat komen, desgelijcks die van de Zaeltjes, ende de verdelinghe van de Zydel-kamers, ende oock mede van achteren, en die van de grootste Trappen, die na omhoogh gaen, en mede omleegh in de onder-aerdtische plaetzen, en d'een ende het andere van dese Huysen om grooter eere, ende grootsheydt, soo konnenze hun van de gemeene aerde verheffen, en opwaert met eenen Romeynschen opganck daer recht teghen over heel geneuchelijck gaen, om van het grootste pleyn na beneden de verwulfe helder te maken, en onder de Portalen, en onder de Zaeltjens, en andere Kamers ront-om de Keuckens, Bottelerije, Provieskelders en andere plaetze tot gemack van 't Huys, volgende de gelegentheydt van den Eygenaer.

De Huysen die eerlijck en heerlijck zijn, moghen aen 't Voorplate, in de Ganghe, Zale, en andere deelen van binnen verciert zijn, en Kelders met Pylaren ofte Pylasters, ende hunne vercierselen daer boven, ende met Voor-ghevels in het midden van het Voorplat; met booghachtighe vensters, daer op Voorghevels, oock de wulfzels van de Zalen, ende Zaeltjens, en Kamers met kostelijcke schilderijen en andere dinghen verciert. Aen de heerlijcke Huysen en Paleysen, boven het gierlijck wonen, van de Heeren, met alle hunne dienaers, en voor de Winckels, ende Paerde-stallen, en andere consequentie, soo zijnder Thuynen, Citroen-Hoven, Galderije en plaetse om te wandelen van nooden, en om te spelen, en om de ruste des lijfs te bekomen, so onder 't dexel als ongedeckt, en Fonteyne van springende wateren, Vyvers, plaetse voor de Gedierten, en andere dinghen om sich eerlijck te vermaken, en oock om eenige genuchte te scheppen.

So wanneer men een Sondaegs-huys wil maken, en dit door den Inganck van 't landt versamelen, so sullen wy die op dese maniere konnen verdeelen: het Huys van den Eygenaer (als wesende 't schoonste) heeft in 't midden een breedt Voorhof, en dat sijn Voorplat staet na den Zuyden: voor aen moet het grootste Voorhof hebben met vierkanten verdeelt, ende de weggen in 't midden, ende daer ront-om henen, om dat de groente aen het gesichte magh verthoonen, om dat de Son daer niet al te heet schijnt, ofte dampen maect, gelijk de slechte aerde soude doen.

Na achteren moet den Thuyn wesen met vierkante schoone Boomen, kruyden, ruyckende bloemen, en met eenighe weggen langs de Mueren verdeelt, die de schaduwe van de kruyden ofte groente hebben, om daer te mogen voorby gaen, en datter in 't middel een Fonteyn met schoon water, die na omhoogh springht: en daer aen de hooghste van de Thuyn, alwaer het gesichte van den Zuyden is, daer salmen moghen een Citroen-plaetze met Galderije maken, dat het laetste gesicht van den Thuyn sal wesen, en meer na ginder sal mogen het Bruollo wesen, met Wijngaerden en Vruucht-boomen beplant, en met eenige Vyvers; en desen sullen de deelen wesen die aen 't huys van den Eygenaer dienen sullen. Aen de zyde van 't Voorhof, en aen de linie van 't Voorplat van het Heeren Huys, sullen de Galderije wesen, en de deckfels tot ghebruyck van de landts-dinghen: het een aen de rechter zyde, na den Westen, als wesende het droochste, en desen sullen voor het Barchefche wesen en andere plaetse, die tot de Haver en Wijnen dienstigh zijn; aen de slinker zyde na den Westen, sullen de deckfels voor de Paerden en groote beeste-stallen zijn, oock voor de Wagens, Ploegen en diergelijcke andere.

Voor alle beyde dese deckzels, en aen de zyde van 't Voorhof van den Eyghenaer, sullen de Galderije wesen, d'een aen dees en d'ander aen geens zyde, aen het middel-gesicht, tot gebruyck van de landts-dingen, alwaer aen de zyde der Mueren van dese drie Voorhoven sullen langs de opperste wegh loopen, alhoewel nochtans tegen over het Voorplat, en aen 't Sondaeghs Huys maghmen een lange straet maken, heel breed, met Olm-boomen aen dees en geens zyde, om onder de schaduwe te konnen gaen, en van de gene die van ginder komen, magh gesien worden van verre de Gevel en ghedaente van dit Gebouw. Dit Huys, de deckfels, Galderije, Thuynen, en alle die dinghen moeten d'een en d'ander na advenant gemaect worden, volgens de Staet en gelegentheydt van den Eyghenaer, en volgens het beginsel, want in sulcker voeghen sal hy gierlijck wonen, van gheenen dinck belet worden, door dien hy daer ontrent alle de dinghen gemackelijck heeft, soo dat de verheuginghe daer by-ghevoeght sal wesen, ende de genuchte van de Thuynen, en oock mede van

Anno
1599.

de Fonteynen, ende Kelder-plaetzen, tot profijt om de eyghene Inkomfte te regeeren.

Wy prijsen niet heel veel datze de Dorpelijcke Huyfen, en die op het landt zijn met twee opper-plaetsen maken; en veel minder met drie, want het valt swaerlijck de Trappen met so veel sporten op te klimmen, waer door die Dienaers sich vermoeyen, die welcken daer boven en wederom na beneden de noodighe dinghen moeten brenghen; daerenboven soo verliefsen de Orifontale gesichte, en van de Thuynen, en van de Fonteyne, Boomen en andere dingen die het gesichte verclaren, boven dien sy oock van groote onkosten zijn. Waer van wy vele ghesien hebben, dewelcke in de opper-deelen, alwaer sy nimmermeer ofte selden wonen, oock datze van andere dingen gepresen worden, en ghenoegh ghebieden; overfulcks moetmen dusdanigh misbruyck ghebruycken, wanneer het Huys van den Eygenaer na den Oosten, ofte wel na den Westen staet, en daer achter een plaetze ofte Voorhof hadde, en van achteren Thuynen, soo moghen de Galderije ende de deckfels op de maniere als de Inganghen, aen de zyde van den Thuyn maken, en daerse na den 10 Zuyden staen, aen de andere zyde van de Galderije, de bedeckzels van de Hutjens; want boven dien sy hunne goede aensichte hebben, en laten een heel vry ghesicht aen 't Meesters Huys, en door hunne nederigheydt brengenze gemack by, en niet weynigh verçierselen.

Den seer vermaerden Heer Vettor Pisani, is van den seer vermaerden Heer Zuanne, een Edelman van groote afkomst gekomen, heeft van sich selfs willen Timmeren, om dat hy een plaetze by Lonigo hadde, om sich by een ghesonde lught te begheven, het staet op een Heuvel diemen Rocca noemt, van dewelcke tot nu toe eenighe klare waters waren; dese Heuvel is heel schoon om te sien, om dat het by-na van een ronde ghedaente is, en heel gheneuchelijck om van de zyde tot d'andere kleyne Heuveltjes op te gaen.

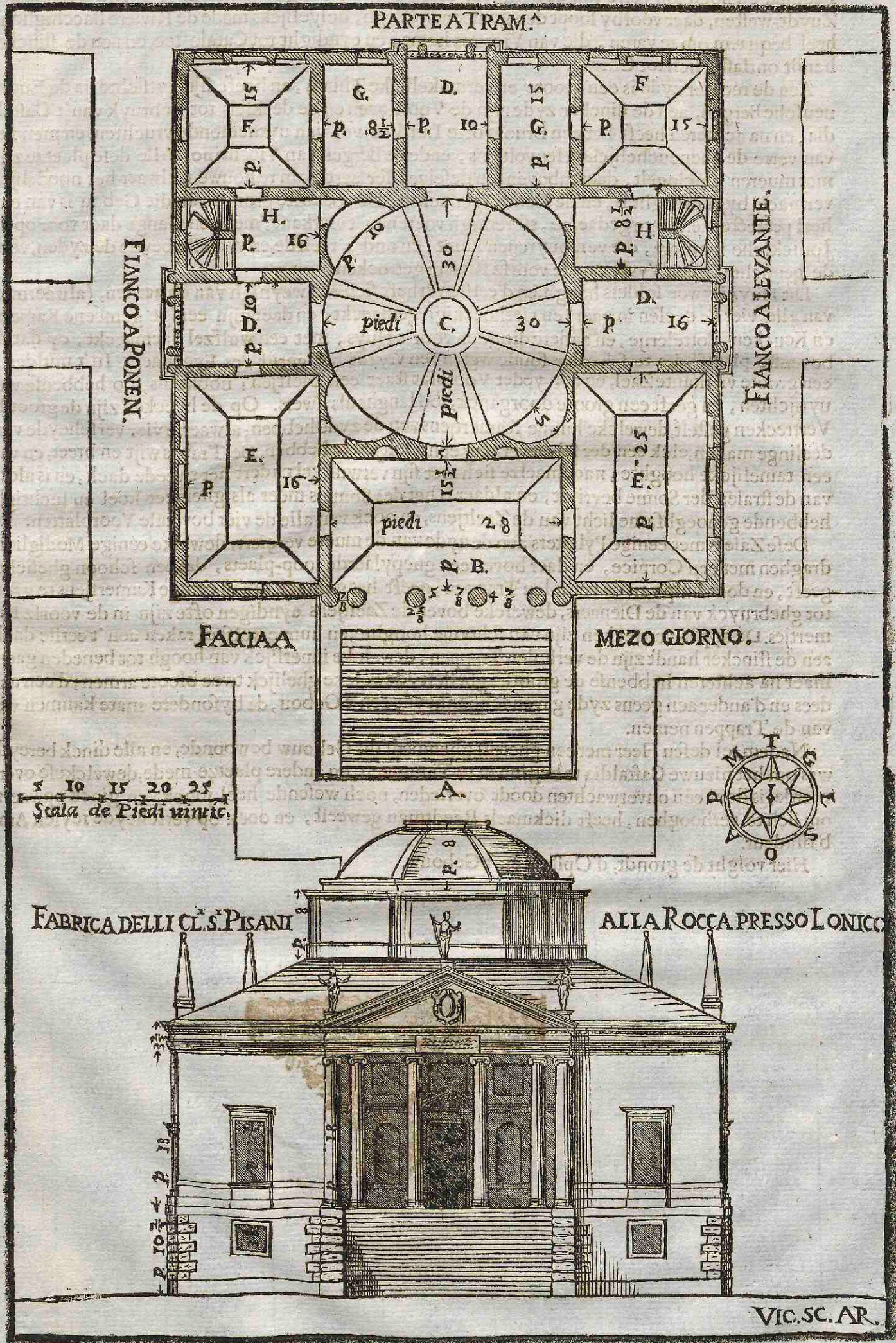
Aen de Oost-zyde zijn de Bergen met eenige Albasters, en al-evenwel vol Gedierte, na den Zuyden andere Heuvels heel schoon, met Boomen en Wijngaerden beplant, alwaerse de kostelijcke Wijnen van Monticello maken; na den Westen heeft het een kleyne hoeck van Heuvels heel moeyelijck om 20 op te klimmen, aen de voet der selver is het Kasteel van Lonigo met veel volcks, en meer na ginder een vruchtbarighe Weyde, die tot Verona toe gaet: Maer na den Noorden naest den voet van desen Heuvel gaet de opper-Wegh, die van Vicenza komt, en daer loopt een Riviertjen voorby, door de tamelijcke verte, heeft het daarna een ghesichte van Heuvels, van d'een tot d'ander tot aen de voet van d'Albaster-Berghen toe gaet, waer teghens het een heele schoone uytzichte van de Valleje Trifino heeft; en om met een woordt te segghen, dese plaetse maghmen by alle anderen verghelijcken, soo door de schoone uytzichten, als door de kostelijcke vruchten, alwaerze die heele delicate Wijnen maken.

De gedaente van dit Gebou in de buytenste deelen, so stellen wy het heel vierkantigh, en heeft in 't binnenste een ronde Zael, met vier heel groote muer-gaten, en hoecken, dewelcke met sijn Boghe daer uytsteect boven het dack ende kamers, die daer rondt-om zijn; sijn ghesicht is na den Zuyden, alwaer een innerlijcke Ganghe is op de Jonicksche maniere, aen de plaetze van de Heeren Kamers, waer men met een heel schoone toeganck gaet: in twee hoecken van 't voorste deel zijn de opper-Kamers, die met hunne verwulfte tot onder het dack komen. Aen de zyde zijn 30 twee zaeltjens, in 't midden aen yeder zyde een, en de inwendige Trappen van boven tot beneden, aen de hoecken van achteren zijn de Kamers vierkantigh, en aen de hoecken een zaeltjen in 't midden, en twee kamertjens, en dese kleyne plaetsen zijn altemael middel-kamers na bovena, tot ghebruyck der Meyden.

Dit Gebou is dusdanigh, soo wannermen in 't midden van de Zale staet, so sietmen de vier uytzichten kruysweeghs over malkander met groote Poorten, en van de Gange, en van de Zalen, waer van daen het Orifontaelsche licht in de Zael komt, en oock van bovena, en meestendeel van de openinge van een Voorplat die d'een over d'andere staen; 't gene men onderhouden moet, en meestendeel op die plaetse daermen yets leyt; so om d'uytzichte, als om het suyveren van de lught. Laagh 40 by der aerden zijn eenighe Kamers voor 't ghemeen ghebruyck, en alle de Winckels van 't Huys; onder de aerden in de steenen uytgeholt. De eerste verwulfel met Casticato daer boven, maer de tweede en de derde zijn van slechte materie geordineert, soo datter onder geen hout-werck en is, als alleenlijck de bedeckzels van de Kamers, de Boghe is oock als verwulft, en op de Romeynsche maniere gedeckt. Alle de Pylaren en verçierselen van dit Gebouw, zijn van steenen uyt de voorz Heuvel gehouwen; en daerom soo en verwondert sich niemandt, soo het door de facilitateyt der selver, den Eygenaer niet minder behaeght heeft, als den Bou-meester aen diergelijcke verçierselen. Een weynigh lager als 't Huys, en als de Thuynen, aen de zyde na den Zuyden, zijn de Kooren-solders, ende de Paerde-stallen.

Hier volght de Afbeeldinge van de grondt, en optal van dit voorz Gebouw.

Anno
1597.

Den seer E. Heer Nicolaes Molino, gewesene Ridder van den vermaerden Heer Vincent, en Broeder van den seer vermaerde Marquiz, doe ter tijdt Bisschop van Treviso, van die eerlijcke maniere, die aen vele voorganghers zijn, dewelcke de Gebouwen, volghens onse afbeeldinghe, in 't werck gestelt hebben, en dat op een van sijn plaetse genaemt Mandria, de grondt leydt twee mijlen buyten Padoua, en noch soo verre van de Berghen. Het Voorplat oft ghesichte van 't Gebou staet na den Zuydt-westen, daer voorby loopt den gemeenen Wegh, desgelijcks mede de Riviere Bacchiglione heel bequaem om te varen, die van Vicenza komt, en eyndicht tot Cataio toe, en aen de slincker handt ontlafte sich tot Chioza.

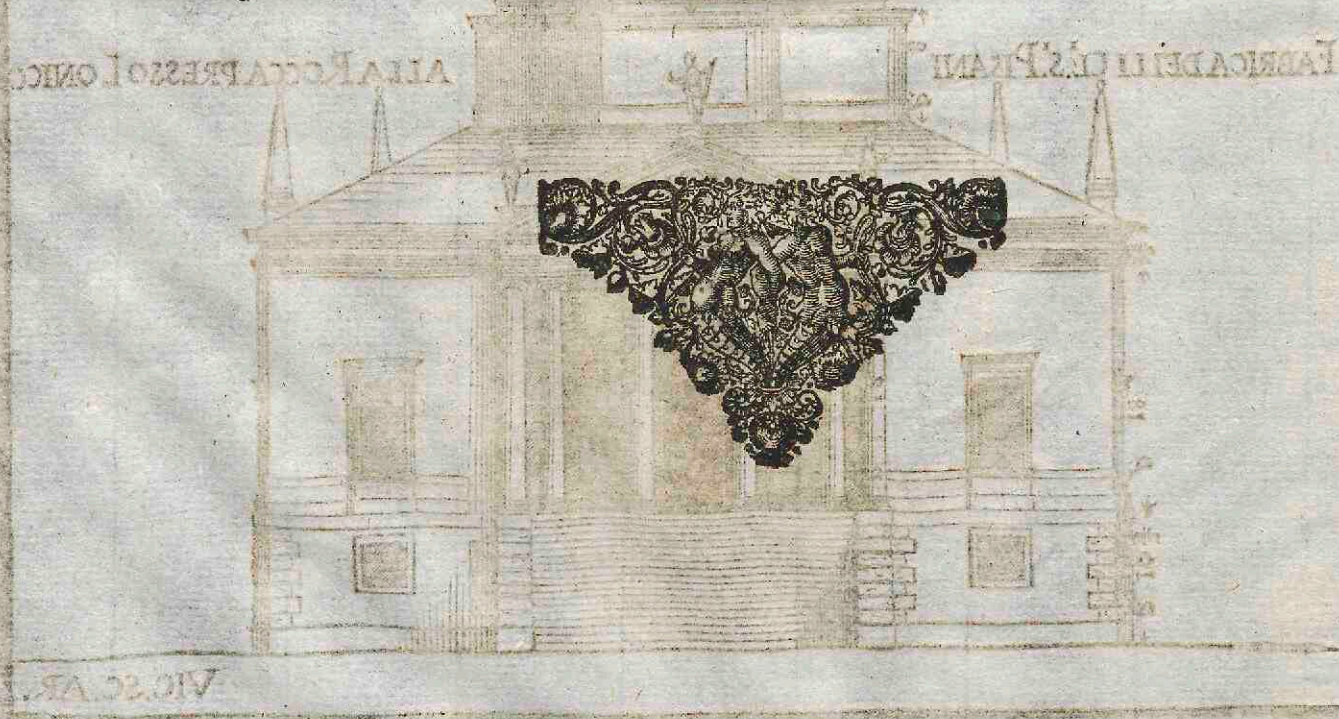
Aen de rechter zyde is een groote en vermakelijcke Thuyn, en heeft sijn uytlichte na de Eugeneusche Bergen, aen de slincker zyde zijn de Voorhoven en de deckfels tot gebruyk van 't Castaldia, en na achteren heeft het een Bruolo ofte Lusthof, vol van uytnemende vruchten, en men siet van verre de gheneuchelijcke Heuveltjens, ende de Bergen van Vicentino. Alle dese plaetse zijn met mueren omcingelt, daerenbovenaen deselve isser aerde om te bouwen, alwaer het noodelijck vermack bygevoeght is, en de Landts-genuchte. De voet ofte grondt van dit Gebou is van een heel perfecte vierkante gedaente, tseventigh voeten in 't vierkant, met een Gange daer voor op de Jonickse maniere, die van buytenen komt, en onder 't selfde, en van alle beyde de zyden, voor de genuchte is een Vyver van de voorz Riviere getrocken.

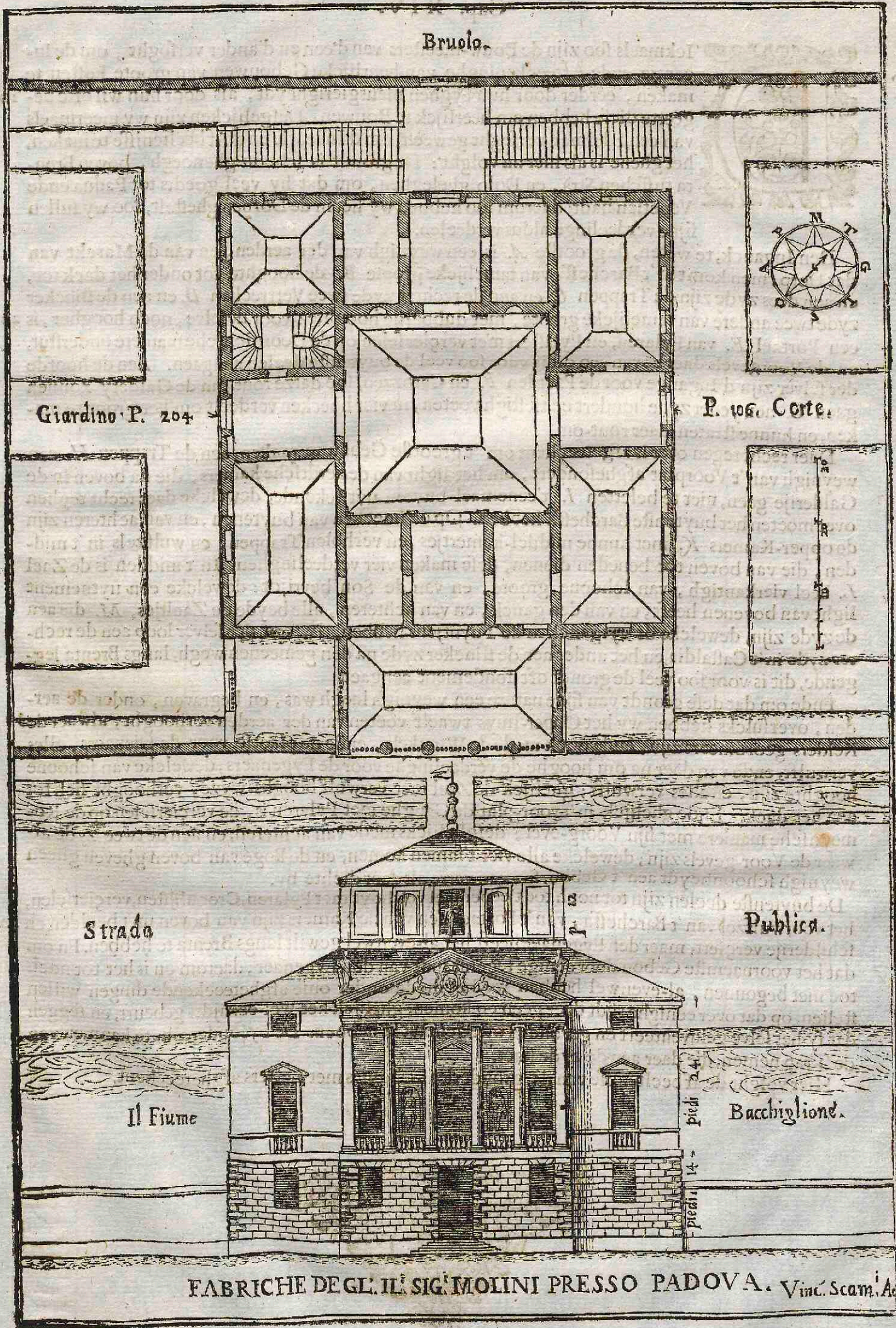
Dit Huys is twee solders hoogh, en d'eerste verheft sich een weynigh van de aerden, (alwaermen van alle vier de deelen in gaet) en vierhoekigh gemaect; en daer zijn eenige gemeene Kamers, en Keucken, Bottelerije, en andere dinghen voor 't Huys, met een wulfzel ghemaect, op dat de bovenste plaetse des te sekerder soude wesen, en vry tot het gerijf des Eygenaers. In 't midden is een groote vierkante Zael, en aen yeder Voorplat staet een Zaeltjen; nochtans soo hebben se vier uytlichten, en geeft een groote doorganck, soo langhs als dwers. Op de hoecken zijn de grootste Vertrecken gestelt, dewelcke hunne Kamertjens aen de zyde hebben, alwaerse vier verscheyde verdeelinghe maken, elck een der selver vermag een zaeltjen te hebben. De Trap is wijd en breed, en van een tamelijcke hooghte, nademaelze sich met sijn verwulfzel nadert het tweede dack, en is aldus van de stralen der Sonne bevrijdt, en aldaer is het des Somers meer als ghemeen koel en luchtigh, hebbende genoeghsame licht van de Zaeltjens, en oock van alle de vier bovenste Voorplatten.

Dese Zale is met eenige Pylasters aen de zyde van de muere verciert, dewelcke eenige Modiglioni draghen met een Cornice, en daer boven een ghepylaerde loop-plaets, dat een schoon ghesichte geeft, en door hulp van de verholen Trappen, geeft het gemack om in eenige Kamertjens te gaen, tot ghebruyck van de Dienaers, dewelcke boven de Zaeltjens eyndigen ofte zijn in de voorz Kamertjes. De opper-vertrecken zijn van schoone hooghte, en hunne wulfzel raken aen 't eerste dack; aen de slincker handt zijn de verholen Trappen, dewelcke innerlijck van hoogh tot beneden gaen, maer na achteren hebben se de grootste gheselt, dewelcke ghelijck twee bloote armen, d'een aen dees en d'ander aen geens zyde gaven schoonheydt aen 't Gebou, de bysondere mate kanmen wel van de Trappen nemen.

Nademael desen Heer met een gheruft ghemoedt dit Gebouw bewoonde, en alle dinck bereydt was om het nieuwe Castaldia te beginnen te Timmeren, en andere plaetse mede, dewelckese overvoerde, is door een onverwachten doot overleden, noch wesende heel jonck, en ginck opwaerts om sich te verhooghen, heeft dickmaels Raedtman geweest, en oock op verscheyde reysen Ambassadeur.

Hier volght de grondt, d'Opstal, en 't Gebouw.

FABRICHE DEGLI SIG. MOLINI PRESSO PADOVA. Vinc. Scam. Ad

*Van een Dorppelijck Gebouw op Renta gelegen, en een ander by Castel Franco,
en het derde by Afolo di Trivisano.*

Cap. XIV.

Anno
1608.

Dickmaels soo zijn de Bouw-meesters van d'een en d'ander versoght, om de Inventie ende Afteekeninghe van heerlijcke Gebouwen van groote kosten te maken, eerder door hun eyghen nieusgierigheydt, als door hun wil ofte begeerte diese hebben om heerlijck te Bouwen. Desgelijcken zijn wy meermaels van een Edelman versoght geweest, om d'Inventie en d' Afbeeltenisse te maken, het ghene is als hier na volght: De grondt is schoon ghenoech, boven Brenta tusschen Strà, en Dolo ghelegghen, om dat hy veel goeds tot Padua ende Venetien hadt; daerom soo hebben wy het in de Dorpen ghestelt, soo wy fullen sijne verdeelinghe aldus verdeelen.

Den Inganck, te weten, de grootste *A.* is een weynigh van der aerden, en van de Marckt van dat Dorp: men komt in 't Barchessa van tamelijcke groote *B.* de hooghte tot onder het dack toe, en aen dees zyde zijn de Trappen *C.* en aen de rechter zyde twee Vertrecken *D.* en aen de slinker zyde twee andere van tamelijcke groote, met dubbelde hooghte: voor deselve, noch hoogher, is een Portael *E.* van Pylaren, en Pylasters met vercier selen op de Doornichsche maniere onderstut, en de Voorgevels daer boven; en dit is voor soo veel de buytenste deelen aengaen. Aen de hoofde der selver zijn d' Ingange voor de Paerden *F.* en Carozzen, soo datze ront-om de Galdery kunnen gaen *G.* aen yeder zyde hondert en tseftigh voeten, in vier hoecken verdeelt om het groot te maken, en hunne straten daer ront-om.

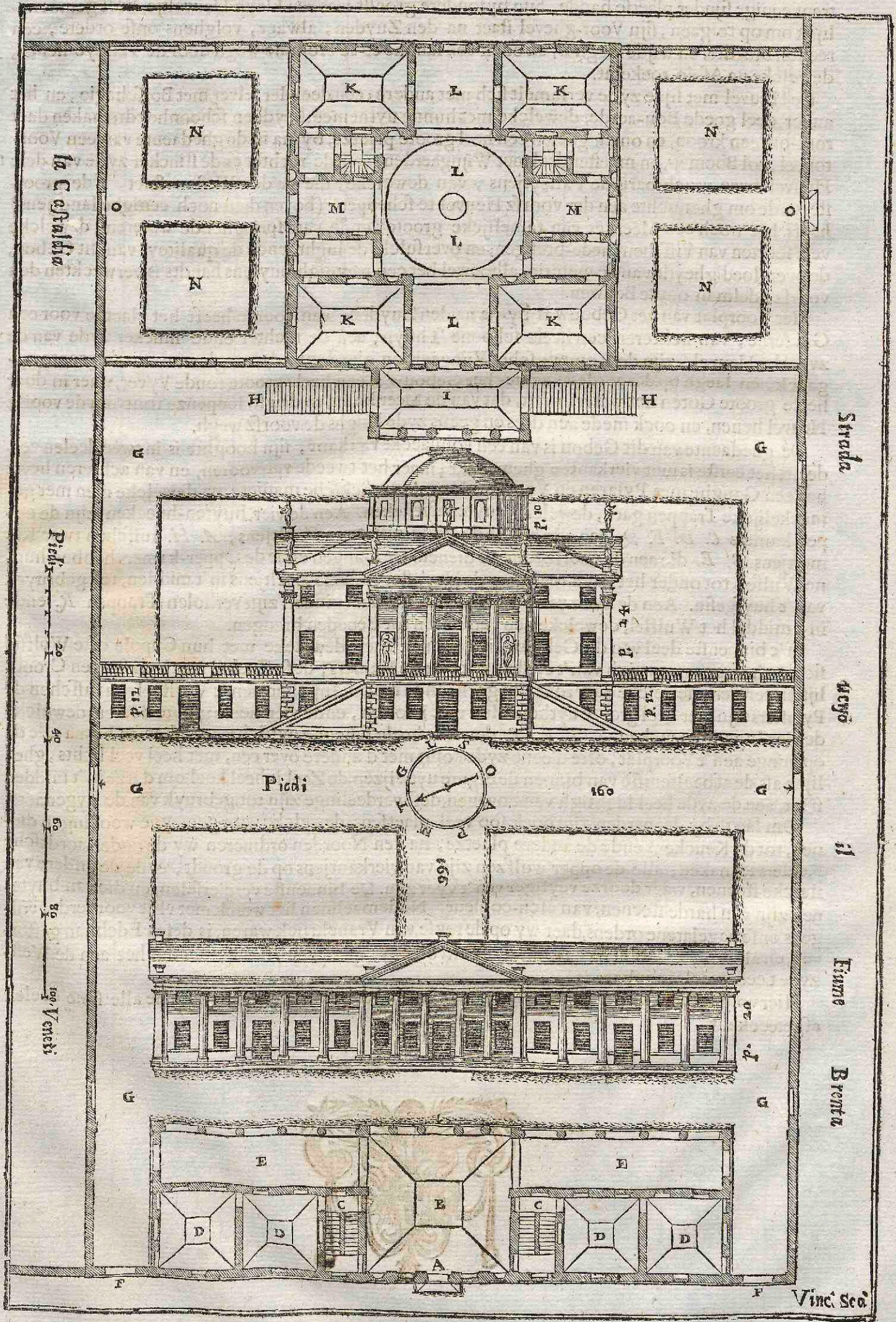
Daer recht tegen over is afgeteekent om 't grootste Gebou te maken, aen de Trappen *H.* een weynigh van 't Voorplat afghesondert, om het light van de aerdsche kamers, die na boven in de Galdery gaen, niet te beletten *I.* t'eenemaal buyten uytstekende; dewelcke daer recht teghen over moeten het buytenste Barchessa hebben. Op de hoecken van buytenen, en van achteren zijn de opper-Kamers *K.* met hunne middel-kamertjes, en verholen Trappen, en wulfzels in 't midden, die van boven tot beneden dienen, dese maken vier verdeelinghen. In 't midden is de Zael *L.* heel vierkantigh, van schoone groote, en van de Son' bevrijdt: dewelcke een uytneement light van bovenen heeft, en van den ganck, en van achteren, alle beyde de Zaeltsjes, *M.* die aen de zyde zijn, dewelcke de uytganck in de Tuynstjens hebben, *N.* een der selver loop aen de rechter zyde in 't Castaldia, en het ander aen de slinker zyde na den gemeenen wegh, langs Brenta leggende, dit is voor soo veel de grondt oft fundament aengaet.

Ende om dat dese grondt van sijne nature een weynigh laegh was, en begraven, onder de aerden, oversulcks hebben wy het Opper-huys twaelf voeten van der aerden verhooght, alwaer de Kelders geordineert zijn, ende oock mede de Winckels, ende de plaetse voor de Dienaers, alles verwulft, ende van daer na om hooghe de verdeelinghe voor de Eygenaers, dewelcke van schoone hooghte zijn, en alles verwulft; ghelijck de Zael met verwulf booghs-wyze, verhooght sich tot aen het dack. Ende ghelijck in 't voor-plat de Ganghe met Pylaren is, de vercier selen op de Romeynsche maniere met sijn Voorg-evel; desghelijcks mede van achteren, en aen de twee zyde alwaer de Voor-gevels zijn; dewelcke alle vier t'samen komen, en de Boge van boven gheven gheen weynigh schoonheydt aen 't Gebou, soo van verre als daer dichte by.

De buytenste deelen zijn tot noch toe t'eenemaal volthoyt met Pylaren, Croonlijsten, vercier selen, het voorwulfzel van 't Barchessa, van 't Portael, en van de Kamers zijn van boven met beelden en schilderije verciert; maer den Eygenaer heeft het al-evenwel gewilt langs Brenta te hebben. En om dat het voornaemste Gebou door eenige tegenstandt van den Eygenaer, daerom en is het tot noch toe niet begonnen, al-evenwel hebben wy het mede onder onse afgheteekende dingen willen stellen, op dat over eenighe tijdt daer geen en komen, ghelijck het wel eertijds gebeurt, en seggen dat sy het selve geinventeert en gevonden ofte gemaect hebben. De bysondere mate kanmen van de Trap nemen, die daer aen de zyde staet.

Hier volght de afbeeltenisse van de grondt des Gebouws met Letters afgheteekent.

Anno
1599.

Den seer vermaerden Heer Vallerius Bardellini, een wijs en wel-sprekent Man, door dien hy voor hem ghenomen hadde, om in een korte tijdt sich tot een vreemt leven te begheven, buyten het Palleys; soo heeft hy, volghens onse afbeeldinghe, gaen Bouwen op een van sijnder plaetse tot Monfumo, drie mijlen dieper in de Berge Afolo, by 't Casteel van Trevigiano, alwaer hy daer ontrent eenige sijnder plaetse hadde. Sijn bysondere grondt was een kleyn Heuveltje, heel gemakelijck om op te gaen, sijn Voor-ghevel staet na den Zuyden, alwaer, volghens onse ordere, een rechte, breedte, en wijde wegh is, en oock een langhe ende cromme wegh door de Valleye henen, dewelcke na Afolo toekomt.

De Heuvel met sijne zyde versamelt sich met andere; een deel der selver met Boffchagie, en het ander deel goede Bou-aerde, dewelcke met hunne nytnementheydt en schoonheydt, maken daer ront-om een kroon, en oucinghelen een heel groote plaetze, by-na in de ghedaente van een Voor-toneel, vol Boomen, en meestendeel met Wijngaerden; aen de rechter ende slinker zyde van dese Heuvel twee vruchtbarighe Valleytjens, van dewelcke, die na den Westen staet, is de grootste, ende om ghenuchte aen der voorz Heuvel te scheppen, (boven dien noch eenighe landtjens) heeft het noch een Meerken van tamelijcke groote, ende van springhende wateren, dewelcke vele soorten van Visschen mede-brengen; en overfulcks de lught, ende de qualiteyt van dit Gebou, de overvloedigheydt van de materie, alhoewel het een weynigh buytens handts is, verweecten den voorz Edelman om te Bouwen.

Het Voorplat van het Gebouw is by-na na den Zuyden, van vooren heeft het plaetze voor een Galderije, van achteren een heele schoone Thuyn, aen de rechter ende slinker zyde van de zyde der Heuvel, zijn de Romeynsche Wijngaerden gheplant, daer teghen over is de groote opganck, en laegh op der aerden: achter het Gebouw is een heele groote ronde Vyver, waer in door heele groote Goten het water in valt, dat van de Meer komt, en dan so loopenze ront-om de voorz Heuvel henen, en oock mede aen dees en geens zyde langhs de voorz wegh.

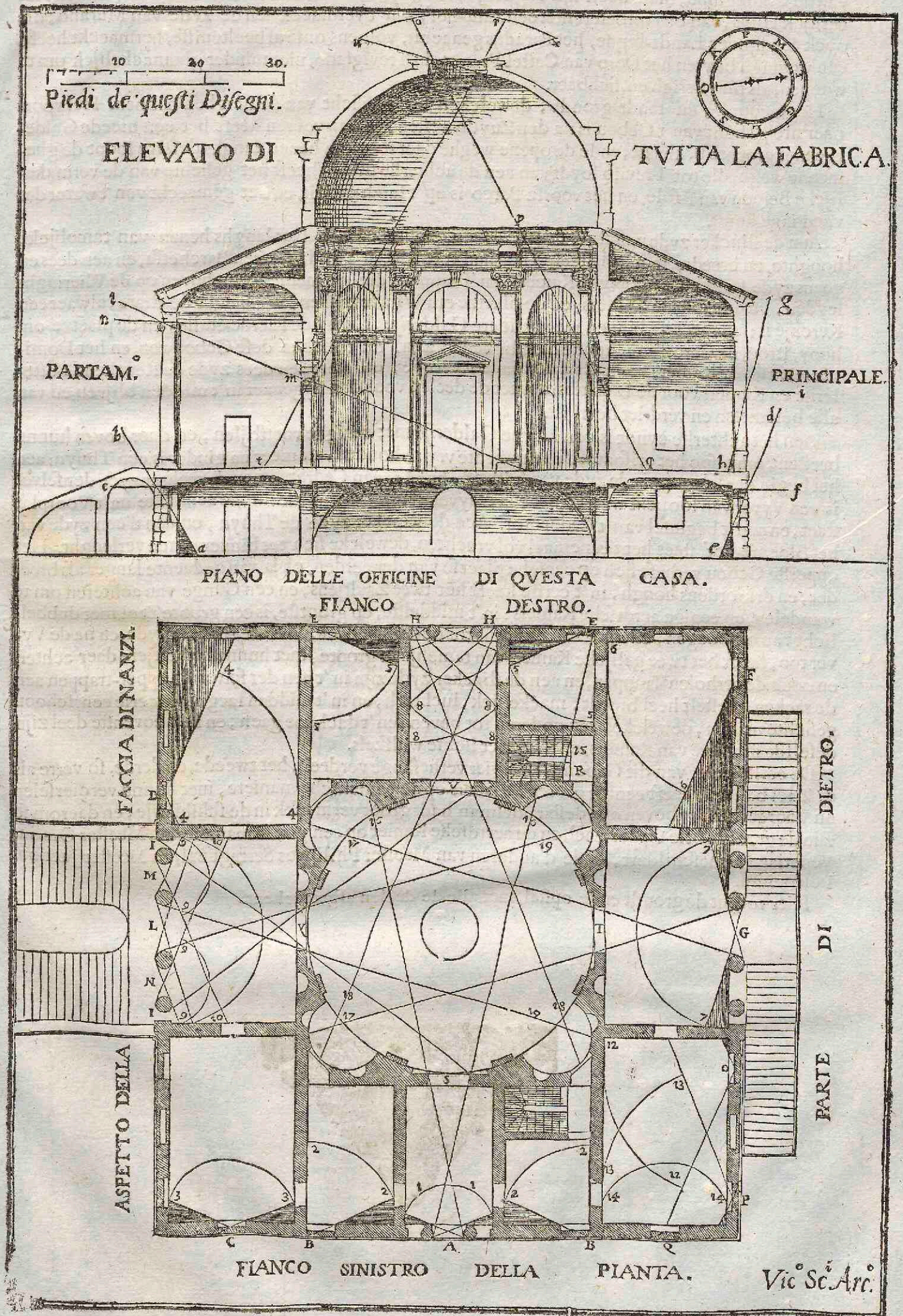
De ghedaente van dit Gebou is van een volmaect vierkant, sijn hooghte is in twee deelen verdeelt; het eerste is met vierkanten ghemaect; maer het tweede van vooren, en van achteren heeft het een Ganghe met Pylaren en Voorgevels op de Ionicksche maniere, na dewelcke men met gemakelijcke Trappen gaet, dewelcke buyten uytsteken. Aen de vier buyten-hoecken zijn de opper-kamers *C. D. F. Q.* aen alle beyde de zyde zijn twee Zaeltjens, *A. H.* tusschen twee Kamertjens *B. E.* die aen de voorz Kamers dienen. De Gangen ende de Opper-kamers hebben hunne Wulfels tot onder het dack toe; maer de kleynste, ende de Zaeltjens in 't midden, tot gebruyck van 't huysgesin. Aen de zyde van de kamertjens meer na ginder, zijn verholen Trappen *R.* ende in 't middel het Wulfel, dewelcke sich van boven tot beneden brengen.

In 't binnenste deel van dit Gebouw, is de ronde Zael, dewelcke met hun Cupola ofte Wulfel sich verheft geen weynigh van 't eerste dack van de Kamers, dese Zael is met Pylasters en Croonlijsten vergiert, dewelcke daer ront-om gaen, ende maken Inposten aen 't Wulfzel, en tusschen de Pylasters zijn vier heel groote uythoudtsfels met Poorten, ende vier heele groote deuren, dewelcke de vier Ingangen maken *S. T. V. Y.* dewelcke heele schoone uytzichten hebben, en by-na alle de openinge aen 't Voorplat, ofte d'eene zyde komt met d'andere over een, met heel veel lichts, ghelijck als de afbeeltenisse van binnen de Figure uytwijzen, de Zael is heel koel, om datze in 't midden staet, aen de zyde heel lughtigh van bovenen, dese verdeelinghe zijn tot gebruyck van de Eygenaers.

Om laegh by der aerden zijn oock soo veel plaetsen, dewelcke voor gemeyne woningen dienen, tot de Keuckens ende de andere plaetze, na den Noorden ordineren wy de onder-aerdtische Kelders te maken; alle de opper-wulfzen zijn van vierkantjens op de grondt, ende de andere van stercke steenen, waer doorze veyliger van 't vyer zijn. De binnenste vergierselen, en die van buytenen zijn van harde steenen, van asch-conleur. Nademaelmen het werck met vlijt voorderde, volghens onse nagelatene ordens, daer wy op de reyse van Vranckrijck waren, is desen Edelman gestorven, en also is het Gebou na de Oost-zyde onvolthoyt gebleven, het is waer dat het aen de West-zyde t'eenmael woonbaer is.

Hier volghet de Afbeeltenisse van de grondt, ende het binnenste voetstijl, ende alle sijne deelen afgeteeckent.

Anno
1607.

Den vermaerden Heer Nicolaus Cornarus, Edelman van den seer vermaerden Heer Giorgius, dewelcke in alle sijne daden hem bekennt maectt, voor heel rijk, ende verstandigh, en waerlijck waerdigh van het huysghesin van Cornara afkomstigh te zijn, waer uyt Catharina Coningiane van Cypers ghesproten is: daerom soo besit hy hedendaeghs niet alleen het Parco, genaemt het Parck van de Coninginne, maer oock sijn daghelijcks Palleys alhier tot Venetien hebbende, en een seer eerlijck Huys, van ons verbeterd met een Lust-hof, om 't vermaeck aen de zyde van Murano, die oock een sijnder Landt-huyse, het Paradijs genaemt, volgens onse afbeeltenisse, hermaectt heeft, een weynigh buyten het Dorp van Castel Franco, in Trevigiano, niet minder ghemackelijck om te wonen, als playsterigh en sichbaer.

Het Gebouw, en landt-grondt, dewelcken het ghesicht van de Berghen hebben. Het voor-¹⁰naemste gesicht van 't Gebou is na den Zuydt-westen, en van vooren heeft het een breede Galderije met groonte bekleedt, ende de opene weghe daer rout-om henen, langhs deselve loopt de gemeene wegh, die tot Treviso leydt; en aen de achterste deelen heeft het gesichte van de vermackelijcke Bergen van Afolo, en het voorz Parco is op 't landt gestelt, en nat gemaectt van 't water dat van Piaue komt.

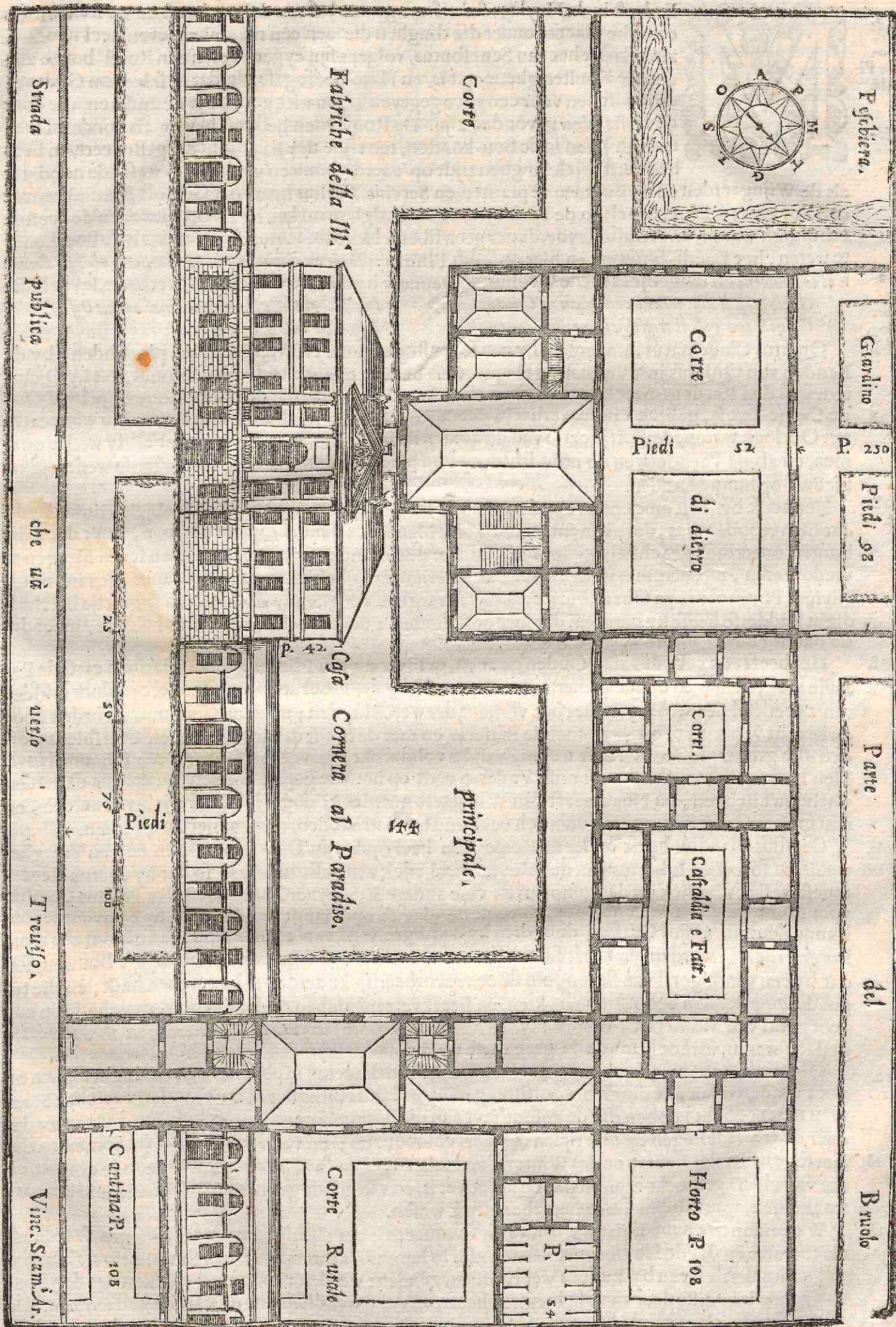
Aen de slinker zyde van de Galderije is een gheheel Gebou daer langhs henen van tamelijcke hooghte, en breedte, met Pylasters en Boghen verdeelt, in 't middel is een Barchessa, en aen dees en geens zyde Kelders, en eenighe Kamers, en Trappen, die een mensche na boven op de Vlieringhs leyden, en de grootste Kelders, en de plaetze om Wijn te maken, zijn langhs de strate, alwaer een Kerckje is; en meer na binnen is een andere Galderije, alwaer de Paerde-stalle, en de plaetze om²⁰ hooy, stroo, de Carosse, en hunne dienstigheden zijn. En tusschen dese Gebouwen, en het Dominicael, zijn de Kamers van 't Castaldia en Faethorye, en meer aen dees zyde de Keuckens, Botterijerij en Kamers voor de Dienaers; alwaer de deelen voor den Eygenaer in 't midden blijven, en van alle beletzelen en verdriet bevrijdt.

Aen het achterste eyndt is een kleyn Galderije met eenighe voetstijlen, en daer boven hunne bceften, om alsoo het orisontaelche gesichte vry te houden, en meer na ginder is een Thuyn; aen het begin der selver (aen de zyde van 't Bloem-hof) is een Cedrara: aen de rechter zyde der selver is een Vyver van loopt water, met een Duyvekot en Ganghe, die hunne aensichte na 't Voorplat staet, en aen 't beginsel van 't Ceder-hof. Aen de slinker zyde de Thuya, en aen d'een zyde van het Bloeme-hof, staet het t'eenmael vol vruchten, dewelcke sich tot binnenen toe verlenght. Het opperste Gebou verheft sich op eenighe plaetse van der aerden, en is van gedaente langer als breeder, en drie ordens hoogh, in 't eerste heeft het twee Zaeltjens, en een Gange van achteren om te wandelen, en eenighe aerdsche Kamers: in 't middelste, en grootste, is een groote Zael met dubbelt³⁰ licht van omhooghen, en sijn wulzel komt tot onder het dack. Aen de rechter zyde, en na de Vyver toe, heeft het twee gelijcke Kamers van tamelijcke groote, met hunne kamertjens daer achter, en oock de verholen Trappen, en aen de slinker zyde zijn in 't een der selver de opper-trappen aen de tacken ghestelt heel breedt, mackelijck, luchtigh, en in 't midden laegh, alwaerse een schoon gesichte maken, dewelcken van onderen tot boven aen 't dack toe gaen, en in 't bovenste deel zijn deselfde maniere van Kamers; en alles met lichte wulzels.

De eerste order van dit Gebouw, is in vier verheffinge verdeelt; het tweede, en derde, so verre als de Zael beslaet, heeft eenighe groote Pylasters op de Jonicksche maniere, met hunne vercierfelen en Voorgevel daer boven op; desen Edelman hadt groot vermaeck in de schilderije, en daerom so zijn de grootste ofte Opper-zael, en de aerdsche Kamer op een goede maniere van Meester Oratius Venetiaen, gheschildert, ende d'anderen van Meester Philippus Serraguzzi, en Meester Jacobus Beltramini.

Hier volghet de grondt ende opstal, met alle de deelen afgeteeckent.

Anno
1607.*Van 't profijt en ghemack van 't Landt, en van de Geslachte van de oude Boere-
Huysen, en van de bequame gedaente onser tijden. Cap. XV.*libro 1.
Proem.
Econo-
mis; e Pi-
menide.Proble-
mi.libro 2.
cap. 1.
Ex libr.
Epodon.
lib. 18. 3.

En leeft in de Heylige Schrifture groote lof van de Bou-konst, en wy stelltense op eenighe plaetze onder die dinghen die aen een menschen leven heel noodigh zijn; so dat het van Senefontus, volgens sijn eygen wesen een Konst boven alle andere Konsten gheuoemt is, en Plato heeft gefeydt, dat deselve van Godt aen de menschen voor een gave gegeven is, en niet gelijcken de anderen, die door de verstanden gevonden zijn. De Romeynen hebben langer als hondert tachtentigh jaren in de Bou-konsten, ten tijde der Republijcke, gestudeert, en hebben eerstelijck langhen tijdt op 't aerdt-bouwen ghepast, als wesende noodiger

als de Wijngaerden en de Boomen te planten; en Servius Tullius heeft het Gelt oft Penningen met een Vee gheteeckent, om alsoo de Romeynen indachtigh te maken de Plicht dieze aen de Beeften schuldigh waren; en Attalus seyde, datter geen liberaelder ofte soeter dinck en is, als de Bou-konst, te weten, het Landt-bouwen, en hier op seydt Plinius: *Daer en is niet dat beter voordert, als sijn Landt*

wel te bouwen; en desgelijcks mede Ovidius, so wanneer hy de eere van 't Landt verhaelt, seydt aldus:

Geluckigh is die, welke verre van de Coophandel is,

Hy Ploeght sijn Vaderlandt met eygen Ossen,

Gelijck een gesont treffelijck mensch.

Vry van alle moecker.

Quintus Cincinnatus, nademael hy een seker stuck landts van vier Merghen ploegden, by de Landen van Quintus in 't Vaticano gelegen, so is hem de nieuwe tijdingh gebrocht, dat hy Dictateur van den Raedt gemaect waer. Waer door het gheschiede, dat de Landt-bouwerije by d'Oude soo ge-eert is, gelijk Plinius verhaelt, dat de Republijcke van hunne Capiteyns, soo wanneerze ten Oorlogh waren, de Fortificatie van de aerden lieten maken; maer so wanneer als sy weder quamen, en als de Vaendels, en de nootdrifte op hun plaetse ghestelt waren, soo pastense wederom op nieuws op hunne Landen.

libro 18.
cap. 6.libro 18.
cap. 3.

Het heeft by de Romeynen voor de vreemde toelopen een Wet geweest, gelijk Plinius seydt, dat het verboden was, dat niemant meer als vier Merghens landts moeste hebben, waer door die Borgers oneerlijck geacht zijn, die, soo wanneer de Koninck regneerde, met geen seven Mergen te vrede waren, en daerom is de Wet dickmaels verandert, ghelijck wy van Appianus Alexandrinus, Livius, Plutarchus, en Gneus Furius, dewelcke teghen de ghene, die hem van tooverije beschuldicht hadde, so heeft hy getoont, dat niet de onkosten, nochte veel aerdsche te hebben, maer dat de naerstg heydt, en de moeyte d'oorsake was.

libro 18.
cap. 5.

Het heeft een gebodt van d'Ouden geweest, gelijk wy van Plinius verstaen, datmen eerst de Possessie moet stellen, en dan Timmeren; en om dat dit by avontuur aenneemt metter tijt, door middel van 't voedsel der aerden, en met het verstant der werckluyden; maer de Gebouwen worden door de kracht van 't gelt volthoyt, met de materie, en met de konst der menschen, en overfulcks worden alle groote Gebouwen met weynigh tijdts volmaect, en veel rasscher als een schoone Hove. Men leeft in de H. Schrift, dat onse Vaderen eerst op het Vee gepast hebben, en daarna de aerden ghebouwt hebben, en Noah heeft den Wijngaert gheplant; dogh Job heel rijk van aerden, en van groote Gedierten, en Vee, en noch veel andere Patriarchen, die wy niet en noemen.

Epistole.
Plutarco
Vita.

Cecilius Claudius heeft onder de Romeynen heel rijk van Dienaers, Ossen en van Vee gheweest; en so Livius Libertus van den Keyser, heel rijk van besittinge was, so dat hy daarna Keyzer moest wesen, ghelijck mede Pompejus en vele andere Romeynen. Men leeft dat Plinius Cecilius voor groot gelt de Huysen kocht, en oock de plaetse op 't landt; en dat dede hy by avontuer om hunne deught. Cajus Graffus, door dien hy de Regeeringe van 't Vaderlandt hadt, is van een arme Borger rijk geworden, en heeft sulcke genuchte in de Huysen gehad, en oock in 't Bouwen, soo dat hy een groot getal van slaven, om de onvruchtbaerlijcke aerden te bewercken hadt, en die toe goede zaey-landen bequaem maecten, en heeft vele menschen onder sijn gebiedt gehad, en een goet getal van Meesters, en Werck-luyden om heele groote Huysen te Timmeren, en so wanneerse gedaen waren, verkochtse aen de gene diese wel betalen wilden.

cap. 52.

De Landt-huysen (gelijk wy aldus verhaelt hebben) moeten in een heele goede lught zijn, en op goet landt, en van alle dinghen voortbrengende, welck de billigheydt en 't landt vereyscht. Maer men moet opsicht hebben, dat de gesontheit van die daer geboren zijn, niet bespcurt wort, maer dat daer de vreemdelingen op alle tijden des jaers gesondt zijn; en voornamentlijck des Somers en des Herfts, en niet der Lenten en des Winters; en in dier voegen so regeeren wy de vreemde dingen, en die van elders gebrocht zijn, en dat de aerde vet is, en van goede geuren, en niet stinckende ofte onsmakelijck, want alsdan soude het schadelijck wesen.

libro 18.
cap. 5.libro 18.
cap. 5.

Wy prijsen oock mede dat het landt-huys bequaem is om alle dingen daer te brengen, so te landt als te water, en dat de Huysen met slooten zijn so langhs als dwers henen; en so wanneer de Huysen wel getimmert, en van by-hutjens wel voorsien, gekocht worden: soo ist een tecken dat den Bouwer goede inkomste daer van ghekreghen heeft, en dat d'onkosten van de Renten gedaen zijn. De Huysen verfoecken goede bueren te hebben, om niet te kijven, ofte bestolen te worden, en overfulcks soo heeft Ovidius heel wel gefeydt: *Het is altoos vet in een ander Mans Schotel.* Onse nabuermans Beefts Iaer ofte Pramme zijn de dickste. Dat is: *Onse Buermans beest gheeft meer Melck.* En datter water-loosinghe zijn; men moet gheen groote overvloedigheydt in de onkosten doen, oock in het bereyden, in 't bezaeyen, en te beplanten; en men moet oock de aerden niet prijsen, ende de Huysen die van grooter onkosten, als inkomsten aen de Meester zijn, want het souder een

De Arte
Amandi.

gedaente

gedaente wesen, om het gelt met eenige moeyte wech te smijten, boven dien het oock voor sottigheydt geacht soude werden.

Men prijft veel het landt-bouwen, want daer is niet aen te twijfelen, dat die gene dewelcke goede wooninghe en machte op 't landt hebben, alwaerze gemackelijck kunnen wonen, soo gaense dickmaels om hunne dingen te sien, waer uyt heel groote aenneminge geschiet, en beneficien van de Inkomste; waer op Juvenalis aldus gheseydt heeft: En Minus begeert dit, dieder geen en heeft dat hy'er een bereyt, en so wanneer ghy met een landts-huys niet genoegh en hebt, so maecter een
 10 ander, waer uyt dit spreek-woordt gekomen is: *Dat het beste vet des Landts, zijn de Voeten, en het Oogh des Eygenaers*: Want door sijn hulp maect hy veel naerstiger de werckluyden; Lucius Lucullus is mispresen, gelijk Plinius verhaelt, om dat hy heel kostelijck op sijn landt houdende was, en alevewel soo waren sy niet wel be-aert; so datze niet alleenlijck onvruchtbaer waren, maer van gestadelijcke schade, waer over hy van de Taxcerders getaxcert is, dat hy sijn knechts moeste laten wegen, maer niet te laten ploeghen; en hier tegens Quinto Scevolace had veel landts, en sonder eenigh gemackelijck Gebouw, 't gene men so overvloedelijck niet en prijft.

Satir. 14.
 Catone
 in Plinio
 cap. 5. 18.
 libro 18.
 cap. 6.

Plinius die verhaelt, dat Cajus Marius die groote ofte vermaerde Burghermeester, onder de Gebouwen in Miseno gelegen, met een goede lught, gelijk hy oock de leger-plaetzen maecten, stellen de West-zyden tot gebruyck des Somers, de Zuydt-zyde voor des Winters, en die voor de Lente en Herfst, na den Oosten en Noorden, en aldus mede heeft Silla Felice wijflijck gedaen. De Landen volgens d'Oude, worden van twee soorten verstaen, d'ene op de Boere manier, alwaer den Colono woont, dewelcke op het arbeyden van 't Huys van sijnen Meester past, en oock mede op de plaets,
 20 alwaer de Instrumenten zijn, en de Beesten, voor 't gebruyck des landts, en het anderen wordt het vrucht-landt genoemt, alwaer alle d'Inkomste bewaert worden, als Granen, Wijnen, en alderhande vruchten; en daerom soo sullen wy van dese soorte van Gebouwen handelen, en eerst soo sullen wy die van de Oude beschrijven, en daerna eenige die in onse tijden gemaeckt zijn.

Colu-
 mella
 Mela
 f. 598.

Onder so vele, dewelcke van de landts-dingen gehandelt hebben, so en hebben wy geen ander Autheur gevonden, dewelcke punctuelijck alle de deelen van het landt-huys raect, en bethoont hoefte ghesfelt moeten wesen, en met deselve zijn meer als Vitruvius alleen, by sekere redene; nademael het een materie voor den Bou-meester alleenlijck is; maer overfulcks soo handelt hy daer van strictelijck ghenoech, ghelijck sijn maniere is: waer door het gebeurden dat eenige die voor
 noodwendighe dinghen achten, overfulcks soo hebbenze sich bemoeyt om die de menschen in te planten; maer volgens oordeelen van velen, so hebbenze een heel verscheyden Huys gemaeckt; en overfulcks so sullen wy soecken om die, volgens Vitruvius, te beschrijven, en volgens andere oude Autheurs, op datmen sijn gedaente soude verstaen, 't gene men heel wel op 't gebruyck van onse tijden magh toevoeghen.

libro. 6.
 cap. 9.

Eerstelijck voorghestelt, dat het op een ghesonde plaetse is, en de Gebouwen met de Rijckdommen over-een komende, de vruchten, de Gedierten en Beesten. Wy hebben het Voorhof *A.* heel vierkant gemaeckt, en de Portalen daer ront-om *B.* volgens d'Authoriteyt van Varro, en Palladius in hunne Landt-Bouwerije. En om dat beter verstaen soude worden, so sullen wy van spacien spreken, tusschen d'eenen d'ander Pylaster; en desgelijcks mede van de Mueren, en de spacien mogen van thien, en twaelf van onsen voeten wesen, en yeder Voorplat der Galderije hebben tot sich negen spacien, ofte leege plaetze, de Portalen zijn twee spacien breedt, behalven die na den Zuyden staen, is alleenlijck een spacie breedt, om dat het meerder plaetse voor de na-buieren soude laten, gelijkmen verhalen sal. In 't midden van dit Voorplat is de Keucken *C.* yeder vierkant is van drie spacien, en van achteren heeft het een Portael *D.* een spacie breedt, die den uytganck van achteren maect. De Keucken schept sijn licht van vooren, en van achteren onder het Portael: de vuur-plaetze is in 't midden der selver, om also bequamer de landt-faken te bedienen.

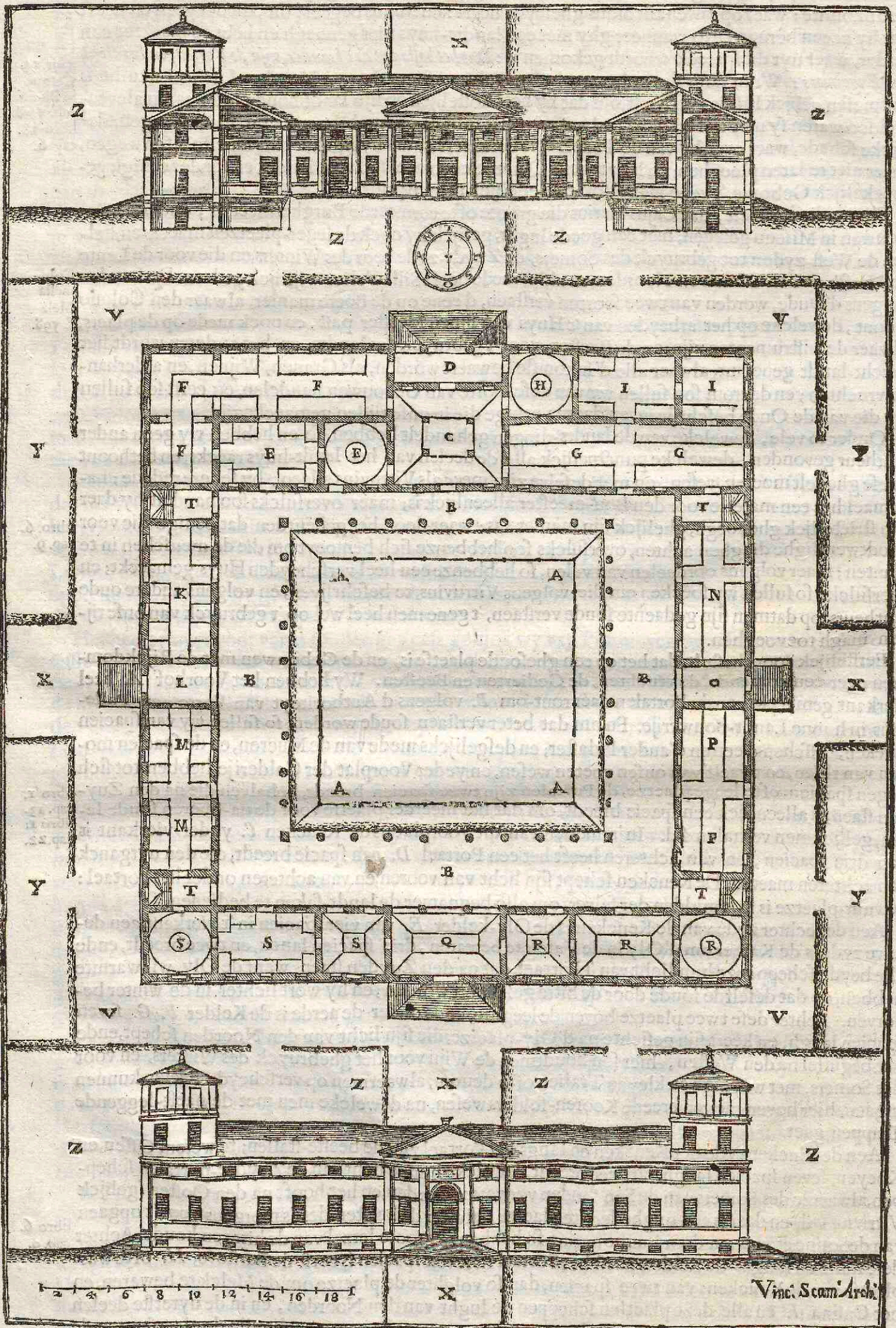
libro 1.
 cap. 13.
 libro 1.
 cap. 22.

Aen de rechter zyde van de Keucken is de Oly-kelder *E.* van vier spacien in 't vierkant, aen deselve zyde is de Kamer om d'Oly in de Vaten te bewaren, drie spacien lanck, en twee breedt, ende alle beyde scheppenze hun licht van 't Portael, dat na den Zuyden staet; want de Oly wil warmte hebben, op dat deselfde soude door de hitte gefuyvert worden, en hy wort lichter in de winter bedorven. Achter dese twee plaetze boven de leeghte, ende onder de aerde is de Kelder *F. G.* seven spacien langh, en keert sijn gesichte na d'Oly-plaetze, die sijn licht van den Noorden schept, ende het beginsel na den Westen, hier soo houdtmen de Wijn voor het ghebruyck des Winters, en voor des Somers, met weynigh en kleyne Tralien ofte deuren, alwaermen op verscheyde deelen kunnen ingaen, hier boven mogen breede Kooren-folders wesen, na dewelcke men met de naest-leggende Trappen gaet.

Aen de slinker zyde der Keucken en langs het Portael zijn de beste-stallen; te weten, Offen, en Koeyen, seven spacien langh, en twee breedt, dewelcke huane licht van de Zuyder-portalen scheppen, alwaerze des Somers van de Son souden verwarmt worden, en het hoeft na den Oosten (gelijk Vitruvius wil) en daer is een onghedeckte plaetze, alwaer de beesten des 'smorgens voor 't opgaen van desonne eten, want door hunne nature so hebbenze groote letzel van de hitte en koude. Achter dese stalle en langhs de Kelders naest het Portael in seven spacien is eerst de Batstove, *H.* ofte was-plaetse van de Keuckens van twee spacien, dan so volghter de plaetze om de Melck te bewaren, en het Casina *I.* en alle deze plaetsen scheppen de lught van den Noorden, en in de uysterste deelen van den Oosten, 't welck heel goede plaetzen zijn om yers te bewaren, en dit zijn de plaetsen aen de rechter en slinker handt van 't voorplat dat na den Zuyden staet.

libro 6.
 cap. 9.

Aen de rechter zyde van de Galderije langs het Portael zijn de Trappen, die opwaerts gaen, en oock mede onder de aerden, en meer aen dees zyde de plaetze *K.* om de Druyven te treden ofte

Wijn te maken, op de Romeynsche maniere, vijf spaciën langh, en twee breedt, en noch heynder is een wandel-plaets, dewelcke in 't midden van het Portael komt, en hier van daen mogen de Druyven gebrocht worden, met Somme en Paerden; dese dingen beletten op eenige tijdt de Galderije, en aen dees zyde zijn de stallen *M.* voor de Paerden, dewelcke oock mede vijf spaciën langh, en twee breedt zijn, en dese plaetzen hebben een vry licht van den Westen, en onder het Portael van den Oosten. Daerna aen de slincker der Offen-stallen zijn andere Trappen *N.* die na boven en beneden onder de aerde gaen, en aen dees zyde de Schapen-stallen *O.* vijf spaciën langh, en twee
 10 breedt, en noch naerder is een wandel-plaets, dewelcke oock in 't middelste deel van dit Portael komt, en noch heynder zijn de stallen *P.* voor de Geyten oock mede vijf spaciën langh, en twee breedt, en d'een en d'ander hebben open lught van de Oosten, en daer onder het Portael van den Westen; en boven alle de stallen zijn plaetsen om het hooy, strooy, en deckzels te leggen.

Aen het voorplat dat na het Noorder Voorhof staet, boven het Portael, als wy nieermaels verhaelt hebben, en dat heel opwaerts gaet, daer is in 't midden den grootsten *Q.* Inganck (recht teghen over de Keucken) drie spaciën langh en twee breedt, en aen de rechter zyde zijn drie plaetzen *R.* voor 't Castaldie of voor de Factors van 't Landt; te weten, twee van een volkomen vierkant, en het middelste is van drie spaciën, en hebben ghenoeghsamen licht van den Zuyden, Oosten, en van het Portael dat na den Noorden staet, en oock in 't om slaen van de hoecken, en aen 't beginsel der Geyte-stallen, zijn de Trappen om opwaert na de Kamers te gaen, alwaermen de vruchten en Kooren bewaren. En eyndelijck aen de slincker zyde van den grootsten inganck, zijn desghelijcks andere drie plaetzen *S.* te weten een aen dees zyde, voor den Portier, en de ander aen geens zyde,
 20 en in 't midden de Meulens, want de oude lieten in hunne Huysen door 't water, door de beesten oft Dienaers malen, gelijk Plutarchus en Palladius verhalen, en boven dese plaetzen mogen de Vlieringsen de plaetzen om Haver en Gerst te bewaren wezen, na dewelcke men konden gaen als na
 aller andere plaetzen, *T.* in 't omkeeren van de hoek, en aen 't beginzel van de Paerde-stallen, welke voorz plaetsen, schoon sicht van den Zuyden en Westen hebben, en onder het Portael van den
 Noorden, en dit is voor soo veel het lichaem van 't Gebouw aengaet. fac. 467.
Probl.
libro 1.
cap. 42.

Ront-om 't gene voorz zijn de wegen, *V.* en daeraen 't Voorplat tegen over de grootste Ingank komt een groote straet, *X.* en een van achteren, een andere komt recht achter ofte van de Oostzyde, alwaer de Geyten en Schapen-stallen zijn, en tot gebruyck van dese beesten, en aen de Westzyde, is een andere recht achter den Inganck, om de Druyven daer in te brengen, en om de Paerden achter en voorwaerts te leyden, op datze de Galderije niet soude betrede, ja men soude daer wel Kamers moghen ront-om maken, ghelijck Palladius verhaelt. Achter de stallen maghmen de Mist hebben leggen, om geen afkeer en vuyligheydt aen de Galderije te geven, en aen 't begin sel
 van 't Castaldia maghmen de Thuyn en de Bloem-hoven maken, *Z.* en aen 't genen datter noch
 over blijft, maghmen Veltjens, en groene plaesjens maken, en alle dese plaetzen mogen alles wel
 30 met schoone hecken, slooten en mueren afgeschut wesen.

Vele dingen zijn in dit Huys als noodtwendigh, en nochtans van Vitruvius niet verhaelt, gelijk den plaets om Wijn te maken, soo noodtgh is, en van Palladius en den Keyzer Constantinus bevolen om te maken. Het Castaldia, en plaetsen voor den Factor des Landts, ghelijck Varro seydt: De Wijn-plaetsen en andere diergelijcke dingen, tot groot voordeel aen 't Huys. Voor de Keucken in 't middelste Pleyn maghmen de groote Put maken, en soo sy andere begeeren, soo voor de Kel-
 ders, stallen, ofte het water met Goten verdeelen. libro 1.
cap. 18.
libro 1.
cap. 1.
libro 1.
cap. 13.

Het afbeeltzel van den grondt, en het verheffen, *Y. Z.* wordt in de laest-verschene plaet ofte figure begrepen.

Nu dan, door dien wy het Landt-huys volthoyt hebben, so fullen wy voortgaen, en van de Boeren ofte andere Landt-huysen spreken, die in onse tijden gemaect zijn, dewelcke van twee foor-
 40 ten moghen wesen, ofte voor den Eyghenaer van tamelijcke middelen, van dewelcke wy eenighe exempels in de afbeeldinghen fullen bethoonen, en het ander fullen wy voor een Boeren-huys beschrijven, voor een Eyghenaer die heel rijck is, 't zy op wat maniere men het Landt-huys maect: behalven de ghesontheydt des lughts, en d'andere qualiteyt (die wy elders verhaelt hebben, soo wanneer men van de Dorpelijcke Huysen spraken, en op 't landt voor ghebruyck van den Eyghenaer) die moet een bequame wooninge voor de Factoors van 't landt hebben, en oock voor de Dienaers, en bedeckte plaetse, om de Inkomste te legghen, en anderen om de Gereetschappen te leggen, en oock noch anderer voor de Gedierten en Beesten, hier in moetmen opzicht van 't landt nemen alwaer men timmert. cap. 12.

De Boeren ofte Landt-huysen mogen op verscheyde maniere gebout en t'samen-gevoeght worden; ghelijck om wel te segghen, met twee armen, aen de rechter en slincker zyde van 't Huys der Eyghenaers, ofte een weynigh meer na achteren, en aen de zyde van de Tuyn; ofte wel alleenlijck in
 50 een lichaem teghen over het Eyghenaers Huys; maer meer na achteren als den Thuyn; ofte eyndelijck alleen, en alleenlijck met de Galderije in 't midden, en de deckzel van drie ofte vier zyden. Also komt het heel wel door de groote onkosten, en het is gemackelijck voor den Eyghenaer, de Galderije te maken, en de Huyzen voor wooninghe der menschen, en oock voor hunne gereedtschappen en beesten (ghelijck wy elders verhaelt hebben) aen de rechter en slincker zyde van 't Dorpelijcke Huys, en het Landt-huys tot gebruyck van den Eyghenaer, en gelijk een open arm voor een volmaect lichaem, en meestendeel voor die ghene, dewelcke groote opfichte op hunne dinghen moeten hebben; en dat om dat de versamelinghe van dese Gebouwen mach een schoon ghesicht, en oock om dat den Eyghenaer t'aller ure alle sijne dinghen kan sien, en dat eenige gesichte voor de Dienaers zijn, dewelcke hem t'samen overvallen souden moghen; waer door het gebeurt, dat die,
cap. 13.

dewelcke die heerschappye over d'Inkomste hebben hunne behoorlijcke plichte, beter en getrouwelijcker zijn bedienende.

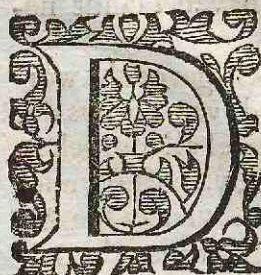
Aen de rechter zyde boven het Voorhof van het Eyghenaers Huys, na den Westen, salmen vermogen de Galderije te maken, en de deckzels, alwaermen sal mogen wesen om d'Inkomste te vergaren, makende een Portael met Pylaren ofte Pylasters tot bovenen toe na den Zuyden, en daer in 't midden het Barchessa heel breedt, en van tamelijcke groote, om het Kooren te drooghen, en boven en onder de aerde der selver moeten de Kelders zijn, en daer boven de Kooren-folders, en desen en diergelijken sullen hunnen voornaemste gesichte na de Noorden hebben, en aen de slincker zyde van 't Barchessa zijn de Kamers van 't Castaldie, ofte de Kamers voor den Factoors, alwaermen sal vermoghen Duyve-hocken, Hoender-huyzen, en andere gemakelijckheden te maken, en achter dese plaetsen moeten groen-Thuynen wesen.

Desghelijcks mede aen de slincker zyde boven 't Voorhof en den Eyghenaers Huys, na den Oosten sullen wy het Voorhof met Portalen maken, en datze na den Zuyden staen, en meer na binnen de deckzels voor de Hutjens: alwaer de Paerde-stallen, en andere voor de groote beesten, als Vee en Geyten, en boven deselve plaetse om het hooy te bewaren. Daer moet oock plaetze zijn om de Melck koel te houden, en om de Kaes te leggen, en Kamers voor alle die op dese dingen passen. Het gesichte van den Zuyden is goet, om dat de Beesten des 's Winters de stralen der Sonne genieten, die laegh gaen, en des Somers gaenze hoogh, en sooze niet na den Bergh gingen, soo sullenze de koelten van de Noordt-zyde hebben, en de schaduwe van de Portalen, en van achteren vermoghenze andere plaetze te maken. Het water om hun te drincken te gheven, moet na bygelegen en klaer zijn, en van goede soorte: van het Voorhof, Barchessa, en van de Kelders en Kooren-folders, van de Duyven-hocken, oock van de stallen sullen wy een weynigh daerna verhalen.

Maer soo wanneer het Huys van den Eyghenaer na den Oosten ofte Westen staet, (gelijck wy bewesen hebben) soo sal 't van nooden wesen om het Voorplat te veranderen, stellende de deckfels, het Barchessa, Kelders, Kooren-folders, en de Portalen van 't Voorhof, tot gebruyck van d'Inganche aen geens zyde van 't Huys van den Eyghenaer, en aen d'eene zyde van den Thuyn, en datze na den Zuyden staet, en datze aen dees zyde het licht van den Noorden scheppen, en daarna de Paerde-stallen, en van de groote beesten en stommen Gedierten; de Hutjens, ende de Portalen van de Galderije der Casine die na den Noorden staen, alhoewel sy van achteren 't licht van den Zuyden scheppen. Maer om dat wy altemets soude moghen op een enghe plaetze wesen, alwaermen niet alle dese dinghen soude kunnen maken; alsdan soo ist van nooden om de deckfels, de Portalen, en het Voorhof voor de landt-dinghen te maken, schuyns achter het Huys van de Eyghenaer, en na den Zuyden; maer van achteren, en verder als de Thuyn ofte de Galderije, en stellende alle de deelen tot schoonder ghesichte, en ghelijck 't beter staet, en het bequaemste voor de dienstighe dinghen is.

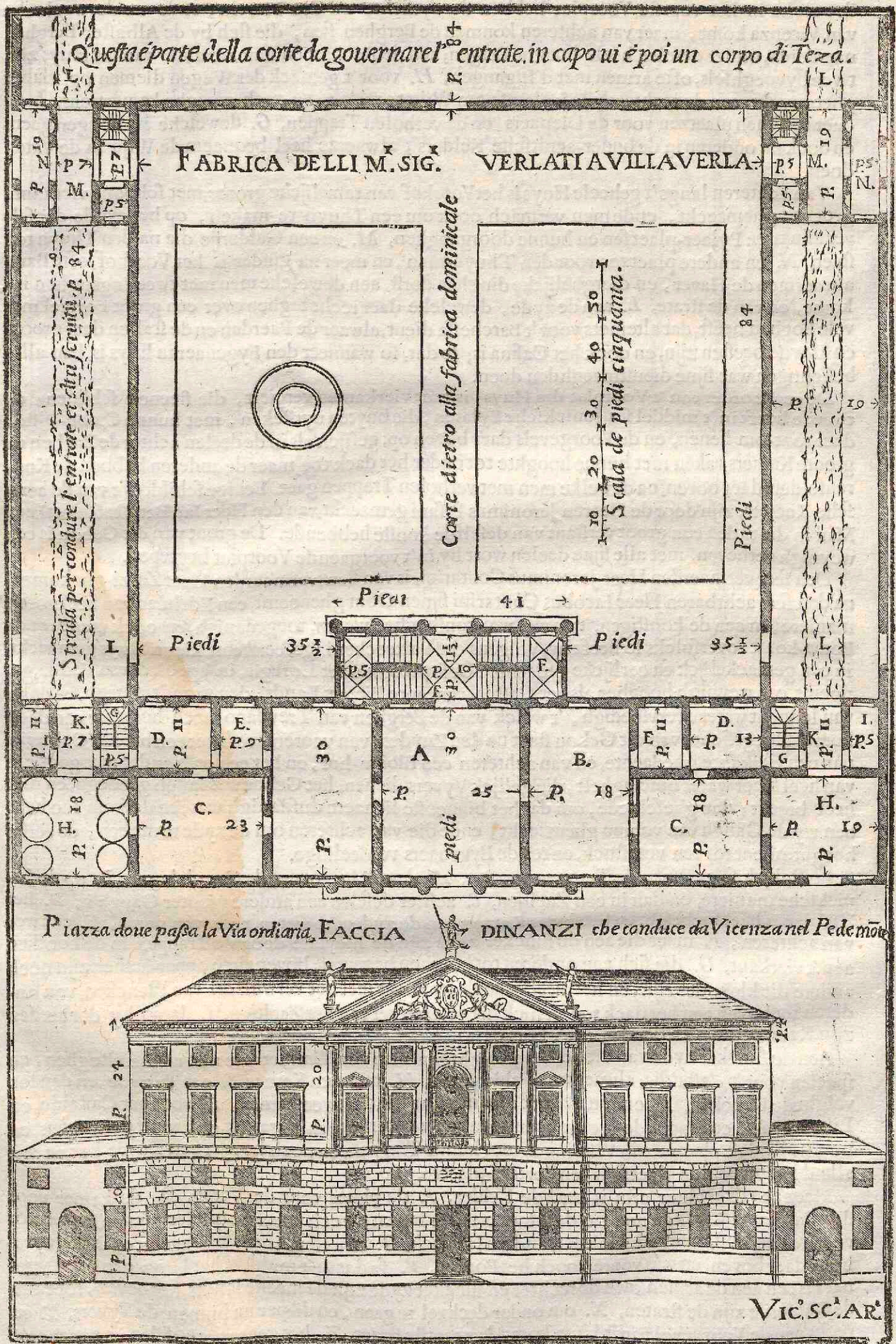
En eyndelijck, soo wanneer den Eyghenaer heel rijck is, soo maghmen het Boeren-huys op sijn selve te maken, en t'eenemaal sonder yets daer ontrent, met een groote Voorhof in 't midden, ende Portalen, en deckfels van drie zyden, ofte wel heel ront-om bedeckt; makende het Barchessa daer aen 't Voorplat na den Zuyden, aen de rechter zyde der selver de Kamers van 't Castaldia, en Casina, en aen de slincker zyde de Kelder, en daer boven dubbelde Kooren-folders, dese plaetze sullen een levendigh licht van den Noorden hebben, en onder de Portalen van den Zuyden, aen de slincker zyde van het Voorhof is een andere Kelder met groote Vaten, en meer na ginder de stal voor de Paerden, dese heele zyde sal een levendigh licht van den Oosten hebben, en onder de Portalen van den Westen. Aen de rechter zyde van het Voorhof, en aen de zyde van 't Cascina langhs henen, sullen de stallen van de groote beesten wesen, dewelcke een levendigh licht van den Westen sullen hebben, ende de Portalen van den Oosten; omlaegh sal den grootsten Inganck zijn, met een enkelde Muer, ofte wel met gheen heel hooghe deckfels, om hout daer onder te bewaren, oock Hoender-kotten, en diergelijcke dinghen, dit Boeren-huys sal in dier voeghen by-na ghelijck wesen, als de Huysen der Ouden die wy beschreven hebben.

Van een heerlijck Landt-gebouw tot Villa Verla, en een tot Loregia, en het ander tot Peraga, het vierde tot Sinte Dona de Piauc. Cap. XVI.

En seer vermaerden Heer Graef Leonardus Verlatius Ridder saligher, heeft sich begeven om een sijnder Huys tot Villa Verla te vergroote, sijn oude Patrimonie in Vicentino, volgens onse laetsten afbeeltenisse. Dese plaetze is op een goet Bouwelijk landt, ende Landerije, van het water afghesondert. De besondere grondt van 't Huys heeft een heel groote plaets van Roozen, en van achteren noch grooter voor het Voorhof, Thuynen, en Bloem-Thuynen, soo voor gemak als playsier van 't Huys.

Dit Gebouw is veel langer als breeder, t'gene wy niet souden prijzen, datmen dusdanige Fondamenten soude maken: sijn aensichten aen den Zuyden, ende het verheft sich een weynigh van der aerden, om de gesontheydt van de eerste Kamers. In 't midden heeft het sijn *A.* grootste Inganck, waer in geen beesten doorgaen, aen de zyde der selver zijn de grootste Kamers *B.* aen dees en geens zyde, en noch hooger eenige tamelijcke Kamers, *C.* en daer tusschen beyden *D.* *E.* Kamertjens; soo datter so aen de rechter als slincker zyde een verdeeling van ses Kamers zijn voor des Somers, en alle dese Kamers t'amen maken het grootste lichaem: de grootste Trappen *F.* zijn achter

achter de grootste Inganck ghestelt, d'een aen dees en d'ander aen geens zyde; al-evenwel soo en beletten sy het licht niet, en spreiden sich in vier ghenoechelijcke tacken, en komen aldaer in een heel schoone Gange, met ses Pylaren, en hunne Croon-lijsten en Voorgevels daer boven op.

In dese tweede plaetze is de Zael met oock soo veel Kamers en Kamertjens, als beneden, dewelcke in het voorste Voorplat hebben de uytlichte na den Marckt, ende na de wegh die van Vicenza komt, maer van achteren konnen de Berghen sien, die sich by de Albaster-Berghen naerderen, onder deselve heele hooghe Bergen; aen de Rechter en slincker zyde van dit Huys zijn twee byvoeghsels, ofte armen met d'Ingangen, *H.* voor 't gemak der Wagen diemen op 't landt ghebruyckt; aen de rechter zyde is plaetse om Wijn te maken, en oock eenighe kamertjens, *I.* en daer tusschen plaetzen voor de Dienaers, en de verholen Trappen, *G.* dewelcke na hoogen gaen, en oock na onderen in de onder-aerdrfsche Kelders, alwaerze heel bequaem de Wijn in de Vaten doen. ¹⁰

Van achteren langs 't geheele Huys is het Voorhof van tamelijcke groote, met schoone vierkante groente ghemaect, ende men vermach oock om een Thuyn te maken, op het eynde der selver zijn twee Pylaer-plaetsen en hunne doorganghen, *M.* en een Galderije die na den Thuyn toe staet, *N.* en andere plaetzen voor den Thuyn-man, en meer na ginder is het Voorhof, ofte Bars, alwaermen de Haver, en dierghelijcke dinghen dorst, aen dewelcke men met twee Inganghen inkomt, en van de strate, *L.* aen de zyde, dewelcke daer recht teghen over een groot Portael met vele Boghen heeft, dat altemets voor 't Barchessa dient, alwaer de Paerden en de stallen daer groote en kleyne beesten zijn, en oock het Casina is, so dat, so wanneer den Eygenaer in huys is, kan alles ²⁰ besichtigen wat sijne dienstmaeghen doen.

Anno
1590.

De eerste order van 't Voorplat des Huys, is met vierkanten vergiert, die steenen schijnen; de tweede heeft in 't middel ses Jonicksche Pylaren, die buyten uytsteken, met hunne Croon-lijsten daer ront-om henen, en de Voorgevels daer boven op, gelijk als in de deelen achter de Zael, en de groote Kamers, raken met hunne hooghte tot onder het dack toe, maer de anderen hebben de Koorrenfolders daer boven, na dewelcke men met verholen Trappen gaet. Eenige schilderije van de aertsche Kamers, zijn door de Heeren Jeronimus Pisani gemaect, van den Heer Ian Battista Zelotti, een Man in die tijden een groot verstant van deselve konste hebbende. De gront van dit Gebou is een weynigh verheven, met alle sijne deelen wort hy in 't voorgaende Voorplat begrepen.

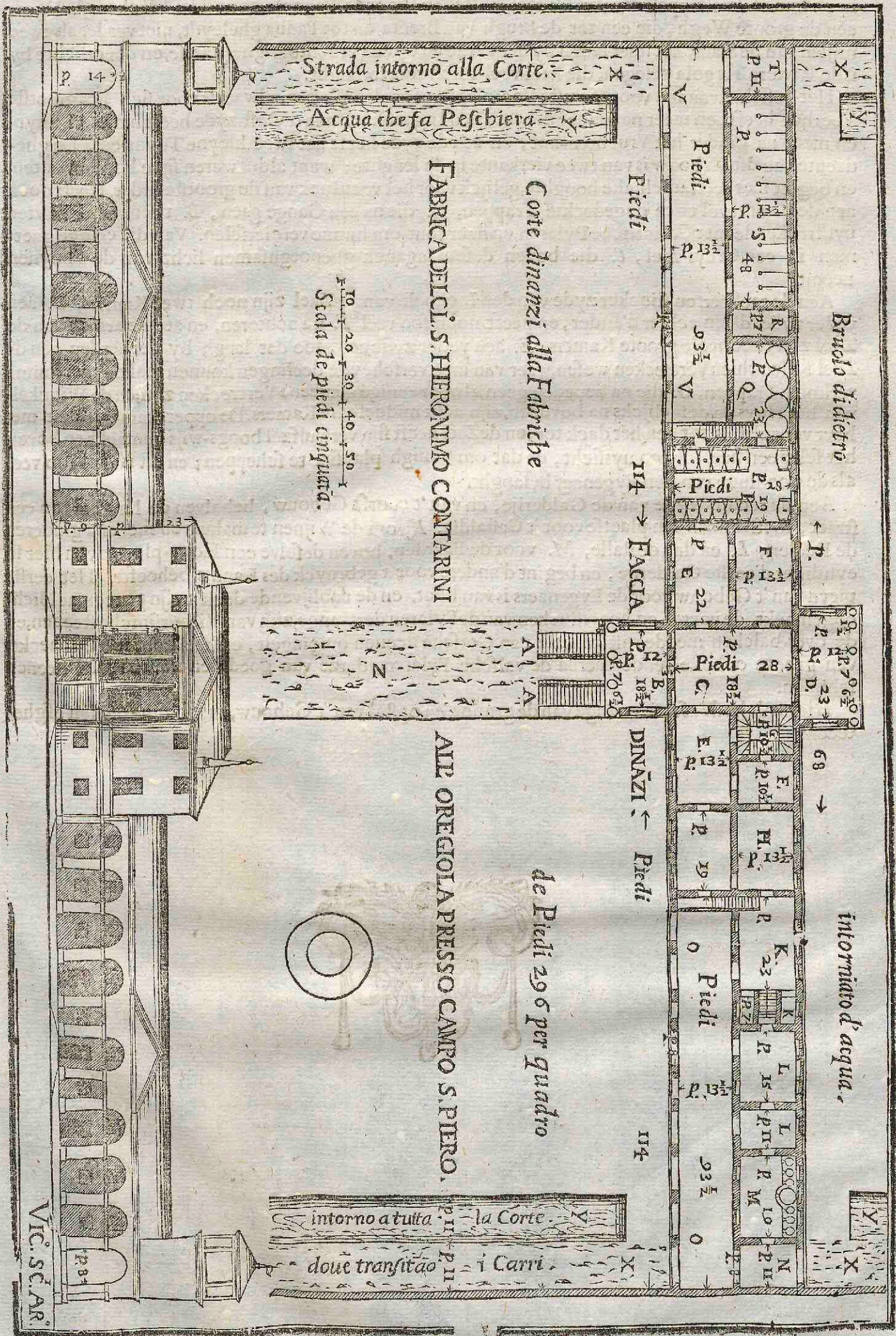
Den seer vermaerden Heer Jeronimus Contarini, is van den vermaerden Heer Zorzi ghekomen; na den seer achtbaren Heer Iacobus Contarini sijnen Oom ghenoecht, een Edelman van heel goede ³⁰ maniere, en aen de konstigen, 't zy van wat konsten het waren, toegedanigh, en oock mede tot de Bouw-konst: oversulcks so heeft hy, volgens onse afteekeninge, eerst een kleyn Huys gemaect, in een gemakkelijck en eerlijcke gedaente: Dese plaetze wort Loregia, in 't gebiedt van Padua, genoemt, een weynigh hooger als het Casteel van Sinte Pieters Landt; den grondt is laegh, en oock van loopent water overvloedigh, 't welck van de Berghen van Trevisano noch hooger van daen komt. Het gesichte van dit Gebou staet na den Zuyden, van vooren heeft het een breede Galderije van een vierkante ghedaente, en van achteren een Bloem-hof, en het een en 't ander met gootjens van heel klaer water omcinghelt, die gelijk Vyvers dienen; het Gebouw is langh genoegh, en niet heel breedt; dat gheschiede, om dat het binnenste lichaem dusdanigh was, en daerom soo hebben wy de Gangh van vooren ghemaect, ende die van achteren om de zyde te maken, de eerste hooghte dient tot een voetstuck, en tot de Eygenaers verdeclinge.

Eerstelijck so gaetmen de Trappen voor op, *A.* dewelcke tot aen de Gangh komt, *B.* op de Jonicksche maniere, en dan in een Zaeltjen, *C.* achter deselve een andere grooter Gangh is, *D.* het Zaeltjen is heel luchtigh, en heeft vier Kamers aen de zyden, te weten, twee van voren, *E.* en twee van achteren, *F.* maer die aen de slincker zyde zijn de kleynste door de Trappen in de hoecken aen 't vierkant, *G.* die sich van onderen tot bovenen begeven; boven dese opper-kamer zijn noch ⁴⁰ andere die kleynder zijn, en het meestendeel der selver met het verwulzel van Plancken, van onderen tot boven aen het dack toe, gelijk het verwulzel van het Zaeltjen, *L.* laegh by der aerden zijn Kamers voor de vrienden van 't Huys.

Aen de slincker zyde van dit lichaem volghet een arm van Timmeragie met neghen Boghen, en spacien voor 't Castaldia; alwaer een Galderijte is *H.* met een Kamer *I.* aen de zyde, en dan soo volghet de Keucken, *K.* en sijn behoef; en meer na ginder twee kamers, *L.* voor het Castaldo, en Lifciara, *M.* en langhs de voeten henen, en aen 't uytterste een Inganck, *N.* voor de Wagens, en boven alle dese plaetze zijn Vlieringen met hunne Trappen, en noch hooger een Duyve-kot, en aen alle deze genoemde plaetse is een Portael-plaetze, *O.*

Maer aen de rechter arm is eerst de Kelder, *P.* de plaets voor de Vaten, *Q.* de kamer voor den stal-knecht, *R.* en noch andere kamers daer boven; noch meer na ginder zijn de stallen, *S.* voor de Paerden, en eyndelijck een andere Inganck, *T.* te weten, voor de Wagens, en het Duyvehock daer boven, en van vooren oock het Portael, *V.* so dat in 't midden, het Huys van den Eygenaer is, en aen de armen, aen de rechter en slincker zyde zijn de meeste landts-behoeven, ront-om de Galderije zijn de straten, *X.* om onder deckzel te gaen, en dieper na binnen de Vyvers, *Y.* en recht aen de Voorgevel van 't Huys komt de grootste strate, *Z.* het gene vergierfelen en geneuchte by-brenght. In dit Gebouw door seker overvloedt zijn onse gemaecte decksels van de arme swack ghenoech achter ghebleven; het Gebouw is voleyndt, maer niet t'eenemael bekleedt, doch maken noch aen 't selfde Huys de perfectie, den seer vermaerden Heer Paulus Cantina, een Ionghman van uytnemende conditie, niet minder als sijn Vader.

Hier volghet de grondt, en Opstal van 't Huys, alwaer hunne maten afgeteekent zijn.

Anno
1588.

De seer vermaerde Heeren, Pieter en Marcus Badoeri, gebroeders; om datze eenige hunne sichtbare Huysen souden volthoyen, en bequaem om te wonen maken, so heeft hy sich, volghens eenighe van onse afteekeninge, begeven te Timmeren; dit Gebouw staet in 't Landt van Peraga, het welck doen ter tijdt het vermaeck van de Heeren Carraresi waren, want tot heden toe soo sietmen noch hunne voetstappen van een Casteel, tusschen Vigonza, Bagnoli en andere Vlecken ghelegen, aen de groote Wegh, die een tot de Brugh van Brenta en tot Padua gheleydt, niet verder als twee mijlen van de Stadt, het staet laegh by der aerde en op een vruchtbarighe plaetse, en daer dichte by is de Riviere Tergola gelegen, die heel veel Visch voortbrenght.

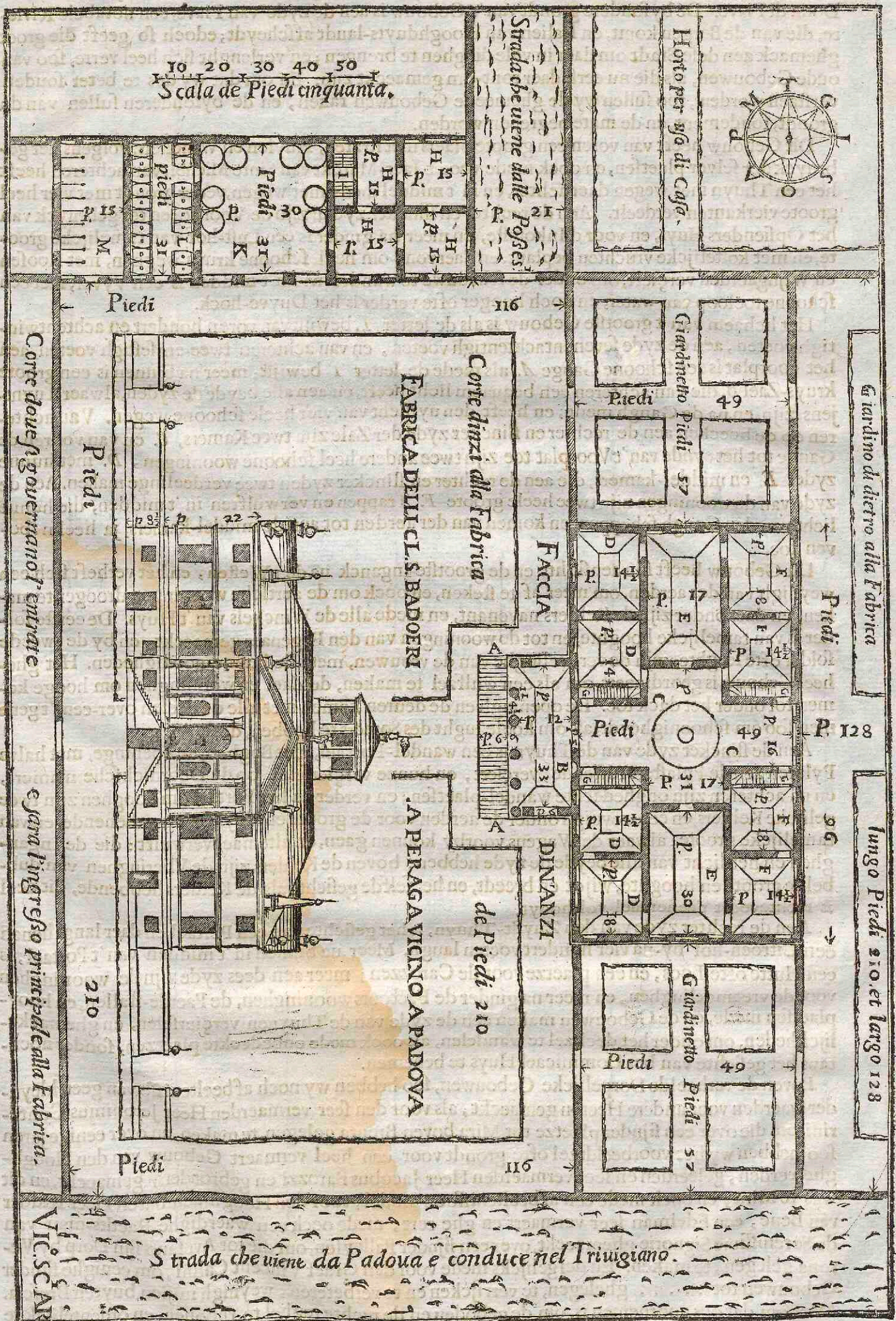
Het gesichte van sijn voornaemste Voorplat staet na den Westen, alwaer 't voor sich het grootste Voorhof heeft, en meer na ginder die voor den Inganck is: aen d'Oost-zyde heeft het een Thuyn, en meer na ginder het Vruchten-hof, en aen de zyde heeft het twee kleyne Tuyntjens. De ghe-daente van dit Gebouw is van twee vierkante in de lenghte; want aldus waren sijne Fondamenten, en begint met een tamelijcke hooghte, gelijk voor het voetstuck van de grootste order. Heeft oock aen de Voorgevel twee ongedeckte Trappen, *A.* die na een Gange gaen, *B.* t'eenmael buyten nytstreckende met Corintische Pylaren, en daer ront-om hunne vercierfelen. Van die Gange gaetmen in een Cruys-zael, *C.* die boven desen Inganck ghenoeghsamen licht van de Thuynen neemt.

Aen de rechter en slinker zyde van den Inganck van de Zael zijn noch twee Kamers, *D.* aen yeder zyde, d'een achter d'ander, en heeft noch soo veel *F.* na achteren, en aen de armen van de Zael zijn twee heele groote Kamers, *E.* aen yeder zyde een, soo dat laegh by der aerden aen de Zael sullen thien Vertrecken wesen, waer van men verscheyde deelingen kunnen maken met hunne verholen Trappen, *G.* die na beneden gaen, alwaer eenige gemeene Vertrecken zijn; en de Winckels van het Huys, en desgelijcks na bovenen, zijn acht middelbare Kamers. De opper-kamers raken met haer verwulffels tot aen het dack toe, en de Zael heeft sijn verwulffel boogs-wijs gemaect, en boven het selve een heel schoon uytzicht, en dat om eenigh playfier te scheppen; en dit is voor soo veel als de wooninge van den Eygenaer belanght.

Aen de rechter zyde van de Galderije, en van 't voorz Gebouw, behalven de langhte van een straet, so isser noch een plaetse voor 't Castaldia, *K.* om de Wijnen te maken; en meer na ginderen de Kelders, *L.* en dan de stalle, *M.* voor de Paerden, boven deselve een Hooy-plaetze, en hier so eyndicht d'eerste Galderije, en begint d'andere voor 't gebruyck des Landts-behoeftte. Het eerste pleyn van 't Gebouw voor de Eygenaers is van hout, en de nablijvende deelen zijn t'eenmael licht opgemaakt, de voeten en hoofstucken van de Pylaren der Gange, zijn van Vicentijnsche steenen, en de over-balcken met de rust-plaetse van Gotsche steenen omgingelt, en heel konstigh gemaect, van groote onkoste, ende daerna de valsche Pylaren, datze van goede en natuerlijcke steenen schijnen.

Hier volght de afteekeninge van de grondt, en opstal van 't Gebouw, met hunne deelen afghe-tecckent.

Anno
1609.

Den vermaerden Heer Graef Dominicus Trevisan, wesende een Edelman van groot verstant, en van goede maniere, door welcke middel men na grooter eere gaet, desen heeft over eenighe jaren, volghens onse afteekeninge, een heel schoon Dominicael Huys gemaect, soo voor den Opfiender, als om d'Inkomste te legghen, voor een sijnder oude vriendt; en 't selve Huys was tot San 10
Dona di Piave. De bysondere grondt van 't Gebouw is aen de zyde van Piave, een notabele Riviere, die van de Bergen komt, en Italien van Hooghduyts-landt afscheydt; edoch so geeft die groot ghemack aen dese Stadt om daer in vele dinghen te brengen; en verlengt sich heel verre, soo van oude Gebouwen, als die nu eerst daer ront-om gemaect zijn. En om dat wy des te beter souden verstaen worden, soo sullen wy de ghemeene Gebouwen raken, en de bysonderen sullen van de grondt, fondement, en de mate begrepen worden.

Dit Gebouw heeft van voren een groote plaets met straten, Huysen en Winckels, volgens het gebruyck der selver plaetsen, en oock mede voor 't Jaer-Marckt van Sinte Michel; van achteren heeft het een Thuyn met wegen daer achter, en in 't middel mede met wegen, yeder grondt met vier heel groote vierkanten verdeelt. Aen de rechter en slinker zyden zijn de Voorhoven tot gebruyck van het Opfienders Huys, en voor d'Inkomste, en meer na ginder is een Lust-hof van tamelijcke groote, en met kostelijcke vruchten beplant, en daer ront-om heel schoone kruys-weghen, met Roosen en Wijngaerden verciert, om onder de schaduwe te wandelen: In 't midden is een Vyver, met een schoone toeloop van water, en noch hooger ofte verder is het Duyve-hock.

Het lichaem van 't grootste Gebouw is als de letter T. bewijst van voren hondert en achtentwintigh voeten, aen de zyde sevenentachtentigh voeten, en van achteren twee-entseftigh voeten, aen het Voorplat is een schoone Gange A. als mede de letter T bewijst; meer na binnen is een groote 20
kruys-Zael B, die van achteren een bequaem licht heeft, en aen alle beyde de zyden, alwaer Tuyntjens zijn, en na de Gangh mede, en heeft den uytzicht van vier heele schoone wegen. Van achteren op de hoecken aen de rechter en slinker zyde der Zale zijn twee Kamers, C. en van vooren de Gange tot het eynde van 't Voorplat toe zijn twee andere heel schoone woningen, D. met hunne zyde E en middel-kamers, die aen de rechter en slinker zyden twee verdeelinge maken. Aen de zyde van de woningen zijn twee heele groote F. Trappen en verwulften in 't midden, die hunne licht van den Gangh scheppen, en komen van der aerden tot aen de middel-kamers, ja heel n bo-
ven toe.

Dit Gebouw heeft sijn aensichte en de grootste Inganck na den Westen, en het verheft sich een weynigh van der aerden, om meer af te steken, en oock om de aertsche woningen drooger te maken, en daer onder zijn de Kelders navenant, en mede alle de Winckels van 't Huys. De eerste selder is van tamelijcke hooghte, en tot de woningen van den Eygenaer gemaect, en by de tweede selder ofte leeghte, zijn de verdeelinge van de vrouwen, met alle hunne noodigheden. Het gheheel Gebouw is geordineert, om als een wulzel te maken, de Zael en woninghen om hooge ko- 30
men tot onder het dack toe. De openingh en de deuren komen met alle de deelen over-een, t gene men soo om schoonigheydt, als om koele lught des Somers te hebben, doet.

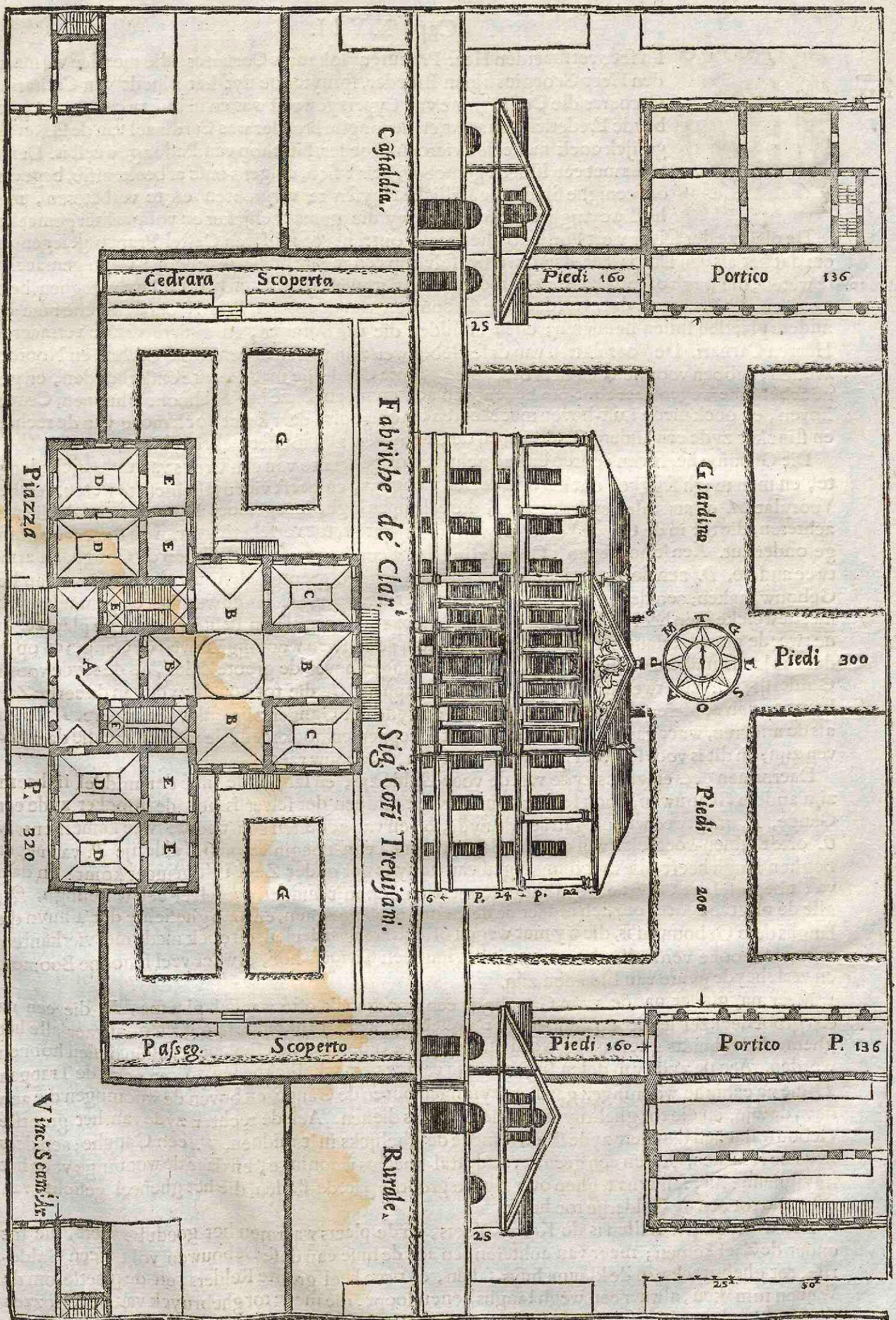
Aen de slinker zyde van de Thuyn is een wandel-Portael, met Boghen, en openinge, met halve Pylaren aen de Pylasters rustende, verciert, en hunne vercierselen op de Doornicksche maniere, en na achteren zijn onghedeckte wandel-plaetsen; en verder na het Portael om hooghen zijn twee gelijcke Kelders, en een weynigh onder de aerden voor de groote en kleyne Vaten dienende, en van tamelijcke groote: alwaer de Wagens voorby konnen gaen, en altemael verwulft: die de Ingan-
ghen en het licht van alle beyde de zyde hebben: boven de Kelders zijn de Vlieringhen van dubbelde groote en hooghte, wijdt en breedt, en het selfde gesichte als de Kelders hebbende, dit deel is rechtevoort t'eenmael volthooyt.

Aen de rechter zyde van den Zuydt-Thuyn, is het gesichte van een Portael, en daer langs henen een Citroen-hof by-na vier hondert voeten langh. Meer na binnen in 't midden van 't Portael, is een Hutte ofte Loos, en een plaetze voor de Carozzen; meer aen dees zyde zijn de woninghen voor de vreemdelinghen, en meer na ginder de Factoors woninghen, de Paerde-stallen, en hooyplaetsen mede, en de Gebouwen maken aen de zyde van de Thuynen vercierselen, en ghemacke- 40
lijckheden, om onder het deckzel te wandelen, als oock mede onbedeckte plaetzen, sonder nochtans het gesichte van het Dominicael Huys te benemen.

Boven de verhaelde Dorpelijcke Gebouwen, soo hebben wy noch afbeeltenisse van geen'kleyn-der waerden voor andere Heeren gemaect, als voor den seer vermaerden Heer Jeronimus Contarini, om die over een sijnder plaetze tot Mira boven Brenta gelegen, te maken, en over eenighe jaren soo hebben wy het voorbeeldtzel ofte grondt voor een heel vermaert Gebouw van den Hooghghe-erden, geleerden en seer vermaerden Heer Jacobus Barozzi en gebroeders, gemaect, en dit was te Mira; en oock mede een afbeeltenisse en Model, voor den Hoogh-achtbaren Heer Ridder van Bene, een Edelman seer vermaert en ghe-eert, mede oock een waerdighe Raedts-man van de Serenissime Signorie ghemaect, over een sijnder Palleyfen, om die tot Avesano sijn Dorp by Verona gelegen, te maken. En desgelijcks mede voor den Graef Vincent Calini, om eenighe sijnder 50
Gebouwen tot ghelegen, te verrijcken en te verbeteren, weynigh mijlen buyten Brescia. Maer om dat ons voornemen is, om de geboden en de rechte reghel te thoonen, en ordentelijck te Timmeren; al-evenwel soo verhalen wy alle de Gebouwen, niet die wy geinventeert hebben, maer alleenlijck de gene die t'eenmael volthooyt zijn, ofte wel op een goede voet gebrocht, en dat eenighe goede exempels aen de Lief-hebbers mede brengen, en daerom so sullen wy van eenighe andere handelen.

Hier volght de grondt, en opstal van 't voorz Gebouw, met alle sijne Deelen en Leden afgeteekent,

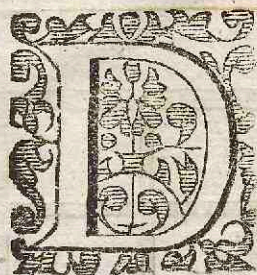
Van

Van een Dominicael en Landt-Gebouw tot Poisuolo in 't Trevisano, en een met groote Ingangen, en van de voornaemste deelen van de Landts-huysen.

Cap. XVII.

Anno
1588.

En feer vermaerden Heer Procureur Iohannis Cornarus, die met den vermaerden Heer Georgius sijnen Broeder, spruytende uyt het Bloedt van Catharina Cornarus, die Coninginne van Cypers geweest was, en hebbē twee Ooms gehad, beyde Frederick genaemt, en de jongste Broeder was Cardinael van de H. Kerck: 10
gelijck oock mede den vierden Broeder, Bisschop van Padua geweest is. Desen Heer met een kloeck gemoedt, heeft sich, volgens onse afbeeltenisse, begeven om eenighe sijnder Vaderlijcke Huysen te vergrooten en te verbeteren, met heel weynigh tijts so hebben wy die gemackelijcker en volmaekter gemaakt.

libro 10.

De plaetze der selver wort Poisuolo ghenoomt, ontrent een mijl van Castel Franco gelegen; en om dat het als een Dorp waer, daerom is het selve op een rechte en heele schoone wegh gemaakt, 20
te weten, die wegh ofte straet die een mensche na Cittadella leydt, en heeft schuyns teghen hem over, en niet heel verre daer van daen, de Gebouwen van de Heeren Priuli; van dewelcke men op andere plaetsen sullen handelen; en in 't midden die van Soranza, en andere van de vermaerde Heeren Carnari. De Voorplatten van dese Gebouwen zijn tusschen den Zuyt-Oosten, en Noord-Westen, hebben voor sich een heel breede en groote Galderije met groente onderhouden, en geneuchelijcke wegen daer ront-om henen, van achteren hebbenze heele schoone Thuynen, Cederhoven, en oock mede Lust-hoven met Mueren omcinghelt; daer komt oock mede van de rechter en slinker zyde een andere Galderije, en de Gebouwen zijn tot het gebruyck van 't landt.

Dit Gebouw heeft van vooren en van achteren de gedaente van een Cruys van tamelijcke lengte, en men magh segghen dat het drie deelen hoogh is, en heeft vier uytzichten; te weten, aen het Voorplat *A.* en aen alle beydede zyden, die vele openinghe in 't gemoet komen, en mede die van achteren, die tot in de Gange komt, *B.* van acht Pylaren, tot verskeringe van de Boven-woonin- 30
ge onderstut. Aen 't hooft van 't Cruys zijn twee wooningen, *C.* en tusschen de Gangh, en arme twee andere, *D.* aen de zyde der selven zijn twee andere groote Zalen, *E.* die de armen van het Gebouw maken; aen de slinker zyde zijn de opper-Trappen, *F.* langhwerpighe en gemackelijck, met dewelcke men heel na bovenen gaet, en scheppen genoeghsaem licht van een lege plaetze. In de tweede plaets verlanght sich de Zael, en maken noch twee wooningē boven de Gange; en op de derde plaetse makenze aen yeder zyde twee wooningen boven de groote Zalen, als de seyde voorfsz Galderije, *H.* zijn twee andere onghedeckte Trappen, *G.* die tot aen de zyde van de eerste Zael komt, en van achteren aen de zaeltjensen aen de zyde der Gangen zijn oock twee andere, *I.* by-na als de anderen, waer van de Zalen hunne licht scheppen, en oock mede de wooningen die daer boven zijn; en dit is voor soo veel het opper-deel van 't Gebouw raect.

Daerna aen dees en geens zyde van de voor-Galderije, en langhs de linie der middel lichaem, zijn andere Gebouwen, doch lagher, en daer in 't midden der selver is aen de slinker zyde een Gange, *K.* met twee wooningen aen de zyde, *L.* en van achteren aen 't eerste twee kamertjens, *N.* *O.* ofter samen-voegfels: van dewelcke sy d'Inganck van 't begin van een Galderije *P.* van negen Boghen langh heeft, die met d'Ingangen van de zyde der onder-Zael in 't gemoet komt: en daer 40
van 't beginfel der Ganghe is een ander Kamertjen, en in 't midden der selver een wooningh, *Q.* alle de plaetze voorts, om sich aldaer na de koelte te verwoeghen, en na 't ghesichte der Thuyn die langhs dese Gebouwen is, die wy met wegen ofte straten verdeelen, en oock mede met vierkanten, en heel schoone verdeelinghe, en van 't beginne een Citroen-hof, alwaer veel schoone Boomen, en verscheyde geure van Bloemen zijn.

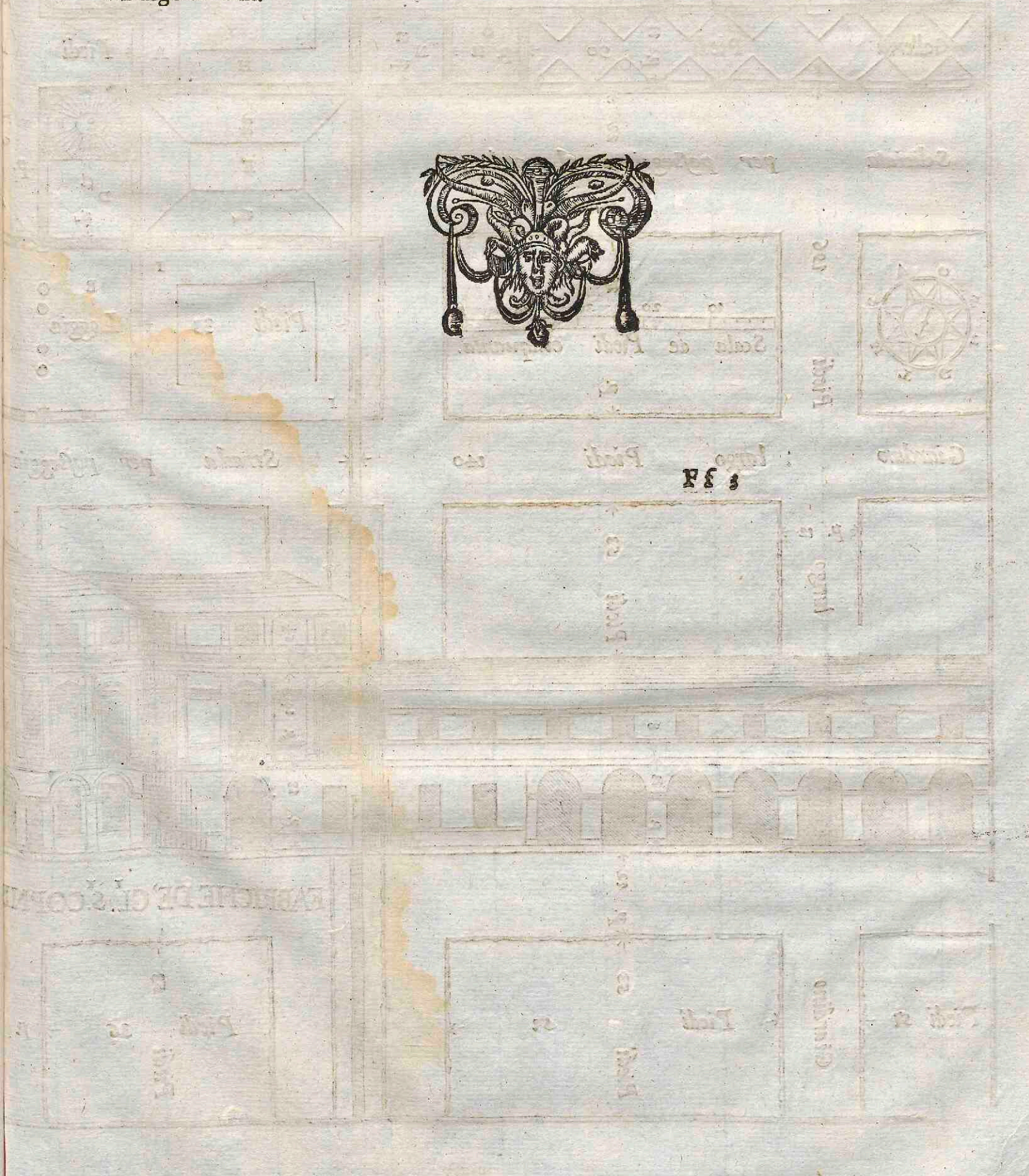
Meer na ginder na de voor-Ganghe is een doorganck ofte wandel-plaetze, *R.* die een na een groot deckzel leydt, en Galderije, tot ghebruyck om d'Inkomste te regeeren, alwaer alle het ghemack des landts ghevonden worden, die op alle tijden van den Eygenaer sullen besien kunnen worden. Aen de zyde van desen Inganck zijn eenige gemackelijckheden, *S.* en oock de Trappen *T.* die na eenighe wooningen gaen, en eyndigen boven de Gange, en boven de wooningen die aen de zyde zijn, en die tot ghebruyck van de Dienaers dienen. Aen de rechter zyde van het grootste Gebouw dat aen d'andere zyde staet, is mede desghelijcks in 't midden, *V.* een Ganghe; aen dees zyde de Keucken, *X.* en aen geens zyde de stal-knechts wooninge, en daer de wooninge voor het huysghesin: hier schuyns teghen over zijn de grootste paerde-stallen, die het gheheel gesichte van 50
over alle tot aen de Galderije toe heeft.

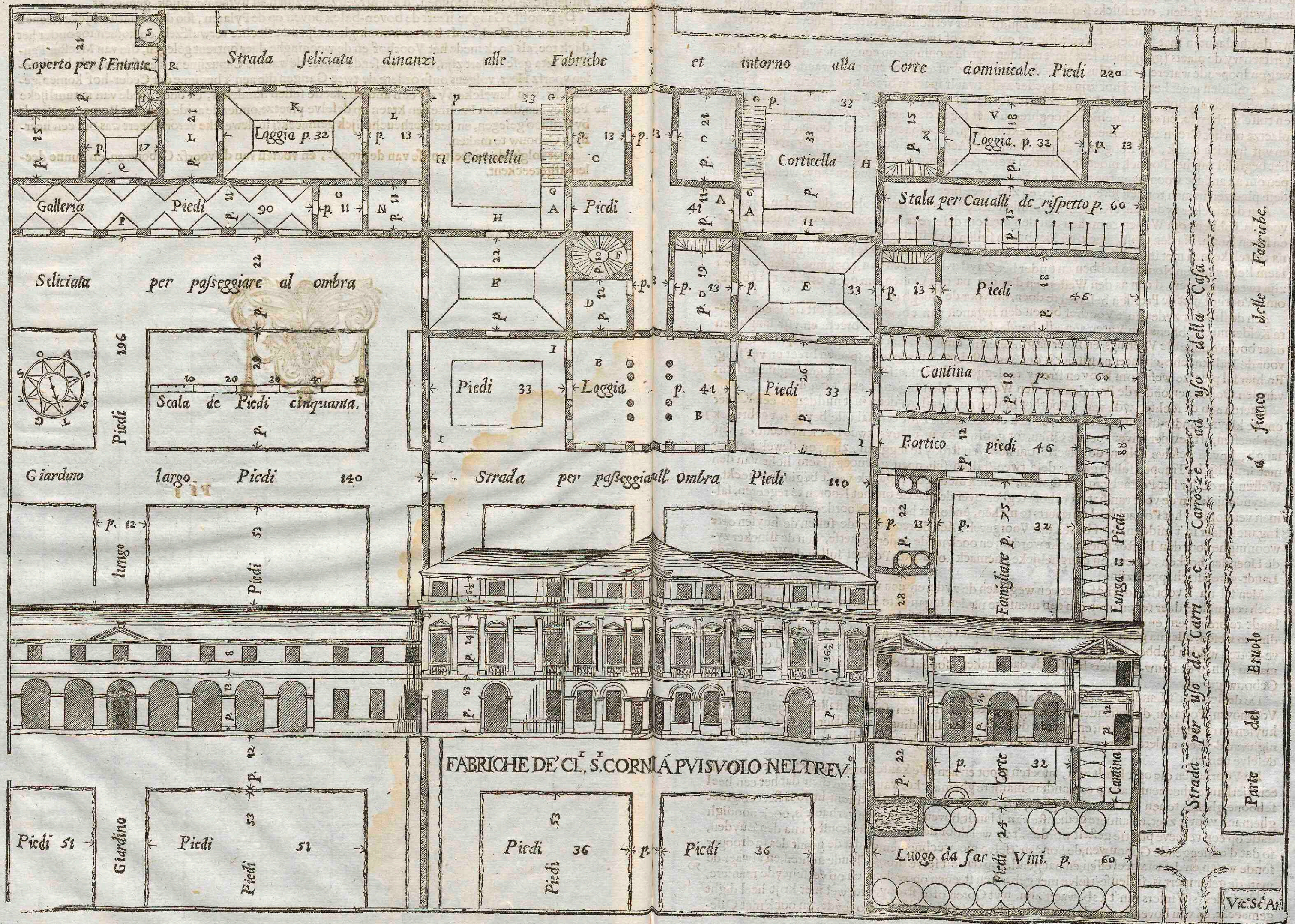
Aen de zyde der stallen is de Karros-plaets, en de plaets waerinnen het goedt bewaert, die tot onder de Zael komen; maer van achteren, en aen de linie van dese Gebouwen volghet een Galderije, tot ghebruyck van de kleyne huys-faken, en twee heel groote Kelders, en de plaetse om de Wijnen te maken, alwaer een wegh langhs henen loopt, die mede tot ghebruyck van de Karozzen dient, en leydt een mensche in de Lust-hoven: en alle dese dingen gaender voorby sonder eenigh letzel, en verdriet aen den Eygenaer te gheven. In dit Gebouw moghen veertigh wooningen ofte Kamers die Bedden hebben, wesen, en die op alle tijden heel wel versien zijn, boven dien van het Huysghesin, van de Zale, opper-Zalen, Gangen, Galderijen, en de plaetse voor de knechts geordineert, soo dat het onverdaght, 't zy wat groote Personagie het selve soude mogen wesen, daer in sal kunnen Logement nemen.

De versierfelen van dit Gebouw zijn een deel van natuerlijke steenen van Poe, by het Landt
 10 Bassano ghelegen, en een deel van nytgehouden gebacken steenen gemaect, en dusdanigh, datze
 natuerlijke steenen schijnen, d'ammireeltzelen zijn heel uytmentlijck gemaect.

De grootste Ganghe heeft de boven-balck boven op de Pylaren, soo datze natuerlijke steenen
 schijnen. De Zael, en de boven-wooninghen zijn met slechte verwulfzels, en komen tot onder het
 dack toe, als oock mede het Voorhof en de woninghe daer ontrent gelegen, die van Meester Pau-
 lus Biazta geschildert zijn, als nu wesende onder de waerde Capuzijnen. Ten selven tijde heeft de-
 sen voorz Heer, volgens onse order, de twee Gangen die aen 't beginne der Ceder-hof komen, ge-
 maect, van dewelcke wy op een andere plaetse sullen handelen, en oock mede van natuerlijke
 20 Fonteynen, die van Ezeline een kraen op deselve plaetse, onder de aerde door tot Romano geleydt
 by Bassano gelegen, en heel verheuchelijck gemaect; in dewelcke verordineert was om een heer-
 lijck Gebouw te maken.

Hier volght de afbeeltenisse van de grondt, en voeten van de voorz Gebouwen, en hunne dee-
 len afgeteekent.

Strada per uso de Cam e Carozze ad uso della Casa.
 Parte del Bruolo
 a fianco delle Fabriche.

Vic. S. An.

Om dat niet alleen in onse Contreie, maer door gheheel Italien henen, en oock mede na de Berghen, hebben wy de Landt-huysen voor Heeren, en heel rijcke menschen, met hunne deelen niet heel wel gestelt gesien, overfulcks soo sullen wyder een als hier na volght, beschrijven, en ghelijck ons dunckt hoe het selve hoorde gemaect te zijn; tot meer verlichtinge ofte klaerheydt, so hebben wy de ghedaenten met spacien verdeelt, die wy van thien of twaelf voeten maken. Eerstelijck soo verstaen wy de plaets (gelijkmen segt) in 't midden van de woninge, op een verheven plaets, by den weg en loopende wateren, om aldus de Goedereu of nootdrufsten voor en achterwaerts te brengen.

In 't midden moet het Voorhof zijn aen yeder zyde twaelf spacien breedt, met Portalen en Pylaren, ofte wel met Bogen en Pylasters; daer ront-om henen eenigh sterck werck, en een spacie wijd, en tusschen beyde, en van tamelijcke hooghte; en daer tegen over aen 't Zuyder-voorplat moet de plaetze om het Greyn te governeeren, gemaect worden, twee spacien breedt; boven het Portael, en vijf spacien lanck, en hoogh tot aen het dack toe. Aen de rechter zyde der selver, en tot aen het beginfel van het Portael, moet de Keucken wesen, en wooninghe voor de Factoors, en de Trappen om na andere wooningen toe te gaen, en na den West-hoeck sal het Boeren-huys wesen, en alle dese plaetzen nemen tot sich seven spacien, en zijn twee breedt.

Aen de slinker zyde van 't Kooren-huys sullen de Kelders soo onder als op der aerden zijn, soo voor de Tobbens om Wijnen te maken, en de Vaten om deselve te bewaren zijn twee spacien breedt en seven langh. Na den Oost-hoeck, en hier boven sullen de Vlieringen van dubbelde hooghte zijn, na dewelcke men met innerlijke Trappen sullen gaen: alle dese genoemde plaetsen sullen genoegsaem licht van den Noorden hebben, en onder het Zuyder-Portael, en van 't beginne deser Portalen zijn twee Ingangen, d'een na den Westen, en d'ander na den Oosten, om geen occasie te hebben, om 't Voorhof met de Paerden belétzel te doen, die voor de Ploegh gaen.

Aen de slinker zyde van 't Voorhof, boven den Inganck van 't beginzel der Portale, is een andere Kelder met Tobbens, en Vaten aen alle beyde de zyden, twee spacien breedt en vijf langh, en daer boven dubbelde Vlierings; en meer na ginderen in 't midden een wooninghe een spacie breedt, voor de stal-knechts, en meer na ginder is de Paerde-stal, oock mede twee spacien breedt, en vijf lang. En hier sal plaetze wesen om hooy en strooy te leggen, dese plaetsen hebben genoegsaem licht van den Oosten, en onder de Portalen van den Westen, en den Inganck aen 't begin.

Daerna aen de rechter zyde van 't Voorhof binnen de Portalen, daer in 't midden is een Kamer om de kleynen landts-dinghen te leggen, en aen dees en geens zyde een stal, alle beyde tot gebruyck der beesten, oft een der selver voor de Offen, tot gebruyck van 't Huys, twee spacien breedt, en vijf langh, boven deselve sullen de plaetsen om hooy en strooy te legghen, zijn, na dewelcke men met innerlijke Trappen sullen gaen; dese twee stallen scheppen ghenoughsaem licht van den Westen, en onder het Portael van den Oosten, 't welck mede een Inganck van 't beginne maect.

Eyndelijck aen de voet van het Voorhof, teghen over de plaetsen om het Kooren te regeeren, salmen vermoghen het Portael heel opwaerts te maken, ende dat het na 't Noorden staet, de grootste Inganck daer in 't midden, daer boven sijn Voorgevel. Aen de rechter zyde sullen de huysen ofte wooninghe voor den Factor ghemaect worden, en oock mede andere plaetsen, aen de slinker zyde Hoender-hocken, Ovens, en diergelijcke ghemack; onder dit Portael sullen de Wagens ende Landt-gereedschappen zijn.

Men sal na 't voorz Voorhof met een wegh aen de zyde, en een van voren kunnen komen, en noch een andere daer tegen over, om een mensche na den Inganck te leyden, en om de mist op het landt te brenghen, en daer ront-om mogen wel Thuynen, Lust-hoven, Weyden, en diergelijcke dingen wesen, alles na gelegentheydt, en als het landt vereyscht; en by aldien sy daer mede Duyve-kotten wilden hebben, so sullenze vermogen die hoogh op de hoecken gelijk een Torenken te maken; en so de Bouw-meesters het selfde daer maken, soo sal het meerder schoonheydt aen het Gebouw geven.

De deelen van 't Landt-huys zijn veel, gelijk wy bewesen hebben, maer de voornaemste zijn de Voorhoven, Portalen, d'Opfenders wooninghe, de Kelders, Kooren-folders, stallen, hutjens, Duyvehuysen en diergelijcke anderen; en om dat dese als onnoodige dingen zijn, daerom soo zijse weynigh van dese en andere gebruyckt, en so wanneer het noodigh is, soo sullen wy een weynigh van deselve nemen.

De Voorhoven die op 't landt zijn, moeten groot en aen alle kanten breeder wesen, eerder van een vierkante ghedaente, als op een andere maniere ghemaect; want boven dien dat het een heel schoone ghesichte aen het selve Voorplat geeft, en eere aen 't Gebou by-brenghet, so is het een groot ghemack voor 't zaet, en andere gediensse van 't landt, boven alle 't gene verhaelt is, oock noodigh datse op een verheve plaetsen gestelt worden, 't zy wel door de nature, ofte konst, en na den Zuyden, so dat d'omleggende Gebouwen, de Son aen 't selve niet wechnemen; op dat de gront des te drooger soude wesen, en daarna heel effen, en hangende, op datse 't selve droogh soude achten; en alwaer de materie getempert is, sullense 't selve met gebacken steenen optrecken, en op verscheyde maniere, en datse des 's Winters van 't Ys bewaert zijn, met Goten ofte strooy, ofte wel met krijt heel dicht gemaect, en van bovenen met de gront van Olye bedeckt, gelijk Cato seydt, en oock met Offemist omcingelt.

De Portalen ront-om de Voorhoven, (ofte met Pylaren, ofte houten over-balcken daer boven, ofte wel met Pylasters, en Boghen die op Pylaren rusten) 't ghene een groote cieraet geeft; moeten van tamelijcke en schoone hooghte wesen, en gemakelijck voor den Inganck der Wageneu, die met hooy en Haver geladen zijn, 't gene men van 't landt brenghet; boven dien sy mede de kracht van de Son benemen, en de furie der winden, aen de stallen, en aen de hooy-bergen, men kan daer mede de Wagens, sleden en andere landts-Instrumenten, onder het decksel setten.

De Factoors-huyfen moeten heel groot, wijd, breed, vry, en van tamelijcke hooghte zijn, met Py-laren, ofte wel met Boge voor 't selven; en dese plaetsen dienen om 't Kooren te leggen, en om daer te dorssen, en op onghestuymighe tijde het kleyn en laat-zaet te drooghen: daerom soo moeten se hunne groote Voorplat na den Zuyden hebben, en moet oock mede de lught van de deure hebben, en oock mede van de vensters die na den Noorden staen.

De Kelders om de Wijnen te bewaren, soo 't moghelijck is, moeten se onder de aerden gemaect worden, op dat se des Somers fouden koel wesen, en des 's Winters lauw, en overfulcks op vele plaetse van Toscana, en in 't Rijk van Napels, maken se de Kelders heel diep, die heel wel op die warme aerden komen, en van de geruchte afgescheyden, die de mistende vuyligheydt by-brenght, en van alle die dingen (die Vitruvius en Plinius verhalen) waer de Wijnen een sijnack fouden van nemen, ofte ten minsten deselve verflimmeren. In Hooghduyts-landt alle de ghene die gheen inkomende Wijnen hebben, maken al-evenwel dese diepe plaetse, en altemets dieper als hondert graden, wel-verstaende nochtans dat se in twee deelen verdeelt zijn, als tot Vienna, Praga, en vele andere steden gheschiet; en noch boven den Wijn so bewaren se daer oock vele Thuyn-dingen, ofte vruchten der Thuynen, als Rapen, Koolen, Zout, Vleesch, en diergelijcke eetbare Waren.

libro 6.
cap. 9.
libro 14.
cap. 21.

De gedaente ofte geitalte der Kelders moet langh wesen, en soo breedt, datter een wegh, en aen alle beyde de zydē Vaten konde leggen, d'een aen dees en d'ander aen geens zyde, of wel drie rege-len Vaten, en twee wegen, de grondt moet aen een zyde wat schuyns afloopen, en aen de zyde daer het af loopt, moeten Goten zijn, alwaer de ghestorte Wijnen in loopen; en overfulcks moeten se hunne plaetse daer boven eerder met een verwulzel, als met folders ofte plancken maken, om dat se aldus de koele lught behonwen, met minder geruchts, en van 't vyer versekert.

libro 1.
cap. 4.

Men vermagh oock de Kelders te maken, dat de Vaten aen de koelste zyde zijn ofte staen, en tegen deselve over, en aen de warmste zyde de Wijn-Tobbens voor de helft der selver, waer in men de Druyven legghen sal, soo wanneer se onder het Portael staen; ofte wel, so wanneer men daer met de Waghens in komt. Hunne Voorplat moet na den Noorden wesen, ofte van den Oosten na den Zuydt-Westen; so wanneer daer by de Wijn een koude en drooge lught komt; en overfulcks moeten se voor haer sien, dat niet na den Zuyden, Zuydt-westen, ja tot den Westen toe, hunne uytzichte hebben, ghelijck Vitruvius met dese woorden te kennen gheeft: *De Wijn-kelders, moeten hunne licht niet van den Zuyden, nochte van den Westen, maer wel van den Noorden hunne licht scheppen, &c.* En dat men sijn uysterste beste doet dat se van hitte bevrijdt zijn, oock mede van de vochtigheydt, dat de Wijnen verzwackt en verderft, en de lught moet daer meer als op een plaetse uytgaen, op dat de Vaten niet en verstaven en bederven, en oock mede de Wijnen daer in beschimmelen.

De Oude maeecten de Vaten van kalck en van gebacken aerden, en noch hedendaeghs soo ge-bruyckenze ront-om Romen slechter Wijn-Tobbens, diemen in 't landt ghebruycken, met kalck bemetselt: alhier in Lombardien maken se borden ofte vierkanten van heel sterck hout. In de Kel-ders van onse Vrouwe van Lorette, zijn de Vaten heel groot, en van langdurent, hart en sterck hout; en in de gemeene Kelders van Hooghduyts-landt, de monitie deser stede doen se 't selve, en houden hunne Kelders, en de Vaten so schoon als de vercierfelen van 't Huys, door dien zy sulck een sorghe voor dat nat zijn dragende. Waer op Ovidius heel wel dese navolghende veersen ghedicht heeft:

De Wijnen bereyden het gemaect, en maken die door de hitten bequaem: Vlucht de sorge en vreesse.

De Arte
amandi
libro 1.

Doch Propertius heeft daerna geseydt: *De Wijnen doen de gedaente verliesen, en bederven den ouderdom.* Ja sekerlijck, het is meer als al te waer, 't gene men dagelijcks alhier in Italien van 't lekker drincken siet, ghelijck mede de geheele werelt door; als in Spangien, Vranckrijck en Hooghduyts-landt, alwaerze ten overvloedt gedroncken wort.

De Kooren-plaetsen moeten op een heel drooge plaetse zijn, en dat se zijn gelijk Vitruvius seyt, in een gebonde plaetse, en sy willen het selfde gesicht als de kelders hebben, daerom soo plegen se die dickmaels boven deselve te maken, so enckelt ofte dubbelt, dat is, soo kleyne als groote; maer willen niet heel hoogh van der aerden zijn, want anders was het al te veel wercks, het Kooren daer op en af te brengen: daerom ist dat die gene, dewelcken de Kooren-folders in de opperste deelen van 't Huys maken het sich niet en verstaen; ja de Kooren-plaetsen op 't landt moeten heel bequaem voor de Voorhoven zijn, en aen de Factors Huys, ofte dese, alwaerse het Greyn dorssen. De Kooren-plaetsen ofte folders fullen lanck en breedt wesen, want anders so fouden se swaerlijck de last konnen dragen; en daerom moeten se goede Mueren en verwulzels hebben, en daer goede dacken bo-ven op; de hooghte van de Kooren-plaetzen moet tamelijck wesen, maer niet schadelijck voor die daer komen, door het stof dat uyt het Kooren komt; van 't vyer, hitten, en van de beesten oock mede dien het Greyn eten, bewaert.

libro. 1.
cap. 4.
libro 2.

Dat de plaetse wel valt en met dicke Mueren versien zijn, want aldus bewaren se de Greynen koel, hunne deckfels moeten van sterck hout wesen, en wel aen malkanderen gehecht, en van de beste materie bedeckt, 't welck het landt verleenē sal; op dat de warmte daer niet door henen en komt, nochte de hagel, nochte het water, so wanneer het waeyt, 't gene altoos neerwaerts gaet. Men weet waerlijck niet waerom eenige Bou-meesters dese voorz plaetse soo slecht willen hebben, en alleenlijck maer van slecht hout, en plancken daer boven; waer door het gebeurt, 't zy van de hit-ten der Sonne, winden, en des 's Winters, en Herfts-reghen, letsel zijn hebbende: en aldus fou-den de Kooren-plaetsen aen alle dinck onderworpen zijn. Wat aengaet het licht, eenighe moeten laegh wesen, om het Greyn te verkoelen, en andere hoogher om de lught te vernieuwen, die, soo wanneer het heet is, toe staet, en overfulcks soo vermaghmen wint-gaten te maken, die de koelte verwecken en by-brengghen, en andere gaten die aen 't dack uytkomen, alwaer de hitte soude konnen uytgaen.

In de Oostelijcke Landen, als in 't Rijk van Napels, en Romens, ghelijck wy onderhouden hebben, so makense langs de gemeene wegen, ofte wel op eygene plaetse, de Kelders onder de aerden, ofte wel in drooghe aerden, ghelijck Putten, en sy bemueren die rondt-om; en soo wanneer de sloot vervult is, soo makense het van bovenen schoon, alwaer alleenlijck een wint ofte naemgat is: dusdanige Kelders heeft Plinius gebruyckt, 't gene wy alhier niet en kunnen maken: en oock mede tot Lombardien, om dat het landt waterachtigh is; men laet ons wel vastelijck voorstaen, datmense te Piemont wel soude kunnen maken, alwaer taenachtige aerde is.

De stallen, niet dat de wooningen voor alle menschen, verre van de Boffchagie moeten wesen, 10 oock mede van de Morasschen en staende wateren; want in diergelijcke plaetse so genereeren ende groeyen, de meesten tijdt des Jaers veel soorte van fenijnige Dieren, die de Paerden en Beeften beichadigen en beletzel doen. Sy moeten op verheven en drooghe plaetse wesen; op dat alsoo de beesthen hunne klauwen souden bewaren, en van de groote Zuydtwesten en Wester hitten afgesondert, want des Somers is de lught heet, vochtigh, onstantvastigh en heel schadelijck: en by aldien sy des 's Winters de Noordelijcke lught hadden, soo souden wy de Zeylen uytsteken, en des selfs sal beter des Somers wesen. De stallen moeten hunne bequame lught hebben, en datmen het selve kan vernieuwen; want het is niet alleenlijck goet voor de ghesontheydt der Menschen, maer oock aen de Beeften en Gedierten, en meestendeel voor de mackelijcke natuur der Paerden; en daerom soo moetmen de stallen met twee lichten maken, en nimmermeer dubbeld, maer wel met veel lichts, 20 veel miader driedubbelt, gelijk alsoe op eenige plaetsen van Polifino gebruycken; alwaer de middelste anders geen licht als van de hoofden hebben, ende de lught is dampigh, en als doot: en daerom worden de Paerden in diergelijcke stallen ysselijck, ende en schijnen soo goet niet te wesen; het is wel waer dat de Beeften-stallen minder licht begeeren als de Paerden; en dit geschiet, om datze soo gevoeligh niet en zijn, en om datze weynigh in de stallen zijn, want meestendeel van de Winter so gaense op 't landt weyden, en des Somers op de bergen.

De stabule ofte hooy-plaetse boven de Paerden en beesthen-stallen, 't zy open ofte toe, moeten met Portalen van tamelijcke hoochte wesen, op datse sichtbaer soude schijnen: en om dat het hooy in de laeghte broeyt door de groote hitten en vochtigheydt die de beesthen geven ofte medebrenghen, en in de heel hooghte leyden de beesthen die weyuigh hayrs hebben des 's Winters; boven dien het oock heel onghemackelijck is, het hooy soo hoogh te brenghen. Soo 't mogelijck is, moeten de stallen loopende wateren ontrent sich hebben, om dat daer de Paerden in lobberen, en 30 daer van mede drincken souden moghen, desgelijcks mede andere beesthen, om dat het Back en Putwateren door hunne koelte deselve verfwacken en dooden.

De Cassine worden die plaetzen verstaen, als men de Kaes maken, en moeten ten minsten laegh by der aerden van twee ofte drie Vertrecken wesen, en dicht by de stallen van de beesthen, en van tamelijcke groote: hunne ghesichte sal na den Noorden wesen, ofte na diergelijcke deelen, alwaer de Son niet en komt: in 't een wort de Melck bewaert, op de plaets alwaer veel goten ofte openinghen zijn, komt de koele lught daer in: In 't ander moet het vyer wesen, en alle het ghereedschap om Boter en Kaes te maken, en in 't derde vertreck wort alle dingen wech-gefloten, en dese plaetsen souden heel wel met verwulfzels staen, so om de koelte, als om de verskerheydt van het vyer: boven deselve moghen Vertrecken zijn om te wonen, ofte anderen om 't goet te bewaren.

Aen de Landts-gebouwen komen heel wel de Duyven-huyfen, soo om profijt, als om schoonheydt; en wy hebbender in 't Vicentino ghesien die dagelijcks meer als een kroon inkomste gaven; noch daerenboven het huysghesin sijn behoeven daer van hadt, die moeten niet op heele gemeene plaetse staen; want het zijn simpele dieren, en vreesen van nieuwe dinghen, en ongewent deselve te sien. Daerom so plegenze die 't recht over het landt-gebouw te maken, tusschen de Voorhoven en 40 Lust-hoven, ofte wel op de hoecken van de armen der Voorhoven, d'een aen dees en d'ander aen geens zyde, en dat om schoonheys wille, op datze also dicht by de landen zijn, en datse de loopende en clare wateren mogen hebben.

Sy moeten vierkantigh wesen, alhoewel sy nochtans altemets rondt ghemaect worden, ofte wel achtkantigh, om eenigh ghesicht te maken, en oock om een versellinge te doen, so wanneerze op hun selven sullen zijn van de grondt tot bovenen; dat dan de laeghste van twee ordens ghemaect worden, en de hoogste van twee en een half, ja tot drie toe, d'een van d'ander verscheyden. Laegh by der aerde sal een doorganck wesen, ofte wel een Gange, ofte Kamertjens, met Trappen die na bovenen gaen, en het tweede en derde Pleyn sal voor de Duyven wesen; makende de loop-weghen van buytenen met steenen, maer die binnenste van hout, voor 't ghemack, om ront-om aen alle de Voorplatten, soo wanneer het van nooden is, te gaen.

De Duyven-huyfen moeten van tamelijcke groote en hoogte wesen; want de digste verwarmen, en aldaer soo broeyense des Somers vuyligheydt, de heele groote vallen des Winters kout te zijn, alle dinghen zijn de Duyven schadelijck; want sy zijn van een gherempereerde nature, en door de groote, hooghte, soo laet de Vader en Moeder het water vallen, en heel swaerlijck konnenze het aen 50 aen hunn jongeren geven; daerom so moetenze van tamelijcke hooghte zijn. So wanneerze op hunselve zijn, so moetenze niet min hoogher als eens so hoogh als de breedte der selver wesen, en datze nimmermeer dat overtreen; en datse die oock niet smalder als seshien van onse voeten maken, nochte oock meer als vierentwintigh.

Dese Gebouwen moeten met stercke Mueren wesen: d'eerste order met stercke vierkante, en de andere deelen wat liefelijcker. Aen de wulfzels hebben wy Nicchi ofte vierkante in de Mueren, en de vierkanten met Croon-lijsten gestelt, en diergelijcke dinghen. Hunne deckfels moeten een weynigh meer als d'andere afloopen, op dat de wateren van de vuylicheden belet worden: men prijft veel

veel datse met wulfzels als met houte folders zijn, soo voor 't gheraes, als voor den brandt, en datze eerder met gebacken steenen bewaert zijn, want die zijn getempereert, als van vochtige steenen, en daerom so moetmense hunne nesten van sine mantjes, oft van dunne gebacke aert maken: de Mueren moeten gewit zijn, want de beesten beminnen grootelijcx het wit, en vluchten de geschilderde Vogels die daer buyten op staen, als van hunne gedaente, en dingen die daer gemeenlijk komen. De Duyven-huyfen moeten bewaert worden, datter gheene Gedierten in komen, soo by daegh als by nacht: want anders so vluchtense; en datze des 's Winters hunne voedtsel hebben, en principelijck 10 soo wanneer het sneeuw op 't Veldt leydt, en datze schoon ghehouden worden, want anders soo en teelen sy niet voort, en dit is hier van genoegh geseydt.

Wy verstaen van Aulus Gellicus, dat de Vivari eenighe beslote plaetzen waren, en met stercke plancken omgingelt, om dat het langer soude dueren, en oock mede om de Wilde Beesten en Dieren daer in te bewaren, als Hasen en Conijnen; oock noch daerenboven andere plaetzen, alwaerze de Vogels voor hunne geneuchte bewaerden: van deselve daer veel aen dees en geens zyde van Italien waren. Daer zijn mede geweest, gelijk Suetonius verhaelt, de plaetse om 't Wilt te bewaren, te weten, de dieren die voor een spectakel dienen, diemen met Schapen, en altemets met menschen, die ter doot verwesen zijn, spijsden. Den Keyser Tiberius heeft groote behagen gehad, gelijk den selfden Autheur verhaelt in de plaetzen, alwaermen de Vogels bewaerden; overfulcx heeft hy heel swaerlijck een Pretoriaensche Soldaet, om een Paeu die in 't Hof was, gestraft, alwaer hy de Papegaeyen, Ganzen, Kalkoenen, Grieksche Hennen, Fesanten en andere van diergelijke voeden. 20

In onse tijden was het een gebruyck om Conijnen te houden, en andere diergelijke beeskens op een plaets van de Thuynen afghesondert, en de Vogel-koeyen van dunne heckjens, en met groot yser-werck versien, gelijk ront-om de Weyden van de vermaerde Hertogen van Toscanen, en buyten Genua, van 't huysgesin van Doria, met kleyne Bosschagien daer binnen, en oock mede verscheyde foorten van Vogels, met heele groote onkosten gemaect: 't gene heel playsierigh en cterlijck is.

De Paerde-stallen moeten op plaetsen zijn, alwaermen licht af en aen kan komen, soo voor de Hygenaer, als wel voor die ghene daer 't bevel en gebiedt over hebben, om alsoo de Paerden te kunnen besichtigen; doch niet heel dicht by de wooninge en eerlijcke plaetsen, om de afkeerigheydt en stanck der selver. De gedaente van de stallen betamen beter lanckwerpigh met twee vleughels aen dees en geens zyde te zijn, en den doorganck in 't midden; want alzooghender meer 30 Paerden in staen, en sy verthoonen aldus oock beter: sy moeten oock een weynigh grooter zijn alst van nooden is, en oock altemets wel twee stallen, alles volgens het verschil der Paerden. Yeder Paerden-plaets moeten niet verre van malkanderen zijn, om dat het anders al te veel plaets wechneemt, en souden des Winters al te koel zijn, sy moeten oock niet al te dicht by malkanderen zijn, want aldus soo souden sy malkanderen beschadighen, oock daerenboven en kanmenze niet te degen bedienen, so datze op d'een of d'andere maniere niet wel en staen.

De stallen moeten tamelijck hoogh zijn, want de laghe en vertoonen niet, verhitten veel, en oock lichtelijck maect de pis verrottinghe: zy moeten mede heel luchtigh wesen, want in de donckere stallen worden de Paerden yffelijck, en schijnen voor 't oogh heel leelijck te wesen, alhoewel sy heel schoon zijn. Sy moeten verwulfzels daer boven hebben, aen de zyde der Mueren rustende, op datze des te verskerder van 't vyer souden wesen, en soo wanneer sy verre van malkanderen stonden, soo sullen sy daer Pylaren, volghens de linie der Paerde-plaetze, die de Ouden Voccerra noemden, maken; en op die maniere sullenze des Somers heel koel wesen, en des Winters laeuwachtigh.

De vloer der stallen moet van gebacken steenen wesen, en nimmermeer van natuerlijke steenen, 40 want sy bederven de voeten der Paerden, en oock mede schuyns afdlopende, op dat de pis te samen kan wech-loopen, en alsoo de Paerden daer van bevrijdt worden: en datze alle dagen de stallen schoon maken, so voor schoonigheydt van 't volck, als voor de gesontheydt der Paerden. Naest de stallen moeten eenighe vertreckjens voor den stal-knecht zijn, om de Paerden gereedtschappen wech te leggen en te bewaren, oock mede voor de Haver, op dat de dingen souden vaerdigh wesen. Sy moeten aen de opper-stallen een Portael oft Gange om 't selve koel te houden, maken, het staet oock heel wel datze naden Zuydt-Oosten ofte Westen staen; want aldus soudenze van de kou beschermt wesen. Het hooy moet boven de stallen leggen, op datmen het alsoo lichtelijck in de Tralien soude kunnen smijten, want de Paerden verlangen hunne hals, so wanneer se 't hooy so hoogh moeten foecken, waer door het gheschiet datse tot alle dinghen bequamer zijn.

Wy hebben tot noch toe van d'aldernoodighste deelen van 't bysonder Huys gehandelt, so in de Stadt als wel op 't landt: ons dunckt, dat daer van genoegh geseydt is; doch om datter velen oock begeerigh zijn te weten, hoedanigh sy het ghemack ofte secreet maken; daerom tot hunne vol- 50 doeninge, so sullen wy daer generalijck van handelen. Eerstelijck dese plaetzen willen voor de ver- deelinghe van 't Huys gemackelijck wesen, en gemaect dat van een yeder een niet besien en worden, en datze geen stanck en walginge zijn gevende. Want Plinius die seydt, de stanck is een heel schandigh dinck voor een mensch, en oock de stanck verspreydt sich wijdt en breedt. En boven alle de vrouwe-secreten moeten afghesondert en verholen zijn; maer niet doncker, om de occasie die daer plegen voor te vallen.

De groote huysgesinnen, als in de Princen en Heeren Hoven, aldan ist noodig datter veel plaetsen by malkanderen zijn, voor 't ghebruyck der nature, en sy moeten groot en breedt zijn, op datze aldus veel menschen ghelijck mogen dienstigh zijn: sy moeten mede op een koele plaets staen, en buyten of verre van den wegh, om aldus t'eenmael te bevrijden datze niet besien kunnen worden, 60 en oock mede datmenze op geen plaetze en konne riecken, de rest bewarende op een ander plaetse om van te handelen.

*Van de Klee-kamers, Ingangen, Voorhoven, Portalen, Gangen, Zalen, Opper-
Zalen, Galderijen en andere voornaemste deelen, tot het gebruyck van de bysondere Gebouwen.*

Cap. XVIII.

cap. 5.

Aer zijn veel deelen van de Gebouwen, onder dewelcke eenighe zijn, die soo noodigh zijn datze van de oude Griecten en Egyptenaren (gebruyckt zijn, en daer van daen zijnze by de Romeynen ghekomen, en alsoo voorders tot onse tijden toe. Daer zijn mede daerenteghens eenige andere, gelijk wy elders be-¹⁰schreven hebben, die van ghedaente en gebruyck verscheyden zijn, en by-na vergeten: waer over wy ons niet weynigh te verwonderen hebben, dat de Voorzalen onder andere heerlijcke deelen niet minder in de Paleyzen van Princen, groote Heeren, en van machtige en rijke menschen niet onderhouden zijn, gelijk de Romeynen deden. Wy fullen nu op dese plaetse van de Bouwinge ofte situatie, gedaente en groote van die deelen handelen, diemen gemeenlijck in onse tijden gebruycken, op datmen se wel aen 't Gebouw soude voegen. ²⁰

De voornaemste deelen van 't bysondere Huys worden verstaen de Klee-kamers, d'Inganghen, Voorhoven, Portalen, Gangen, Zalen, Opper-zalen en Galderijen. Daerna de verdeelinghe der Vertrecken, de Bybliotheken, Kamers daermen het goedt bewaert: Hier volghen de Keuckens, Botelerije, en plaetsen om 't goedt te bewaren, en eyndelijck de Trappen; de leden der selver komen de Deuren, vensters, schoorsteen, en dierghelijcke dinghen te zijn, 't ghene wy hier volghens fullen verhalen.

De Vestibulen en d'Ingangen van onsen tijden, worden verscheyden gemaectt, volgens de qualiteyt van de Gebouwen, en de Staet der personen, soo datze altemets yets magnifijcks en groots hebben, om niet yets Keyserlijcks te noemen, en daerom soo komense in dese deelen by-na met de Oude over-een, so in 't gebruyck, als gedaente. De Ingangen moeten in 't midden aen 't Voorplat van 't Huys wesen, want een Oier ontfanght door de mond voedtsel voor sijn gheheel lichaem; ³⁰ desgelijcks oock so brenghmen door den Inganck in en uyt alle dat aen 't Huys noodigh is, en sy moeten wijd, breedt, en van famelijcke hooghte wesen, en in alle hunne deelen heel luchtigh.

In de opper en grootste Huysen, moetenze de Ingangen met verwulzels gebruycken, boven deselve makense meestendeel de grootste Trappen: en so wanneer d'Ingangen heel breedt zijn, alsdan soo verdeelense het in drie spacien, met Pylaren aen de rechter en slinker zyde; ofte wel van vier, ses ofte meer spacien; alles, volgens hunne lenghte: de voorsz Pylaren, de proportie ofte gestaltenisse der hooghte beter volgen, en stutten veel beter de verwulzelen, en geven door het selve meer stijfte aen de voorsz deelen, ghelijck wy selver meermaels geordineert hebben. Men magh segghen, dat dusdanigh den Inganck van 't Palleys, van het hoogh-vermaerde Huys van Farnese tot Romem is, en van de seer vermaerde Heeren, Hertogen van Florenzen tot Pitti, en noch eenige andere, dewelcke eenige gelijckenisse van Zalen, en Eet-zalen der Oude hadden; want sy stelden mede de Pylaren op order daer langhs henen, en in 't bedeckte Cavedio maecktense platte Balken, volghens die wy elders verhaelt hebben.

cap. 5.

Wy ghebruycken mede heele groote Voorhoven in de uytnemende Paleysen, gelijk de Oude met hunne Voorhoven, en daer langhs henen Portalen, ofte veel Bogen en Pylasters, gelijkmen tot ⁴⁰ Florenzen in 't Palleys van Pitti fiet, en tot Romem die van Farnesi: en oock mede in vele omgingelde plaetsen en Kloosters, en in de gemeene studeer-huysen tot Romem, Bolognien, Padua, Pavia, en in vele Paleysen van Genua en Milanen. Dese Voorhoven zijn vierkantigh, maer de Griecten en Romeynen kiesen dese Voorhoven, die selve meestendeel met Pylaren makende, het derdedeel langher dwers door het Huys henen, als sy breedt waren, en om dat hunne Ingangen van de zyde komen; oversulcks so saghmen daer langhs henen, gelijk wy in de Figure afgebeeldt hebben, en oock mede in de schoone bysondere Huysen.

libro 5.
cap. 5.
cap. 3.

De Voorhoven moeten in 't midden van 't Gebouw wesen, ofte wel in het achterste deel, ofte aen d'een ofte wel aen alle beyde de zyden, alles soo het best staet, en de Portalen aen deselve zyde, ofte daer ront-om, om de verdeelinghe t'samen te voegen, en oock mede voor 't geneuchte en playfier, en voor het gemack, om daer te wandelen: so wanneer de Voorhoven niet heel groot en zijn, men moet mede insichte hebben, datse aen alle de zyde besloten zijn, waer in sy tot Florenza en op andere plaetsen fondighen; maer moeten dusdanigh wesen, dat van een der selver een helder licht komt, soo om datmen sien soude kunnen, als wel om de ghesontheydt der wooninghe. ⁵⁰

De Voorhoven moeten navenant het Gebouw wesen, en als sy heel wijd en breedt zijn, alsdan so fullense meer verthoonen; en oock van bequame breedte, volghens de hooghte van 't Gebouw; en datmen, soo wanneer men aen een zyde staet, met een opsicht der ooghen, alle de hooghte der selver mach besichtigghen; doch soo wanneer die met verdeelinghe der wooninghen omginghelt zijn, soo fullense beter thoonen, en soo wanneer die een vierdepart, de helft, ofte drie vierendeelen, ja tot eens soo veel toe, breeder en langer zijn, gelijk als wy in de Gebouwen der vermaerde Heeren Procurateurs, op de Marckt van Sinte Marcus geordineert hebben, op datse aldus de Vertrecken meerder en geneuchelijcke licht souden hebben.

Dese Voorhoven zijn heel verscheyden, van de Oude en daghelijcksche, want by der jaerden soo verdeelen sy haer in twee, en tusschen alle beyde is een wegh voor de gemeene ganck, en voor de bysondere Ingangen der Huysen; en daerna soo versamelen sy haer van 't eerste Pleyn, en aldus

aldus wort het alleenlijck een Voorhof, 't gene dient om licht aen de Hooft-Ganghe te gheven, en aen de Kamers die aen dees en geens zyde zijn. De heel nauwen en enge Voorhoven hebben weynigh lights, en overfulcks so gevenze mede weynigh licht aen de Kamers, waer door sy melancholijck en onghesont zijn, en op dese maniere worden vele Bouw-meesters bedrogen, en namentlijck, die het oudt Palleys van de vermaerde Heeren Strozzi tot Florenza gemaect heeft, en oock mede tot Genua, en het Palleys van Thomas Marin tot Milanen, met Portalen daer ront-omme, en sonder Portalen het Palleys van 't seer vermaert Huys Cornara alhier tot Venetien, alwaer de Sonne meestendeel des 's jaers met sijne stralen niet en komt.

10 En daerom en hebbenze niet in 't nieuwe Palleys van de Heeren Strozzi tot Florenzen van ons ge-inventeert de Gangen in de derde ordere gemaect, waer van de Bouw-meesters die het Palleys van Pitti tot Florenzen ghemaect hebben, heel te prijfen is, en oock mede het Palleys van Farnesi tot Romem, om datze niet veel landt met de Voorhoven verquisten, doch het Huys tamelijck hoogh; en overfulcks soo hebbenze alle beyde alleenlijck aen de achterste deelen de Portalen tot d'eerste gront ofte Fondament toegemaect, die de andere vergesellen, die daer ront-om zijn, en van daer tot om hoogh soo latenze die open en vry, om alsoo veel lights te scheppen.

20 Maer soo wanneer wy van de Gebouwen der bueren belet zijn, en dat de billickheydt vereyscht, om van hunne grondt ons licht te scheppen, ghelijckmen hier tot Venetien doet: boven de opper-Galderije alsdan soo worden die aen de zyde ghemaect, om de innerlijcke Kamers te verlichten, en oock dickwils mede de grondt van de Trappen, dat, soo wanneer die wel ghemaect zijn, soo en brengenze niet weynigh gemack by, en daerom behoortmen om die te maken, groote insichte te hebben, want anders so zijnze schadelijck en ongesont.

De Portalen ofte Voorhoven zijn van de Griecten en Romeynen ghebruyckt om te wandelen, en sich aldaer onder de schaduwe yets verhalende: daerom hebbenze die niet alleen rondt-om de Voorhoven van de bysondere Gebouwen gemaect, gelijk wy geseydt hebben; maer oock aen de Kercken, Palestre, Basiliche, Theatri, Amphiteatri, Therme en andere plaetsen; doch de Ganghen ofte Galderije dienen, om gemackelijck van d'eene verdeelinge tot den anderen te gaen, sonder de middelste deelen eenigh beletsel te geven, ofte wel de eet-plaetze, en sich aldaer onder het decksel te houden, en buyten den Son: en oock mede om het huysraet, en dierghelijcke dinghen te be-
cap. 3. c. 5

30 Wy maken dese differentie tusschen de Portici en Galderije, want dese hebben de Bogen van d'eene Pylaster tot den anderen, die een mensche meerder van de Son, van de reghen, winden, onweer, en andere moeyelijckheden, bevrijden; waer uyt het schijnt dat de voorsz Portici plaetze zijn, om een van de moeyelijckheden te beschermen, en datze oock mede de menschen die daer binnen zijn, versekeren, ghelijck als de Schepen in de Haven van de Zee versekert. Die moghen van een lanckwerpighe ghedaente zijn, ghelijck wy langhs Sinte Marcus Marckt gemaect hebben, ofte wel volghens de mate der Bogen, gelijk aen de zyde van de Antoniaensche Therme is; en in de Battoven van Paulus Emilius, en aen de Romeynsche Theatre, en Amphitheatren, en noch op andere plaetse meer.

De Loggie sullen by avontuer de naem van 't Griecx woordt Legio, te weten, een uytgaemende en verheven plaets hebben, en zijn verscheyde van de Portici ofte Portalen, op datse laeghte, ofte plaetse tusschen beyde Pylaers hebben, en sy vermoghen slecht en niet een doorganck alleen te zijn, ofte wel met twee ofte drie spaciën tusschen de Pylaren om te wandelen, waer van Vitruvius gehandelt heeft, en Pausanius mede, so wanneer hy van de Elische Marckte spreeckt; en aen de Palestre, en meestendeel aen de Kercken, gelijk wy op een andere plaetse sullen beschrijven. Soo dan, ghelijck als de Loggie ofte Gange van de Oude gebruyckt zijn, met dit oneygelijck woordt van Portici ofte Portalen; en aldus so gebruycken wyze gemeenlijck aen 't Voorplat, en oock mede van achteren en aen de zyde, en dickmaels in de Voorhoven, en in 't binnenste van 't Huys: waer doorze heerlijck en schoon worden; en noch meerder, soo wanneerze in 't midden zijn, en datse boven aen hunne Voorghevelen de vergierselen zijn hebbende, alwaer hunne Wapenen van 't Huys gesien sullen wesen.
libro. 5. cap. 9. libro 6. fac. 458. libro 4. c. 5.

40 De Loggie ofte Gangen, daer zijnder eenige die aen drie zyden ydel zijn, te weten aen 't Voorplat, als de hoofden, en het alderachter van 't Huys ghestelt, en alle drie met hunne Pylaren, waer door sy opentlijcker en luchtigher als de Portici ofte Portalen zijn. De breete van 't een en 't anderen moeten de helft ofte wel tweederdendeelen van de hooghte hunder Pylaren wesen; want door hunne breete zijnze laegh en Melancholijck: en so makenze de binnenste Vertrecken mede doncker, sy moeten oock niet nauwer als thien ofte twaelf voeten wesen, op datze in deselve moghen tot de dienstbaerheydt by de tafel der genooden zijn.

50 Altemets so hebben wy de Loggie ofte Gange nauwer gemaect, gelijk als in de Voorhoven van Sint Marcus, en oock op andere plaetsen; maer als nu soo dienenze voor loop-plaetsen, en versamelen de voor-kamers met de achterste, het is wel waer datze meerder lights hebben: maer al evenwel soo staenze meerder na de Son en Winden. De Portici ofte Portalen moetende boven van eender hooghte zijn, en de Ganghe ofte Loggie moeten in 't midden inwendighe Pylaren hebben, en aen de eynde breedt.

Aen de Portici ofte Portalen, en aen de Loggie ofte Ganghe een weynigh van der aerden, men kan aen drie zyde na bovenen gaen, te weten, van vooren, aen de zyde, ofte wel door de innerlijcke Trappen van 't Huys, voor aen 't Huys op te gaen, geeft meerder grootsheydt, maer beneemt veel plaets, en belet het licht van de plaetse die daer onder zijn, overfulcks dunckt ons dat het beter is, dat wy aen de zyde den opganck maken, en hunne Backen van de Voorghevel nemende; maer

d'een en d'ander van desen opganck maken, de Portici ofte Portalen, en de Loggie ofte Ganghe, als wefende een ghemeene plaets voor een yeder een, en voor de vyanden en dieven ghemaect: 't ghene niet en ghevalt, soo wanneer sy de opganghen in de binnenste deelen maken: en noch meerder, soo wannerder wijder, ghemackelijcke en lichte Trappen zijn.

De hooghte der verwulfzelen, van de Ganghen beschermen de verwulfren van de Neute, ofte Dropsteen van de buytenste Croon-lijste, het een en ander worden van de Oude Lacunarij ghe-¹⁰noemt: al-hoewel sy mede verwulfren aen de zyde van de over-balck ofte voor-blint na hooghen maken.

libro 6.
cap. 10.

Boven de Portalen, en aen de Ganghen, so ghebruyckten de Ouden de plaetsen om onder de aerden te gaen wandelen, en heel diep, deselve noemende Cypersche Portici ofte Portalen: waer van Vitruvius ghehandelt heeft, en Plinius mede in sijn Laurentino, en wy hebben vele voetstap-^{pen} in de Antoniaensche Terme aen het voorste deel, om de aerde te effenen, en oock aen twee buyten-zyde van de voorfz Terme, met hunne Trappen, en lichten, die nederwaerts gaen: en met heel schoone cruys-verwulfzels heel wit en verciert ghemaect, en de grondt bekleedt, en noch veel meer die van Philippus, en Trajanus, in de Thuynen van Sinte Pieters Banden, alwaerfe dat abuselijck schildere bespeure, dat wy hedendaeghs grottesche noemen; wy noemen de onder-aerdtische plaetsen, die licht van bovenen tot beneden hebben Grotte.

Daer zijnder andere by onse tijden gevonden, nademael sy tot Romen onder Therme van Titus, aen de rechter zyde van Coliseo waren, die heel lanck zijn, en draeyde op verscheyde deelen, en met heel schoone vercierte wulfzels, alwaer schilderije van Wijngaerden, Grottesche, en dier-^{ghelijcke} soorten waren, met ghenoeghsaem licht van hooghen. En het is gheen wonder, dat de Ouden dese vercierselen gebruyckten, om dat het Rijck aldaer warmer is als wel by ons; noch daerenboven is hun aerde droogher, en dat om dat het door de nature hardt is, en met Pozzolana ofte kalck ghemenght, alle beyde wefende verdrooghende materie, oversulcks en hebbenze geen belet van eenighe vochtigheydt.

cap. 5.
libro 6.

Onder dit gheslachte van Portalen, en onder-aerdtische wandel-plaetsen van 't feer vermaert Palleys, en de Wijngaerden van 't Huys van Estense, mochten dese plaetse gherekent worden, en oock mede die van den Prins Doria, in sijn Palleys buyten Genua gheleghen, en na de Zee, en noch vele andere, diemen niet fullen beschrijven.

De Zalen zijn van de grootheydt der Koninghen ghekomen, waer door sy in de Koninck-^{lijcke} Palleysen die ghebruycken, en mede van treffelijcke Personen; al-evenwel soo en isser gheen bysonder Huys, die yets eerlijcks heeft, datze dese plaetse niet en hebben: en onder alle de Steden van Europa, soo onderhoudt Venetien heele groote Zalen, om hunne vrienden te ontfanghen, al-^{waer} vele Edelen na toe gaen; soo dan, datse om eene groote Zael te maken, een goet gedeelte van het Gebouw daer in verteeren.

Libro 4.

libro 12.
Animal.

De Zalen, dienen om een vergaderinghe van vele te maken, en om teeckeninghe van blijdt-^{schap} te doen, om Gasten te nooden, en Feesten te houden. Men magh segghen dat de Essedre by de Griecken hunne Zalen waren, en het Basilica, waer van Vitruvius in 't Romeyns Huys gehau-^{delt} heeft, kon altemets voor een Zael dienen, alhoewel het van binnen Pylaren hadt: waer door sy eerlijcker, en gierlijcker als d'onse schenen. Ten tijden van den Keyser Nero, zijn Zalen ghe-^{maect}, die door de qualiteyt der vercierselen, en noch veel meer door 't hout van verwulfzelen die daer waren; waer door het gebeurde, datter eerst, ofte daarna geen grooter gemaect zijn, ofte ten minsten eerlijcker; soo dat sijn Palleys door de vercierselen der selver, Aureo gheuoemt waer, waer van wy elders fullen handelen.

In de wel-geordineerde Gebouwen moeten de Zalen in 't midden wesen, en neven den Inganck, waer op Aristoteles gheseydt heeft: *De Nature heeft een eerlijcker dinck op een eerlijcker plaets ghestelt, ghelijck het Hert in 't midden van 't Lichaem.* Dit deel by alle de deelen van 't Gebouw verghelijcken-^{de}, als het Hert in een menschen lichaem, en de Marckt in de Stadt; want in 't selve soo voegen sich alle de bloedt-aderen, en hier van daen nemenze vele begintzelen. Sy moghen van een perfecte, vierkante, ronde, ofte achtkantighe ghedaente wesen, ghelijck als wy in de Landt-Gebouwen ge-^{ordineert} hebben; maer soo wanneerze voor de Stadt moeten wesen, soo moetenze van anderhalf vierkant, en somtijds meerder wesen, op datze vele menschen in deselve soude konnen ontfangen, en sich aldaer moghen vertreden, en heerlijck onthouden.

De Grieksche Huysen, en de Romeynsche Zalen, waren by-na ghelijck, en oock mede met de Zalen dieze in onse tijden in de groote Huysen maeckten, en dienen voor de verdeelinghe van de Kamers; soo wel aen de zyde als van achteren, alwaermen ghemeenlijck twee, drie en vier Tafels om te eten, konde stellen: by-na op de maniere van de Roomsche Zalen, en men kan daer sich met reden bywijlen onthouden. Dese Zalen worden min en meer verciert, alles volghens de Staet der Eyghenaers, en volghens de groote des Huys: waer door het gebeurt datze daer altemets Pylaren, en Pylasters zijn makende, en in de Mueren hollen, met hunne Croon-lijst verciert, en daer boven geschilderde en nytgehonde Figuren, en Goudelijsten; soo datmen magh segghen, datze in so dese deelen ghelijck de andere zijn.

Ja voorwaerlijck, de Zalen zijn heel ghemackelijck, en maken het Gebouw gierlijck; en oversulcks soo staenze heel wel tusschen de verdeelinghe der Kameren, want des 's Winters, soo wan-^{neer}se van de Tafels zijn, 'tzy by dagh ofte nacht, gaetmen lichtelijck na de Kamers, en dusdanigh soo neemtmen d'occase van groote en vermaerde personen wech, om door de ghemeene Zale, en de plaetzen van een heel koude lught te gaen. De voornaemste, en opper-Zalen om sich daer des Somers te onthouden, moeten na den Noorden staen, want sy worden van alle de andere deelen

deelen verwarmt, door de gene die daer een heelen dagh komen, en dese blijft dan alleen getempereert, en heeft meerder koelten als d'andere; al-hoewel sy mede op sijnder tijdt van de Zuyde en Zuydt-Oosten wint deelachtigh is, en oock een weynigh van de Son: al-evenwel soo regneeren- libro. 1. cap. 16. der koeler en drooghe winden, en sy en kunnen in soo weynigh tijds sich niet verwarmen; doch sy bewaren en fuyveren de lichamen, ghelijck wy elders verhaelt hebben.

Hedendaeghs soo ghebruyckenze tot Romen, Genua, en op andere plaetzen van Italien, dit geslaght van Gebouwen, dese Gallia noemen; by avonture, om dat dese Galderije cerft by de Francken ghevonden zijn, en dit waren plaetsen alwaer de Patroonen van Staet wandelde, hunne portie wordt van de Loggie, ofte Ganghe bespeurt; doch zijn een weynigh minder open als deselve. Dese gheslaghten zijn mede desghelijcks by de Ouden geweest, ghelijckmen in 't leven van Plutarco. libro 2. Lucius Lucullus, en op andere plaetzen leeft. Ja waerlijck sy zijn heel commodieus, en geven aen het Gebouw een ongelooftelijke vergiersel; maer deze zijn alleen voor groote Heeren, gelijk wy verhaelt hebben, daerom en sullen wy daer niet veel van handelen.

Al-hoewel dat in dese Stadt het ghebruyck van de Galderije niet en is, ghelijck als in Spagnier Vranckrijck, en op andere plaetzen: soo zijns nochtans over eenighe tijdt, volghens het exempe van Romen (boven de ghemeene saken) in vele Huysen van Raedtslieden, Edellieden, en gheleerde Personen ghebruyckt, om de studien van oude Marmer, Metalen, Medalien, en andere kleyne dinghen te vergaderen; en desgelijcks mede de schilderijen van de aldertreffelijckste Meester die in onse tijde waren. En om eenighe van de voornaemste, behalven dien van 't vermaert Huy 20 Grimana te raken; eerstelijck van de waerde Cardinalen begonnen, en daerna door den Berwaerden Patriarch Giovanni Grimari saligher volthooyt, dewelcke onder alle de andere de eerst plaetse ghehadt heeft, soo door de veelheydt en vreemtheydt, als door de uytmentheydt en aerdigheydt der dinghen; dewelcke door een uysterste wille van den selven Heer vervoert zijn, en me een heel schoone ordere in de studeer-kamer van ons geinventeert, gestelt is, en dat op Sint Marcu Marckt, aen de zyde van 't gemeen Bybliotheeck.

Daerenboven soo zijnder noch andere Edele Studien geweest, die wy na order sullen verhalen als van den vermaerden Heer Andreas Loredanus, Battista Grizzo, en Frederick Contanni een Procurateur, die in 't Gebouw op de Marckt van Sint Marcus woont, dat, volghens onse order gemaect is; die van den vermaerden Heeren Francisco Bernardo, Gabriel Vendramini, Ian Paul Cornaro, Giovan Gritti, Luigi Mocenigo, en Lunardus Mocenigo Cavalier, van uytnemende dinghen, en in onse jonckheydt ghesien: dewelcke door de erfghenamen, om een goede somme gelts verkocht zijn. Die van den vermaerden Heer Pietro Bembo, Cardinael van de Heylighe Kerck, en oock die van Sebastiaen Erizzo, die van de Medalie gheschreven heeft: Simon Zeno, en noch eenighe anderen die wy niet en noemen.

Gelijck als over eenighe tijdt de Studeer-kamer van den waerden Patriarch Grimani in groote acht gheweest; desghelijcks is hedendaeghs die van den vermaerden Heer Carlo Ruzini, om dat hy aen sijn eyghen, die van den vermaerden Procurateur Contarini ghevolght hadde, waerdigh veertigh duysent Ducaten: waer door hy tot dese effectie den Inganck en Galderije heeft, en drie Kamers, d'een achter de ander, in dewelcke ses-entseftigh Marmere Beelden van verscheyde groote, vierentachtentigh borstweren, een goet getal van Torfen, kleyne Beeltjens, Afgoden, en Diertjens van Metael en Marmer ghestelt zijn, een heel konstigh Hontjen, langhe verheffinghe, Vaten en andere diergelijcke dinghen: en by-na drie duysent ses hondert Medalien, onder dewelcke drie hondert en tachtentigh van Gout, en twee duysent tseventigh van silver, en alles bewaert, waer uyt de sekerheydt van vele oude Gebouwen bespeurt hebben, soo Griecsche als Romeynsche, en vreemden. Daerenboven heeft het een kruys, en twee storie van Cristal van de Bergen, die Vallerio Belli Vicentino ghemaect heeft, en een groot ghetal van Camei, Cavi en Juo, veel Doosjens van 40 verscheyde soorten, en andere die van hunne ghedaente, beesjens van vele soorten schijnen te wesen, en andere natuerlijcke Gesteenen van verscheyde manieren, en Zee Bovoli van alle couleur; en heeft oock eyndelijck hondert en twintigh tamelijcke schilderijen, doorgaens van de treffelijckste Meesters, en achthien van Musaische, waer mede hy heel gierlijck alle de Vertrecken van sijn Huys vergiert heeft; alwaer een Lettiera ofte Bedde is; meer als ses duysent Kroonen waerdigh, met voet-stijlen, Pylasters, en de Croon-lijsten van Ebben-hout, met Juweelen van alderhande soorten ingeleydt.

Den Doorluchtighen Heer Andrea Vendramini tot Sinte Gregorius, in sijn Huys op het Canal grande zijnde, heeft twee Vertrecken geordineert, alwaer sich drie dubbelde ordens laten vinden, en niet weynigh Statues, en hondert veertigh borsten van verscheyde groote Torffen, laghe verhooginghe, Vaten, Edele schilderijen, en andere perfectie, en een goet ghetal van oude Medalien, en seven Statuen van Victorien in sijn Schrijf-trefore van Olijf en Ebben-hout, en by avonture 50 hondert en veertigh, soo groote als kleyne schilderijen.

De studeer-kamer van den Doorluchtighen Heer Gabriel Vendramino vol van veel Statuen, Borsten, Medalien, en een goet ghetal van schilderijen, worden so langh onder het Zegel bewaert, tot dat een van 't Huys daerna begeerten heeft om het te sien. Den seer vermaerden Heer Zuanne Mocenigo, wesende by Carità, heeft desgelijcks een goet getal van Statuen, Borsten van verscheyde soorten, Medalien en schilderijen. Den vermaerden Heer Pietro Pellegrini Secretaris van den Hooghen Raedt van Thienen, wordt by hem ghevonden een goede vergaderinge van Statuen, en Borsten, ontrent dertigh in 't ghetal, en by avontuer so veel schilderijen van goede Meesters, en heel wel bewaert. Den Heer Bartolo van de Cooplieder Schepen alhier ter Stede vereert, heeft by-na dertigh beeltjens, en Borsten ghestelt, een deel der selver heeft den waerden Cardinael Bembo

toegehoort, en desgelijcks mede hondert Schilderijen van verscheide groote, onder dewelcke zijn twintigh van Titianus heel schoon; daerenboven noch veel handt-teeckeningen, en Modellen van aerden, en dien van Sint Sebastiaen so schoon van Victoria eyghene handt; waer over hy een sijnder Kamers verciert heeft, 't gene hy aen de deughtsamen laet sien.

Den Heer Daniel Nis een waerden Hollandts Coopman, van sijn genereus ghemoedt bewogen, en van de deught der voorz Heeren verweckt, heeft hy oock mede een sijnder Portico ofte Portael verciert, en Kamers om daerna in korte tijdt sijn eyghen Vaderlandt daer mede te vereeren, en die 10 Lande aen geens zyde, alwaer hy sich bevont, by-na veertigh Statuen van verscheide groote te hebben, en by-na tachtentigh hoofd-stucken, een goet deel der selver zijn vanden vermaerden Heer Simon Zeno gheweest, en gheen weynigh torien, en noch kleyne dinghen: en by-na ontrent tseftigh Schilderijen, een deel der selver zijn van den vermaerden Coradino gheweest: en twintigh hoofden van handt tot handt van de beste Schildery, die tot dien tijde toe gheweest zijn. Daerenteghen heeft hy een Archivo ofte Boghe van Ebben-hout, van binnen en buyten vierkant, alwaer vele uytnemende kleyne schilderijen zijn, en oock mede eenige bysondere minature: ende daer binnen worden de conterfeytzels van de Princen bewaert, en uytgehouden Lijsten, ront-om verciert met uythoudtzels, en de afbeeltenisse van Albertus Durerus, en Luca van Hollandt ghemaeckt, en een groot ghetal daer van met handen van de voornaemste Meesters ghemaect: Daer- 20 enboven noch Zee Bovoli van alle soorte; waer doormen gheloofft, dat deze Archivo ofte Boghen, thien duysent kroonen gekoft heeft.

Alle dese verhaelde dinghen zijn met groote difficulteyt en lanckheydt van tijdt beschreven, en met onkosten die niet te verhalen zijn: waer van ghelijck alle die wy gesien hebben, en meestendeel de studeer-kamers onderhouden, 't ghene wy metter waerheydt bethoonen moghen: die van Venetien moghen van ghetal, hoedanigheydt, prijs en eere vergheleken worden, by alle d'oude studeer-kamers van heel Europa, soo wanneer wy die van d'oude Romeynen niet bewaren en wilden. De plaetsen van de Statuen, Rilievi, ofte verheerlijckinge en schilderijen, en die om daer te kleeden staen, en voor alle andere exercitie, dat stantvastigh geordineert, en niet heel be- 30 weeghfaem licht versoecken, moeten na den Noorden wesen: want (gelijck wy geseydt hebben) dat aen alle d'andere deelen de Son is; soo dat de lichten heel veranderlijck zijn, ende maken verscheide verschillen in de rilievi, en het is mede moghelijck om de coleuren te onderscheyden.

libro 4.
cap. 13.

*Vande verdeelinghe der Kamers, Bybliotheken, en hunne mate en hooghte,
en andere plaetzen, tot dienstbaerheydt van 't Huys.*

Cap. XIX.

Lingua
Latina.

Festo.

libro 6.
cap. 8.

Et heeft altoos by d'oude Griecten en Romeynen, en andere Natiën, een Politie, en Borgerlijck gebruyck, om in de Kamers te wonen, geweest; alhoewel sy die Talami, Amphitalami, Conclavi, Cubiculi, en diergelijcke Grieksche en Latijnsche namen geven; en sy hebben over langh onderhouden om in het onderste deel van 't Huys te wonen, en zijn daerna om hoogh gaen wonen, die de naem van Cenacoli (ofte eten-Zalen ghevende, ghelijck Varro ghetuyght. En die Kamers die alles in een verdeelinghe komen, en diese onder een sleutel sluyten, die noemen de Latijnsche Conclavi, gelijck Festus verkondigt; 40 en het is by avonture beter datmen seght dat de Conclavi verstaen worden, alle de plaetze van het Huys, alwaer het aen geen vreemdelingh geoorloft en is om daer in te gaen, soo wanneer hy niet gheroepen en is; by-na om datze onder de sleutel staen, en eerlijcker als de andere, die vry en gemeen zijn, ghelijck mede Vitruvius getuyght. En die plaetze die wy Stanze ofte Kamers noemen, die heetet de Latijnsche Cubiculi, hunne naem van een seker soorte van een Leger-bedde hebbende: die de Sabinische volckeren eerst gebruycken (gelijck Festus seydt) dewelcke sy noch heden-daeghs Landt-bedde noemen, van de Princen en groote Heeren ghebruyckt, soo wanneer sy op de Reys gaen, om datze die in order uyt malkanderen kunnen doen; gelijck het hun beliest.

libro 3.
cap. 5.

De Griecten maecken de Mans wooninghe van de Vrouwen afghesondert, die selve Gineconiti noemende, en Andronitidi; ghelijck wy in 't Grieksche Huys bethoont hebben, en oock mede in 't Roomsch: en overfulcks soo hebben wy het in de wel-gemanierde Huyzen onderhouden, dat de verdeelinghe van de Mans Kamers op vryder plaetze zijn, soo voor 't eyghen ghemack van den Eyghenaer, als oock mede die by hem komen om yets te verhandelen; maer de verdeelinghe er 50 Vrouwen moeten op sichtbare plaetsen zijn, en met meerder eere als de Mans, en datter niemandt licht in komen kan, 't en zy hy geroepen is.

De Kamers moeten, volgens den Staet van den Eygenaer wesen, en van een tamelijck getal, volgens het vermoghen van den selven Eyghenaer, en soo aen de rechter als sijncker handt, volgens de nature in der menschen lichamen; en datter eerst de opper-deelen zijn, als Zalen, Zalletten, groote Kamers, en daerna de middelbare, en oock mede de kleynste, op dat die gene, dewelcke den Eyghenaer vergeselschappen, op d'eerste plaetzen zijn, en de sijnen binnen in de tweede, maer die met hem handelen, moeten in de achterste gaen: en dese order en wort niet alleenlijck in de Palleyzen der Heeren onderhouden, maer oock navenant in de bysondere Edellieden Huyzen.

Aen den Vader des Huysghesins pleghen sy de voor-kamers van 't Huys te gheven, ende aen de Moeders andere deelen meer na achteren; tot dien eynde, om datze ghemackelijcker aen de huyshoudende dingen zijn. De Bruydts-kamers, die de Griecten Talami heeten, moeten tusschen d'eene en d'andere verdeelinge wesen, als wesende een deel die het heel Gebouw t'famen-voeght; de Kamers voor de Kinderen moeten by de Moeders zijn, alhoewel andere menschen daerforgh over draghen. Alhier tot Venetien ghebruyckenze eenighe middelbare Kamers, dieze de naem van Bedde geven; op datze in een tijdt moghen sien, en ordineren terwijl sy ghesont zijn, ende soo wanneerze sieck zijn, na hunne behoeven ghedient: de slaep-kamers moeten onzichtbaerlijcker als die, waer in men yemandt ontfanght, wesen; en oock schoonder en çierlijcker, maer de studeer-
10 kamers op een gheruste plaetze, en van de geruchten des Huys afgesondert.

De Kamers tot ghebruyck der vreemdelinghen (soo het moghelijk is) soo en moetenze niet langh de Inganghe van de Huysen wesen, en by de stallen; op datze, volghens hunne wille, moghen in en uytgaen, sonder nochtans eenighe letzel aen 't Huys te doen, want qualijck soo kanmen in dese beletzelen wonen. De Kamers voor de oude kinderen en vermoghen niet heel langh te wesen, op datse de vrienden moghen ontfanghen en caresseren, en om de vreemdelinghe te vergeselschappen; doch alle dese voornoemde plaetsen moeten in 't gesichte van den Eygenaer wesen. De Knechts kamers, en die voor de Meyden, moeten van dese gescheyden wesen, te weten, de Knechten van de Meyden; ghelijck het vyer van de verbrandelijcke dinghen, maer op de plaetzen datze ghereedt en bereydt voor hunne Eyghenaer of Meester zijn, en oock mede voor de dinghen die sy
20 te doen hebben, soo wanneerze maer gheen beletzel en ongemack aen 't Huys geven.

In de groote Gebouwen, en het ghetal der Kameren, soo moet soo veel als het moghelijk is, onderhouden worden, datze malkander niet in de weegh en zijn, want op dese maniere soo konnen de verdeelinge en de Kamers op verscheyde manieren na hunne noodtdraften ghebruycken, alles ghelijck de faeck vereyscht. De opper ofte grootste Kamers moeten in de groote hitten ghebruyckt worden; en daerom soo moetenze groot, breedt, en van schoone hooghte, met tamelijcke breet licht wesen; want dusdanigh staenze heel wel, en zijn heel bequaem om te wonen, en schoon voor de ooghen van yeder een, waer door sy in de heete Landen heel ghepresen zijn: het is lichtelijcker een Huys ofte verdelinghe warm te maken als wel te verkoelen, want de warmte verkrijghmen door het vyer, en soo wanneer die heel dicht, en de Mueren met lakens behangen zijn, maer de koelte moetmen door groen lof, springende koele wateren, en met sich deelachtigh te ma-
30 ken, de lught van de onder-aerdtische Kelders verkrijghen.

De Winter-kamers moeten na den middagh zijn, ofte wel van den Zuydt-westen tot den Westen, en van tamelijcke groote, en meest daer de oude lieden zijn, en oock mede de Barstoven om sich te reynighen, en diergheelijcke plaetzen: want aen dese zyde soo ontfanghtmen eenighe lauten van de lught, door de stralen der Sonne verwarmt, en door de dampen der aerde: en noch mede soo gaet des Somers de Sonne heel hoogh, en datter niet veel in en komt, 't en zy soo wanneer daer een koel windeken is. Het is wel waer dat altemets de lught warm en vochtigh is, waer door het hoofd soude konnen beswaert worden, maer daer kanmen niet het sluyten der glazen voorkomen.

De Kamers die na den Oosten staen, zijn heel ghesont, en bewaren alle dingen, niet alleen door de goede lught, als wel door een innerlijcke verheuginghe, dat het ons by-brenght, en meest des Somers; waer door de oude Griecten en Romeynen hunne verdeelinge aen deselve zyde maken, ghelijck wy ghehoont hebben. Het is wel waer dat de Kamers des 's Winters niet veel van de stralen der Sonne en hebben.

Voorders de Kamers na den Noorden zijn heel bequaem om daer des Somers te wonen, om datze sich in de hitten koel houden, en zijn lichtelijck des 's morghens en 's avonts van de Son beschennen. Het is waer datze des 's Winters van alle gheneuchelijcke licht berooft zijn, waer
40 doorze melancholijck worden, en by-na als doot: en oock alhoewel de Noordelijcke lught (gelijck wy aldus verhaelt hebben) is de drooghste en koutste, en daerom isse heel suyver en ghesont, en meestendeel soo wanneer het regent; want alsdan soo de Son nocte lughte verdroogen, nochtans soo worden de Mueren vochtigh, en de glans vergaet, en door den banck soo verrotten en bederven alle dinghen die daer binnen zijn.

Eyndelijck de Kamers die na den Westen staen, sullen tamelijck goet des 's Winters in de Len-
50 ten en in de Herfts zijn; maer des Somers soo zijns van de strael der Sonne besocht, boven dien dat de Son in de ooghen schijnt, en belet het onthouden aldaer, waer door de plaetzen verwarmen, soo datze met dit ongemack by-na de heele nacht doorbrenghen, al-eer sy verkoelen, soo door de dampigheydt, en oock mede door dien aen dese de Zuyde Orizontale lught kout, veel warmer als elders is: en daerom moeten de Huysen die op 't landt zijn, voor den Eyghenaer, en die met de lught omginghelt zijn, moeten dicke Mueren, heele groote Kamers, en tamelijcke openinghe hebben, en niet heel veel openinghe, en verwulft, op datze alsoo lichtelijck van de Son niet verwarmt nocte beschadight worden.

In de heel warme plaetsen worden eenigh Criptiportici, en onder-aerdtische Kamers voor des
Somers ghemaect, en daerom soo ghebruyckenze tot Napels, Genua, en oock mede tot Florenze
en elders om laagh by der aerden te wonen, want op die tijden so is de aerde heel koel, gelijkze
mede des 's Winters lauw wordt, waer door men na de tijden van 't een en het ander genut kan ge-
nieten, door het verstant begrepen. De Bybliothek ofte Liberije zijn veel van de Griecten en
Romeynen gebruyckt, niet alleen in 't gemeen, maer oock in de bysondere Huysen, gelijk als wy in
alle de beyde Huysen door de verhaelde redenen gemaect hebben; boven dien dat de wetenschap,
en de schoone konsten op hunner tijden zijn van de jonckheydt in groote waerde ghehouden. In
libro. 2. cap. 12.

onze tijden in vele Steden van Italien, en principalijck tot Romen en Venetien, om die aen geens zyde van de Bergen niet te noemen, zijn dese studie heel aengenaem.

libro 4.

Boven de ghemeene Librarije van Sint Marcus, en noch vele andere, waer van wy elders sullen handelen. Daer zijn op verscheyde tijden heel veel der selver in de Edele en Borgerlijcke Huyfen ghevonden, soo in andere als dese Stadt; waer onder die van den waerdighen Daniel Barbaro, van Aquileia uytghesocht geweest heeft, die Vitruvius begonnen heeft, voortghekomen van den waerdighen Patriarch sijnen Neef, Dominicus, en Vincenzo Morefini Cavalieri; Franciscus Ponto, en Franciscus Soranza, Ridders, die in 't Hof van Ambassadeur ghestorven is, ghelijck oock mede in onze tijden, die van den vermaerden Heere Giacomo Barozzi, tot Sinte Benedictus, met heel vele Boecken van alle wetenschap en faculteyten die de Griecken, Latijnsche, ende de hedendaeghsche beschreven hebben, en van de beste druck, onder dewelcke zijn vele metter handt geschreven, die op andere plaetsen niet gevonden en worden, en met heele schoone ordere onderhouden.

Die van den Doorluchtigen Heer Giacomo Contarini, by Sinte Samuel, heeft mede een grooten naem gehad, daer na aen sijnen Neve Bertuzzi gekomen; en van Giovanni Delfino, die Bisschop van Torcello geweest heeft, gelijk oock mede die van Giacomo Marcello tot Sint Tomas, en Ieronimus da Mulla tot Sint Vio; Lucis Pefaro, Lucis en Marcus Anthonius Mocenighi: Luigi Gradnigo; Luighi Marcello, en Luighi Malipiero; die eerst den Cardinael Amulio toe-behoort heeft: voorders die van Paolo Paruta Cavalier ofte Ridder, en Procurateur van Monfig. Delfino, die Bisschop van Canea gheweest heeft; Paolo Loredano, Pietro Duodo Ridder, en Aluise sijnen Broeder, Sebastiaen Erizzo; Rocco Cataneo, die een generale Auditeur over vele legaten deser Stede was, en van Vielmi gewesene Bisschop van Nieuw-stadt.

Daerenboven van de Borges, als van den vermaerden Heer Aluise Balbi, tot Sinte Mauritius heel rijck, en Catalogen metter handt ghemaect, en meestendeel heel heerlijk op sijn Frans gebonden: daerenboven noch heele schoone Instrumenten om te spelen, en groote gifte aen den Paus vereert. En die van Aldo Manutius de Jonge, die tot Romen ghebrocht is, Vallerius Bardellini, en vele andere die wy nu niet en noemen. Onder alle dese voorz Liberije worden een ontallijck getal van Grieksche, Latijnsche en Italiaensche Boecken ghevonden, van de alderbeste Drucke; en noch vele anderen metter handt gheschreven, hier en daer in alle de deelen van de werelt, met groote neerstigheydt en onkosten vergadert: welcke Libery ofte Boeck-kamers gheven een volkomen teecken van een deughdelijck en zeedbaer gemoedt, en daerom so moetmen door dese exempelen verhoppen, dat vele desgelijcks doen sullen.

De Boeck-kamers ende de studeer-plaetzen moeten het licht van de Oosten hebben; want men moet de beste studie des 's morghens als de Sonne opgaet, doen; want den mensch is op die ure bequamer tot de studie, en het verstant vernuftiger om de dingen te begrijpen. De lught van den Oosten, en desghelijcks de deelen die aen de rechter en slinker zyde zijn, zijn getempert, en heel gefont aen de lichamen en aen de bewaringhe van de dingen, en meest voor de Boecken, en geschriften, dieze heel langh bewaren.

Nu soo sullen wy na de proportie van de Vertrecken gaen: de lenghte (gelijck Vitruvius seydt) is van sijne breeten genomen, en desgelijcks so hebbense van 't een en d'ander de hoogte genomen, om dat sy de Kamers aen alle zyden vierkant maken, en maecten de hoogte het derde deel hooger: ofte wel van vierkanten, waer aen sy de verwulften maecten, ofte wel geheelen ofte booghs-wijfen, en aen de langhe een kruys-wegh in de midden, en oock twee kruys-verwulften; ofte eyn-⁴⁰delijck soo maectenze die langh om de perfectie der vierkanten, die, gelijk als een vierkant zijn, en in 't midden: aen deselve makenze dan de vergierde verwulften ofte schulps-wijze, en hebben ten minsten hunne hoogte van de breedte der Kameren tot aen de kromte der verwulfte toe ghemaect, en van de soffitten, en ten meesten de helft van de breedte en van de lenghte, en hier van makenze hunne hoogte.

libro 6.
cap. 5.

Wy hebben van 't gene dat Vitruvius beveelt, en voor so veel als wy in de oude Gebouwen hebben kunnen onderhouden, en door de ervarentheydt die wy hebben, soo sullen wy de Kamers van een van dese vijf voorstelde deelen maken, en meest op de voornaemste grondt van de Keyserlijcke Gebouwen, en die van eenigh belangh; te weten, van een volmaect vierkant van hunne breedte, en sy moeten niet minder als seshien voeten wesen, om aldaer de Bedden te ordeneeren, nochte niet meer als twintigh voeten, diemen tot acht voorplatten kunnen brengen, en oock mede rondt, simpel, ofte wel met uythoufels op de hoccken; doch deser en zijn niet heel bequaem om slaep-bedden aldaer te maken. Daerna van een vierkant en een quart, en van anderhalf vierkant, ja tot drie toe, ⁵⁰ende de grootste van twee vierkanten; maer datze dese verhaelde lenghten niet en laten voorby gaen; want alsdan soo souden sy eerder Zalen, Galderijen en wandel-plaetzen, als woon-kamers schijnen. Dese twee leste gedeelte mogen voor voor-kamers dienen: de middel-kamers voor Edele, en de kleynste voor achter-kamers, en plaetzen om sich te onthouden, so wanneer alffer geen kleyne kamers en zijn.

Wat aengaet hunne hoogte, maken wy op dese navolgende maniere, te weten, dat, so wanneer daer eenighe van deselve zijn daer de lenghte different by-ghevoeght is, en hunne breeten, daerna so maectmen van de helft tot aen de verwulften toe; soo datter oock so veel proportie afkomen: alwaer de kleynste kamers sullen soo hoogh als sy breedt zijn, wesen, ofte van een perfecte elleboogh de navolghende een achtste deel hooger als breeder; de middel-kamers een vierendeel, en de leste op een na, een achtstendeel meer, en de grootste eenmael, en de helft te hooger als sy breedt zijn, en ghelijck de proportie tamelijck zijn, tusschen de lenghte en breedte der Kameren, daerom

daerom soo wordenze dusdanigh door de ghedaente: en soo wanneer als men aen 't beginzel der selver staen, so sietmen die van boven tot beneden door een gat alleen, en sonder dat het oogh behoeft, te verdrayen.

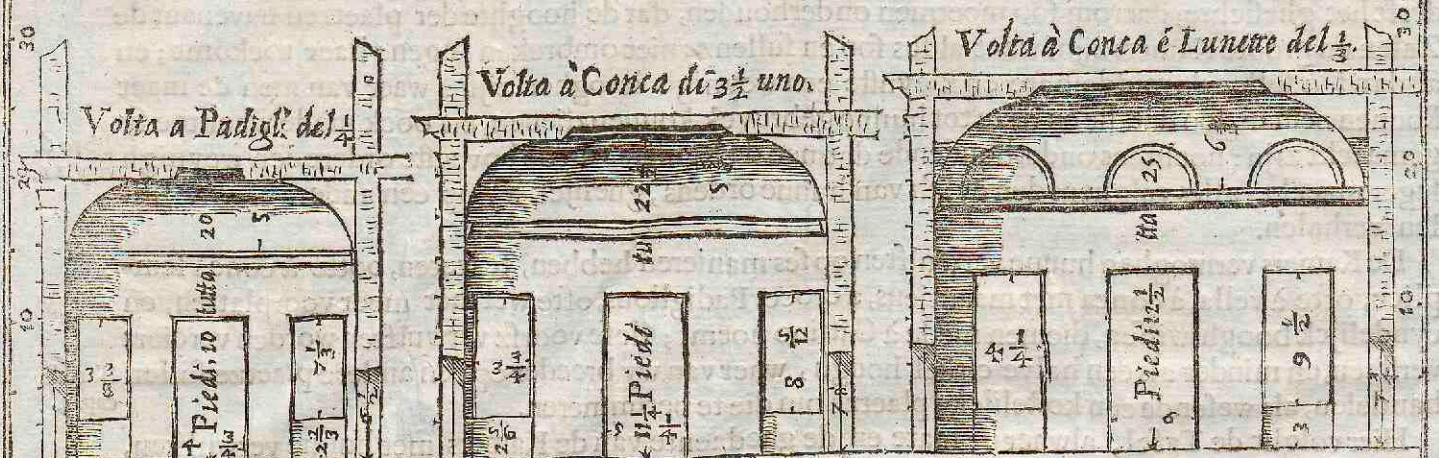
10 Men moet mede groote insichte nemen, dat, soo wanneer dese Kamers in deselve laaghte zijn, datze van eender hooghte zijn, en dat alleenlijck een livel maken; daerom soo sietmen in eenighe Steden van Italien, Spagnien, Vranckrijck, en by-na door gheheel Hooghduyts-landt, dit abuys van verscheyde hooghte der solderen ofte kamers, 't gene groot ongemack om te wonen is, en be-derft het ghesichte; daerom soo moetmen onderhouden, dat de hooghte der plaetzen navenant de Zalen en groote Kamers zijn, want aldus soo en fullenze niet ombreken 't gene haer toekomt; en alsdan soo sullen de middelbare en kleynste een weynigh hooger zijn: waer van men de maet kunnen nemen, soo dat die en deze tot hunne gebruyck kunnen dienen, en oock mede waer toe sy gemaect zijn: nochtans onderhoudende datmen de Kamers van de bovenste ordere een weynigh libro 6. cap. 11. lager maect, alles volghens den eysch van hunne ordens, ghelijck wy op een andere plaetze sul-
len verhalen.

20 De Kamers vermoghen hunne verwulften op ses manieren hebben, te weten, botte à conca sem-
plice, ofte à vella, à conca met maantjens, à croce, Padiglions, ofte wel met meer voorplatten, en eyndelijck booghswijsen, diemen mede à Cattino noemt; dese voorfsz verwulften worden vergiert verstaen, en minder als een halve cirkel hoogh, waer van wy breeder op een andere plaetze sullen libro 8. cap. 4.
handelen, als wesende een kostelijcke plaetze om die te betimmeren.

Hiervolgt de Tafel, alwaer de mate en de ghedaente van de Kamers met hunne verwulften, openinge ende lichten met cijffer-letters afgeteeckent zijn.

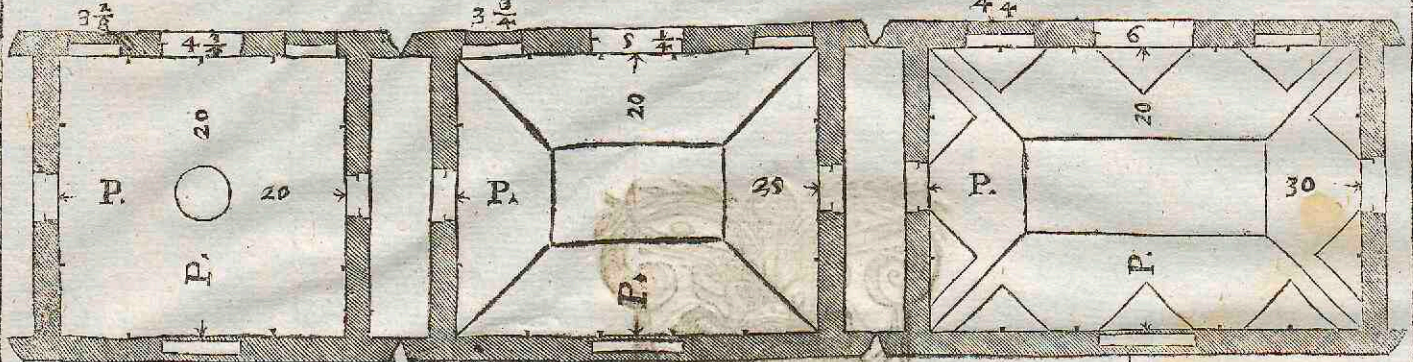
DELL'ALTEZZE E PROPORZIONI DELLE STANZE PRINC.

I. D'un quadro.

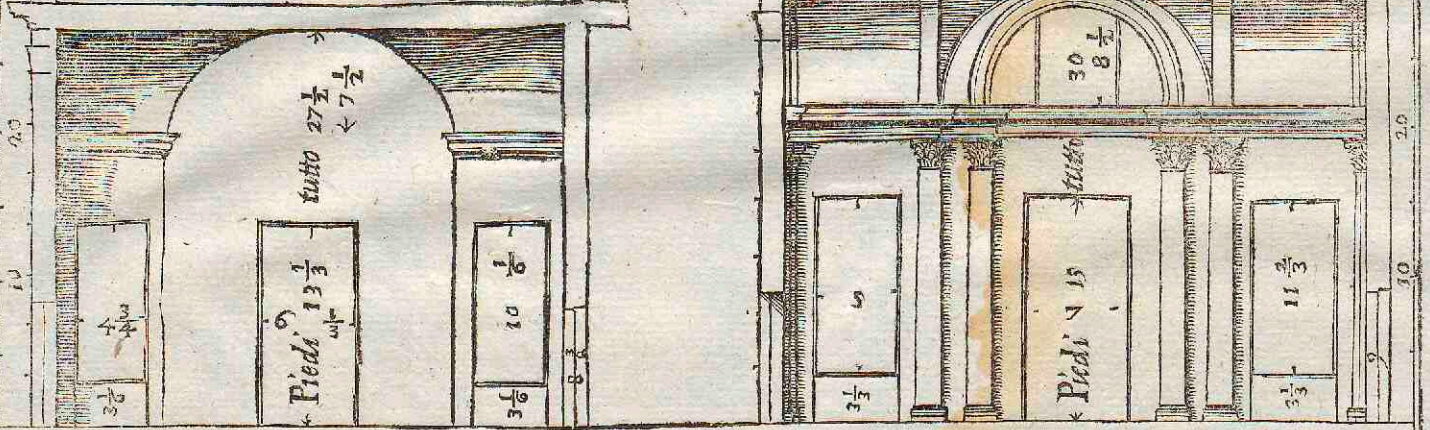
II. D'un quadro, e quarto.

III. D'un quadro, e mezo.

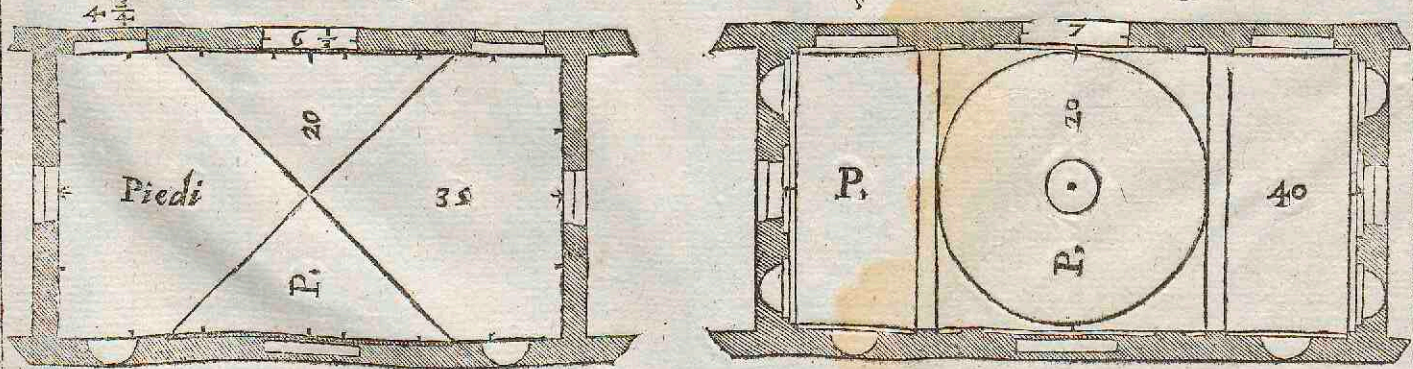
Volta à Botte, et in Croce di 3/8 di setto.

Volta à Botte, con le fascie e piedi Cupola

IV. D'un quadro, e tre quarti.

V. De duoi quadri in lunghezza.

Vinc. Scamozz. Ar.

Als nu soo fullen wy de dinghen raken die ghedienstigheydt aen 't Huys by-brenghen, onder dewelcke de Keuckens zijn, die daer zijn bygevoeght, om een mensch sijn leven te onderhouden; doch daerna door de gierlijckheydt der groote Heeren vermeerderd, soo dat, soo wanneer als Antiochio tegen die Parthen oorloghden, soo heeft hy in sijn Legher veel Kocks met hem ghenomen, en oock veel silvers: waer uyt het schein, dat hy eerder uytginck om gierlijck te leven als wel ten oorlogh. De Keuckens zijn in 't Huys, ghelijck als 't Hert in een Dier; want ghelijck in 't selve de kost door de natuerlijcke hitte ghekoockt wordt; desghelijcks wort het mede in de Keuckens met 't uytwendigh vyer ghekoockt: sy moeten op een bysondere plaetze van 't Huys wesen, heel van de andere deelen afghelondert, onder der aerden, ofte laegh by der aerden, ofte wel in de middelplaetsen, op datze de voornaemste plaetzen niet en beletten, soo door de geruchte ofte door de afkeerigheydt die sy gheven. Sy moeten nochtans mackelijck en niet verre van de Zalen ofte Saletten, alwaer den Eyghenaer sijn vrienden ofte genooden op laet wesen, op dat het eten lichtelijck en metter haest op de Tafel ghebrocht wort, en met minder moeyten als het moghelijck is, 't gene men niet lichtelijck doen en kan, soo wanneerze daer verre van daen zijn.

Het komt heel wel dat de forme ofte ghedaente van de Keuckens een weynigh lanck en breedt zijn, als kleyn, op datze wijt, en tot de noodtdruften bequaem zijn. Datze hunne licht van den Noorden hebben, ofte wel vanden Oosten, maer niet van den Zuyden ofte Westen: want sy versoecken de koelten, en datze op alle tijden luchtigh zijn, oock mede breedt en van tamelijcke hooghte, op datze sich niet lichtelijck en verwarmen, dat het in deselve Keuckens niet en roockt, ofte datmen gheen beletzel van 't vyer, ofte van eenighe dinghen die sy daer in koken, hebben: sy moeten verwulft zijn, op datze aldus te sekerder van 't vyer ofte brandt souden wezen, en oock om die nat te maken, en oock om datze gheen rumoer souden geven, daeren'thalven soo fullenze op dese verhaelde maniere heel koel wesen.

De Keuckens zijn in een Huys, ghelijck als de Winckels om de Marckten, sonder dewelcke men alle daghen niet souden kunnen leven, t en zy datmen yets daer uyt ghebruyckten; en daerom so worden die ghemaect, om datse in ons noodtdrufte ons behulpigh zijn fullen; en daerom moeten sy van hunne ghereedtschappen niets ontbreken; gelijk als plaetzen om de Schotels te setten, en andere dinghen diemen daer in gebruyckt, en alles op ordere gestelt: daer moeten verholen Trappen zijn, die een in deselve Keuckens leyden, sonder eenigh beletzel van 't Huys, om dat daer alle de gene gaen kunnen die het believen, en oock andere die tot de innerlijcke noodtdruften behoeven: de Keuckens tot ghebruyck van de Voorhoven moeten eenige opgangen hebben, na hoogen toe, alwaer den Eyghenaer ofte wel den Opfiender van 't Huys, met eenen kan ordineren, en alle onnutte dinghen sien, sonder nochtans daer in te gaen.

Daerenboven so moeten sy loopende wateren van Fonteynen, Putten ofte wel van goede Backen hebben, en so wanneer het mogelijck is, so moeten op een verholen plaetsen Galderijtjes wesen, om datse in een huys, alwaer veel te doen is, sou mogē dienen. Vitruvius die heeft van de Lant-keuckens gesproken, en niet van die in 't Griecx nochte Romeyns Huys dat in de Stadt stant is, want in deselve moet men noodwendigh maken, en dat ghemackelijck aen 't heele Huys, waer van wy terstont gehandelt hebben, te weten, By de Keuckens moeten de plaetzen wesen alwaer de Tafels zijn, om daer het eten in ordere op te setten, diemen navolghende op de Tafel om te eten moet brenghen: Men moet van de zyde van dese Keuckens een kamertje, om de vuylichheydt der selver in te legghen, maken, als het Huys ofte huysje daermen de vaten wast, en diergelijcke plaetsen wesen, en daerom heet het spazzacunia, een plaets die de Keucken suyvert; en niet verre van daer een plaets om het brandt-hout te leggen, en dit is genoegh hier van verhaelt.

De Bottelerije, Tinelli en Kamers daermen het goedt bewaert, die zijn in de Palleyzen der Princen, en in de groote Huyzen alwaer een groot huysghesin is, noodigh: want in 't een soo setmen de dinghen aen een zyde, diemen daghelijcks gebruycken voor de Tafel van den Eyghenaer, en oock mede tot gebruyck van 't Huys: en in de Tinelli daer vergadertmen het eten, en verscheyden van de Zalen, alwaer de Eygenaers eten: die Griecken noemde dese plaetze Oeci, ende de Romeynen Triclinij, gelijk als wy elders verhaelt hebben. Daerenboven so zijnder de Despensie-kamers, die op koele plaetzen willen zijn, en onder de schaduwe met alle hunne noodtdruften, als Tresfoors en diergelijcke, op datmen daer dagelijcks soude het goedt in bewaren. Dese plaetsen moeten uyt het gesichte van een yedereen wesen, en so veel alst mogelijck is, de verdeelinghe vry houden; want in deselve kamers komender veel om yets te vragen: daerenboven so staenze heel wel met wulften, so voor het vyer, als om de geruchten en vuylicheyt voor te komen die van de Balcken vallen, en oock mede, om dat daer geen beesjens souden wesen, daerenboven soo zijnsē veel koelder: het sal heel profijtig wesen, so wanneer den Opfiender hier by sijn slaep-kamer heeft, op dat hy aldus rasscher by de noodigheden zy.

Daer zijn oock Salve Robbe ofte Kamers alwaermen het goedt bewaert, en by-na als Magezijns en Winckels, die de goederen by de hoop ontfanghen: gelijk als de Dispenze die by weynigh sich het quijt maken; waer door men seggen kan, dat de Dispenze regaerdeneffe van d'onkosten van het Huys zijn die sijn goedt wel verteert, regeert sijn Huys wel. Alhoewel Vitruvius geen mentie van de dispenze en maekt, by aldien by d'oude den Major Domo, den Opfiender van 't Huys, en diergelijcke gebruycke zijn, gelijkmen uyt het leven van Lucius Lucullus en anderen kunnen bespeuren, so ist noodwendigh datter de dispenze niet en ontbreken, en bysondere deelen diemen grootelijcks in onse tijden in de Princelijcke Hoven, en in de Huyzen van groote gebruycken; als wesende noodwendige deelen voor de forge en de regeeringe der goederen. De salve robbe, ofte plaetzen alwaermen het goedt bewaert, moeten niet langs de Keuckens en Tinelli zijn, om datze daer souden veel kunnen

Iustino
libro 38.
fac. 241.

libro 6.
cap. 9.

cap. 3.
e. 5.

Plutarco.

konnen inbrengen, en het goedt daer om te bewaren leggen: sy moeten sterck en met yfere Trappen voor de Vensters wesen, en de deuren wel gesloten, op dat daer de Ratten en andere beesten niet inkomen, die knouwen en het goedt bederven.

Om dat het tot de bewaringhe en onderhoudinghe niet alleen van onse lichamen, maer oock mede van alle dinghen, soo is't beter datze een heele en koude lught hebben, als een warmen en vochtighen; want die verstoppt en vervuylt: en d'aerde opent en vergadert, en daerom soo moetmen de Kelders, Kooren-plaetzen, de plaetzen alwaer men het goedt bewaert, en oock mede daerze de kleedren bewaren, en het huysraedt, en diergelijcke dingen in die deelen van 't Huys maken, op datze van de heete en vochtighe lught niet geregeert en worden: daerom onder alle luchten soo sal die na den Noorden, of wel van den Oosten de beste wesen: want dit deel en is niet van de hitte der Sonne geregeert, nochte van de warme lucht, gelijk wel die van den Zuyden en Westen: en wy prijsen oock mede, dat dese plaetsen dicke Mueren hebben, en dat hunne voeten met de dichte van lijn-olye ghesmeert is, ofte van eenighe andere soorten, die het van de motten en diergelijcke beeskens bewaren, die knauwen. Als nu so sullen wy van de Trappen handelen.

Van de grondt en bequame ghedaente van verscheyde manieren der bysondere Trappen, op de maniere van onse tijden, en eenighe der selver van den Autheur selver geinventeert. Cap. XX.

Onder alle de deelen soo zijn de Trappen in een Gebou sonder twijffel noodigh, gelijk de aders en diergelijcke dingen in der menschen lichamen; want gelijk dese natuurlijk dienen, om 't bloet door alle de deelen van 't lichaem te senden; desgelijcks en op geen andere maniere beginnen de opper en verholen Trappen van de alder-binnenste deelen, met hunne wentelinghe dan aen de rechter en de ander aen de slincker zyde, met een konstelijcke beweginghe; en by-na sonder eenigh onghemack kanmen deselve opklimmen, tot de opperste deelen toe. De nature bewijst, hoe datze mackelijk om op te gaen moeten zijn. In de Albaster en andere Berghen hebbense eenighe opgangen als steenen Trappen ghemaect, die gemeenlijk allengskens opwaerts gaen; nu recht, en alsdan weder aen d'een ofte d'ander zyde: het schijnt of dese trappen ons een Model hebben willen geven, en den weg om rechte en wentel-trappē te maken.

Waer door het gheschiet, volghens ons goetduncken, dat de ghene dewelcke met alle hun verstant niet en sorgen de Trappen, en voornamentlijk de opper-Trappen niet op verheve plaetsen te stellen, datze grootelijcks dwalen, en dat deselve van geneuchelijcke en schoone gedaente zijn, en mede mackelijk om op te klimmen: want Hippocrates die seydt: *Als het lichaem beweeght, ende begint te wercken, so is'terstont met de moeyte beoanghen*: Daerenboven so moetenze mede licht en gierlijck wesen. Waerlijck de Trappen zijn veel om te prijsen, soo wanneer sy wel in een Gebou uytvallen; daerna soo doense groote moeyten, datze het Gebou niet krom en maken; en datze de verdeelinghe van de Kamers beletten, ofte wel het Voorplat verergheren, ofte eyndelijck datze van geen dinck belet en zijn.

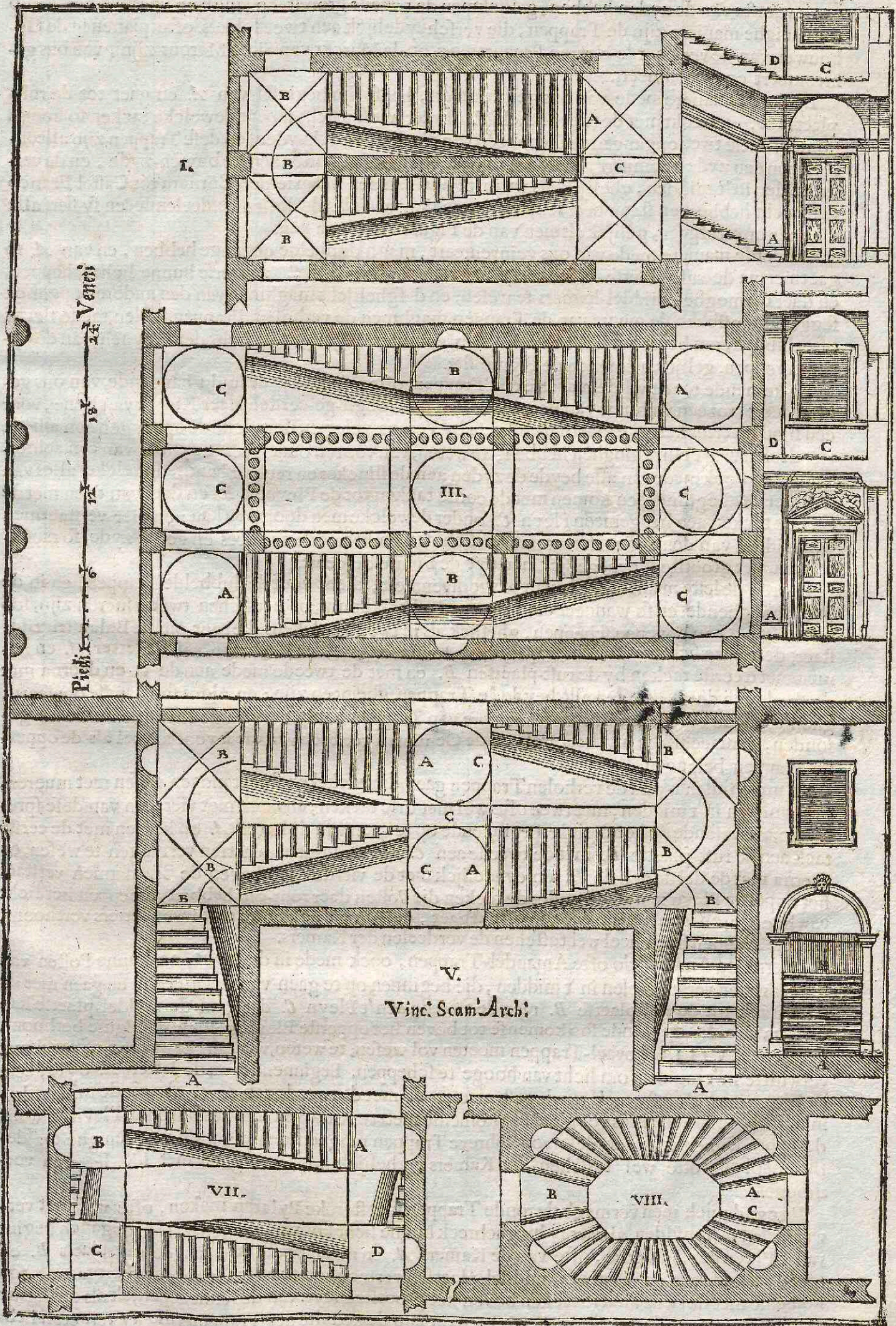
Aporif.
Sect. 2.
fac. 48.

2. Coelo
tex. com-
mento 8.

Aen de Trappen moetmen vele dinghen considereren, onder dewelcke, om een schoone en bequame plaets voor deselfde uyt te kiezen: de ghedaente moet aengenaem wesen, den opganck gemackelijk; hunne in en uytganck moeten licht om te vinden zijn; en eyndelijck so moetenze veel lichts hebben. Wat aengaet de plaetze: sy moeten gedeckt wezen, en in de binnenste deelen van het Gebou, en voor 't gesichte van die daer in komen, ghelijck Aristoteles wil, soo een alleen aen de rechter zyde is, soo wanneer de rechter voet de natuerlijcke beweginghe heeft, en de slincker d'accidentele, so en moeten sy nochtans niet aen de zyde van de Deure der Ingangen zijn; gelijk als sy meestendeel in Vranckrijck doen, maer veel eerder onder het Portael ofte Galderije, en diergelijcke openbare plaetzen in 't midden van 't Huys, om dat, soo wanneer men een deel der selver fiet, datmen alsdan die lichtelijck soude kunnen vinden, en dat aen alle de verdeelinghe dienstigh zijn: daerenboven soo zijnsē op dese maniere beter, en kunnen op alle tijden, 'tzy goet ofte quaet weer tot het behoef van 't Huys dienstigh zijn, als wel die dewelcke onder het deckzel van de Voorhoven zijn.

En om tot de perticuliere te komen, so zijnder veel en verscheyden Trappen; maer volgens ons goetduncken so kanmenze op thien manieren maken, ofte gedaente; te weten met lange tacken, en slecht, met dubbelde Tacken, en rust-plaetze in 't midden, met slechte Tacken, ofte dubbelde, en verwulfte in 't midden, aen de slechte ofte dubbelde tacken, en de verholen Trappen tusschen beyden, Tackswijze met vier opgangen: en daerna die met tacken aen deesen geens zyde, en verwulften in 't midden: dese voorz maniere moghen voor de opper-Trappen dienstigh wesen, met een ofte wel met meer opgangen; soo op een vreemde maniere als wel de Trappen op de Romeynsche maniere, ofte verheven, en die met langhe Tacken: en d'andere amandel-wijs, ofte rondt, en ten lesten de ronden zijn wentel-Trappen, die voor verholen Trappen kunnen dienen; soo sonder als met verwulften in 't midden.

En van de eerste Trappen sprekende, die sy ghemeenlijk in de bysondere Huysen alhier tot Venetien, met de grondt by de voeten gebruycken, ofte ten minsten van 't hoofr, en de opgangen met twee tacken, en de Mueren tusschen beyde, d'eerste der selver beginnende van *A.* laagh by der aerden, *B.* alwaer hy sijn licht van eenighe gaten scheidt, ofte wel van een Galderijte, en dese kan aen de middel-plaetzen dienen, en met de tweede tack van *B.* tot *C.* soo komt het aen de grondt der Zale, en aen de voornaemste Vertrecken, en alsoo soo gaenze van de een solder tot den ander, gelijkalsmen van den opganck, en voetstijl van d'eerste navolgende Figure kunnen bespeuren.

De tweede maniere verfoeckt een mackelijcker Bouw-plaets, om de grondt boven en beneden te maken, en rust-plaetsen in 't midden aen de Backen, en men vermogh die enckel en dubbelt maken; want alle twee tacken van *A. B. C.* en verspreyden sich so hoogh, datmen daer dubbelde opgangen van maken kan, en d'een van d'ander verscheyden; en desgelijcks hunne beginsel, en licht van 't voorste van de zyden hebben, gelijkmen de tweede grondt, opgangh en voetstijl siet, en op dusdanighe maniere zijn de Trappen, die verscheydelijck aen twee folders ofte pianen in de Gebouwen van de vermaerde Heeren Procurateurs op de Marckt van Sinte Marcus zijn, van ons geinventeert en geordineert.

De derde maniere mede van ons geinventeert, heeft sijn beginsel van *A.* en gaet tot de rust-plaets *B.* en treckt met de tweede tack *C.* alwaer het sijn licht schept, dewelcke tacken so hoogh¹⁰ komen, datse twee opgangen inaken, d'een van d'andere verscheyden; en dese Trappen zijn alleenlijck aen een zyde ghemuert, en de rest in de lught met Balaustran aen de buyten-zyde, en de verwulzelen in 't midden, ghelijck als wy in 't Huys van den vermaerden Cornara tot Castel Franco gemaeckt hebben, en staen heel schoon, hunne licht aen alle de deelen verdeelende; en sy sien alle die daer op en aegaen, gelijk als men van de Figure begrijpen kan.

De vierde maniere mede van ons geinventeert, magh dubbelde opgange hebben, en van *A.* so gaetmen na de rust-plaets *B.* en met de tweede tack aen de *C.* alwaerse hunne licht scheppen,²⁰ en daer vermoghen middel-kamers te wesen; en desghelijcks maghmen van den anderen opganck seggen; en tusschen de muere van de Trappen, maghmen de verholen Trappen stellen, mede slecht ofte dubbelt, om beter het licht te verdeelen, en hunne Ingangen en licht der Pleynen van de opper-Trappen, gelijk als men in de Figure siet.

En komende tot de vijfde maniere der Trappen, ofte groot of in de lught hangende, van ons geinventeert, tot een Gebouw van den achtbaren en Hoogh-ge-eerden Heer Ridder van Bene, voor een sijnder vermakelijcke plaets tot Avesa by Verona gelegen, dewelcke de opgangen aen alle de vier deelen van 't Huys moghen hebben; te weten, van vooren onder een Luyffel: van een achter-Gange, en oock mede van alle beyde de zyden aen de slinker en rechter handt, dewelcke alles van de letter *A.* beginnen, en komen met de eerste tacken tot de Pleynen *B.* en daer van daen met de tweede tacken aen het gemeen Pleyn *C.* onder dewelcke men doorgaen kan: en hier verstaetmen³⁰ den middel van den opganck te wesen, en sich dan omkeerende aen dees en geens zyde, so raectse aen het grootste Pleyn, gelijkmen uyt de Figure bespeurt.

Daerna de leste maniere mede van ons geinventeert, dient voor de dubbelde Trappen, en in de lught hanghende; en so wanneer die in een gedeckt Gebouw, ofte tusschen twee Mueren zijn, soo sullen sy het van bovenen scheppen, ghelijck als in twee bordekens die ront-om de Balaustri zijn, staet, dewelcke sich over sonde verspreyden: hunne opganghen beginnen van de letter *A.* en komen met d'eerste tacken by de rust-plaetsen *B.* en met de tweede mede aen de *C.* en daarna met de derde aen de *D.* die aen alle beyde de Trappen ghemeen zijn: en aldus soo gaense opwaerts, ghelijck als de Figure bewijst. Dese maniere van Trappen hebben wy in de Inventie na Genua gevonden, gemaeckt, die niet heel wel van de Genuosen verstaen; en dit is voor so veel als de opperste Trappen belangen.

Als nu so sullen wy na de verholen Trappen gaen, die enckel en slecht mogen wesen met mueren, ofte wulften in 't midden, met twee ofte wel met drie tacken, en oock met vier; en van dese sprekende, als wesende de konstighste. Beginnende op te gaen van de letter *A.* en komen met de eerste tack aen de rust-plaets *B.* met de tweede aen *C.* alwaer middel-plaetsen vermogen te wesen, en⁴⁰ daarna met de derde aen de *D.* en eyndelijck met de vierde tack boven de *A.* datmen verstaet het opperste Pleyn te wesen: onder de tacken die Posten daer ront-om hebben, scheppen het licht van hoogen; en men siet die daer op ofte aegaet, gelijk als de Figure met seven letters verthoont, en dese Trappen staen heel wel tusschen de verdeelen der Kamers.

Daerna de Amandorlo ofte Amandel-Trappen, oock mede in de lught, en hunne Posten van buytenen, en verwulzelen in 't midden, die beginnen op te gaen van de letter *A.* en gaen met de eerste tack tot de rust-plaets *B.* met de tweede aen 't Pleyn *C.* dat voor de middel-plaets kan dienen; en aldus opgaende soo komsen tot boven het opperste Pleyn, gelijk de Figure bethoont, geteeckent VIII. De ovael-Trappen moeten vol wesen; te weten, van stercke materie, ofte wel met verwulfte in 't midden, om licht van hooge te scheppen. Beginnende van de letter *A.* op te gaen, en komen met d'eerste tack aen de rust-plaets *B.* met de tweede aen de *C.* alwaer de middel-kamers mogen zijn; en aldus voorders soo komsen met twee tacken aen het bovenste Pleyn, alwaer de opper-kamers zijn; en dese voorschreve Trappen moghen den Inganck van eenighe Galderijen hebben; ofte wel tusschen de Kamers, ghelijck als de Figure met IX. letteren ver-⁵⁰thoont.

En eyndelijck men vermogh de ronde Trappen met stercke Pylaren maken, ofte wel met verwulzelen in 't midden, alwaer sy by ghebreck hunne licht konnen scheppen. Den opganck begint van 't Pleyn der Galderije, ofte van de Kamers *A.* en met d'eerste tack aen de rust-plaets *B.* en met de tweede aen de *C.* alwaer middel-plaetsen vermoghen te wesen; en aldus voortgaende, soo komsen met de twee andere tacken boven het grootste Pleyn van de Kamers, gelijk als de Figure met hunne letters afgeteeckent, bewijst: en dit zijn de gestalte der Trappen, die wy vergeten hebben om te bethoonen, soo opper als verholen Trappen: de bysondere mate der selver, soo van de lenghte, als van de breedten en hooghten, kanmen wel uyt de Figure begrijpen, die aen de zyde van hunne Pleynen gestelt zijn.

Onder alle de maniere der Trappen, diese tacxwijfen d'een aen de zyde van d'ander, ofte datse met

met twee armen gelijk zijn, gelijk alſer volgens onſe ordere in 't Palleys van de Heeren Strozzi tot Florenzen gemaect zijn, ofte wel met drie of vier tacken, ofte wel dat van een zyde twee tacken ſpruyten, dieze aen deesen geens zyde van de letter *T.* nemen, ofte datze eyndelijck aen een trap alleen zijn, ghelijck als hier tot Venetien in 't Huys van den vermaerden Heer Loredani; en alle beyde langh en doorgaende, ſoo verciert als onverciert, en aldus zijnſe veel mackelijcker als alle de andere; meefftendeel ſo wanneerſe licht en mackelijck om op te gaen zijn, want ſy hebben de natuerlijcke beweginge om opwaerts te gaen: ja waerlijck het is een geneuchelijcke ſaeck, ſoo wanneerſe ghemackelijck om op te gaen zijn, van welckers Inventie wy heel veel in Italien onderhouden hebben, en principalijck tot Genua, en meer als op andere plaetzen in de Paleysen der byſondere Heeren, en heel heerlijck ghemaect.

Aen deſe voorſz Trappen volghen de gene die op vierkante plaetzen zijn, die meer tacken d'een boven d'andere hebben, met hunne ruſt-plaetzen aen de hoecken, ghelijck als deſe die in 't Klockhuys van Sint Marcus tot Venetien zijn, en tot Padua in 't Palleys Arena genaemt, dat de vermaerde Heere Foſcari toebehoorden. Van deſe met meer voorplatten en dierghelijcke zijnder tot Praga in Bohemen, aen een vermakelijcke plaetſe van ſijne Majestejt *la Stellata* genoemt, waer van wy in de ghemeene trappen ſullen handelen. De Trappen die in de lught opghetoghen zijn, maghmen vryelijck ſeggen datter dierghelijcke niet gevonden worden, als die alleenlijck met kleyne tacken, die uyt de mueren van de vleugel van de vierde maniere van 't Coliſeo komen, maer wy hebben die op verſcheyde plaetzen laten maken: aen dewelcke men het licht van de bovenſte deelen moghen gheven, tot om laegh op der aerden; waer door alle de gene die daer op en af gaen, genoeghſamelijck fouden konnen ſien.

En voor ſoo veel als de Wentel-trappen aengaet, die Egirtie genoemt worden, ſo wy de Ouden ghelooven moeten. Theodorus Siculus die ſeydt, datze van Archimedo by de Spangiaerts gevonden zijn, ſo wanneerſe de onder-aertſche minere door de Romeyſche ſlaven deden ſoecken: want om datze heel diep ghegraven hadden, ſoo iſt van nooden geweest datze Trappen maecten om op en af te gaen; doch het is te gelooven, datze de graden in deſelfde aerden afgehouden hebben, ofte de ſteenen, in 't midden een openinghe laten, met een Putheel wijt van bovenen, en naeuw om laegh, om aldus licht en uytganck der vapeuren en dampighe lught op de grondt te geven, en dattenze in 't midden geen Pylaren en maecten, ſoo dat de Trappen *alumaca* ofte als ſlacken ſcheenen, en in 't midden ydel.

Maer voor ſoo veel als wy van Pausania hebben, ſoo waren de Wentel-trappen langh voor de voorſz Trappen geweest, want deſen hebben in den Tempel van Giove Olimpio geweest, op de *Alti*, van Olimpia by de Elei, en datze heel na bovenen waren gaende, en noch gelijcke die na het dack ginghen. De Wentel-trappen ſo verciert, als ydel hebben een kromme opganck, en niet ghelijck een menſch, en daerom ſo moet men ſelden maken, dan alleenlijck, ſoo wanneer de verholten Trappen die vereyſchen; overfulcks ſoo ſietmen nochtans daer van vele oude exempelen, alwaer geen Tempels, nochte andere Gebouwen zijn, die geene van deſe Trappen gebruycken: na demaelfe door de kleyne breedte die in de dichte vervatten, ende de hoecken der Mueren heel enge, en die van de Trajaenſche en Antoniaenſche Pylaren zijn ſchoon; en onder die dewelcke volghens onſe ordere ghemaect zijn, die zijn wijt, breedt en ghemackelijck, dewelcke voor Oppertrappen in 't Palleys vanden vermaerden Heer Graet *Iſeppus Portus* tot Vicenza dienen, en noch vele andere die wy niet en verhalen.

In de Trappen ſlackxwijze gemaect van tamelijcke groote, kanmen heel mackelijck twee opgangen maken, ſoo wanneer den eerſten opganck ſo hoogh komt dat de tweeden magh beginnen, ghelijck in d'eene van de vier kleyne ſlackxwijze Trapjens, die in 't wonderbare Klockhuys van Argentina in *Alſatia* zijn, op datmen deſe raſſer ſoude opklimmen. Van de holle ofte onvercierte ſlackxwijſe Trappen die hebben de Ouden niet, dan alleenlijck in 't Voorhof van Pompejus tot Romem, waer van wy elders ſullen handelen. Van de Eyerwijzen ofte die van de ghedaente als een Ey, en holle, daer van en hebben wy by de Ouden geen exempel, en onder de hedendaeghſche volckeren heel vele: en wy hebben die aen de Stadts-Scholen laten maken van Sint Marcus alhier tot Venetien, en aen 't vermaert Huys *Cornara* tot *Poiſuolo* aen *Capriuli*, en *Carnara*, die genoeghſaem licht van een Lantaren van om hoogen ſcheppen, en deſe dienen aen drie verdeelingen, d'een boven d'ander.

Deſe maniere van Trappen ſietmen heel veel in Italien, en noch veel meer aen geens zyde van de Bergen; en deſe worden mede in *Baſilia* gevonden, in 't Huys van *Calderini* op de Marckt van Sint Pieter, die heel wijt en breedt is, en heel veel lichts van de zyden heeft, en heel hooge Zalen. En tot *Vienne* de voornaemſte Stadt van Ooſteurijck, zijn heel veel ſchoone Trappen ſlackxwijſen gemaect, en lichten in 't midden, onder dewelcke die van 't Stadthuys zijn aen yeder zyde ſes voeten breedt, en twee voeten laaghten in 't midden, en Zalen van vijftigh voeten, en t'eenmael van onderen tot bovenen be-*arrebeydt* ofte uytgehouden, en kroonlijſten aen de buytenſte deelen met ſtijlen daer tegen over, en dit ſtaet heel ſchoon.

Daer zijn mede twee andere, maer een luttel kleynder, d'een aen 't Palleys op de hoeck van de Boeren-Marckt, en d'andere in *Lazarus* Huys; en deſghelijcks mede in 't Stadthuys van Argentina, daer zijnder oock eenighe heel deſtigh verciert met ſtutten, en hunne verciertſelen met groote naerſtigheydt gemaect. De driehoeckige Trappen komen op de hoecken van 't Voorhof der ronde Trappen, en aen de *Anthoniaenſche* Therme aen de buyten-vleugels; maer deſe Trappen moetmen ſelden ghebruycken, en maer alleenlijck alſt heel noodigh is, en op heele naeuwe plaetſen, want ſy zijn heel moeyelijck om op te gaen.

libro 4.

De Romeynsche Trappen, ofte die met een hangende Pleyn opwaerts gaen, zijn vermakelijck mer hunne rust-plaetsen, van dewelcke men vele tot Romem fiet, alwaerse hunne beginsel ghenomen hebben, en tot Genua in 't Stadthuys, en tot Milanen die van Thomas Marinus, en die op de Eyerwijse ofte ovale tot Caprarola, en oock mede in het Paleys van den Marchis van Amspach in Franconia, alwaer de beesten op konnen gaen, waer van wy fullen handelen, soo wanneer als wy de ghemeene sake raken, ofte wel die worden met Touwen en hanghende Pleynen ghemaect. Dese willen ofte moeten heel ghemackelijck om op te gaen wesen, en sy moeten hunne Trappen niet smalder als anderhalf voet hebben, noch meer als twee voeten; te weten, soo breedt als 't noodigh is voor een persoon, en hunne hooghte ten meesten vier oncen, en ten minsten drie. De Trappen moeten eyndigen en beginnen op gemeene en vrye plaetsen, en hunne Ingangen moeten eerlijck wesen, met Voorhoven, Gangen, Loop-plaetsen, Zalen, Zalotten en dierghelijcke gemeene plaetsen; op dat een yeder een daer kan opgaen, 't zy een van 't eygen Huys, ofte wel een vreemdelingh: de Trappen die aen de verdeelinghe van de Kamers zijn, zijn heel ongemackelijck, ofte wel die op andere sichte plaetsen staen.

Lingua.
Latina.
Festo.

De opper-Trappen van de bysondere Gebouwen moeten van vijf tot acht voeten breedt wesen, en nochtans in alle de voorz Inventie verstaetmen de breedte van ses voeten, en tamelijck hoogh, en na hunne breedte geproportioneert, en dese moeten gemackelijck wesen, so dat het een seker teecken van staet uytwijst; en ghedienstigh dienen, om alle de noodigheden daer op te draghen, sy moeten mede bequaem voor de siecken, oude swacke menschen en kinderen wesen; en dat op deselve Trappen veel rust-plaetzen te vinden zijn, voor de oude en swacke menschen, om hun dickmaels te rusten; en oock mede, soo wanneer daer eenighe dinck van bovenen quam vallen, plaetse soude mogen vinden, 't gene de ouden in oude opper-trappen grootelijcx onderhouden hebben: en dese sietmen op verscheyde plaetzen. Varro noemt de rust-plaetze *actu*, dieze maecten ten meesten van negen graden; en Festus noemt Atto de spacie van vier voeten tusschen het een en 't ander bueren-huys.

libro 3.
cap. 3.libro 6.
cap. 9.libro 9.
cap. 2.

De Trappen ofte de sporten van de Trap moeten verscheyden wesen, want de natuerlijcke beweginghe van alle de Gedierten, gelijk Aristoteles seydt, is om sijn rechter voet te roeren, als wese de natuerlijckste, en het sterckste deel om te beweghen, en tot de beweginghe geordineert; ghelijck als de slincker voet, een accidentele beweginghe is, en voor sterckheydt van 't lichaem, en by-na als een centrum, en daerom so moetmen de opper-Trappen aen de rechter zyde van 't Huys maken, beginnende met sijn rechter voet op de trappen te klimmen, en daerna met het slincker been volgende; en aldus veranderende, makende het getal van drie, ofte wel de verdubbelinge, dat neghen, ofte derthien graden zijn, en dusdanigh hebben wyze in de voorz Inventie ghestelt, alwaer den rechter voet op de leste trede sal komen, ofte pleyn, ghelijck Vitruvius mede wil; en aldus soo gaetmen opwaerts tot in 't bovenste van 't Huys.

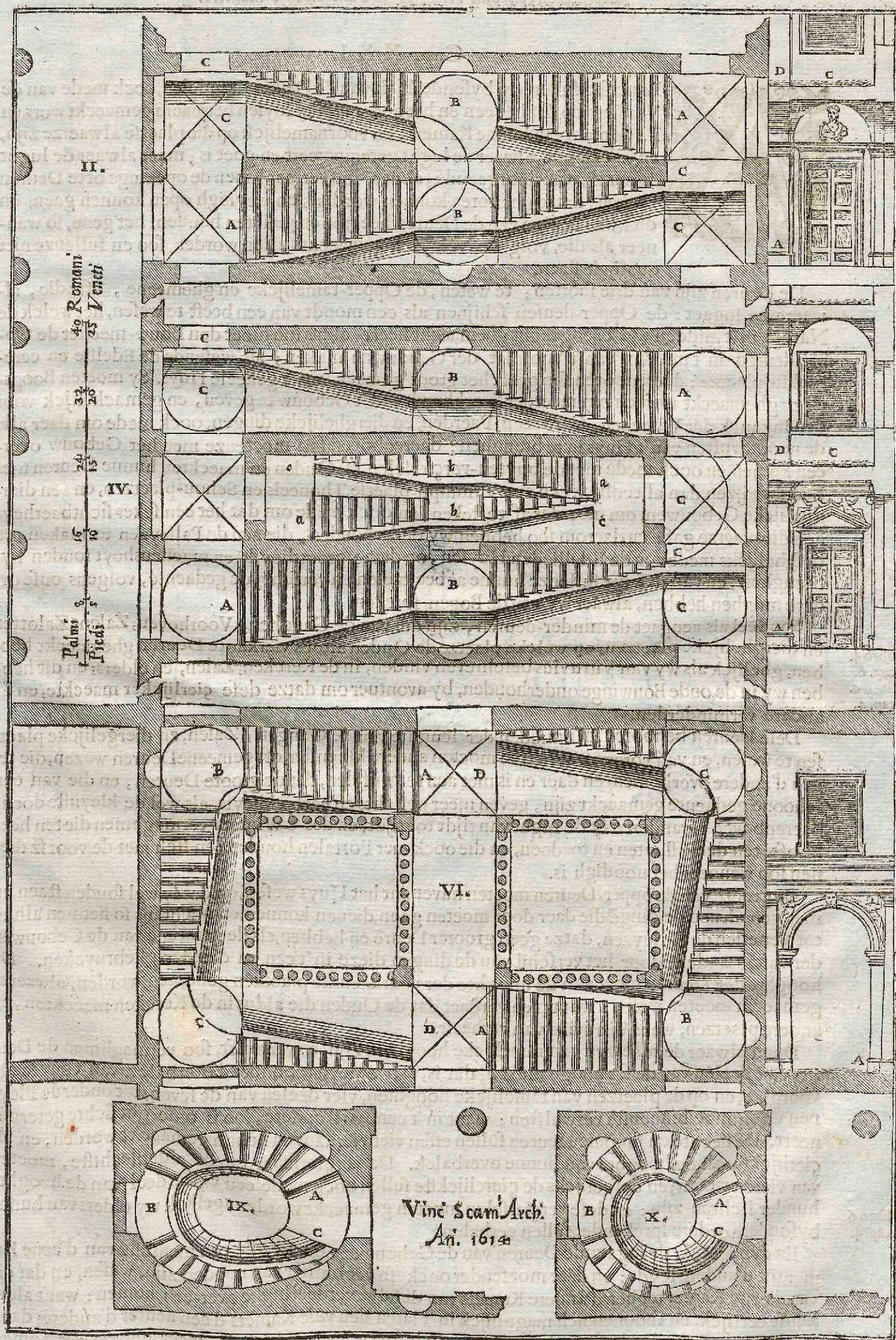
Vitruvius heeft van de bysondere Trappen gehandelt, en van de verholen, en om in een opganck op verscheyde plaetzen te konnen gaen: de verholen Trappen dienen om secretelijck na de verdeelinghe te gaen, en oock mede tot gebruyck van den Eygenaer, en dat de Dienaers, en principelijck de Vrouwen moghen in de Winckels gaen, en na de onderste en bovenste plaetze, 't gene een mackelijck dinck is om de moeyten van de Dienaers te verminderen, en oock mede het perijckel, en datmen het goet verborghen houdt: 't ghene dickwils ghebeurt, en meestendeel in de rijcke Huysen, en die van een groot Huysghesin.

De opper-Trappen moeten mede klaer en genoeghsaem licht hebben, op datmen in alle deelen van de Trap wel kan sien, en datse van de gene die daer op en voorby-gaen, niet belet en worden. Aen alle de Trappen met tacken, ofte die met meer Voorplatten, ofte die slackxwijze, ofte die met mueren, ofte die met hollen, en datze hunne licht door groote vensters scheppen, die op hunner pleynen staen, en rust-plaetzen van voren, en oock mede alwaerze krom zijn en omkeeren; doch soo wanneer de Tacken heel langh fullen wezen, en doorgaende, alsdan so moetenze eenigh ander licht aen de rechter en slincker zyde hebben, ghelijck als aen de Trappen van een lichaem alleen heel dicht by malkanderen zijn, en leeghte in 't midden, men kan mede het licht van eenige openinghe scheppen, ofte van een konstige Lantaerne van hooghen; dit licht komt van den klaren Hemel, en dese en kan van geen dinck belet wesen, en so veel lights, dat het tot beneden komt; ghy moet weten dat dusdanigh licht aen deze Trappen beter staet als aen alle de andere.

Den opganck van een opper-Trap, en gemackelijck met Tacken, magh ten minsten in 't midden een drie-hoek aen de rechte hoek wesen, sijne voet (is na de hooghte der graden) komt de helft van de tweede zyde, te weten, 't ghene is effen, als de breeten der graden; ghelijck oock mede de derde graet, die, als het afloopen van den opganck is, en sal een weynigh grooter, te weten, een negenste deel als het Pleyn wesen, by aldien men verhole Trappen maecten, ofte wel voor een ander gebruyck, alwaer soo groot gemack niet en is om op te gaen, alsdan soo maghmen de gedaente van de Trappen van de helft der aerdsche drie maken, en de hangende dient voor de breedte der graden, de middelste zyde door hunne hooghten, en de innerlijcke zyde voor den afgangk van de Trappen moeten ten minsten drie voeten breedt wesen, ja tot vier voeten toe, om datmen des te beter alle dinck daer soude konnen opdragen.

Hier volght de gedaente van de Trappen op verscheyde manieren beschreven.

Van

*Van de opper en kleyne Deuren van de Gebouwen, van de Vensters: van de
schoorsteenen, en van 't licht op de Oude en onse maniere.*

Cap. X X I.

Is nu soo sullen wy bysonderlijck van de Deuren handelen, oock mede van de Vensters, op dat het een en het ander tot de Huysen bequaem gemaect wort, en na de mate van hunne Kamers, en voornamelijck op die plaetse alwaerze zijn, en in 't Landt, alwaer de lught getempereert en goet is; maer alwaer de lught swaer is, ofte doorgaende, alsdan soo vermaghmen de openinge ofte Deuren¹⁰ maken, datze ghesloten kunnen worden, en weynigh open kunnen gaen; en dickwils eenige van de Deuren heel toe en gesloten houden: het gene, so wanneer als die, volghens vereysch gemaect sullen worden, soo en sullenze niet qualijck staen.

De Deuren zijn van drie soorten; te weten, de Opper-tamelijcke en ghemeene, ofte die, alwaermen ingaet: de Opper-deuren schijnen als een mondt van een beest te wesen, het welck de Nature in 't midden van 't aengesicht ghemaect heeft, aldus soo moet den Bouw-meester de Opper-deuren in 't midden van 't Voorplat der Gebouwen maken; als wesende de Edelste en eere-lijckste plaetze: daerenboven soo geeft het groot gemak aen 't geheele Huys. Sy moeten Boogswijze ghemaect worden om meerder sterckheydt aen 't Gebouw te geven, en gemakelijck voor den Inganck der Wagenen, Carozzen, Paerden, en dierghelijcke dingen, oock mede om daer alle de noodtdrúften van 't Huys in te brenghen: daerenboven soo moetenze met het Gebouw over-²⁰ een komen, en oock mede met de buyten-vergierfelen. De Ouden en maecten hunne Deuren niet Boogswijzen, dan allcenlijck een aen Triumph-plaetse, Thoneels en Schou-plaetzen, en aen dierghelijcke Gebouwen, om meerder af te steken; en oock mede om dat het een seker sichtbaerheydt aen die plaetze gaf: en daerom soo hebben wy onderhouden, die aen de Palleyzen te maken, en desghelijcks mede aen de Edellieden Huysen, op datze grootsheydt; en maesteusheydt souden bybrenghen, en van deselve sullenze hunne afbeeltzelen en verscheyde gedaente, volgens onse ordere moghen hebben, alwaer wy van de Bogen spreken.

libro 6.
cap. 3.

Soo veel als aengaet de minder-deuren, zijn die van de Ganghen, Voorhoven, Zalen, Zalotten en dierghelijcke plaetzen, op welke plaetze de Ouden altoos vierkante Deuren ghemaect hebben; ghelijck als wy van Vitruvius beschreven vinden, in de Kercken, Zalen, en elders; en dit hebben wy in de oude Bouwinge onderhouden, by avontuer om datze dese çierlijcker maecte, en de³⁰ andere verminderden.

libro 4.
cap. 6.
libro 6.
cap. 4.

Desse Deuren behooren in 't midden der lenghte van de Gangen, Zalen, en dierghelijcke plaetfen te wesen, en van voren en achteren moeten andere kleynder, oft gemene Deuren wezen, die tegen d'andere overkomen; en daer en is niet aen te twijfelen, dat de groote Deuren, en die van een schoone gedaente gemaect zijn, geven meer gesichts en eerlijckheys, als wel de kleynste doen: daerenboven veranderen sy de lught van tijdt tot tijdt, en des 's Winters vermaghmen die ten heele, ofte ten deele sluyten en toedoen, en die oock met Portalen houden, en sich met de voorz dien-
nen soo wanneer het noodigh is.

De groote van de opper-Deuren moeten navenant het Huys wesen, op dat sy wel souden staen, en met gemak aen de dingē die daer door moeten gaen, dienen kunnen; en nochtans so sietmen alhier tot Venetien de Palleyzen, datze geen grooter Deurē en hebben, als de gemeene van de Gebouwen der vaste Landen, door het verschil van de dingen dieze in 't een en d'ander ghebruycken. De hooghte der Deuren moet van de hooghte der voornaemste plaetzen genomen worden, alwaerze gemaect moeten wesen: want men verstaet dat de Ouden die aldus in de Kercken maecten, en⁴⁰ andere plaetzen, waer Vitruvius van verhaelt.

Doch alwaer de plaetzen van tamelijcke hooghten zijn, en verwulft, soo vermaghmen de Deuren vier deelen van de ses hoogh maken, dat is, van 't pleyn tot onder d'overbalck van 't buytenste voorplat, en op de plaetzen van tamelijcke hooghten, vier deelen van de seven, tot onder de Pley-
nen van hunne binnenste verwulften: want in 't eene en d'andere, soo is onse ghesichte getermineert. De slechte en simpele Deuren sullen effen vier vierkant en hoogh gemaect worden, en de çierlijckste als de hooghte van hunne overbalck. De vergierfelen van de alderslechtste, moeten van vieren wesen; en desgelijcks de çierelijckste sullen oock mede een vijfde deel van de hooghte hunder lichten zijn: en dese vergierfelen moeten gemaect worden; gelijk wy elders van hunne bysondere ordere sprekende, sullen verhalen.

libro 6.
cap. 4.

En eyndelijck, de ingaende Deuren van de Gebouwen zijn die, die een mensche van d'eene kamer tot d'andere leydt: en daer moetender oock so veel alffer van nooden zijn, wesen, en dat die⁵⁰ van d'eene Kamer teghen d'andere Kamers van deselve verdelinghe over-een komen: want aldus zijnse eerlijck, en thoonen sich magnifijck in 't laten sien vele Kamers d'een achter d'andere, daerenboven zijuse mede ghesont, de lught van tijdt tot tijdt veranderende: waer doorze des Somers heel lichtelijck verkoelt worden, en zijn mede gemakelijck voor de knechts, om de gediensgh-
heydt van 't Huys daer op te draghen.

Men moet de Trappen niet heel dicht aen de hoecken maken, om het Gebouw niet te verzwac-
ken,

ken, 't gene niet wel gedaen is, en alhier tot Venetien zijns d'oorfaeck daer van, door d'af kome-
de wateren van de Goten en Beeckjens die voorby de vorsten loopen, die lichtelijck gebroken wor-
den, en de vergierselen van de deure gheschuert, groote schade en morsigheydt, om die in de voor-
naemste huysen te sien: daerenboven so wanneer daer dicht by zijn, so doen se veel letzelen, en zijn
mede van de glafen van de kamers belet.

10 Dese deuren moeten mede met de hooghte van de kamers over-een komen; en daerom so moet
menze ten minsten een deel van drie en een half hoogh maken, en ten meesten een deel van drie
van de vloer af tot onder het verwulfel toe: om dat een man ghemeenlijck vijf van onse voeten
hoogh is, soo moeten ten minsten soo veel spacie daer boven wezen, alffer aen de rechter en slin-
cker zyde van de schouders is: en aldus sal het van binnen verthoonen, gelijk als de beelden in de
hoochte der mueren. De grootste en moeten niet breeder als vier voeten zijn, nademael sy hier van
daen tot boven aen de openbare plaetzen komen, en aen de opper-deuren; daerenboven zijn ze on-
ghemackelijck om te sluyten, onverskert voor dieven, en eyndelijck sy verkrommen heel veel
de Kamers, en sy moeten niet finalder als drie voeten wesen, op dat daer twee ghelijck kunnen in-
gaen, en de noodigheden, ghelijck als door de mondt van een beeft: en de kleyne deuren en kon-
nen niet dienstigh wezen, als alleenlijck aen de verholen plaetzen.

20 Sy moeten niet lagher als van twee breeten zijn, en eerder een vijfthiende deel meerder: te we-
ten, meer als ordinari, want sy aldus beter thoonen: de vergierselen boven de voorz Deuren; te
weten, over-balcken, friez en kroon-lijsten, moeten ten minsten een vierendeel stercker wesen als
sy hoogh zijn, en ten meesten een vijfde deel aen de sierlijckste. De beweghende deuren gaen al-
toos in tweek open; en om meerder verskertheyt der selver na den ganck van d'ene Edele plaets
tot den anderen, op datze de vergierselen niet en beschadighen, en oock mede het opper-gesichte
aen 't voorplat der deuren: die tot in 't midden van de opper-kamers komen; doch in de kleyenste
Plaetse en kamertjens isser soo veel niet aen gelegen, so aen een zyde te komen, om een schoonder
over-eenkominghe met de vensters te maken, en daer plaetse voor de Bedden laten. Dit is voor soo
veel als de Deuren aengaet.

De Vensters zijn by-na als ooghen; want ghelijck door deselve een mensche sijn ghesichte heeft,
also hebben de Huysen door de vensters hunne lichten, oock mede de Kamers; daerom so maect-
men se door het gheheele Huys, daerom soo moeten ze so wel aen de rechter als slincker zyden we-
sen, en in 't midden van 't voor-plat moeten een Boogh maken, ofte wel een grooter licht-gat,
ghelijck wy van de opper-deelen verhaelt hebben: het licht van voren moet met het achterste over-
een komen, en oock mede die van de rechter zyde met de slincker zyde.

30 De Vensters moeten oock niet heel dicht ofte heel verre van malkanderen zijn, en meest, alwaer
verdeelinghe van Pylaren met hunne vergierselen daer boven sullen zijn, op datze een schoon ge-
sichte van buytenen maect, en genoeghsaem licht binnen brengen: en weynigh en kleyne Ven-
sters maken het doncker, en maken de wooninghe mede melancholijck; maer de groote en vele
volghens de tijdt ghemaect, brenghen lucht by, soo heel koude als warme lught; daerom soo
moeten ze anders alhier in Italien wesen, alwaer een ghetemperde en goede lught is; en oock me-
de op een andere maniere in Spagnien, en de plaetsen die na den Zuyden zijn; ofte wel in Vranck-
rijck, en verder na ginderen in Hooghduyts-landt, en diergelijcke Noordelijcke plaetzen, 't gene
volgens den eysch van 't landt en tijdt, moet getempert en verbetert wesen.

40 In de voornaemste plaetzen, als Zalen, Zalotten, Galderijen, en diergelijcke plaetsen, moet-
men meer Vensters maken, en een onghelijck ghetal om een teghen-venster over eenige Boogh te
hebben, ofte diergelijcke dinck, 't gene schoonder en eerlijcker staet; de groote Kamers, ende de
middelbare, moeten ten minsten twee vensters aen 't grootste voorplat hebben, en een aen 't kley-
ste: tusschen de twee vermaghmen de schoorsteen te maken, en daer teghen over de deure van de
Kamer. Men moet geen vensters heel dicht aen Bedde, en andere rust-plaetzen, en studeer-kamers
maken; want so wanneer als een mensche stil en onbewegelijcke is, alsdan so zijn de leden van een
mensch vry en open, en daerom moeten ze niet in de lught zijn, want het soude schadelijck wesen.
Aen de kleyne plaetse is een venster ghenoech; maer dese en de voorz moeten even verre van mal-
kanderen zijn, en tusschen hunne Pylaren.

50 De hooghte van de vensters moet altoos van de hooghte der Salotten ghenomen worden, en van Palladio
de meest bequame kamers, en datze eenighe ghelijckenisse der selven hebben, en nimmermeer van
hunne breedte, ofte ongelijcke dingen, gelijk eenige geordineert hebben. Soo dan de licht-gaten
van de vensters, sooze niet na de buytenste Pylaren aen 't voorplat staen, soo vermaghmen die, vol-
ghens de generale reghel de helft soo hoogh maken, als 't van de grondt tot boven het verwulfel
toe hoogh is, en oock tot boven het wulfel. Dese hooghte moet niemant vreemt duncken; want
de rust-plaetse van de verwulften komen lagher als de balcken en vergierselen: alwaer dese voorz
hooghte effen vier deelen van seven is, dat van de grondt tot onder de over-balck van de vergiersel
van de Pylaren van 't buytenste voorplat verdeelt is, daer komen heel over-een, en komen met de
mate tot aen het Livel van de opper-deuren.

Daerna van de voorz helft wort de hooghte van 't Borstweer ghenomen, het gene by-na als de
Borst van een mensche sal wesen; waer door de menschen verskert sullen wesen om niet licht te
stooten, en sittende, soo sietmen ghemackelijck de Thuynen, en vele andere dinghen, die verheu-
ginghe by-brenghen: maer soo de Posten hoogher waren, soo soude het onghemackelijcker om
het selve te sien wesen, en het soude het licht beletten: by aldien men dit tot meerder verskerin-
ge van de plaetse maecte, en dat niemant daer binnen konde sien: het gene men bysonderlijck
aen de lagher Stadts-huysen doen moet, en op landt op de ghemeene weggen. Aen de andere

zyde de laghe borstweren ofte Posten zijn periculeus voor de kinderen, want sy fouden daer licht overvallen; ofte andere, soo wanneer sy daer niet op en pasten, en zijn ongemackelijck om daer de stoelen, tafels en andere dinghen aen de zyde te houden: die hoogher als de kleynste borstweren zijn, boven dien men oock weet, dat het licht van boven en niet van onderen komt.

De Vensters voor de opper-kamers van de Keyserlijcke Gebouwen, volghens de bewesene ghe-daente moet niet smalder als vijf voeten wesen, en de kleynste ontrent drie en een half. Ende de Vensters van de stercke Gebouwen moeten breedt, volgens de maniere wesen, soo dat sijne hooghte twee vierendeelen komen te wesen, en noch daer een twaelften deel boven, te weten, als de ghe-meene breete; maer aen de slechte Gebouwen moetenze van twee vierkanten wesen, en een achstendeel onder de gewoonte, en soo wanneer het noodigh is, vermoghenze die van twee vierendeelen en een half te maken, gelijkmen de gaten en vierkanten in de muere maken, ende de Vensters met voorghevcls. Soo wanneer daer meer ordens zijn, d'een boven d'ander, de Vensters worden lagher, volghens d'ordere van de Pylaren en hunne vergierselen, dogh altoos van eender breeten, soo dat d'een achter d'andere wel over-een komen, en die van d'eerste ordere met de bovenste.

libro 6.
cap. 14.
e 34.

De vergierselen van de Vensters, te weten, overbalcken, friez, en kroon-lijsten vermoghen dusdanigh te wesen, datze aen de sterckste het vierendeel van de hooghte van hunne lichten zijn, en aen de sierlijckste het vijfde deel van de verdeelinghe der vergierselen der deuren en vensters sul-len wy op een andere plaets verhalen, als wesende bequame plaetzen voor dese materie. Boven de opper-vensters zijn de toegaende ofte basterde vensters, dieze aen de winckels maken, en in de mid-del-plaetze, ofte voor boven-vensters, ofte eyndelijck aen de hooghe vergierselen, diemen ver-magh hoogh te maken, ofte minder als hunne breete, oft ten meesten tot een vierkant een en half; en selde van een perfect vierkant, nochte nimmermeer van een ronde ghedaente; want door de ghelijckheydt der zyden soo en ghevenze gheen schoonheydt noch gratie aen 't gesicht, de onto-ginghe van dese vensters zijn met malkanderen over-een komende, en navenant alle de andere die van eender breete zijn.

cap. 5.

Als nu so blijven dese deelen te volthoyen, en als nu soo fullen wy cenige dinck van Poggivoli raken, dieze hier tot Venetien Gangen noemen, diemen plaghten aen de voor-platten van de Pa-leyfen te maken, op datze aldus fouden schoonder wesen, en om des Somers lught te mogen schep-pen: en oock mede omaldaer, soo wanneer daer eenighe blijdschap ghepleeght wordt, te staen sien, en dierghelijcke andere dinghen. De Poggivoli moetmen op 't sterckste van de mueren maken, nemende de vensters van de stijl van boven tot op der aerde toe, ghelijck wy gethoont hebben, dat de Ouden aldus in hunne Zalotten, tot het gebruyck van de Somer maecten: en gelijk wy mede dickmaels ghedaen hebben, soo in 't gemeen als bysonder.

In Hooghduyts-landt ghebruyckenze by-na dusdanighe plaetzen, en schoone uytlichten, die sy Luoch noemen, en gemeenlijck Erker, die een weynigh buyten het voorplat steken, gelijk de Galderije in de Keucken, deselve in 't midden ofte wel op de hoecken der selver stellende, en al-dus hebbenze veel ghemacks, niet soo om alleenlijck daer met toe-glazen te staen kijken, en al-temets voor de Cristallen, als wel om te schrijven, studeren, en oock mede om te eten, en alwaerse vele dinghen tot voordeel van de verdeelinghe der naghelegene Kamers bewaren; hunne gedaente is verscheyden; daerna so sietmen daer vierkanten, veel van drie, vier en vijf hoecken, en het ghe-sichte achtkantigh, en andere ronde, ghelijck de bovenste Cap van een Galeye: het gene met gratie ghemaect is, en men moet dat in die Landen ghedooghen, om de koude lught in 't ghe-40 moet te komen. Alle het gene wy, nopende de mate van de deuren en vensters verhaelt hebben, konnen met minder moeyten in de afbeeldinghe, mate en ghedaente van de Kamers sien.

Cant. ti-
tulo 1.
trat. 9.

De Gebouwen, dewelcke Ingangen, en heele wijde en breede lichten hebben, gelijk Avicenna seydt, ontdeekt van alle deelen voor de wint; waer doorze des 's Winters heel kout zijn, en des So-mers heel heet: en noch meer, soo wanneerze op hooghe en verheven aerde gestelt zijn; en daer-om soo moetmen het licht op die plaetze met groote insichte maken; Insichte op 't landtschap en aerde nemende, en oock op de verscheyde plaetsen. Want het is een klaer dinck dat de acciden-ten grootelijcks de dinghen troubuleren: nochtans tot Tiene een Stadt van Egypten, so wanneer de Son in de kreeft gaet (een Hemels teecken) alsdan op midden van den dagh, en isser geen lichaem; dan alleenlijck de schaduw: het gene Pausania met meerder verwonderinge seydt, dat op alle tij-den van 't Iaer op den Bergh Liceo van Arcadien gebeurden.

libro 8.
fac. 604.

En komende tot de bysonderen, de openinghe brenghen meerder lught by, soo wanneer die na den Noorden, en die van den Oosten brenghen een tamelijck light by, oock mede die na den Westen; Insichte op alle tijden des Iaers nemende: alhoewel de Sonne d'eene deel meer als d'ander beschijnt, en alsdan soo komter noch meerder light by, soo wanneer de stralen der Sonne daer in konnen komen, en veel verscheelt het, alwaer de Son niet en komt: dese dinghen zijn heel noodigh om te verstaen.

libro 2.
cap. 2.

En om dat ghelijck wy elders verhaelt hebben, dat de Son heel hoogh des Somers gaet, ende ta-melijck in de Equinoctie, Herfst ende Lente, en eyndelijck heel laagh soose na de Winter gaet; oversulcks is heel goet de onderhoudinghe van dese voorfsz tijden: en het verstant van dese dinghen, om datmen de lught-gaten wel en op hunne plaetze soude maken: dit kanmen mede op deselfde maniere van de effecten van de Maen weten, die sijn aenneminghe ende afganck in de tijdt van negen-en-twintigh daghen en een half doet, gelijk als de Sonne in een heel Iaer in drie hondert en vijf-en-tseftigh dagen en eenige uren doet.

Het is wel beter dat de Zalen en Zalotten, ende de verdeelinghe van de Kamers veel licht als wel weynigh hebben, op datmen des te beter de lught op alle de tijden van 't Iaer soude konnen vernieu-

vernieuwen, sonder dewelcke de schepsels niet ghesont en vrolijk konnen leven; boven dien soo zijn de Kamers mede luchtigher, en gheven ghenuchte aen een ghemoedt, en zijn alle ure van den dagh dienstigh, aen 't gene men daer binnen doen moeten, alhoewel het oock mistigh Weer is, en alle de dinghen worden heel wel bewaert: en daerom so bedriegen sich heel veel, die de wooninge met weynigh lughts prijzen, en met een heel dampighe lught, want sy zijn melancholijck; en alle de menschen, en oock mede alle de dinghen zijn eerder de verrottinghe onderworpen, en die zijn oock mede veel gemoeyt, en so wanneer die menschen dan in de lught komen, so voelenze groote schaden; en daerom soo prijzen wy datmen dit niet en doet als alleen in de vochtighe, ofte heel heete Landen, ofte eyndelijck alwaer heel stercke winden regneeren.

10 Het licht van de Zalen, Zaletten, en van alle de Kamers moeten sich verheffen, datze klaer zijn, en datmen de lught kan aenschouwen, soo op d'een als op d'andere maniere; want aldus soo krijghmen het beste licht, het welck van de binnenste deelen niet belet kan worden, gelijkze oock mede de Horizontale lught hebben, ofte wel van de laghe linie der Kamers, en dit licht is lichtelijck van de ghene die daer voorby gaen, belet; soo dat de kamers en andere plaetzen het licht ontbreken; daerom soo wordenze doncker en melancholijck, soo voort 't gesichte als voor het wonen.

20 De Zalen en andere groote en vermacrde plaetzen, soo openbaren als ghemeenen, hebben Boghen, ofte hooghe Vensters, en breedt navenant, ofte wel dubbelde Vensters, te weten groote, ende daer boven kleyne, en tamelijck veel, op dat daer ghenoeghsaem light soude inkomen: ende de wetenschap na onse wille is, dat de lichamen, van voren ghelijck zijn, 't zy groote ofte kleyne menschen, want sy maken een selve schaduwe, alhoewel sy een weynigh kleyder zijn, want de schaduwe is even groot.

De Zalen en Zalotten, ende de Kamers die light van vele deelen hebben, boven dien sy lughtigher zijn, soo vernieuwen sy lichtelijck de lught, en oock koelder en warmer, alles volghens de tijdt; want die een light-gat alleen hebben, wil der redenen niet, nochte de nature stelt het toe, dattender twee lichamen van eender nature op een selfde tijdt en plaets kan wesen: en daerom so houdense de lught daer binnen, en een weynigh dicker, en als ontfteken, heel schadelijck aen onse lichamen.

30 Aen alle dese openinghe, en lighten, soo moetmen voor hem sien, dat het regen-water op geene plaetze daer in komt, 't ghene men doen sal met de glazen wel dicht te maken, en hunne kanten wel versien, en dat het bovenste, ende de borstweren een weynigh buyten uytsteken, meest na den Westen, en Zuydt-westen, dat winden zijn die in 't ghemeen reghen by-brenghen, ghelijck als van den Noordt-Oosten en Noorden stercke winden komen; dogh wy hebben hier van ghehandelt, en wy sullender oock elders van handelen, en dit is genoegh.

libro 2,
cap. 6.
libro 9.
cap. 8.

40 Daer zijn eenighe die ons soecken te raden, dat het verwarmen van de Ouden heel verscheyde van het ghemeen ghebruyck van onse tijden gheweest is, ghetuyghende datze hunne Kamers door Goten van gebacke aerde hier en daer ghestelt, verwarmde, en dat de hitten daer in deselve Kamers quam, ghelijck het schijnt dat Plinius het met dese woorden te kennen geeft: *Qui sussenfus publicis conceptum vaporem salubri temperamentum hanc illucque digerit, & ministrat*; ende Seneca mede schrijvende aen Lucillus, en wy hebben dit op meer plaetzen en oude Gebouwen ghesien, en principelijck soo wanneermen den wegh Gregoriana van Sint Ian Laterano tot Sint Maria Maggiore graefde; maer dese dinghen waren om playsier ghemaect, ende niet om ghemeenlijck de Kamers te verwarmen.

Palladio
libro 1.
cap. 27.
libro 2.
epist. 17.
fac. 94.

50 Daerenboven soo hebben wy mede eenighe gedaente van schoorsteenen gevonden tot gebruyck van vele menschen, ghelijck die tot Baie by de wonderbare Piscina, alwaer vier Pylaren aen zijn die een vierkant maeckten; met een overbalck boven alle de voorplatten, die een Piramide met schilderijen vergiert, onderstutten, met de openinge van bovenen, alwaerze een roock-loofinghe hadden.

Eenighe by-na dierghelijcke zijn van Francisco Sanese Bouw-meester tot Civita Vecchia ghesien, en daer zijn noch andere op andere plaetzen ghefounden, die tot ghebruyck van het huysghesin konden dienen. Van dese exempels zijn daerna de schoorsteenen van de arme Minnebroers gemaect, om vele menschen ghelijck te warmen; niet alleen in Italien, maer oock mede ghelijck wy in 't groot Bisdom Clerevalle in Vranckrijck ghesien hebben.

Maer dat de Oude de schoorsteenen in hunne Kamers hadden, kanmen klaerlijck van Vitruvius verstaen, doen hy van 't maken der kroonlijste sonder uythouwels daer op ter oorlake van de roock, en op een andere plaetze, soo wanneer als hy van de Winter-Zalen sprake, het gene van Suetonio in Vitellio geaffirmeert is; en soo dit niet ghenoech en is, wy hebben het in Plutarchus ghesien, dat Marcio Coriolano van 't Vaderlandt ghebannen, soo is hy tot Anzo een Stadt van Volsci, aen de Zeekant ghegaen, en aldus verborghen in 't Huys van Tullus een principale Borger, so heeft hy hem by 't vyer te sitten begeben: *Soo wanneer als hy daer in quam, so is hy terfont met een gedeckt hoofd by het vyer gaen sitten*. Het is waer dat de Ouden in hunne Kamers veel droogh en ruyc kent houts gebruyckten, en om dat die niet roocken en souden, so bestrijckenze en weectenze die in de olye, ghelijck Cato en Plinius ghetuyghen; en dat soo wanneer als sy de kolen gebruyckten, het selfde het hoofd seer deden, 't welckmen uyt de wijsheydt van Aristoteles konnen bespeuren, en oock mede door de ervarentheydt.

libro 2.
cap. 3.
libro 6.
cap. 7.
Vite.
Vite.
fac. 71. a

De schoorsteenen wierden meestendeel in de Winter-kamers onderhouden, en oock mede in de plaetzen, alwaermen aten, desghelijcks mede in de Salotten, en andere plaetzen voor de oude lieden, en swacke menschen afgedeelt, die welcken het vyer van nooden hebben. De schoorsteenen

De sensu
e sensato.

worden alle in de dichte van de mueren gemaect, die wy op de Romeynsche maniere noemen, om datze heel wel tot Romem door hunne dichte staen. Eenige steken een weynigh van buytenen uyt, daerom soo noemtmen die halve Padilions, die heel veel alhier van ons ghebruyckt worden, en mede heel veel tot Lombardijen, alwaer gheen heele dicke mueren en zijn. Andere maken die heel buyten de dichte der mueren, waer door men die Padilions moghen heeten, en op de Fransche maniere mede: want aldus ghebruycken sy die tot Loreynen, door Vranckrijck, Borgonjen, Parijs, en by-na door gheheel Vranckrijck.

In 't meestendeel van Piemont, en oock in vele plaetzen over de balcken, soo ghebruycken sy daerom met een vyer twee Kamers te verwarmen; makende het ghemeene vyer in d'eene, en met middel van een Metalen Plaet aen de voet van de muere gestelt, gelijk een vyer-steen, so verdeelt het de warmten in d'andere Kamer, sonder roock ofte andere verdrietelijcke dinghen te hebben. In Enghelandt worden de Kamers mede lichtelijck op een andere maniere verwarmt, wezende op de haert de holte van de schoorsteen niet heel breedt, met de vleugels sich verdeelende, ende niet heel hoogh, en met sijne roock-loofinghe; dan soo wanneer het hout verbrant is, en de roock en asch daer alleen blijft, soo sluytzen de mondt van de Pijp ofte schoorsteen met een yfere plaet, en aldus worden in de Kamers de warmten behouden, datze niet na bovenen de Pijp uyt kan gaen.

Van de wegghen die een mensche op 't Landt aen de Gebouwen leydt: ende van de Voor-hoven, Thuynen, Lust-hoven en andere dingghen, tot het ghebruyck der selver.

Cap. X X I I.

Door dien men sekerlijck de rechte kennisse der dinghen, door middel van de opper-deelen moeten hebben, door dewelcke men daerna tot de wetenschap van de bysondere komen, sulcks waer te zijn, sietmen aen de onredelijcke Beesten en Gedierten, en alle andere dingghen worden door het aensien ofte ghesichte t'eenmael bekennt; daerom so moeten de Wegen van de Dorpen, en die op het Landt, om die beter te bekennen, hunne opperste voor-plat na deselve hebben, en noch veel meer soo dit deel altoos het eerlijckste, beste en gierlijckste is, en soo schoon als d'andere. Op de hoeck van dese Wegghen, en voor het Palleys, ofte voornaemste Gebouw, zijn eenighe wijder en breeder plaetzen van nooden; soo om grootsheydt, als wel om gemak by te brengen, soo wanneer de redene vereyscht om een plaetze van op de Paerden, en in de Karozze te gaen, te maken, en desghelijcks mede af ofte uyt deselve sonder ghedruys te gaen.

Aen de Wijngaert-plaets van Clemens den Sevenden, by-na Monte Maria gelegen, en een weynigh buyten Romem gheeft een schoon ghesicht; de ruymte voor het Palleys, door dien het Thoneels-wijze was, met de Mueren daer ront-omme, om het landt van den Bergh te beschutten, ende de Mueren met gaten, schilderij's-wijse verciert: en heel schoon, en die voor het Palleys van de Wijngaert van den Paus Julius, buyten de Poorte del Populo: en vele dierghelijcke anderen, die wy niet en verhalen. Nochtans so prijsen wy veel dat dese voorz ruymte, pleynen ofte plaetzen, ghelijck een halve Maen zijn, ofte halve Ovalen, en dierghelijcke maniere, met de armen ofte vleughels aen dees en geens zyde van 't Gebouw; op datze heel schoon souden staen, en over-een komen; daerenboven moeten in de voorz ruymte andere aen de rechter en slinkker handt wesen.

Het zijn schoone en gierlijcke Wegen, die een mensch van de Stadt tot aen 't Palleys van Te leyden; en noch veel schoonder is die, die een mensche tot het Marmirolo van de E. E. vermaerde Hertogen van Mantua, vier mijlen verre leydt. Die den Hertogh Vespasianus buyten Sabronetta gemaect heeft, zijn mede te prijsen, d'een en d'ander met groene Boomen beplant, die een schaduwe voor de voorby-gaenders maken. Van dese wegen heeftmen heel veel ontrent Vicenzen, Padua, Trevitiaen, en noch veel meer in Brescia, en op andere plaetzen van Lombardijen, dertigh, veertigh en vijftigh van onse voeten breedt.

De Wegen worden smal en wijt gemaect, na de waerdigheydt van de plaetzen, hunne lenghte ende doorganck, en frequentie, waer doorse gaen moeten: nochtans soo moeten die Wegen, die een aen de Dorpen, op 't Landt, en aen de Gebouwen lijden wijder en schoonder als d'andere wesen: want sy gheven een teeken van grootsheydt, en sy brenghen ghemack en vercierselen by. Soo wanneer de wegghen heel lanck zijn, soo moetenze mede van tamelijcke breeten zijn; nochtans soo en moetenze niet minder als dertigh, en niet meerder als tseftigh voeten breedt wesen: laet dit gheen wonder schijnen, want de gemeene wegen zijn weynigh smalder, gelijk die van Cà Tireta, in 't Trevisiaen, met Linden en andere hooghe Boomen beplant, met hunne Wijngaerden aen de zyde; de Boomen moeten niet verder als anderhalf van onse passen van malkanderen staen, ende niet meer als twee, op datze het niet al te duyfter en maken, maer datze een schoone schaduwe maken.

De Wegghen moeten niet al te naeuw wesen, nochte oock niet al te breedt; want in de smallen kommen swaerlijck aen de gene die daer met Waghens, Carozzen, ofte met Paerden door-rijden, plaetze geven, en oock mede so wanneer sy omvielen, ofte datter yets anders voorviele, alsdan so soude de wegh voor de andere gesloten wesen: En die al te breedt zijn, boven dien datmen de aerde verquist, soo zijns mede moyelijck om die effen, hart, ghelijck en sterck op alle de tijden des

Iaers te houden, en niet vermoghende over-al te gaen, alsdan soo waffen sy vol onkruydt, en des Winters soo zijse heel slickerigh.

De Wegen willen vele conditien hebben, eerstelijck datze schoon in 't ghesichte staen, ende op een plaetze hoogher als 't weylant, en heel recht, op datze een ghestadelijck, breedt en wijde ghesicht souden hebben, om te beter te wijcken die komen en gaen: verheven, en aen een zyde wat afloopende, en van stercke materie ghemaect, en wel versien, op datze op alle tijden des Iaers droogh zijn; sy moeten op een doorgaende plaetze wesen, en niet heel van de handt, datze verloren schijnen; en eyndelijck, sy moeten met schaduwen wesen; te weten, met Boomen en groenten, ende eerder met een ghenuechelijcke lught, als met mueren opghetrocken, en datze wel onderhouden worden, op datmen in de hitte onder de schaduwe soude kunnen gaen, en des 's Winters sonder slick.

Wat belanght om die te vercierien, sy vermoghen een zyde Boomen aen dees en aen geens zyde hebben, sleght ofte dubbelt, en altemets met vier zyden ofte regelen Boomen, ghelijck als die heel schoone wegh buyten Vienna, boven Dannubio, een derdedeel van een mijl lanck, van den Zuyt-Oosten na den Noorden, en dat het een aen 't Boeren-huys, en aen de Thuyn van de Beesten leydt; die vier reghels met dubbelde Boomen heeft, en drie Weghen: te weten, een in 't midden voor de Paerden en Carozzen, vijf-entwintigh voeten breedt, en noch twee, d'een aen de rechter en d'ander aen de slinker zyde een weynigh verheven voor de Eygenaers, ses voeten breedt: ende aen geens zyde in 't Parck zijn heel lange Wegen, alwaermenze jaegt, en met Paerden en Carozzen kunnen rijden, en meestendeel onder de schaduwe.

Aen de zyde van de Weghen moeten flooten om 't water in te loopen, ghemaect worden, ende mede voor meerder sekerheydt, dat de reyfende Man, ende de Beesten niet op 't landt en gaen om daer quaet te doen, 't zy sy die van binnen ofte buyten maken, soo en moetense niet dichter als een halve tree aen de Boomen zijn; op datze sich soude recht op de been houden, en datze geen ghebreck van aerde konde hebben; want wy hebben op vele plaetsen ghesien, dat door die oorfsake, en door de harde wint, hanghden en vielden op der aerden,

De Weghen by de Huysen, boven het ghemack sy mede-brenghen, om voorwaerts en achterwaerts te gaen, soo gevenze noch een ander grooter gemack aen den Eygenaer, en aen die hem komen besoecken; want op de ure als sy de schaduwe hebben, alsdan so konnense sich na de koelte houden, wandelen en verscheyde dinghen verhalen, en aldus het verdriet en moeyelijckheydt van de hitten voorby laten gaen: het ghene de Ouden ghebruycken, en het is heel ghesont. Doch behalven dit ghemack, so krijghtmen van 't selve veel houts, en sy houden de ouden boven op een sekere tijdt af, en in deselve plaetzen nieuwe stellende, soo komter groot profijt 't gene wy van eenige Eygenaers hebben sien doen.

De Galderije tot gebruyck van de dorpelijcke huysen, en op 't landt tot gebruyck van de Eygenaers staen beter aen 't voorste deel van 't Dominicael Huys, als van achteren, (ofte wel gelijkze eenighe ghemaect hebben, een aen de zyde) maer het soude veel beter staen dat d'een van voren, en de andere van achteren was geweest, mede zyde aen de zyde van de Gebouwen makende: want aldus soo soude het Gebouw heerlijcker zijn en beter verthoonen: en daerom ist dat de oude Romeynen in de Huysen de Voorhoven, Peristilen en Cavedi ghebruyckt hebben, ghelijck als wy in 't Lust-hof van Plinius Cecilius bewesen hebben, om dat de Galderije, wezende aen 't Voorplat kan dienstigh wesen, om die daer komen in te leyden en te ontfanghen, en meest veel Carozzen, en Paerden, en vele Menschen: en soo wanneer als sy daer binnen zijn, datmen dan de deuren ghemackelijck kan toedoen, en alsdan veylich het goet wech-leggen, en dat op hunne behoerlijcke plaetzen te brenghen, en desghelijck kunnen mede doen sonder gherucht te maken, soo wanneer alse vertrecken willen.

Dickmaels soo vermaghmen de Voorhoven ofte Galderijen, als wijden laten worden, en vol schoone groente, 't gene een schoon ghesichte maect, en staet heel wel voor onse oogen; doch de Weghen in 't midden en ront-om henen. Andere Voorhoven laten sich van 't eyghen landt besichtigghen, t'eenemael gelijk, en sonder groente, doch aen dese en diergelijcke vermaghmen wel, dewijl die daer rondt-om is met steenen, ofte eenighe andere dinghen bemetzelen; op datze van de Hoef-yfers der Paerden niet bedorven worden, en van 't Ys, en om in deselve des 's morghens vroegh te wandelen; alhoewel het geregent heeft, en oock mede als de regen ophoudt; andere moghen met verdeelingen met kruys-vierkanten t'eenemael van groente ghemaect worden, en hunne wegghen slecht en bedeckt, met zant-geftampde steen en andere diergelijcke dingen bekleedt, op dat aldus daer geen kruyden souden voort-komen.

De Thuynen moeten eerder ghemackelijck voor de gene zijn, die op de Winckels van 't Huys, en op huysghesin passen, en aen een zyde ghemaect, als aen 't Voorplat, en onder het gesicht van den Eyghenaer, ghelijck als de Thuynen diese alleenlijck voor playfier en schoonheydt maken: want in deselve houdtmen de kruyden voor 't Huys, alwaer de daghelijcksche dingghen, ende de knechts groote moeyelijckheydt aen de Eyghenaers gheven, die verlangen buyten de onrusten te leven; boven dien de Thuynen niet altoos oock mede wel bereydt zijn, ende groen en schoon om te sien.

De Thuynen zijn van de Romeynen in groote geacht, tot gieraet van 't Huys, en wy hebben het in 't Lust-hof van Plinius Cecilius beschreven, waer de Moeders des huysghesin op pasten; en Plinius die seydt, dat de oudtheydt geen dinck om sich te verwonderen heeft, als de Thuynen van Hesperide dochter van Athalante, van den Koninck Adone, en van Alcinoo, in Corcira, ende van de afloopende Thuynen van Babylonien: alwaerze van Semiramide ghemaect zijn, ofte van Sirius

Koninck van Assirien. De Thuynen van Hesperianen gheloofmen, volghens Plinius, dat die in Barbarijen waren, in de versamelinghe van de Stadt Lisso, by de Kerck van Hercules.

De ghedaente van de Voorhoven en Thuynen moeten navenant het Dominicael Huys wesen, en na de grondt, (en meest op een Heuvel) want aldaer sal het lichter wezen om die als een Ovael te maken, ofte als een halve Maen, ofte vierkantigh, ofte wel van een andere gedaente; soo wanneer zy die maer navenant het Gebouw maken, en datze aen de noodtdruften bequaem zijn; en alle dese voorsz deelen moeten eerder te groot als te kleyn wesen, want de wijde en breede Voorhoven, Bloem, en Warmoes-Thuynen, boven het ghemack soo gevenze een sekere grootsheydt en eere 10 aen 't Huys.

De Voorhoven, Bloem en Warmoes-Thuynen, en dierghelijcke laghe en onghedeckte plaetzen moeten so gelijk alst mogelijk is, gemaect worden, en alleen een weynigh afloopende, op dat daer het water soude kunnen uytloopen, en een Gote ofte Waterlooos is ghenoech voor vier ofte vijf hondert van hunder lenghte ofte breete; want waer het wy 't minder maeckten, soo soude het water daer niet kunnen uytloopen; en soo wanneer sy meer toeloops als hunne ghemeene maten hadden, alsdan soo soude het de vettigheydt ende de beste aerde wech-brenghen.

Soo wanneer als wy in geen geheel getempert Landt en zijn, de Voorhoven die geen gront hebben, maer alleenlijck slechte aerden, ende de weggen van de Thuynen, en dierghelijcke plaetzen moeten des 's Winters met strooy, hooy, riet, ofte andere dierghelijcke deckfels bedeckt worden, op datze van het Ys niet bedorven worden, het gene men met kleyne onkosten kunnen te wegen brenghen, en het is een heel groot profijt; want de voorsz deckfels verrotten, en zijn alsdan goet voor Mift. 20

Men moet insichten nemen datmen in 't Bouwen van de Bloem en Waermoes-Thuynen de feedbaerheydt niet te boven gaet, en oock mede overvloedigh in de onkosten; ghelijck Strabo seydt, dat het in Semiramide schoone afloopende Thuynen ghebeurt is, aen de zyde, ofte boven de Riviere Euphrate tot Bologna ghebouwt, van een vierkante ghedaente, aen yeder zyde vier Morghen breedt, van verwulste onderstut; die met Pylasters van ghebacken steenen opgetrocken waren, en met materie als sy daer gebruyckten, gemetzelt, en daer ront-om henen groote en dicke Mueren: welcke Pylasters, volghens ons verstant, waren hol in 't midden, en tot bovenen toe met aerde ghevult, en soo verdeelt, dat daer heel groote Boomen tusschen waren, die voetzelt van de laghe aerde scheppen.

Men ginck na dese Thuynen, door wijde en breede Trappen, en door eenighe Wijngaerden, en 30 sy dede mede konstelijck het water van de voorsz riviere komen, om de Boomen vochtigheydt te gheven. Maer Diodorus Cicilianus stelt dit werck by de waterloosinghe om het water te verdrooghen, en hy schrijft daer van heel verscheyde als Strabo doet.

De Lust-hoven pleeghtmen achter de Gebouwen van de Eygenaers te maken, en aen geens zyde hooger als de Thuynen, en men laet die voor schoone Weyden, en met Boomen van alderhande soorten, en van de beste vruchten beplant staen, dieze aldaer op ordere ghestelt hebben: en sy maken die groot; en daerom so noemtmen die Parcken; ghelijck die van de Coninginne Cornara by Afolo van Trevitana gelegen, en t'eenemaal met mueren omcingelt, alwaer Goten van loopende waters zijn, om dan hier en daer te suyveren, volghens den eyfch, met heele schoone rechte en breede weggen, die overlanghs en dwers loopen.

En daerom soo zijn de Lusthoven die overlanghs en dwers-wegen hebben, heel schoon, en datze 40 die in vier groene Thuynen verdeelen, en vol van vruchtbare Boomen en Wijngaerden: hunne Weggen moeten ten minsten dertigh, a veertigh van onse voeten breedt zijn, en dat aen dees en geens zyde der selver Voorhoven van onse Roosen zijn met heckjens opgetrocken, om datze in de Lenten Tulpen van Hollandt schijnen, ofte wel de Wijngaerden mede op ordere ghestelt, effen soo hoogh, breedt en langh als anderhalf, ja tot twee stappen toe, soo datze een schaduwe om te wandelen souden kunnen maken, ghelijck als men in de heele schoone plaetzen van de Heeren Poetini tot Bolognien en op andere plaetzen siet. En soo wanneer men de Wegen niet t'eenemaal suyver wilde houden, alsdan soo maghmen het gras daer laten wassen aen dees en geens zyde, en oock mede tusschen de Wijngaerts; doch dicht aen de mueren moeten de Wijngaerts, Queeperen, Granaet-appelen, kleyne Noten ofte dierghelijcke dingen zijn, die langhs een heckje gestelt zijn: En aldus soo sal het schoonheydt en profijt by-brenghen.

libro 16.
fac. 229.

libro 3.
cap. 14.
fac. 14.

Van de Thuynen, Citroen-boven, en hunne gedaente en verdeeling, en van 't Planten

ofte Poten der Ouden, en mede van onse tijdt, en van de Nature van eenige Planten. Cap. XXIII.

Nder alle d'anderen waer van den Keyser Augustus verhaelt, gelijk Suetonius ^{Vite de' Cefari.} verhaelt, dat hy groote geneughten in de Thuynen, Boffchen, groenten, en oock mede van alle foorten van beesten hadde; latende voor dese geneughte de Schilderijeh, Beelden en andere vercierfelen van Marmer ofte Metael. De Thuynen moeten by het Huys van den Eyghenaer wesen, alwaer een bequame plaetse voor deselve sal wesen, en by-na bequamer als alle d'andere, deselve daer achter makende, en aen de Noort-zyde, de Griecken maecten aen dees zyde in de Lente, en des Somers hunne eet-plaetsen, en de Romeynen hunne Zalen, gelijk

wy betoont hebben: om datze des Somers veel tijdt van den dagh in de Galderije, Zalen, Zalotten, en oock mede in de Kamers die aen dees zyde stonden, om de koelte waren, alsdan so konnen alle de groente zaeyen; en overfulcks, soo wanneer als Ovidius de vier tijden des Iaers beschreef, seydt aldus: *Vere novo est: tum herba recens, & roboris experts, omnia tum florent: Florentque coloribus almus.*

En het gene dat volght, is hier van sonder letzel, 't welck de Son soude konnen by brenghen; en

om dat den Eyghenaer daer ras na toe konde gaen, en de Vrouwen het selve te genieten, en wandelen sonder veel rijfende moeyten te doen, dat een veel schoonheydt en eere aen 't Huys geeft. ^{cap. 4. Metam. libro 15.}

Want om dat het altemets voortkomt om Thuynen te maken, en andere vermakelijckheden op de plaetze, die door hunne nature laegh leggen, en in hollen en slooten; en soo men die wilde vulen, so soudender veel onkosten op loopen, en by-na onmogelijck het selfde te doen, en 'teenemael te verheffen; doch in dusdanige gevallen soo moetmen sijn verstant te kennen geven, en 't selve met konst voorkomen. Alleenlijck de opper-wegen daer ront-omme langhs henen, en dwars door verhoogen: en daerna met een ghenuechelijcke afganck alle de Pleynen van de voorfz wegghen gaen soecken; op dese voorfz manieren sullen de wegen uytneement wesen, altoos droogh, en sullen een vry gesichte over de geheele plaetze hebben; boven dien soo sullen de wateren daer ront-om heen loopen, en de voorfz wateren van deselfde aerde ghebruyckt; het gene heel goet voor de Planten wesen sal, en des 's Winters aen de Zuydt-zyde, so sullen se die afsloop-plaetsen heel hoogh hebben, soo dat aldus alle dinghen wel staen, en by avonture beter als de Tuynen die van het heele pleyn zijn.

Hoe grooter en breeder de Thuynen zijn, hoe meerder eer en grootsheydt sy aen het Huys gheven, en noch meer, so daer Fonteynen van loopende wateren, en Laurier ende mortelle-hecken zijn, en andere soorte van Boomen wel verdeelt, en aenbeginne der selver schoone Citroen-boomen; want alsdan zijns bequaem voor veel Boomen, schoone groenten, en Bloemen van verscheyde foorten, soo wanneer het maer de onkosten niet en vergroot, ende de moeyten en arbeydt voor den Hovenier.

In alle dingen moetmen een sekere temperatie en verstant gebruycken, en oock mede in 't maken van de wegen die na de Thuyn gaen: want so wanneer die de schaduwe vereyschen, alsdan soo vermaghen se met groente bedecken, gelijk een verwulzel gemaect, ofte wel heyningen, heel hooge hecken aen dees en geens zyde van de wegen; waer door men des 's morgens kan gaen, ofte wel des 's avondts, ghelijck de Son keert, en die met Galderije konnen een gheheelen dagh dienen; doch ghelijck het wandelen onder de schaduwe, de Sonne van de Boomen wech-neemt; des ghelijcks doen se aen de onbedeckte plaetze, en geven een melancholijck gesichte; en die dinghen die daer gheplant worden, en komen niet soo wel voort, doch de wegen met hecken gemaect, laten de plaetse open en klaer, so datmen in dusdanige maniere sijn gesichte voldoen kan; dogh ghelijck Virgilius seydt: *Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt, Prata movere animum.*

Sekerlijck alwaer dusdanigh ghemack en geneughte gevonden wort, daer tegens hebben se de onkosten, en veel moeyten om die te regeeren. Voorwaerlijck alle dese vermakelijckheden zijn geneuechelijck om te sien, en om des Somers te ghebruycken, soo voor de Eyghenaers als wel voor de gene die hen komen besoecken. ^{Georg. libro 3.}

Dese wegghen moghen met kleyne steenen, scherren en leyen ge-effent worden, ofte eyndelijck heel gelijk en gladt met muer-steentjens van verscheyde coleure gemaect worden, te weten, van heele ofte ghestampre; gelijk als wy in de Thuynen van Poisuolo, en die op de Romeynsche maniere geordineert hebben; plaetzen van het Doorluchtighste Huys Carnara. Dese wegghen maghen van vijfthien tot twintigh voeten breedt maken, principael sooze onghedeckt zijn, soo datter ghelijck vier ofte ses op een rijgh konnen gaen, en dan noch plaetze gheven aen die ons tegen komen.

De Ceder-plaetze moeten 'teenemael na den Zuyden staen, en meestendeel in Lombardyen, en hier rondt-om Venetien, alwaerse niet langh gheleden de Riviere Salò, waerze heel schoon staen, d'Inventie gebracht hebben, en staen heel wel, gelijk tot Romem aen Aveza in 't Supurbano van het Huys van de Heeren del Bene, en noch andere tot Vicenza in de Thuyn van de Graven Volmanara, en hier tot Strà, en aen Dolo, en de Mira van de vermaerde Heeren Bernardi, Contarini, Mozenighi, en Barozzi, tot Ponte Casale, die van de vermaerde Heeren Michieli, en tot Romano, ende tot Poituolo en mede aen 't Paradijs van de vermaerde Heeren Cornari, en eyndelijck tot Trebaseleghe by Cà Tireta, en hier aen Mestre di Cà Tirabosco, het meestendeel der selver van ons ghe-inventeert.

En komende tot het particulier, de Citroen-hoven moeten op een verheven plaetse wesen, en afloopende, ofte wel van de nature, ghelijck tot Vicenza en Verrona, ofte wel met konst van het pleyn verheven, als de overgheblevene met mueren soo hoogh als een half man, op datze van de vochtigheydt verheven zijn. Sy willen aen de zyde van de Heuvels, ofte een ge-effende aerde wesen, ghelijck in 't Huys Ro, indien van de vermaerde Heeren Cornari, ofte met heel dicke mueren, ghelijck als tot Vicenza, en Mestre, aen de zyde de Stadts-mueren; op datze van de Noordt-Oosten wint, Noorden, en Zuyden, des 's Winters bevrijdt zijn.

Sy moeten niet breeder als twaelf voeten zijn, nochte smalder als feshien, op dat in de kleynste de gront en enger wegen naeuw zijn, en in de grootste geschiet dickmaels groote onkosten, en difficulteyt, om hunne Gangen te maken, en des Winters die te decken. De brechte van de wegen moeten ten minsten dubbelt zijn, en oock meerder als de plaetze alwaer de Boomen staen, nochtans met dese Insichte, dat aen de voorste deelen der Citroen-hoven zijn, en op de beste plaetze, en aen de mueren de Laurier-boomen, met Oraenje-boomen ghemenght; want dese verghenoeghen sich met tamelijcke warmte, en dese willen meer Sons, en meestendeel des 's Winters hebben. 10

De Boomen met de Wortelen onder de aerden, waer van daen sy hunne voedsel scheppen, en volghens de mate gestelt, en van tamelijcke groote, datze op de voet-stijlen rusten; doch dit moeten hafarderen, datze altoos, volgens onse Inventie deselve vaten tot de kant om hoogh houden, en datze aldaer tot de Herfft toe zijn, alwaerse vochtigheydt van de aerde scheppen, daerna so neemtmen die daer van daen, en setten die des 's Winters op lauwe plaetzen. De overblijvende Boomen moeten niet dichtter by malkanderen staen als vier voeten, nochte verder als ses; soo by aldien daer heel veel zijn, en wy de jonghe Boomen niet wilden op-focken. Eenige Boomen worden als hecken, en altemets als hennighe ghemaect, het een en d'ander van Olm, Karstengen, Esken ofte Larisse-hout; en by de heele rijcke Luyden van yzer, en het selfde des Somers wederom wech te nemen: sy moeten soo hoogh wesen, dat de Boomen die niet konnen raken, dan alleenlijck effen met eenighe top der selver, op datze sich niet en vouden, beschadighen, ofte bedorven worden. 20

Van de beginfelen van de opper-Romeynsche Citroen-hoven, aen twee kleyne boskens van Oraenje-boomen, hebben wy twee gangen met holten in de mueren verciert, laten maken, en van springende Fonteynen, en met weynigh Pylaren van voren, en van de zyde, op de Jonicksche maniere, met vercierselen, en voor-ghevels van tamelijcke hooghte daerboven op, van dewelcke van seker weynigh groot hout, daerna des Somers setmen het in 't dack open: ende de Boomen staen daer heel wel, om dat het gesichte des 'smiddaghs van de wint bevrijt is, en daer achter is de lauwte der aerde, daerenboven so kanmen die des Somers lichtelijck water gheven; dese dinghen moeten dese voorz Boomen hebben, ofte wel door aengheleyde wateren, gelijk dese is, so door een Goot als wel door de Molen, ghelijck als tot Vicenza van den Heer Contivalmarana, ofte wel uyt de Backen ofte Putten genomen door Instrumenten. En dit is voor soo veel ons belanght van dese materie te spreken. 30

Aen de voeten van de Lust-hoven en andere dierghelijcke plaetsen, moetmen groote insichte hebben, dat de Boomen soo gheplant zijn datze een goet ghesichte maken, en datze by-na de geheele dagh de Sonne ghenieten, op dat hunne vruchten vroegh moghen rijp worden, en schoon en sinaeckachtigh; en daerom soo moetmen de Boomen na de clieme stellen, ofte warmte, ofte de temperantie, en de ghelegentheydt van 't landt, en na de gedaente van de Gebouwen. Alwaer, soo wanneer de Lust-hoven en andere vermakelijcke plaetzen, drie en vierkantigh waren, ghelijck Senefontus en Polibius segghen, ofte wel van ses en seven, en oock mede van acht voorplatten; ghelijck het nu gheschieden kan, tot meerder eer der selven maghmen daer oock so veel wegghen, ofte verscheyde ghesichte by-voegen, niet al kenlijck na de stralen, gelijk Stellata een vermakelijcke plaets van sijne Keyserlijcke Majesteit by Praga, maer met linie aen hunne zyde, 't gene heel profijtig sal wesen, en een schoon ghesichte sal maken.

libro 3.
cap. 13.
In Carone magiore.
libro 17.
cap. 11.
libro 8.
cap. 3.

Daerom ist dat d'Ouden heel grootelijcks gepresen hebben, Boomen en Wijngaerden te planten, gelijk Columella seyt, *Nonnulli tamen omnem vitem per denos pedes* (de distantie van de Romeynen) *in quincuncem disponunt*. En desgelijcks Cicero en Plinius die raken het heel wel, als sy segghen: *In disponendis arboribus arbutisque* (sprekende van de Lust-hoven) *ac vineis quincuncialis ordine ratio vulgata, & necessaria, non per flatu modo utilis, verum, & aspectu gratia, quocunque modo intricare in ordine se porrigente versu*: Het gene mede grootelijcks van Quintilianus gepresen is: en daer over zijn verscheyde finnen van de hedendaeghsche schrijvers geweest, gelijk als van den geleerden Budius, Baifeus en anderen die wy nu niet en verhalen. 40

Doch wy ghelooven eerder, dat het die verdeelinghe gheweest is, alwaermen eerst een afbeeltenisse van vijf gelijcke zyden gemaect hebben, en daerna de innerlijcke linie van d'eene tot de andere hoeck ghetrocken, die in 't binnenste andere vijf ghelijcke kolcken maken, ende desgelijcks doetmen in 't midden, doch veel kleynder, en eene starre van vijf scharpe hoecken, met thien Pontogoli, ofte met thien Figuren, yeder Figure met vijf ghelijcke zyden daer tegen over: vijf der selver sullen hunne zyde in 't midden, aen de zyden van 't grootste Pontogono hebben, gelijk oock mede op de hoecken van het voorz Pentogono, sullen drie hoecken van een ghedaente met derthien zyden komen. 50

Op de hoeken van alle de thien Petagolidentigh Boomen gheplant, en vijf op de hoeken van het grootste Pentagola: het sal altoos vijf uytlichten hebben, d'een van d'andere verscheyden ghelijck de zyde van de Pentagoli zijn: alwaerze de weggen, de thien Pentagoli, ende oock mede de vijf Figueren, yeder van thien zyden, heel schoon en uytneement sullen maken, soo wanneerze eenemaal ghemaect sullen zijn: dese dinghen zijn heel dienstigh voor kleyne Boskens, en andere plant-plaetzen, en meest aen gemakelijke plaetsen.

10 Men placht mede de Luffhoven, volghens hunne mate te beplanten, gelijk als de gedaente van de grondt, en het landt is, de sijn kruys-wijse aen de rechte hoeken, soo datze volkome vierkanten maken; ofte met de Diagonale Linien, ofte wel aen de Tralien, ofte Netkens, die de ontfanck-plaetzen formieren, met hunne trigoli equilateri; het ghene vele verhaelt hebben, dat het quin-

20 De Planten om wel voort te komen, moeten met rijp zaet gezaeyt werden, op een behoorlijke plaetse met ghenoeghsaem water, en een milde lught, volghens hunne nature, en het verstant der menschen: men moet de donckere en vochtighe plaetsen schouwen, en dien, die vruchtbaer ofte droogh van de Sonne zijn, de natuere doet de Planten groeyen, en vruchten op gherempereerde plaetsen voortbrenggen, daerom ist dat de Planten in de Bergen beter voortkomen, en de vruchten zijn smakelijcker, als wel zijn op de laghe aerden.

30 Alle de Planten en Boomen (ghelijck Aristoteles verhaelt, verheffen sich door de nature omhoogh, ofte omlaegh, ofte wel niet opwaerts ofte laegh; want soo wanneer sy sich hoogh verheffen, soo ist een teecken, dat de hitte deselve opwaerts treckt, ende de lught verdickt die, ghelijck de ghedaente als een Piramide; ghelijck als het vyer, dat door sijn Piramidale gedaente alle dinck verandert, ende verbrandt. Daerna de Planten die laegh zijn, en die niet heel hoogh en wassen, is een teecken, datse gheen rariteyt en hebben, en hunne sop ofte substantie is swaer; daerom en kan het sich niet opwaerts begheven. De derde ghedaente heeft een tamelijke vochtigheyt, en licht om te verteeren; en daerom so verheffen sy sich lichtelijck tamelijk hoogh, alwaer de Planten door alle middelen groeyt. De eerste verteeringhe wort onder de Bast gitedaen: de tweede in het mergh, dat van de aerde begint, en komt tot aen 't midden van de Plante; en het derde wort in het lichaem van de Planten volbracht, en alsdan verdeelt het sich aen alle de deelen der selver.

Onder alle de koleuren en zijader gheen die de oogen der menschen voldoet en verveelt als het groen; daerom soo seghtmen dat de Smeralden, soo wanneer groenachtigh zijn, verweckt wonderlijck, en vermoeyt het ghesichte: daerom soo maectmen ontallijcke holle glazen, Pleynen en hooghten, met dewelcke men, volghens onse ghesichte, dese dinghen begrijpen; doch dese dinghen en zijn niet voor ons.

40 De Planten, en Boomen om de Wegen, Luffhoven en Thuynen te vercierien, zijn van verscheyde gedaente; gelijk Citroenen, Lemoenen en Orangie-boomen, den Appel Adamo, en den Olijfboom, die heel schoone vruchten voortbrengen, en geven een aengename reuck: na desen volgen den swarten Lauriers boomen, den ghemeene, de boschachtighe, het Lentisco een kleyne Boom waer uyt Gumme druypt, datmen Mastich noemt: daarna de Palm-boom, den Cypres-boom, den wilden Pijn-boom diemen Pinastro noemt; de Denne-boom, de Pezzo mede een Boom, de Lauro een Boom als een Pijn-boom, de Teda ofte Tiglia, de Tasso ofte Nasso, ghelijck Plinius seydt, de Jenever-boom, een sekere Boom die Bezie voort-brengh, daermen wijn van maect, en het heyligh hout, dewelcke sich by-na het heele jaer groen houden; want ghelijck Ovidius seydt: *Het is schandelijck voor een Boom, soo wanneer by sonder lof is.* Dies navolgen de Carobolo, de Gigiolo, de Sabina, Conastrello, en Mortella, een Boom in Italien, en vele andere die wy niet noemen.

50 De Granaet-appel-boom, de Quee-appel-boom, de kleyne Noten-boom, den Wijngaert, en de Roosen-boom, zijn schoon om te sien; alhoewel sy de bladen niet en behouden, dese zijn nochtans de gieraetste Boomen, om eer-plaetzen, Galderijen en dierghelijcke dinghen te vercierien: ende men raedt datmen dese Planten daer niet eenemaal uyt en houdt, die een sekere dinck laten op deselve staen, ghelijck de Uyse-boom en eenighe andere doen, en oock mede die, die de bladen in den Herfst laten vallen, want die maken altoos de Weggen vuyl, alwaermen onder de schaduwe wandelt, en verwecken de Planten die daer rondt-om zijn; en daerom soo seydt Ovidius heel wel: *Een quade Boom wortelt heel diep;* en Aristoteles die asirmeert dit, dat de vruchtbaertste Boomen niet langh en leven: *De Boomen die veel vruchten voort-brenghen, worden haest dor, om dat het voedtzet in 't zaedt gaet.* Dit weynigh dat wy van de Planten verhaelt hebben, is genoegh, dat wy kunnen stellen, en op de plaetzen in de voorz. behoeven dienen; als wesende een deel, dat den Bou-meester toekomt, daarna de forgh en regeeringhe aen de aerdt-bouwers latende.

Van dese voorz. Boomen pleeghtmen Galderijen, wulften en andere dierghelijcke dinghen te maken, die welcken een groot gieraet aen de Weggen en Thuynen by-brenghen. Daer zijn eenighe Boomen die wy niet veel en achten, als Carpino, een seker geslacht van Boome, de Cornoeli-boom en vele andere, doch wy en sullen niet achterlaten, dat wy Carpino gesien hebben, datze sich met hunne tacken meer als tseventigh Diametrische voeten uytspreyden, daerenboven noch vele anderen die opwaerts ginghen: de Hooghduytschers ghebruycken die meest buyten de Poorten der Steden, en ghemuerde aerden, gelijk als tot Vuimsem, een gemuerde aerde by Necher, een Riviere by 't Hertoghdome van Vuitembergh.

Piante libro 2. cap. 1. 497.

Piante libro 2. cap. 1. 498.

Plinio libro 37. cap. 5.

libro 16. cap. 10. Metam. libro 13.

Lib. 1. de vend. Amoris. lib. 16. de Animal.

Buyten de Stadt van Argentina, alwaer de natuerlijcke Riviere van 't landt komt, en een Casino voor 't ghemeenen, alwaer twee boomen zijn van notabele schoonte, d'een is een Plantano, ofte Tiglio, die een schoone Galderije, acht voeten hoogh van der aerden, maect, en vijftigh diametrische voeten; heeft ront-om sich twaelf bogen van hout, en van der aerden tot om hooge twaelf voeten hoogh, dese maect met sijn eyghen tacken het decksel, ende daer van daen verheffen sich andere heel hoghe tacken: dese Boom brenghet sijn zaedt als kappers voort, ja waerlijck het is een heel schoon dinck om te besien: Meer na ginder is een eycken Boom twee voeten dick, die een gangh van schoone hooghte maect, tseftigh diametrische voeten, heel dicht en schoon, met tacken vol bladeren, en noch vele anderen die sich hooger verheffen.

Wy souden konnen verhalen van een Appel-boom aen 't Casiglia in 't Lusthof van sijn Majesteyt buyten Vienne, die op sijn stam een pleyn van vijftien voeten maect, en verspreyt sich met sijne tacken tamelijck hoogh, alwaer het een schoone Galderije doorgaens met bladeren maect, en van de selfde boom bedeckt, waer door hy alleenlijck schoone en veel vruchten voortbrenghet, ende dese vruchten zijn heel uytneementlijck door de konst van den Hovenier, ende de andere veel op een andere maniere.

Van de Voorboven, Galderijen, Wandel-plaetsen, plaetsen voor de wint, ende

andere genengelycke plaetsen, en oock mede van die die het geluyt ofte weder-klanck van den Echo gheven.

Cap. XXIV.

DE Ouden wetende hoe noodigh het is in de koelte te wandelen, daerom soo hebben se in 't ghemeen en bysonder eenighe Galderijen boven ende onder de aerden gemaect, om dat het een ende 't ander koel was, ende oock mede met schaduwten, die op der aerde waren, en dese Galderijen hebben se onverscheyden Cripti Portici genoemt, ende eygentlijck Grotti Portici: waer van wy een weynigh in 't Lusthof van Plinius den tweeden gehandelt hebben. Van de ghemene mach men seggen, dat se zijn die aen de zyde onder het Therme van Antonius in de Bergen zijn, ende van den Keyser Philippus in de Tuynen van Sinte

Pieters Banden heel langh, en van tamelijcke breedte en hooghte, dewelcke hunne licht door eenighe gaten aen de zyden van 't verwulzel sullen hebben, ende waren met schilderyen van Wijn- gaerden verciert, ende diergelijcke dingen, die tot desen dagh toe noch bewaert zijn.

De Tivoli in de Wijngaert van Este, (een exempel van schoone en geneugelijcke dingen) daer is een seker onder-aertsche Galderye, langhs eenige vertrecken van 't eerste pleyn van 't Paleys, teghen over het selve zijn verscheyden Fonteynen, die een groot ghedruys maken. Dese Galderye schept licht van hooge, ende de onder-aertsche vertrecken, so wanneerze op drooge plaetsen zijn, soo zijnze heel ghesondt, meer in de heetste Landen, en op de warme tyden, ende het licht na den Westen, het welck Averroe heel prijst, als mede het verkoelen der vertrecken met koel water, ende met groene en rieckende bladeren daer te sroyen.

De Galderyen in de hollen ofte gaten der bergen, sullen op koele plaetsen moeten wesen, ende t'eenemael van de zuydelijcke en westelijcke Sonne bevrijdt, ende op droogh landt, of door de natuer, gelijk die van Romen en Napels, ofte wel door de konst gheholpen; want waerlijck het is een ongesont dingh, te wonen alwaer het vochtigh is: Dese plaetsen moeten onder de vertrecken aen eenighe zyden der Bergen wesen, ghelijck als Tivoli, ofte wel op een andere maniere, op dat niet van de zyden, nochte van de hooghten, de vochtigheyt daer soude door komen, om het te bederven. Daer worden vierkanten als vertrecken geformeert, ofte wel een weynigh langh, ghelijck van twee ende van drie vierkanten: sy vermogen mede rondt ghemaect te worden, ofte met meer zyden, om meerder schoonigheyt; ende eyndelijck sy moeten heel langh ghemaect worden; want aldan soo sullenze ghemackelijcker om te wandelen wesen, soo wanneer het de plaets maer toelaet, dat de onkosten niet vergroot en wort.

Sy moeten met stercke en tamelijcke dicke mueren gemaect worden, so om hunne dinghen te regeeren, als wel van 't bovenste ghebouw, en sy moet als een wulzel ghemaect worden. Soo wanneer die koel moeten wesen, soo moetenze weynigh licht hebben, ende eerder van den Oosten tot den Zuyden, op dat daer gheen warme lucht soude in komen. Hunne vercierselen moeten Fonteynen, holte in de mueren, vierkanten met Beelden, beschryvinghe ende diergelijcke dingen wesen, die kostelijck zijn; nochtans wy prysen niet op dese plaetsen datter vercierselen zijn die naeuw te wachten zijn, nochte die veel kosten. De Ouden maecten hier binnen eenighe gheneughlijcke Schilderyen, die om te lacchen zijn, niet houdende van de Historien nochte Poësiën, nochte oock selden de natuerlijcke conterfeytsels; en om dat dusdanige schilderyen op eenige plaetsen gevonden zijn, byna als hollen, daerom so noemen wy die Grottesche.

Ende om dat het eynde van dese plaetsen is om aldaer te wonen, en in de koelte te wandelen daerom soo moetmen die in de heel heete Rijcken en Landen ghebruycken, ende meest waer die van den Oosten scheyden ende Westen, en niet in de getemperde Landen, noch veel minder in de koude Rijcken, alwaer de Romeynen die eerder voor vercierselen als noodigheden gebruyckten.

De Galderijen zijn plaetsen alwaer de Edelluyden ende Rijcken, om onder het decksel te wonen, sich onthouden, ende om dat het niet langh gheleden is dat wy van de Galderyen, die in de Stadt zijn, ghesproken hebben; so sullen wy aldan van de ghemene handelen, als nu soo sullen wy de byson-

de byfondere raken, en dit tot ghebruyck van 't Landt. Dese moeten op dusdanighen grondt ghemaeckt worden, datse niet van de zuydelijcke Sonne beschadicht worden, ende noch veel minder van den Westen; want het penetreert de plaetse, ende beschadicht de ooghen, ende het vermest alle dingh datter binnen is, daerom so moeten se luchtigh en geheugelijck zijn, en niet van de naghelegene ghebouwen belet, en datze na de tuynen, groenten en wateren staen, en datze heuvelen en kleyne Bergen sien, datze een sachte schoone uytzicht maect; en daerom staenze beter boven het pleyn van de tweede vertrecken, om dat by der aerden, daer een yeder kan ingaen, ende in het selve sien kunnen.

Hunne ghedaente moet heel langh wesen, ende ontrent twaelf tot sefthien voeten breedt, ende van een tamelijcke hooghte. Hunne lichten moeten alleenlijck aen een zyde zijn, van den Oosten, Noorden ofte Zuyden, op dat alle die dingen die daer binnen sullen wesen, ghelijck licht moghen hebben, ende niet van de Sonne geturbeert; en de openingen moeten tamelijck verre van malkander zijn, om aldaer schilderijen te stellen, en uythoufels in 't midden, als Beelden en Historien van kleyne waerde, contrefeytsels van vermaerde Schermers, oock mede geleerde, en diergelijcke dinghen, die oorsaken om yets te vertellen gheven, en om den tijdt deughdelijck door te brengen, waer van men heel veel tot Romen en in Vranckrijck vindt.

By de groote zijn de wandel-plaetsen heel geacht, want aldus soo houden sy sich veel in huys, en het wandelen is heel gesont, ende die vermogen ghedeckt en onghedeckt te wesen, soo wanneer sy maer onder de schaduwe zijn; want in de Son te wandelen bederft de herffenen, ende veroorsaect groote swackigheyt, en daerom so prijft men dat de wegen in de Tuynen aen alle beyde de zyden beplant zijn, of wel met groene hecken, so in de Luffhoven en diergelijcke; want anders so kan men qualijck op de Landt-plaetsen wonen, so wanneer der dese gemakkelijckheden ontbreken.

libro 5.
cap. 9.
cap. 11.

De Ouden waren neerstelijcke bewaerders van de ghesondtheyt, met de Batstoven, ende met de exercitie van 't wandelen, waerze die in de Antoniane en Diocletiane Therme sien, ende in vele andere heele lange Galderijen, so in 't middelste deel als aen de zyden: voor het gemak om gedeckt en ongedeckt te wandelen, met Boogen, Pylasters, holte in de mueren en andere vercierselen: Vitruvius beschrijft de wandel-plaets achter het Scena, met de Galderyen daer ront-om henen, ende onder de lucht met boomen en groenten beplant, desgelijcks mede de Galderyen ront-omme de Galderye van 't Palestre, en de Galderyen aen de zyde van de Sisti, ende de Sisti selfs en waren nergens anders toe, als om exercitie te doen, ende sich daer al wandelende te onthouden, gelijk als wy heel breedt in 't vierde en vijfde Boeck sullen toonen.

Dese plaetsen willen desgelijcks door de voorz redenen van de Sonne ghemaect wesen, ende meest van de zuydelijcke en westelijcke Son; en de gedaente van alle de wandel-plaetsen moet heel langh wesen, en tamelijck breedt, op datse aen twee en drie compagnien souden plaetse geven, die voorwaerts en achterwaerts gingen, en daerom soo moet men die mede van twaelf of sefthien voeten breedt maken, en de hooghte ten minsten de helft meerder, sy moeten van duerende materie gemaect worden, ende niet heel cierlijck; maer datmen die langh behouden kan, want het zoude een overvloedige onkosten zijn alle dese plaetsen te verciieren, die geheel ghemeen zijn, ja soo ghemeen, dat by-na daer een yeder in komen magh.

De menschen vol gheneughte en playsier, ghelijck by de Romeynen Lucius Lucullus was, ende vele anderen die duysent gemacken om koelten te krygen ghesocht hebben, en dat meest in de Sommer; en daerom so plegen sy in onse tyden eenighe plaetsen en koele vertrecken te maken, die sy Ventidoti noemden, om hun in de grootste hitten te dienen; doch men moet acht nemen, dat alle de violente dingen tegens onse nature stryden, en wy werden die waerlijck gewent, en daerom soo moetmen sich met de plaetse, tijdt en verstant dienen. De Ventidotti mogen als de nature van de plaetse wesen, ghelijck als die van Costoza en Brendola in 't Vicentino zijn, uyt de putten ghegraven, ofte van oude Heeren van de Berghen, ofte wel door de konst geholpen, door middel van een heel breede, wyde, en onder-aertsche plaets, en mede van de hollen, ofte wel de lucht, en de koelten uyt diepe putten nemen, en gesloten, gelijk van de gemeene putten van Udine, of eyndelijck van het vallender wateren in besloten plaetsen, gelijk als Tivoli en diergelijcke maniere.

Dese plaetsen willen ten deele onder de aerde zijn, ofte wel by der aerden op een drooge gront, en verre van alle vochtigheyt, daerom so maectmen die onder de aerden, en datse tot aen 't midden van de Sale komt, ofte aen de plaetsen die na den Noorden staen. Sijn ghedaente magh ghelijck de ghedaente van een vertreck wesen, rondt, vierkant of van vele voorplaten, niet heel groot, op dat de koelte, die daer in geleyt komt, daer langh in blijft. Sy moeten luchtigh en klaer wesen; nochtans niet met wyde deuren en vensters, en sy moeten mede hunne glazen door-schynende en klaer hebben.

Sy moeten van goede en dicke mueren zijn, en de pleynen bemetselt, en wulften daer boven, op dat alle dingh 't gene daer binnen sal wesen, sal kunnen bewaert worden. Dese plaetsen pleghen sy met gaten in de mueren, Beelden, dinghen van steenen, en Zee-schulpen, met een sekere ordre, eerder door de natuer, als wel meesterlijck gemaect, te makē. In onse tyden zijnder schoone Ventidotti van Costoza, om dat eenige Edellieden van Trenti vertrecken hebben, so boven als onder de aerde, en hunne huysen, alwaerze de heele lucht leyden, en de wint door goten van ghebacke aerde, tamelijck van malkanderen; by-na so veel datse in de grootste hitte kan verkoeling voelen, ghelijck of t in 't midden van den winter was, so dat door dit vermaeck vele sieck worden: daerom en pryfen wy dit niet, maer wel de plaetsen die een ghetemperde lucht by brenghen, en die na de natuer ghemaeckt

maeckt zijn, maer niet contrarie en schadelijck; en dit is ghenoech hier van ghesproken.

Anno
1579.

De Ouden hebben groote sorghe over alle de dinghen daer sy gesontheydt ofte vermaeck van konden krygen ghehadt; daerom hebben sy soo veel plaetsen ghemaect, en op verscheyden manieren in de Therme, en in de Badstoven, en diergelijcke; so door de nature, als door konst, gelijk men tot Romen siet, en noch veel tot Miseno, Baie, Pozzoli, Agnano en andere plaetsen by Napels, alwaer de Roomsche vercierselen waren: en wy hebben 't met groote verwonderinghe onderhouden. De getemperde plaetsen en die tamelijcke warme, willen de grondt na den Zuyden hebben, ofte wel naden Westen, wy verstaen de Badstoven, ende alle plaetsen om de hitte te vergaderen, ofte wel de koelte, moeten by-na rondt wesen; want aldus so maect het alle de deelen deelachtigh, en is gelijk een vereenicht lichaem; het ghebruyck van die plaetsen is beter, als die kout en windigh zijn; want de getemperde warmte is een vrient van de nature, ghelijck de soete dinghen, en de gekookte, meerder als de wreede en rauwe; doch te veel hitte brengt dampen in 't hooft, en vermoeyt genoeghsaem het geheel lichaem.

De placi-
us f. 156.

Daer zijn onder de Philosophen verscheyden opinien gheweest, of de lucht en den roock lichamen hadden of niet; want, gelijk Plutarchus seyt, dat de Pitagorici meenden, dat den Echo gelijk een superficie in de lucht ghedreven wort, ende dat het daerom gheen lichaem en hadde; maer de Stoici seyden, dat al dat yets doet lichaem heeft, en om dat de lucht het gheluyt een mensche ter ooren brengt, 't zy het goet of quaedt is, en dit ghedaen hebbende, so keert het wederom, en verdubbelt het eens en meermaels, ghelijck den Echo doet, daer door segghen sy dat den Echo eyndelijck een lichaem heeft.

2. de Ani.
rex. com.
80.
libro 2.
cap. 44.

Den Echo en is anders niet als een wederklanck, so van 't geluyt als van de stem, gelijk Vitruvius wil, en Aristoteles die seyt, dat de hooghte der Berghen en heuvelen, ende alwaer de holte der Valleyen zijn, en de hollen, dat alle dese dinghen de lucht breken, ende gheven wederklanck; noch daerenboven hoort men die in de Torens, in de Galderijen, en in de andere ghebouwen met verwulfselen gemaect, op de plaetse daer groote ghebouwen ghestaen hebben, ende eyndelijck in de Boffchen.

libro 75.
856.

Dione die seyt, dat tot Bizantio, nu wesende Constantinopolen, seven Torens gheboort waren, die hunne gesichte na de Zee hadden, en so konstigh gemaect, dat so wanneer als men in d'een discoureerden, het geluyt tot in de andere quam, ende aldus van d'een tot d'andere. 'T selfde verhaelt Plinius, nochtans dit Cizico in Thracia gelegen toeschryvende; het ghene niet door eenige inventien toe quam, maer alleenlijck door de gestalte van de Torens, en door de ghedaente van de openinghe der mueren, en diergelijcke dinghen, ghelijck wy elders ondervonden hebben. Pausanius die verhaelt mede, dat op eenige plaetzen van Grieken den Echo seven mael antwoorde, en d'een van d'andere verscheyden. Plutarchus seyt mede, dat in de Pyramide van Egypten, de stemme die eens luyt uyt gheroepen was, antwoorde drie, vier, ja vijfmael een self woort.

libro 36.
cap. 14.

libro 5.
De placi-
tis. 156.

Daerenboven tot Sinte Sebastiano buyten Romen, hoort men heel klaer drie Echoos, te weten, een in 't Castro Pretorio, d'ander in de ondergange van Circo di Caracalla, ende de derde in 't graf van Cecilia Metella, daer boven noch twee andere heel verre daer van daen, doch soo heel klaer niet; de menschen die niet en gelooven dat het geluyt door de lucht wech ghevoert wort, laet die in 't vertreck van 't Palleys van Té van de seer vermaerde Hertoghen van Mantua gaen, alwaer de weerklanck niet van die daer by zijn gehoort wort, maer heel wel van die gene die daer van zijn: het selfde geschiet so wanneer men op het wulfsel van de ronde Kerck van de vermaerde Heeren Barberi tot Masero in 't Trevignano staet, dit komt door dien de mueren en het verwulfsel recht en sonder hollen zijn, en soo wanneer de vensters en ramen ghesloten zijn, alwaer de lucht niet uyt en komt.

libro 5.
cap. 5.

Wy hebben den Echo heel klaer ghehoort, en het geluyt van de klokken van 't Kloekhuys van Sint Marcus, so wanneer als de klokken de uren sloegen, als de windt noordelijck waeyt, als dan so gaet het gheluyt effen van 't een tot het ander; waer door wy klaerlijck bekennen, datze de vafen moeten maken op de omloop van de Theaters gestelt, gelijk Vitruvius seyt. Dickmaels so hoort men de Echo in nieuwe of oude ghebouwen, doch van andere dinghen afgesondert; te weten, dat een mensche altoos lager als deselve moet wesen, want de lucht door sijn natuer gaet opwaerts. In de ghebouwen die wy gheordineert hebben hoort men den Echo, in 't Huys van de vermaerde Pisani tot Rocca, doch boven alle andere in 't Huys van de Heeren Bardellini tot Monfumo, aen 't achterste deel, met groote verwonderinge voor die het aenhooren; doch wy hebben hier van al ghenoech verhaelt.

Van 't springhen der wateren, en hunne nature, en van de schoone ghelegentheydt der selver voor 't menschen gebruyck, en datmen de quade qualiteyt moet schouwen. Cap. XX V.

10 **W**Y hebben als nu ghenoeghsaem van de dinghen die de bysondere Huysen, so in de Stadt als op 't Landt zijn gehandelt, overfulcks soo ist billick datmen van de springhende wateren, en van de gedaente der selver handelen; so om die te drincken, als mede om ander gemack, vercierfelen en geneugte van die plaetzen by te brengē, alwaermen die soude mogen hebben; om te beginnen, so seydtmen dat de wateren die uytter aerden komen spruyten uyt de Bergen, gelijk Aristoteles verhaelt: om dat de hitte om hoogh de humeuren treckt, gelijk de Barstoven door 't voedtsel van de Boomen, en van 't voortkomen der regen, en 't selve in damp verkeert, door de groote abundantie van de gedaente als een droppen die daer afvallen: waer door het geschiet datze daer niet besloten kunnen wesen, datze sich in Fonteynen en Rivieren verteeren, die sich verre verspreyden.

Plante
libro 2.
cap. 1.
494. E.

Men fiet mede dat uyt het binnenste der Zee dickwils soet en smakighe wateren springhen (gelijck Pausanius verhaelt) dewelcke in de Oude tijdt in 't Territorio Argivo was, en op de plaetze Chimerio genaemt in 't Trespnotide; doch het was wonderlijcker dat uyt een steen van de Riviere Meandro omginghelt, die in de Riviere Esopo gaet, heel heet water quam springen: het was noch 20 meer om te verwonderen, dat in 't midden van Dicearchia, dat een Pozzolo in 't Campania was, uyt de Zee heel heet water quam, daerom heeft hy gefeydt, dat het nagelegen Eylandt door handen gemaect was, om dat dese Barstoven voor de sieckte van de menschen goet was, en datze niet verloren soude gaen; ja waerlijck het is een onghehooflijck dingh om te sien, niet alleen dese opspringinghe der wateren, maer noch vele mede die op de voorz plaetze zijn.

libro 8.
544.

De wateren loopen na de ghelegentheydt van 't Landt, ofte wel met eenighe afloopinge, en als beschut-plaetzen aen die Riviere, en dat die daer ront-om gevonden worden, doch meest alwaer het Landt gatigh en light is, en dat die daer door henen dringhen kunnen; en daer tegen soo moctense hunne krachten op herde en stercke wateren breken, gelijk als men alle dagen genoegh fiet met vele Dijcken, aen de Ozeansche Zee, en in Nederlandt, Londen, en alhier by ons in de Polesini, die altemael de wateren die het landt overloopen, ophouden.

30 Om dat de wateren ront-om de aerde loopen, en meest om de lichte en sponsachtige, en noch veel meer door het zant sien wy op alle de Oevers van de Zee, en meest alwaer heel sijn zant is; en om datmen eenige treden aen dees zyde graefde; soo komender terfont de soete en klare wateren uyt, sich door het zant suyverende; alwaer alleenlijck van een Put alhier tot Sint Nicolo van Lido heel dicht by Lagana, worden alle de wateren door kleyne scheepjens gebrocht; en overfulcx zijnder veel gheweest die ghelooft hebben, en bevonden; dogh hebben sich bedrogen gevonden, om self water op dit Eylandt te vinden, en in de Morasschen van Venetien, om dat daer gheen klaer zant en is, als wel op de voorz plaetzen maer Goten, morasschende verrot landt.

40 En om dat de wateren sich op 't hooghste van de Berghen laet vinden, soo maect nochtans het hooghste water van alle de Bergen Atho in Macedemonien, nu Santo genaemt, op de hooghte van eenenveertigh graden ghestelt, en eenenvijftigh langh, en soo hoogh, dat op sijn uysterste top de lught sich niet en verroert: soo dat het met sijn schaduwe tot aen Stalimene, nu wezende het Eylandt Lemno komt, tachtentigh mijlen daer van daen ghelegen; nochtans so en zijnder geen Berghen ront-om die hoogher zijn, die dienstigh kunnen wesen; dit niet teghenstaende, so komt nochtans van hooghen af soo veel water, datze Rivieren maken, dewelcke tot in de Egesche Zee loozen, en door gedane diligentie van den Koninck Serte Koninck van Parsien verspreyden sich vijftentseventigh mijlen, de ommeganck van desen Bergh is hondert en vijftigh mijlen. Dit is de Bergh die Dinocrate Bouw-meester, als vele verhalen, den grooten Alexander voorstelden, om een Stadt daer van te maken.

Plinio
libro 4.
cap. 10.
Plutarc.
Vite.

Desghelijcks en weetmen niet ofte de Rivieren Pò en Daruncio, hunne begintfel van twee Rivieren hebben, die van den Bergh Vesio in Piemont ghelegghen, komen, heel hoogh en yselijck, dat het vreesse by brengt aen die daer opklimmen; desghelijcks mede Tesin en Rheyn, de eene komt tot Lombardijen, en d'andere loopt in Hooghduyts-landt, nochtans soo komenze van twee Meertjens in de Bergen van Sint Gortardo, gelijk wy elders verhaelt hebben.

libro 2.
cap. 9.

50 Tot Possau een Stadt in Baviera ghelegghen, als op een hoeck heel nauw, alwaer Eno sich met Danubio versamelt, daer is eene Fonteyne met vier Pijpen van heel veel water, en daer ront-om tusschen die twee Rivieren zijn geen uytmentheydt van de welckeze bedient soude wesen. Men moet mede ghelooven datze van de Berghen komen, die aen de rechter en slinker zyde zijn, behalven de Rivieren; waer door men segghen magh, dat die daer dichte by tusschen de steenen van daer komen, en datze door kracht opwaerts springen, gelijkze elders plegen te doen.

60 Doch so wanneer als men seydt, dat de Bergh als andere wateren, moeten verstaen worden de wateren die tusschen de steenen voortkomen, of wel sich brengen op de bewaerplaetzen, alwaerse niet uyt en kunnen dan alleen door ghemetzelde Goten, of wel door andere loofinge metter handt gemaect; want alsdan so nemenze een sekeren egale loop ende wegh, datze daer niet kunnen uyt-komen, daer soo verheffenze sich; alwaer by plaetze ghelijck de Fonteynen, ofte wel plaetse alwaerze voortkomen, en daerom ist dat de Fonteynen, die uyt stercke steenrotzen en uyt de leden komen, heel dicht aen malkanderen, soo en konnenze nerghens uyt-rocht hebben, soo komen voort, soo aen de zyde, als wel op 't bovenste der Bergen; en dusdanigh soudenze mede wesen, soo

wanneerse

wanneerse in de Goten besloten zijn; 't is wel waer dat de wateren door andere hooghe Bergen vermeertert worden, en mede aen eenige deelen daer ront-om.

Plinio
libro 15.
cap. 27.

Daer zijn drie Elementen; te weten het Vyer, Water en Lught, ghelijck de Wijfen segghen, die door hunne nature geen reuck, smaek nochte sop hebben; het gene men niet van 't Element der aerden magh segghen: want die hebben veel sops en minare, die aen deselve verscheyde reucken en smaken geeft. De wateren door hunne eyghene nature zijnze kout en vochtigh; en daerom zijnse heel dienstigh om de dorst te lessen, sy voeden niet, volghens Hippocrates; en daerom heeft Ovidius op dit propoost gheseydt: *Het water neemt meest de dorst wech*; En op een andere plaets: *Ghy sult u mondt niet droogh nochte dorstigh van 't water afnemen*. Dogh zijn heel profijtigh om de kost door de naenwe deelen van 't lichaem te doen gaen, die heel verdunnende en verfwackende, nochtans soo gaet dat lichtelijck door.

Collig.
libro 5.
cap. 33.
Fautor.
lib. 1.
Dioclet.

Het ghebruyck van 't water is heel noodigh tot de goede verteeringhe van de kost, want sy het lichaem niet op en blasen, doch deselve verkoelen, en bewaren het leven, beswaren niet het hoofd: 10
maken de lichamen habil, ende de beesten die 't selve ghebruycken: dat dit waer is sietmen door alle de soorten van beesten die schoon water drincken, nochtans so zijnse sterck en grof; maer daer zijn oock menschen gevonden, die door 't gebruyck van water geleeft hebben gesont en lanck, en noch vele anderen, volghens Aristoteles, diese noyt gedroncken hebben, gelijk als Asconide Argivo, en Magone van Catago verhalen en noch vele anderen; daerentegens bespeurtmen dat door experientie, voornamentlijck in Hooghduyts-landt, die, door dien sy te veel drincken, sieck worden, bederven en overrompelen sich selfs met de nature mede; ende daerom soo sterven sy heel 20
jonck.

De ebri-
tate.

Het Element van 't water is mede d' aldergrootste oorfake van de generatie, verteeringhe en onderhoudt der dinghen; want door de reghen worden de groote hitte en koude ghetempereert, verquickt de aerde, dewelcke sonder regen soude ledigh en onprofijtigh wesen: door deselve worden de kruyden en bloemen gevoedt, en de vruchten van de Boomen worden rijp; daerenboven zijnse noodigh om te drincken, om de kost ofte spijzen te koken; want Cassiodorus die seydt, geen dinck en kannen smakelijck maken, soo wanneerder schoon en klaer water ontbreeckt: het water is mede dienstigh aen Molens, Instrumenten, om na te maken, oock mede voorplaysier, en andere ontallijcker dinghen; behalven het varen, om het Goedt en Coopmanschappen van d' eene plaets tot d' anderen te brenghen.

libro 5.

Collig. 5.
cap. 38.

De wateren zijn door de nature schoon, klaer, suyver en blinckende, gelijk Hippocrates seydt: doch soo wanneer alffe warm zijn, soo wordenze wit, 't welckmen in 't gekooct water siet, waerom sy wit worden, als doe sy eerst rauw waren, de koude wateren schijnen donckerder te zijn, en dit gheschiet, om dat de kouw stijft, en daer teghens de hitte verzacht. Alle de wateren zijn door hunne naturen soet, gelijk Aristoteles seydt; doch sy worden door vele accidenten verandert, soo wanneer die in de onder-aerdtse aderen loopen, nemenze van die selve een qualiteyt dat selver, ofte wel, waer uyt men die drincken laet, dit en gheschiet in 't landt niet, want dat is een gedaente van steen: de wateren en zijn op hunne eyghene plaetze niet heel swaer nochte licht; daerom ist, dat, soo wanneer een mensche onder 't water is, van 't selve niet beswaert wordt, maer daerenteghen verheft alle swaer ghewicht.

Animali
libro 2.
cap. 1.
395. D.

Gemeenlijck die wateren die des Somers koel zijn, zijn des 's Winters lauw; want de oorfake is dese, om datse van de stralen der Sonne bevrijdt worden; desgelijcks bewarenze die voor de koelte en werden die alsdan opter aerden regneerende: en des Somers de wateren die uyt Fonteynen en Putten genomen worden, van midden in de nacht tot des 's middaegs toe heel koel bewaert; maer daerna wordenze verwarmt, en dit geschiet, om dat de lught alsdan heet is, en op d' andere voorz 30
tijd heel kout.

libro 5.
cap. 5.

En by aldien waer is dat Plinius seydt, die de reden vinden kan, want een Fonteyn in Garamanti aen de Stadt van Telge, waren de wateren kokende van 's middaeghs tot midden in de nacht toe; doch daerna van midnacht tot middagh toe warenze wederom heel koel. Daer en is geen dinck dat een meer verskert van de klaerheydt van het water, dan als het in een glas staet, ofte wel in een ander ront Vat, heel klaer en suyver, en teghens de stralen van de Sonne overstaende, dat 40
dat selve het vyer en brandende dinghen ontsteect, die daer achter sullen wezen, 't welck Plinius mede affirmeert.

libro 36.
cap. 26.

Hippocrates prijft grootelijcks de wateren die van hooge en verheven plaetzen komen, en alzo voorders door Valleyen en steenachtige Bergen, ofte van drooge aerden, en daerna over de Weyde heen loopen, en datze hunnen loop na den Oosten hebben; want aldus door het bewegen suyveren sich, en zijn van de goede lught besproeyt, so wanneerze van de stralen der Sonne niet beschadight zijn, nochte oock van de wreede winden, want t' een en t' ander nemen de beste deelen wech: men moet mede prijfen dat het water des 's Winters lauw is, en des Somers koel, en op alle tijden van het laer schoon, klaer en blinckende; want aldus soo wordenze suyver en licht, en als rieckende, en smakelijck: dit is een teecken van goede qualiteyt, en suyverheydt, soo wanneer de wateren 50
geen reuck en hebben, ghelijck als Hippocrates seyde, het is een teecken van hunne deught ende lichtheydt, soo wanneer die licht warm worden, en terfont wederom koel, en datmen in 't selve alderhande soorten van Eten koken kan.

Volghens Hippocrates, de Fonteyn-wateren die van den Oosten komen, en van gheen slickighe plaetzen, ofte van dierghelijcke, sullen altoos licht en smakelijck wesen, en van 't vyer ghewarmt zijnde, soo sullenze licht wederom koel worden; daerom ist een teecken datze geen swaerte nochte raeuwte hebben. De waters van de Berghen komen aen de Noordt-zyde: boven dien sy daer veel 60
gevou-

gevonden worden, want sy zijn van de Sonne niet geregeert, sy zijn mede suuyverder en smakelijker, en door consequentie ghesonder als d' andere, want sy bewaren sich van alle verrottinghe: en soo wanneerze eenighe rante hadden, soo latenze die in 't loopen blijven, en met door de steenen heen te swerven, en door de aderen van de aerden: waer door de wateren van het platte landt, door dien sy weynigh bewegen, en by-na altoos stil staen, daerom zijnsē soo goet niet.

10 Volghens de Onden, so wanneer de wateren goet zijn, so moetenze licht, heel klaer, en loopen-de zijn, van alle reuck, geur en smaeck bevrijdt, want anders zijnsē met eenige andere qualiteyt be-
 menght: na ons goet duncken de wateren moeten klaer in 't ghesichte wesen, ruyschende aen het
 gehoor, en sonder eenighe reuck, schoon en soet aen de smaeck, koel en licht in 't raken: en als sy
 itil staen, geen gront en maken van boven nochte van onderen, datze geensins de Vaten daer sy in
 zijn vuyl maken, nochte datze die bederven. De wateren van Teverone, al-eer sy van Tivoli afkomen
 zijn sy swaerder, als datze omlaegh in 't lage landt zijn: noch veel meer die van de Nilo, soo wan-
 neerze van de Catarrate afkomen: alwaer wy aen 't een en d' andere neghen of thien verschillen
 gevonden hebben.

Plinio
libro 15.
cap. 17.

20 Cassidorus seyd, dat in Cassili in Campania uyt een speloncke heel schoon, klaer en soet water
 om te drincken quam; soo dat in de breede en diepe plaetzen, alwaer het was, saghmen tot op de
 grondt toe alle dinck, als of het een klare lught was, en geen water: dit zijn alle teeckenē van
 hunne suuyverheyt, en dat het gemeenlijk vijf voeten hoogh was; doch dat het in sijn groote vloedt,
 twee graden wassen. De soete wateren zijn veel lichter als de zoute, dese zijn vetter, om dat de
 Sonne daer alle de slechte afghenomen heeft, en dese delicates, en ongefaemlijcker: dit geschiet
 nochtans aen 't zout water, als alle de wateren aen 't Element van de aerde: waer door men lichter
 op 't zout water drijft, en desghelijcks, Ebben-hout, heyligh hout, Boffe-boomen, Olm-boomen,
 Pocken-hout, en noch vele anderen die wy om kortheydts wille niet fullen verhalen, dewelcke
 nochtans in 't soete water te grondt gaen.

Aristot.
Piance
libro 2.
cap. 1.
fac. 494.

Boristene nu wesende Nieper een heel groote Riviere, volghens Plinius, die verre door Mosco-
 vien loopt, en eyndicht daerna in de groote Zee, heeft des Somers groen water, doorgaende pene-
 trerende, en smakelijck, nimmermeer siemen uyt het selve damp komen; en dat die van Hispani
 daer op swimmen, 't gene by-na een teecken van hunne suuyverheydt is, ghelijck de voorz Plinius
 en Atheus verhalen.

libro 35.
cap. 5.
libro 2.
cap. 1.

30 Daer wort gheseydt dat de wateren van de Rivier Choaspe by Susa tusschen Medi, die in de Ti-
 gre komt, waren soo licht en smakelijck, dat de Koningen van Persien en andere daer by gelegen,
 stelden die voor alle d' andere wateren van de geheele werelt, daerom ginck yeder een daer na toe,
 en lieten van 't selve water achter hun in silverde Vaten brengen. Desghelijcks dede Bernice huys-
 vrouw van Antiochio met het water van de Riviere Nilus, om dat sy tot het selve ghewoon was,
 daerom liet sy van 't selve mede in Asiria nemen. De wateren van eenighe Rivieren van Corinthen
 zijn beter als die van Griecken-landt geacht, en door consequentie voor de beste gehouden: ande-
 ren hebben wederom de lof aen die van 't Atheniensche Territorio gegeven: de wateren van Ca-
 padocien zijn mede heel ghepresen, om datze nimmermeer bedorven, dan als sy hunnen loop on-
 der de aerde namen; want alsdan soo nemense een quade qualiteyt van deselve.

libro 2.
cap. 2.

40 Onder alle de wateren daer ront-om Volterra, alwaer heel vele zijn van wonderlijcke deughden:
 de Fonteynen die onder aen de voet van den Bergh Ruffoli komt, drie mijlen van de Stadt ghele-
 ghen, sijn wateren zijn eenichsints heel klaer, en alle andere bysondere qualiteyten; doch boven
 alle de wateren van dat Landt zijn mede heel licht en klaer, daerenboven soo en komender noyt
 Gedierte voort, nochte eenige andere quade dinghen die in deselve souden kunnen komen. Het
 regen-water oock mede die van 't Sneeuw en Ys gemaect worden; om datze soo hoogh van daer
 komen, so wordense van de lught gesuyvert; want so wanneerze door schoone Goten loopen; ofte
 wel in 't zant bewaert worden, alsdan soo fullenze heel goet om te drincken zijn.

Wat aengaet het water om te drincken in 't beginne (gelijck Frontinus seyt) so is tot Romē die
 van den Tyber, en mede die van de Fonteynen gebruyckt, alwarender heel vele waren, oock mede
 gebruycktenze die uyt de putten, tot de tijden van Rémia toe, na de ballingschap van den hoo-
 vaerdigen Tarquinius, om dat hunne haver in den Tyber ghesmeten wierden, waer uyt het Eylandt
 voortghekomen is, doch van die tijdt af ghebruycktenze alle andere, het is voor een schandigh
 dingh ghehouden de wateren te bearbeyden, dan alleenlijck van Transiberini, soo wanneer als hy
 de Bruggen calefaten, waer de geleyde wateren onder door liepen; heden sdaeghs soo is de geheele
 Stadt sich daer mede behelpende.

Frontino
libro...

50 Onder alle de Romeynsche wateren, zijn die van Martia de beste ghehouden, en de klaerste, en
 volgens Plinius heel koel; en daerom zijn die alleenlijck om te drincken bewaert. Cassidorus prijft
 dien, in sijn tijden, gelijck Frontinus mede dede, de Vergine, door de suuyverheydt en schoonheydt
 boven alle de anderen; en daer na Martia en Claudia, ofte Curtia, ende de Hemels-blaeuwe ofte
 witte. De dunste en schoone wateren suuyveren lichtelijck het menschen lichaem, ghelijck als see-
 pe, om datse versachten, ende lichtelijck te penetreren zijn, maken oock heel lichtelijck lakens,
 linnen, en alle andere dingen schoon, daerentegen de rauwe wateren maken het lichaem wreedt,
 ende de dicke laten het smerigh.

libro 31.
cap. 3.
libro 7.
fac. 161.
libro 1.

Alhoewel dat eenige willen dat de Rivier-wateren met die van de beken vermeerderd zijn, ende
 van andere Rivieren, en konnen niet goet wesen, door de verscheyden vermengelingen: op geen-
 derley maniere moet daer een generale regel wesen, om datmen den Tyber in Romē siet, den Pó
 in Lombardijen, en andere Rivieren in Italiē; den Donau, den Rhijn en andere in Hooghduyts-
 landt: de Riviere Garonne en andere daerbenevens in Vranckrijck; de Mengo en noch vele an-
 dere

dere in Spangien; de Nilus in Ægypten, de Euphraet in Indien, de Gange en vele anderen in Afien ghelijck als de Boristene in Moscovien en Lituaniën, ende ontallijcke andere Rivieren: de wateren der selver, voor so veel als Strabo, Plinius en vele anderen seggen, zijn mede goet om te drincken, en daerom soo moeten voornamentlijck de deught ende faute van 't water van de nature der aerde nemen, waer door sy henen loopen, daerna na de complexie en gelegentheyt die de selve drincken, ende oock mede van de gedaente der visschen die daer inne zijn.

De Fonteyn-wateren die sich niet en bewegen, zijn dan wreedt en rauw, ende noch slijmmer zijn die van de moerassche en diergelijcke, dickmaels kunnen de wateren licht zijn, doch daer na onsmakelijck, door hunne qualiteyt dieze van de aerde genomen hebben. En over sulcks de wateren van de Riviere Tilvora in Boeotien, alhoewel die door hunne nature heel kout zijn, soo waren sy door hunne koute sterffelijck aen de oude lieden die daer van droncken, en diergelijcke die van het Corintische Territorio, andersints en konden sy die niet proeven, dan alffe eenighe spacen van hunne Fonteynen waren.

Wy prijsen die Wateren niet die eenighe smaek hebben, alhoewel die aenghenaem was, ofte datse vernoeginge als de wijn gaf, ende datse op die wijze van eenige gebruyckt worden, gelijk als de Fonteynen ront-om Paflagonien waren, en in Ergane de Riviere van den Bergh Clitonio, welckers wateren reuck hadden by-na als olye, so datse de andere overheerden, desghelijcks mede onder die van Cartago, en eenige Fonteynen in Afien.

De wateren die soo dra als sy gedroncken waren, een mensche opswelden, zijn by d'Oudeu van de slechte soorten geacht, gelijk die van Troezene waren, die, dewelcke des 's Winters swaerder als des Somers zijn, zijn mede niet te prijsen, gelijk die by Pangeo waren, want de swaerte van het water is een tecken dat het heel raeuw is, waer doorze grof en zout zijn; desghelijcks mede die heel koude, ende de wreedte worden swaerlijcker verteert.

De wateren die nyt morassche en diergelijcke landen komen, het is onmogelijck datze daer van mede niet deelachtigh en zijn, daerom zijnse aen de reuck niet aengenaem, en noch veel meerder aen de smaek, gelijk mede die zoutigh zijn: de Riviere van Himeria in Sicilia berhoont het, die, welcken twee backen maect, d'een die is soer, en d'andere is heel zout, om dat het Landt het selve dusdanige smaek geeft: daer zijn mede andere die alluys en swavelachtigh zijn, gelijkter vele in Hongerijen zijn: daerom zijn dusdanighe wateren van slechte soorten: waerom men die t'eenemael moet schouwen, van de menschen en van de Beesten. De vette wateren, zijn door de nature swaer, zijn altoos onder de dunne wateren, want ghelijck Aristoteles seydt, dit maghmen segghen van de lught is, 't ander van 't geslacht der wateren; daerom gebeurt het selde dat de heel diepe wateren niet heel swaer en zijn, en een weynigh modderachtigh, en van de reuck van het landt, want ghelijck wy verhaelt hebben, datze de accidenten nemen, en niet dienende om te drincken.

Tot Leccia in die van Volterra komen wateren op verscheiden plaetzen uyt, onder dewelcke eenighe zijn die twee mannen hoogh springen, en soo heet datze in weynigh tijds daer de Dieren in koken, tot de tijdt toe dat het vleesch van de beenderen gaet, en zijn door de nature gomachtigh: maer van dusdanige soorten van wateren hebben wy in 't gebiedt van Verona en Vicenza, en oock mede in 't ghebedt van Padua, en in die van Viterbo, en noch veel meer ront-om Tritola Pozzolo en Agnano in Campania, die wy altemael moghen achterlaten, en die als Medijnen houden, en niet om te drincken.

En daerboven de wegh Formio in de Bergh Mabirol in 't Frauli, alwaer Taglamente van daen komt, is een Fonteyne, die dese eyghenschap heeft, om de schorsen van 't hout in steenen te doen veranderen, soo wanneer die in sijne wateren geleydt worden, gelijk mede van de bladen en kruiden, die daer in vallen, waer uyt men bespeuren kan datze heel schadelijck aen de lichamen zijn, die deselve langh drincken. En tusschen Siena en Florenzen by Badia aen 't Eylandt, daer is een Meertjen van heel swart water, ghelijck inckt, daer zijn gheen visschen, en alle soorten van hout gaet in 't selve te grondt, gelijk mede Leandro Alberti getuyght.

Pausania heeft gheschreven, dat de wateren van de Riviere Stigia, die van de steenen van een heel hooghen Bergh viel in 't Territorio van Nonacri in Arcadiën, ghelijck Herodotus mede getuyght, datze niet alleen aen de menschelijcke lichamen schadelijck was, maer oock mede aen alle soorten van beesten, nademael sy uytneement kout was, ja soo kout, dat het alle soorten van gebackte Vaten breeckt, oock mede die van Cristal en glas, als mede van andere diergelijcke, oock mede die van Metael, want sy versmelt die; het voorz water wordt in het eelt van een Paerde-voet bewaert, Vitruvius die seydt, van een Muyl-ezel, wesende een vette Materie; men seydt dat den grooten Alexander van dusdanigh fenijn gestorven is.

En van onse dinghen handelende: Percene is een Landt met veel volcks, tusschen de Alpen van Italien, en by-na soo verre van Levego, een eerlijck Kasteel, ende de Stadt van Trenta, doch die is soo dicht aen de Berghen, en van 't zuyden bedeckt, want daerom soo hebbenze by-na een heel jaer de stralen van de Sonne niet: Op dese plaets is veel waters, soo dat het sich in kleyne Beeckjens aen d'een en d'andere zyde over die wegh verdeelt, 't ghene een aenghenaem dinck om te sien is: boven dien soo gheeft het groot ghemack aen de Terrazzi, daer veel aen gheleghen is, ende door hunne raeuwte barenze gulsigheydt diese gheftadelijck drincken, waer door de mannen, en noch veel meer de vrouwen, oock mede de kinderen ofte jonghelinghen van twaelf jaren af beginnen allenghskens d'een meer en d'ander Gichtigh te worden, waer door het yffelijck en schroomlijck om te sien is, gelijk wy meermaels ondervonden hebben.

Piante
libro I.
cap. I.
fac. 495.

cap. 6.
cap. 4.

libro 8.
fac. 566.
libro 6.
fac. 435.

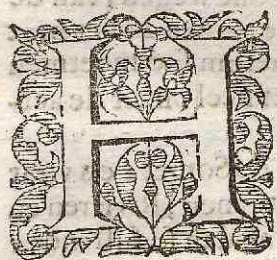
libro 8.
cap. 3.

Deze wateren komen in de Forsena, die door eenighe naeuwe ende steenachtighe Valleyen loopen, en loopt door de Stadt van Trento met verscheide Goten heen, en ten eynde begint in Adice. Desghelijcks gheschiet aen de Inwoonders van Pieve een heel groot Dorp, en anderhalf mijl van Roveredo van Trento, 't gene men mede gheloofte de oorsake is, veel wateren van een Fonteyn, die omlaegh van een hunder Berghe komt. Men siet desghelijcks in 't ghebiedt van Bresciano, veel Mannen en Vrouwen die van hunder jonckheydt af maken die heel grooter en kleynder, en aldus disform, soo in de Valleyen boven de Meer van Idri, en langs de Riviere Chiese, soo wanneer het uyt deselve Meer komt, soo komt het in Olio, als mede in andere deelen; dit seydtmen door de raute van 't water bykomt.

In Stiria het meestendeel der Boeren hebben de stroot so groot datze de spraeck beneemt, en dit geschiet door het water dat door de aerde, verre van yzer en silver loopen. Waer voor de nature een schoone remedie ghegheven heeft, om selve door een Trechter te ontfangen, en een Spons op de Rooster geleydt, en daerna deselve in de asch wentelen, en alsdan van 't selve nat drie dagen 's morgens nuchteren in roode Wijn inghenomen, 't gene een groote kracht heeft om te verdroogen.

Van het onderaerdsche water konstelijck te vinden, en van de beste maniere der selver, en om hunne aenklevinghe lichtelijck te weten, ende om de Goederen te livelleren.

Cap. XXVI.

Et is heel waer, datmen niet het water op alle plaetzen kunnen vinden, gelijk als eenige gelooven; alhoewel die altemets in de holte der Valleyen gevonden worden, ende aen de voeten van de Berghen, doch sy staen meestendeel na den Noorden, alwaer de Son niet en verwarmt, en datze t'eenmael steenachtigh zijn, en datze met Boffchen en Boffchagien bekleedt zijn: want dusdanighe Bergen zijn als dacken van de Huysen, datze soo wanneer alst regent, veel waters omlaegh senden: en daerom soo ist dat Apennino, en in de Albafter-berghen van Italien, want die zijn door de nature steenachtigh, van alle de deelen der selver komt veel water. En soo wanneer als wy Pausania en Strabo wilden onderhouden, ende die in de beschrijvinghe der Bosachtighe Berghen van Griekenlant navolgen, aldus sullen wy van alle de Landen de waerheyt weten, en oock mede in verscheide Climen worden op de Bergen wateren ghevonden. Plinius die heeft heel veel van 't water gheschreven, die sich veropenbaren, en op eenighe tijden soo zijze wederom wech, waer van wy niet handelen sullen, als wesende dinghen die ons propoost niet en raken.

Plinio libro 34. cap. 3.

libro 31. cap. 4.

Die plaetzen die boven alle andere de superficie vochtigh maken, ende het landt weeckt, ende dat, soo wanneer men daer op gaet, de voet in 't selve blijft staen, en oock mede van de andere, alwaer van sijn selven groente en kruyden wasschen, waterachtighe Boomen en dierghelijcke: dit zijn alles teecken die te kennen gheven datze onder water zijn: desgelijcks mede, so wanneer men hoogh woont, ende de dampen daer uyt siet komen, gelijk als Piramiden, ofte Pylaren, daer blijven langher de nevelen als op andere plaetzen, en oock soo wanneer de Sonne hoogh is, ende datmen daer ront-om kleyne Gedierten siet vliegghen, ende datter kleyne Kickvorschen zijn, soo wanneer als het gheen waterachtigh landt en is, en dat aldaer het regen-water blijft, dit zijn kennelijcke teeckens genoegh, dat daer onder wassende wateren moeten wesen.

Oock sow aneermen eenige holte onder de aerde maecken, en daer in Zout, Papier, Lakens, kleederen, zageles, heel droogh hout, Vaten van krijt so gebacken als ongebacken, ofte yets dat het Metael verroeft, en diergelijcke dingen daer in setten: en dat so wanneer men daer vyer maekt, het veel roockt, dit zijn mede teecken die daer het water ontrent te vinden is. De Fonteynen worden gemeenlijck laegh by de Heuvels en Bergen ghevonden, die hunne zyde gevouden hebben, en Kelders ofte holle als vuyle plaetzen in de Schepen zijn, want aen deze deelen komen de wateren af, versamelien en druypen wech; noch meerder, soo wanneer daer kruyden en andere groene Boomen zijn; daerentegens so vintmen selden ofte nimmermeer wateren in de lange en ronde Bergen, en sonder vouwen, soo van steenen als van drooghien aert, ghelijck by-na alle die van Padua zijn; want door hunne dichte, soo en kannenze daer niet inkomen, daerom soo loopenze na beneden, ofte zijn wel van 't landt selfs inghesloekt.

libro 2.
cap. 9.

Gemeenlijck soo vintmen van den Oosten tot den Zuydt-Oosten, en meest van den Noorden, water in de Bergen, de redene is, om datze de stralen van de Sonne, nochte de warme lught hebben; maer zijn heel ghedienstigh, de Bosschen, kruyden, ende eyndelijck de bladeren van de Boomen; alle dese dinghen houden het op als het gheregent heeft, soo datze in de aerde trecken, en in de scheuren van de steenen: oock mede zijn door deselve redenen van de sneuw vergroot, en van het Ys, dewelcke veel beter op dit deel bewaert worden, als wese de kouste plaetse; ende daerom soo sietmen als verhaelt is, dat van heel groote Berghen, heel groote Fonteynen ende Rivieren komen, ende dit geschiet eerder by de voet der selver als op een andere plaets, als wese de een plaets om te rusten.

Vita di
Paolo E-
milio.

Op dit Propooft, ghelijck als Plutarchus verhaelt, Paulus Emilius Console van het Roomsche Huys, teghen die van Perseo in Macedemonien; de grooten Bergh Olympus considerende, met veel Boomen bedeckt te wesen, heeft heel wel ghepeynst, dat voor de groene Bosschen die hy hadde, dat overfulcks als wese de een vochtighe plaets, ende by-na als de Borst van een vrouwe, die Melck verleenen, dat het selve veel water moet hebben: waer door hy ront-omme der selver veel putten liet graven, die terstont heel vol goet water waren, en aldus is hem konstigh in 't hooft van de noodtdrusten des Legher gekomen. De wateren worden heel veel tusschen steenen gevonden, ofte wel by swarte aerde, en dierghelijcke; daerenteghen selde schijnen in witte steenen en lande te wezen, en holachtighe, want die zijn veel luchtigher, en d'andere veel vochtigher en waterachtigher.

Oock mede de wateren diemen heel diep onder de aerde vindt, zijn veel en blijven-²⁰ de, als wel die aen de superficie der selver zijn: Eerst, om dat daer van boven van veel deelen het komt toe te loopen; en oock mede om datze de maten niet en hebben, en schoone wegen, van de hitte bewoont, en van de drooghte van de aerden: waer van voortkomt, 't ghene men in het zant vint, dat ongeftadelijck is; Ja periculus om des Somers gebreck te hebben: daerom soo moetmen op dusdanighe plaetzen, ghelijck de voet van de Bergen zijn, versorgen, dat het heel onder de aerde is, en heel veel.

De wateren die door de minere van der aerde komen, moeten in 't leste van de Somer, en voor de groote reghen van den Herfst; want soo in die tijden, gemeenlijck de Fonteynen, Rivieren en alle andere wateren, mager en laagh zijn, en alle dinck op der aerde heel dor, alsdan so fullender heel veel wateren wezen: soo fullenze sonder twijffel in de Herfts, Winter ende Lente, dat sachte tijden zijn, alsdan soo fullenze overvloedigh zijn. Daerom soo wanneer alffer ghegrast is, om te sien hoe diep het onder 't water was, dat het dienstigh aen de Fortresse van Palma moest wezen; in Triuli hebben wy dit te kennen gegeven, met de diepte daer putten daer ront-om henen te onderhouden, als wezende vaster, als wel die van de nieuwe hollinge.

Anno
1550.

Veel vernuttighe verstanden hebben sich laten voorstaen, dat in dese Stadt, en in 't Eylandt hier³⁰ rondt-om henen men geen loopende wateren onder de aerde koste vinden: daerom soo hebbenze dat dickwils besocht, ghelijckze in 't Clooster van de waerdighe Minne-broeders gedaen hebben: alwaerze heel konstigh een diepe put ghemaect hebben, door middel van een sekere Inventie die sy aldaer hadden, om door te boren: aldus doorborende, en het landt hol te maken, so zijnde met de ghemuerde Put vijftigh voeten gesoncken; doch daer en is anders niet als dick water uytghekomen, en aen de staen-houdende: soo dat alle hun werck van eenighe maenden en vele onkosten te vergeefs geweest is, en met weynigh aers, en profijt. Nochtans soo zijnder andere in onse tijden gheweest die dit voorz mede ghehanteert hebben, in de Beke achter Sint Samuel, dese zijn⁴⁰ mede onstantvastigh en obstinaet; dewelcke door een fulcke ervarentheydt van lof, soo werckenze daer noch dagelijcks over, noch meenende om 't selve te vinden: waeruyt het spreeckwoort voortkomt: Hy gaet soet water in de modder soecken.

Doch dit gheschiet, door dien sy de kracht van de nature niet en kennen, en sy weten niet dat alle de Zeen, en Meeren, die metter tijdt beaert zijn, door accidentie van de Rivieren, dat die geen stercke nochte goede aerde kunnen hebben: dogh door de experientie selver, so moetender geen goede wateren zijn, dit moet noch veel meerder in Venetien genomen worden; om dat van oudts de Meer sich meer verspreyde, en tot na de Berghen van Trevisana toe, (die daer aen de zyde leg-⁵⁰ ghen) behalven die van Padua, en desghelijcks aen de rechter zyde de Polesini, ende daerna aen de slincker zyde meer na ginderen van Altino, en van Aquilia, volghens de ghetuygenisse van Tolomeo, Strabo, Plinius, Livio, en van vele andere History-schrijvers die daer van breedt handelen; het welck van die van Lidi ghekomen is, sluytende de Poorten, en die met swacke aerde vulende: aldaer door draeyende winden ghebrocht, en oock veel meer van de morsigheydt van het landt; en daerom soo houden sy van 't gene voorz nimmermeer op.

Alle de Hemelsche en Aertsche Globen, alhoewel de Berghen verscheyden zijn, soo hebbenze nochtans hunne Centrum in 't midden van deselve plaets, ghelijck die van de werelt; daerom en ist nimmermeer mogelijk de actie op de superficie van de Aerde een Oorizontale linie te maken, en alle sijn deelen recht, boven dien dat d'experientie 't selve bethoont: so wanneer men het niet sien en kan (ghelijck wy elders verhaelt hebben) meerder als vijftiwintigh mijlen; en daerom op het eyndt te levelleren en is anders niet als eenighe geinconferentele linie ront-om deze Aerts-Globe te maken. En voorders, om dat alle sware dinghen natuerlijk sich soecken by 't Centrum te volghen, als weseende een plaets van rust; daerom ist dat alle de wateren sich lichtelijck van bovenen als van onderen verroeren, en niet en springen dan door eenige kracht.

De Livellen worden natuerlijk verstaen, oft men is besorgt datmen die konstigh weet te maken, de eerst maghmen na de Bergen en lage aerde maken, en aen de zyde daer de Rivieren loopen, want sy gaen altoos na de hooghten; ende daerom ist datmen meent dat Langre het hooghte deel van Vranckrijck is, want daer loopt geen Riviere door deselve, maer wel daer van daen na andere deelen: en daerom is de Pô in Italien het laaghte deel van Lombardijen, want hy neemt tot sich vele Rivieren, die van hooghe komen. Den Rhijn en Danubius zijn gelijck twee wachten voor Hooghtduyts-landt, en Hongarijen. Nilus van Egypten, en vele andere, die wy niet noemen.

De konstighe Livellen moetenze met hunne Instrumenten maken, op een schoonen dagh, ende met een suyver oogh, onderhoudende van plaets tot plaets het hooghte deel, ofte wel het laaghte van der aerden, insichte op de wijtte der passen makenze, ofte van de mijlen, van het Pendio ofte hooghte, en hoe veerder van malkanderen wy licht-gaten kunnen maken, soo veel te beter sal het Nivel wesen. Het is heel veel by de Ouden in 't gebruyck geweest, om in wateren te livelleren, gelijck wy van Vitruvius, Fontino, Theone, Proclo, en Solomeo verstaen.

Het Nivel is een Architectonicoos Instrument driehoekigh, ofte wel van een halve circkel in veel deelen verdeelt, ofte in eenighe andere ghedaente met sijne perpendicolo, het welck gemeenlijk de Hooft-meesters in Italien ghebruycken; doch meest aen geens zyde van de Bergen, om de laghe Landen in nivel te stellen, ende de kroon-lijsten en andere deelen van de Gebouwen. De Dioptra van 't selve maeckt Plinius, Suida en vele Matematheisten mentie, ende een versier, waer mede de Geometrise sich ghemeenlijk behelpen, om de distantie af te meten, en om de hooghte te nemen, ofte wel datze van een langhe ghedaente zijn, ofte vierkantigh, ofte wel op eenige andere maniere, dat het mede sijn perpendicolo heeft.

Het Crocobe (om het Griecx woordt te ghebruycken) was een lange en rechte regel, en met perpendicoli aen 't beginne, en daer boven hadt her een heele langhe wegh in 't midden, een weynigh diep, waer door het water van d'eene tot d'andere hooft opgehouden wort; en om dat in alle wercken de groote Instrumenten altoos beter als d'andere zijn: daerom was het Chorobasse meer als d'andere ghepresen. Boven de ghenoomde Instrumenten, kanmen met groot vernuft andere inventeeren, als van een halve o o, met de twee deelen in 't negentigh verdeelt voor een gelijck, en aen eenighe vaste dinck ghehecht, door hulp van 't Piombino ofte loosje kanmen bespeuren, ofte de voorisz plaetze livels-wijze ghemaect is ofte niet, oock mede van 't verschil, en het Instrument moet van goede groote wesen, op dat het beter soudt staen.

En soo wanneer het onverdacht van nooden was, alsdan soo kanmen een nivel met een platte linie maken, en recht in 't midden der selver, moet aen de voet een ander stuck ghehecht worden van tamelijcke hooghten; aen het hooft-deel der selver sal een koorde met het perpendicolo aenhanghen: dit op eenighe laghe plaetzen onderhoudende, alwaer het Loof staet, soo aen de eene als aen het ander voor-plat, so salmen sien dat het de helft verschilt, en dit sal het perfecte perpendicolo wesen, dat heel wel dienstigh sal kunnen zijn. Men magh sich oock met een heel lange linie behelpen, die met het nivel ofte met een zyde van 't onvierkant om hooght stellen. En aldus sal het heel wel livels-wijze wesen, gelijckze gemeenlijk tot Romanen doen.

Aen de verwulften hebbenze tot ghenuchte en playsier, dusdanige livellen met een Zarabottana om te voghelen, ghemaect, en oock met een van de langhte Loopen van een Roer, het meestendeel aen 't hooft, en insichte nemende dat het water wel livels-wijze in het een en d'andere is, dat kanmen oock lichtelijck met een bacile maken, of wel met een ander heel breedt Vat, vol schoon water; twee stuckjens van Canallodi lorgo daer in doende: ofte wel Galle van eender dichte, ende nature, en het een van het andere verscheyden, ende het van plaetze tot plaetze veranderen, soo schijnt beter de waerheydt te zijn: ofte wel met een groote Spieghel het derde Pleyn, en schoon neerghleydt, daerna door onse natuerlijcke oogh een perpendicolo in 't midden van de Spieghel ghemaect, alsdan sal het livels-wijze zijn.

De Livellen moeten ghemaect worden om te sien op de plaetsen, alwaer het water door-loopt, of af-loopt, ofte aldaer om te gaen ofte niet, en oock te weten hoe veel het effen is. Daerom en is gheen twijffel, dat, alwaer het water van een Rivier loopt, dat het niet anders als ten minsten voor yeder mijl een halve voet moet wesen; soo veel te meer gater aen een onder-aerdsche water-plaetze, en datze nergkens aemtoght hebben, soo veel te meer soo wanneerze na een rechte reghel ghetrocken sal wesen.

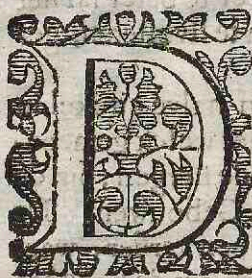
Men behoorden niet te twijffelen, nochte soo veel Livellen te maken, ofte de Riviere Pô ghegaen soude hebben in 't nieuwe taglie van Loreo in sacca van Goro, van twee mijlen en een halve spacie; want het neemt loosinghe in deselve Zee, elf mijlen van daen: veel verder, desghelijcks maghmen van het Taglio van Brenta segghen, van het Mira tot Chioza, aen wien hy met het oude Trenta van resta Aglio ghelijck is. Want het schijnt by-na datze daer aen twijffelen, dat het meest een weygheringhe van de Opperste des Landt-meters is gheweest, ende

en daerna om soo veel verschil tusschen de Meesters te sien, het is een teeken datze geen sekere methoden hebben, maer gaen confuselijck en bygevalle te werck.

Om de wateren van de Weghen uyt-rocht te geven, en oock mede die van de Landen, so moeten insichte hebben, dat wy die na Rivieren senden; want die segghen waer, ende dickwils de een plaets beschermt d'ander, om laegh, maer als het t'eenemaal ghelijck gemaect is, so sal het heel hoogh wesen; daerom soo zijder altemiets groote onkosten ghedaen, om water aen te brengen, ofte wel besittinghe wech-nemen, doch hebben hun eyndelijck bedrogheu ghevonden. Daerom so moeten dese dinghen van verstandige menschen gedaen worden, en dat die heel wel de Instrumenten weten te ghebruycken, tot meerder versekeringe in de twijfelachtige dingen, twee livelle te maken, en driemaal met verscheyde Instrumenten; want alsdan salmen't recht kunnen sien, ende sich alsdan meer versekeren kunnen, ofte het werck wel volghoyt sal worden, alsdan maghmen met lust d'onkosten doen.

Om het water op verscheyde manieren by de Ouden te brengen: en van de sekerste manieren, om het selve in onse tijden te doen, volghens verscheyde Landen.

Cap. XXVIII.

DE Ouden considerende, hoe noodigh het was om water by te brengen, so voor het ghemack van de ghemeente hunner Stadt, als mede voor bysondere dienstbaerheydt van de Borgers: daer heeft een oudt ghebruyck by de Griecken en Romeynen gheweest, en by andere volckeren, waer door d'een ende d'andere wonderbare wercken ghedaen hebben, want sy hadden groote opsichte op de beesten om te drincken, te houden, op dat het volck soude gesondt blijven, de andere wateren worden door andere effecten bewaert van minder waerdye. Waer door de Pellenij in Acaja geen goede wateren hebbende (gelijck Pausanius seydt, hebben het voornoemde water op hunne Marckten, door middel van de aenleyders een Fonteyne ghemaect, alhoewel sy noch een andere van heel soet water hadden om te drincken, niet verre buyten de Stadt, dat sy Glicea noemden, om te wassen vergaderden sy reghen-water. Desghelijcks in de Epidauri (gelijck de voorsz Autheur getuyght) ront-om den Tempel van Apolline Ameleate, waren water-dydinghe, en een plaets daer het regen-water gesuyvert wort, dat daerna van Keyfer Anthonius en vele anderen vermaect was, die wy nu niet en verhalen, doch wy sullen van die in t vierde Boeck handelen.

libro 7.
fac. 539.

libro 2.
fac. 164.

de acque
ductis.

Wat aengaet de Romeynen, en is niet te twifelen (ghelijck Frontinus seydt) dat hunne waterbrenginge by de Piramide van Egypten mogen vergeleken worden: soo niet van de materie, dewelcke sekerlijck heel veel was, soo is het ten minsten van t profijt en ghemack, dat het ghemeen en bysonder daer van was hebbende. Waer toe tot de effectie van duldandige soorten van Gebouwen, als mede om t water van de Riviere Fucino te leyden, tselstigh mijlen verre, soo zijn de Valleyen: geopent van d'een tot d'andere zyde de Bergen door-geboort, en by-na een ontallick getal Pylasters gemaect, en aen t een en d'ander doorgaende met Bogen, vele mijlen lanck, om die op andere hooghe Heuvels van de Stadt wech te nemen, en het meestendeel der selver waren bemetzelt, hoewel sy binnen wel versien waren. Het is waerlijck een wonderlijcke saeck hendaeghs, so veel plaetzen om t water te leyden te sien, die hier en daer door het Roomsche Landt kruypen, door de Heuvels in de grondt van de Stadt, so enckelde als dubbelde.

Frontino.

En dat sulcks waer is, de water-plaetzen van Anniene was op eenighe plaetsen hondert en negen Romeynsche voeten hoogh, aen dese volght daerna de Claudia, en Giulia, en Tepula, gelijkmen boven de grootste deut kan sien, en aldus soo wort het verrot, en het oude Anienne, en de Vergine, daerna de Appia: doch Alfeatina heeft onder alle d'andere de laagste gewest. Het is waer dat Vergine geen Bogen hadden, dan alleen van de Thuynen van Lucullus, tot de Fonteyne van het heck van Campo Martio toe: ende de Fonteynen van de wateren Claudia, en die van Martia waren aen een Livel, waer uyt men de groote onkosten kan bespeuren.

cap. 9.

In t leyden der wateren confidereerde sy waer de Fonteynen begonnen, oock mede de speloncken, daerna de Gebouwen van Pylasters, desghelijcks mede de Bogen, ende de toevoer-plaetzen boven deselve, en eyndelijck de Goten, ende de Vyvers, alwaerze sich suyverden, ende de Meeren, alwaerze bleven. Eerst zijn de waters binnen Romem om te drincken gebracht (gelijck wy aldus verhaelt hebben,) doch daerna is het toeghewesen, dat de ghemeene menschen deselve mochten ghebruycken. De Claudia, en Aniene zijn door de heele Stadt gheleydt, en boven op de Heuvelen, en daer waren soo veel wateren dat van die, die daer overschoten, Meertjens quamen, en in de ghemeene bewaer-plaetzen liepen, ja soo veel, datmen met deselve de brandt blusten. Ende soo wanneer de wateren af quamen loopen, alsdan soo quamenze mede in de Kasteelen, ende andere plaetzen, alwaerze sich suyverden, want de schoonste, ende de kracht die het afvallen by-brengh, doet deselve wassen; doch soo wanneerze lancksaem quamen, t zy-door het indringhen ofte yets anders, al-eer sy in t Castello quamen, warenze vermindert.

Alle de wateren, (besiet Vergine, Appia ende Alfeatina) hadden hunne Piscine Limarie, ofte

ofte fuyvere plaetzen, waer van daer veel tot Romen zijn, en mede hunne Calici ofte mondt van de Gote, volghens een seker geproportioneerde Livel ghemaect, op dat het water daer met maect soude uytloopen, en sy hadden by-na ses hondert Meerken; dogh soo wanneer het van nooden was om de steene Goten te hermaken, alsdan soo maectenze loode Pijpen, en van deselfde materie maectenze de Pijpen die onder de aerde ginghen: waer door het schijnt datze niet heel veel sware Goten gebruyckten.

10 Voorders de Conduyten, die door de ghemeene Meeren ginghen, worden dubbelt gemaect, op dat, soo wanneer het noodigh was, d'een d'andere dienstigh soude wesen; waer uyt wy bespeuren dat de wateren door dusdanighe accidenten geboort worden, nochtans sy waren, ofte quamen heel schoon en fuyver, door middel van de Piscine, alwaerze sich fuyverde; en daerom is het water niet smakelijck, en soo soet als d'andere, en daerom wort het tot gebruyck van de particuliere Thuy-
nen ghebruyckt, gelijk Cassiodorus te kennen geeft. libro 7.
fac. 16.

De onderaerdsche wateren waren soo veel beletzelen als die op der aerden zijn, niet onderworpen, t'zy van koude ofte vorst, nochte oock om van de stralen van de Sonne verwarmt te worden; niettemin soo haddenze nochtans dese onvolmaecktheydt, te weten, datze altoos eenighe smaect van hunne doorloopinghe hadden: ende swaerlijck konnen dese gebreken voorkomen, nochte oock deselve vermaken, ofte men moest het loopen van 't water wech-nemen. Voorders de wateren, gelijk Frontinus verhaelt, worden tot Romen, oock mede in Campania, en by-na door geheel
20 Italien met vingers gemeten; maer in Sardinien by oncen, te weten, gelijk als sesthien Vingers maekte een oude voet; desgelijcks mede maekte twaelf oncen een voet: soo dat een Vinger, drie vierendeelen van een once is: in sulcker voeghen een vierendeel van een Vinger, ofte van een once drie vierendeel meer is als het ander ronte: waer door het geschiet, dat, soo wanneer een Diametrische voet seven sal wesen, alsdan soo sal de circonferentie twee-entwintigh komen te wezen, dogh die van 't vierkant achtentwintigh, voor vergroote van vier hoecken. libro 2.
fac. 9.

Het Model worde geformeert, ofte van de maet van de Pijp, ofte van hunne circonferentie, ofte wel van 't vierkant der selver, en worden quinario genoemt van vijf Vingeren van de circonferentie; dat een Vinger komt te wesen, en vijf Octaven van een Diametrische maet, dat komt een weynich meer als een once van onse Veneetsche voet te wesen. Waer door Frontinus meent, dat het Model niet en komt van de breedte van de voet, dogh soo wanneer als men die boogh, so vernaudeze sich een weynich van binnen, en van buyten verwydende: maer wel datze door Vitruvius geordineert is, en van de Lootgieters ghebruyckt, ofte van de Goot-meesters, ofte wel van M. Agrippa geordineert, en daerna van den Keyser Augustus bevesticht.

30 Vitruvius en Frontinus verhalen veel van de Goten, dogh Plinius die seydt, dat de loode Goten vijf Romeynsche voeten langh, quinarie gheenoemt worden, hunne lame waren vijf vingheren breedt, en weeghde tseftigh Romeynsche ponden; ende de Goten die op dusdanighe maniere ghemaeckt waren, dienden voor een Model, waer mede sy de wateren maten: daerenboven so warden noch ottonarie, te weten van acht voeten, en acht vingeren breedt, die hondert ponden weeghden, ende de denarie van thien voeten, en thien vingeren breedt, die hondert en twintigh ponden weeghden, en aldus soo volghdenze van handt tot handt, navenant de proportie. Het Calice was een mondt van Koper, ofte Metael, ten minsten twaelf vingeren lanck, en van verscheyde breedte navenant het water, 't gene men aen t'beginfel van de Fonteyne stelde, ofte wel aen 't Casteel, alwaerze sich in 't uytloopen verdeelde, dit worde een Model gheenoemt, ofte dat het water in 't uytloopen matighden, en door de mondt soo houdtmen mede sekerlijcke mate, hoe veel waters datter waer. libro 31.
cap. 6.

40 Frontinus die seydt, dat, so wanneer als hy de gemeene wateren mat, bevonden heeft datze ten meesten twee Modalen toenamen en affloopen, en hadde minder loop als van te voren, daerom soo ist noodigh datmenze tamelijck groot maect: waer door het ghebeurde dat sy daer sorgh, ten tijden van den Keyzer Nerva over hadden, om de wateren te meten, hy heeft onderhouden om 't selfde in de maendt van Julius te doen; want alsdan soo warenze niet van veel regens belet, nochtans so heeft hyder meer als dieder in de gemeene Boecken gheschreven waren, gevonden twaelf duysent seven hondert vijf-en-vijftigh Modulen ofte quinarij, die meer als hondert en vijftigh Veneetsche voeten souden geweest hebben. libro 2.

Het was mede door de Wet verboden, dat aen de aengeleyde Fonteyn-wateren, en aen alle beyde de zyden van de Bogen, en oock mede aen de Mueren van de Goten, dat daer altoos ten meesten hondert Romeynsche voeten spatie moet wesen aen de Beken en daer binnen d'onderaerdsche water-plaetzen en buyten de Stadt, dat niemandt daer by koste komen, met beweginghe, nochte met Instrumenten, nochte Boomen, en dierghelijcke andere dingen, tot de spatie van vijf voeten.

50 De Romeynen klaerlijck het profijt ende gemack van 't water onder de aerde te leyden siende; daerom so heeft Marcus Agrippa een getal van twee hondert en veertigh arbeyders gehouden, op datze yets goets aen de gemeente souden doen, en oock aen de bysondere, waer by hy mede een goet getal van dienaers gevoeght heeft, die op deselfde pasten; en ten tijden van Claudius, soo isser een seker ghetal gheweest dieze Keyserlijck noemde, (by avontuur om datze den naem van den Keyser hadden) die waren mede vier hondert en tseftigh menschen sterck, so Kasteel-makers, Op-sienders, Metzelaers en noch vele anderen die van de Gemeenten onderhouden worden, ende oock mede alle de onkosten betaelt, die in 't hermaken gheschieden. Frontino.

Dickwils waren de wateren door bedrogh, en door de Thuynen ghenomen, ofte verlooren als sy krom liepen: waer doorze onder den Keyser Nerva, ende ten tijden van Frontinus heel wel bewaert waren: ende op nieuws veel wercks ghemaect, ende veel andere wateren verbeterd, tot de Fonteynen toe. Het quam de Edellieden en in hunne afwezen de Censeurs toe, om de bysondere wateren te verkoopen: in dese dinghen was een heel goet verstant van nooden, ende de raedt van ervaren Bouw-meesters, en daerna de volthoyinge van 't werck, en dickwils de water-plaetzen, die daer boven ghestelt waren, door hunne macht lietenze de gheroerde wateren met de schoone t'famen-loopen, en aldus soo misterize dickwils.

libro 5.
fac. 128.

Niet alleen in Romen, maer oock in andere voorname Steden onderhoudenze het by-brenghen van 't water; want ghelijck wy van Cassidorus tot Ravenna hebben, alwaer de Keyserlijcke Stoel was, over eenige tijdt van de Gotsche en Longobardische Crooningen, was een aengeleyde water-plaetze, door dewelcke men de wateren van eender qualiteyt, ghelijck alsze in hunne Fonteynen hadden, aenleyden, welcke plaetze van Theodoricus Koninck der Gotten geboden is te bewaren, en noch vele andere door geheel Italien henen, die wy niet en verhalen.

Tot Constantinopolen worden vele wateren aengeleydt, voor 't gemack en genuchte, en onder de anderen Balsa, die op de Reys in 't Schip ghestorven is, dese heeft een water aengheleydt, dat meer als een Milioen Gouts kosten: en noch vele anderen, waer door het noodigh heeft gheweest om die recht te leyden, door de Berghen henen te graven, en om minder weghe te doen, en tot dien eynde om metter haest de schaden te vinden, die de Goten van aerde vloen: sy onderhouden om yeder seker spacie om Cilendri, ofte holle Pylaren als Putten te maken, waer inne de wateren sich wel vijftigh, tseftigh, ja tot hondert voeten toe verheffen, dat het grootste Nivel van de Fonteynen is, en alsoo verduysterende van beginne tot het eynde de Goten, met het onderhouden van dese putjens, soo vintmen en verbetermen de ghebreken; dese dinghen maghmen waerlijck ten deele by die van d'oude Griecken en Romeynen vergelijcken.

De subtilitate.
libro 1.
libro 8.
cap. 7.

In 't aenleyden der wateren, so boven als onder de aerden, soo ist noodigh datmen een weynigh moet laten afloopen, ende het is ghenoech dat het yeder mijl een voet afloopt, ghelijck als wy in eenighe oude aengheleyde water-plaetsen onderhouden hebben: niet tegenstaende Cardanus, en anderen ghewilt hebben, datze een stap moesten afloopen: het is mede grootelijcks te verwonderen, dat Vitruvius het selfde mede seydt, ja datze yeder mijl vijftwintigh Romeynsche voeten moeten afloopen, ende wy hebben onderhouden de Riviere van Pollesina, datze alleen een halve voet aflooppinghe hebben, en al-evenwel so hebbenze waters genoegh. Men moet vele dingen onderhouden om de onderaerdsche wateren aen te leyden, als mede het beginsel van de Fonteynen, de qualiteyt van 't water, de plaetze waer door sy gaen moeten: en desgelijcks mede de bequame tijden, en oock het verschil van de Goten, Putten en andere dinghen, om die te suyveren: de aenvoeghselen, en andere diergelijcke noodige dinghen die daer toe behooren.

Wat aengaet het beginsel ofte hooft van de Fonteynen, het sal heel wel wezen, datmen voor het selve een hooghe gront soeckt, ofte dat het des te beter de loop soude mogen hebben, en het overschot der wateren bewaren om Fonteynen te maken, en oock mede andere dinghen, die beter met hunne afvallinge staen; want waerlijck de wateren verliezen de kracht door 't loopen, en oock om datze in de kleyne putkens, ofte Bottini stil blijven, en desghelijcks mede in andere diergelijcke plaetsen, en daerom soo hebben wy onderhouden, dat de Ouden (gelijck Plinius mede getuyght) en lieten die niet laghe, als wel allengskens, om datze soo veel te swaerder haestelijck opwaerts sprongen. Men moet de wateren soo schoon, licht en klaer alst mogelijk is, aenleyden, en sonder smaeck ofte reuck, en datze bruyfende zijn (ghelijck wy verhaelt hebben) op datmen de onkosten niet en doen voor dinghen die niet om te prijsen zijn, en buyten ons gebruyck; op dat in 't leyden van de wateren de grootste faute niet en is, als die van de ghetroubelde wateren; want die setten sich allengskens, ende aldus so verstoppt het de Goten: daerenboven so en kanmen die niet maken, dat daer geen gras, bloemen, ofte zaet in en komt, waer door daerna voortkomen verscheyde beletzelen, die vele moeyten en onkosten veroorsaken.

libro 36.
cap. 6.

De wateren moeten mede rechter alst moghelijk is, geleydt worden, en sonder vouwen, en onder en boven ghelijck, achte nemende datze hunne wegh achter een heuvel nemen, ofte wel door een wegh van de Sonne gesepareert, en hunne Pijpen ofte Goten een brassi ofte twee onder de aerden, op dat de wateren des Somers koel, en des 's Winters lauw souden zijn, en niet van 't Ys gheraect; en oock mede om datze niet lichtelijck ontdeekt souden worden, daerom so laetmenze een braccio diep maken, die van de Fonteynen van de vermaerde Heeren Zeni tot Asolo: de rechte ganck gheeft meerder kracht, als wesende natuerlijck, en daerom soo gaen de wateren lichter opwaerts, en komen met grooter gedruys daer uyt.

Wat de tijdt belanght, het is heel noodigh datmen de plaets eerst confidereert, want so wanneer als die in een ghetempereert Rijck sal wesen, soo sal 't ghenoech zijn dat het tamelijck diep onder de aerde is; maer in die Rijcken, alwaer het heel warm ofte kout is, moetenze een weynigh dieper zijn, op datze des te beter bewaert souden zijn: want daerom soo vriesen vele Fonteynen in Hooghduyts-landt des 's Winters, en zijn des Somers lauw; en daerom soo zijns niet smakelijck, nochte bequaem aen de gesontheydt van de lichamen. Wat aengaet de tijdt om de wateren aen te leyden, daer in moeten wy de Ouden volghen, die hunne aenleydinghe in April maecten, en oock in November, te weten van den Lente, en van de Herfst, als wesende getempereert, niet te warm nochte te kout, en oock mede om dat des Somers daer het water ontbreekt, gelijck ten tijden der Feeft tot Romen, om datze doe in groote noodt waren.

De wateren kanmen in Goten van verscheyde materie aenleyden, als van natuerlijcke steenen : van gebacke aerde, of van Kalck gemaect: of wel van Loot om niet van Metael te seggen, of eyndelijck van hout. De goten van natuerlijcke steenen ten minsten tamelijck lanckduerende, moeren sterck, en van groote lanckte wesen, diemen doorboren kan; een deel met scherpe Instrumenten, als Troffels, en andere scherpe gereedschappen, en aldus stekense die in de gaten, en daer met de Hamers op slaende aen de eene en andere zijde, gelijk als die van de Fonteyn van Afolo in Trevisano zijn: dese Goten zijn eeuwich-duerende, doch konnen door hunne slymerachtige humeuren vuyligheyt genererende, niet gesont voor eenen mensche zijn.

Wy prijfen veel de Goten van gebacke aerde; so voor de gesontheydt des lichaems, als voor de onkosten, ende oock mede om dat die langh dueren: Daerom soo moetsen als het moghelijck is ghemaect worden, van goede materie, dick, en wel ghebacken, van binnen ende buyten heel glat gemaect. De Ouden (gelijck Plinius verhaelt) maectense twee vingeren dick, als een Boffolo, soo d'een als d'ander, t' samen-gevoeght met Kalck die met Olye ghemenght is, doch wy hebbender heel veele van de ouden op verscheyde plaetsen gesien; de dichte moeten se hebben; om datse de swaerte van de aerde souden konnen dragen, ofte eenighe andere aenstooren; ende de glatte, op datse niet leck wesen souden. Tot Romen gebruyckense veel het aenleyde der wateren, door Goten van verscheyde dichte, en onder de aerde bemesselt, soo in 't ghemeen als in 't bysonder, desgelijcks mede tot Constantinopelen, alwaerse de Goten van ses tot negen voeten breed maken.

De gemesselde Goten machmen van deegh dat van gestooten steenkens gemaect zijn, maken, ende oock mede van gestoote Marmer-steen met witte Kalck gemenght, en met Lijn-olye, en dat meestendeel het binnenste, ende dat rondt-omme aen een Model van hout van 't gat gestreken, alwaer men de waterleydinge wil maken, op order stellende, en dat saghjens slaende, ende dat heel wel spreynende, soo dat het droogen kan, ende dat het niet en scheurt: soo van onderen als aen de zijde, ende dat het mede van bovenen wel gemesselt is; op dat het geen beletsel onderworpen is.

De Goten van Loot zijn veel van de Ouden gebruyckt (ghelijck wy elders verhalen sullen) wy hebbender van verscheyde soorten ghesien, doen wy de Oudtheden by der handt namen, ende dat meest onder de ghemesselde wegen; die soo licht als de anderen beschadicht worden; aldus hebben wyse in onse tijden gebruyckt, alhoewelse een weynigh dunder waren, ende d'een met d'andere t' samen-gevoeght, ofte die van een in twee stucken smijtende, ofte drie voeten van de lanckte; doch het schijnt, dat de wateren, die door die Goten loopen, en oock mede door de kopere, niet heel ghesont voor de lichamen zijn, die deselve drincken: oock mede dat het aenleyde van verre groote onkosten en ongemack by brenghet.

De houte Goten machmen van Olm, Eecken, Kastanjen, en van Pijn-boomen hout maken, Plinius prijft heel veel de Ontano, Pijn-boom, en de Picea, die by-na een Ceder-boom is; om dat alle dese sich heel wel onder de aerden bewaren, en dat die eerder van tamelijcke ouderdom als heel jonck zijn, en oock niet heel oudt, gelijk de Gest, en niet heel droogh, vijf, acht, ende thien voeten lanck, ende soo dick, dat het gat niet grooter als het derdedeel van 't Block is. De Goten worden t' samen-gevoeght, t'zy wy Mannen ofte Vrouwen Goten maken moeten heel dicht by malkander gevoeght zijn, op datse niet souden lecken, en dat d'ene in d'ander gaet, gelijk de Pepper-huyfen, ofte wel ghelijck geschoore hoofden als de Bocolo, ofte Verne van Yfer vier vingeren breedt, een weynigh dick in 't midden, en datse de snee sacht maken; op datse in de Goten souden konnen gaen: een goet gedeelte houts van binnen en buyten latende.

De steenen Goten, en van gebacke aerde boven hunne t' samen-voeghselen, machmen die t' samen voegen met een sekere stof van de Bloem van Kalck ghemaect, en Marmer-steen met Lijn-olye gestampt, daer noch by doen stof van Glasen, waer van een heele notabele Deegh komt; ofte wel levendige Kalck met Olye getempereert, en met Kattoen ofte heele sijne Wol, en heel wel van binnen verdeelt, met het een en ander wel te strijcken, dese t' samen-voeghselen kanmen mede met Pegelen, die met nieuwe Was verfoet zijn, t' samen-voegen, en met een weynigh Tarpetijns, en stof van Glasen, ende heel warm daer by ghedaen; want dese dingen staen grootelijcks tegen de vochtigheyt. Alle sekere mate so maectense Putjens; gelijk als Vitruvio en Plinius verhalen; op dat so wanneer als daer yets in komt, t'zy Bladen, Hout, Aert, Zant, ofte eenige andere dingen die op de gront vallen, ofte die om hoogh blijven.

Yeder seker spatie, dat by de Ouden hondert ende twintigh voeten was, dat noemden sy Atto, sy maken de Patjens groot navenant de quantiteyt van 't water, en soo diep datse meer als de materie ontfangen kan. Sy moeten van goede materie bemesselt worden, en met aerde van gestampte Pannen ghemaect; op dat het water daer niet soude uyt komen, en mede rondt-om met krijt bestreken om die van de wortelen te beschermen. De twee Hoofden van de Goten die aen de Putjens ofte Bottini moeten heel vast in natuerlijcke steenen staen, ende daer t' uyt komt hooger moet wesen alse dick is, en opender, om dat alle dinck daer lichtelijck uyt loopt, en de andere moet lager zijn, en met Yfer-werck, ofte Roostertjens van dun Koper-draet, om het vuyligheyt op te houden; doch niet de loop van 't water: en daerom soo machmen het gat grooter maken, en datmen 't openen kan.

Dese Putjens moeten verwulfjes hebben, ofte met een Castra alleen, ende met een rondt sterck dexel, en soo breedt datmen sich daer binnen generen kan, en die wel dicht sluyten: so datter geen dinck in kan komen, om 't water vuyl te maken; men machse mede uythollen. So wanneer alse de wateren van verren brenghen, en datse een weynigh asloopen, en daer na weer opwaerts gaen; wy sullen onderhouden dat van 't beginsel van de Fonteyne tot de plaetse toe waerse komen moet, datmen daer de Bostini ofte Loosinge op lage plaetse maect, tamelijck verre van malkanderen, en van een gelijcke spatie, om datse de vuyligheyt souden mogen laten varen, doch heel dicht toe, en soo dicht gedeckt datse niet verschalen; doch daer van daen en sullense geen Bottini ofte Sborratori maecten, voornamelijck in 't afgaen en rondt-omme de Heuvelen, niet tegenstaende Plinius seyt, dat de Ouden de Goten verdubbeld, en maecten Bottini.

libro. 31.
cap. 6.

Doch soo wanneer als 't water in 't afgaen gekomen sal wesen, ofte noch langer alwaer het begint uyt te springen, daer so moetmen een Bottino ofte pijp maken, ofte een steenen vat gelijck een oude pille, een weynigh langer, als breedt, ende tamelijck groot, en heel diep, dewelcke, behalven het uyt en ingaen van 't water by-na aen 't bovenste der hoofden, dat het oock om laegh een tamelijcke loosinghe heeft, met Hooghduytsche kopere Goten; waer door men eenighe tijden alle het ghene van 't water achtergelaten is kan leegh maken. Dit Vat moet mede aen alle zijden heel dicht toe zijn, en oock mede onder de aerde vast; op dat daer geen aemtocht soude in komen, om niet de kracht om 't water uyt te springen te benemen. Op dusdanige manierē lieten wy de aenleydinge van de Fonteynen van Aolo van de vermaerde Heeren Zini maken; waer in voor dese geen water kon komen.

Anno
1595.

Van de maniere om 't water te vergaderen en van 't schoon maken der aenleydinge

gooten, en om konstige Fonteynen, Vjovers, en Meertjens te maken.

Cap. XXVIII.

En weet wel datmen selden wateren om aen te leyden vint, die altemael van een plaetse komen; daerom soo ist noodigh datmen die, hier en daer gaet vergaderen alwaer men vochtigheyt siet, en het slijck wech te nemen, en om tot de mineren te komen. Daerom soo seyd Ovidius:

*Flumina magna vides paruis de fontibus orta,
Plurima collectis multiplicantur acque.*

Ende als wy de minere gevonden hebben, soo moetmen terstont daer hunne Hoventjens sterck maken (gelijck wy een weynigh geleden verhaelt hebben.)

Doch soo wanneer de wateren de Meesters niet laten wercken, alsdan soo salmen daer een Tinette van hout stellen, met de mont om hoogh: aen de voet der selver soo salmen daer terstont een dicke van wat krijt gemaeckt in werpen, dat het opspringen der wateren dempen sal; en daer na daer rondt-om henen, rondt-om de Messelinghe, en het verwulft van 't Hoventje met heel stercke materien gemaeckt, en wel bemuert, leyende alle de wateren van dese Hoventjens met Goten na de Opper-hoven, die de uyttocht van 't water hooger heeft; dese dingen salmen alles sonder beletsel kunnen doen, en met heel weynigh onkosten.

De wateren die door Goten aengeleyt zijn, ende een weynigh onder de aerden, zijn lichtelijck van de stralen van de Sonne gheraect, ofte van de warmte, soo wordense beschadicht, en des Somers warm, maer ter contrarie, soo wanneerse van de winden en Sneeuw besocht worden, en van het Ys des 's Winters wordense heel koel, dit zijn alle dinghen die verdrietigh zijn, en schadelijck aen de gesontheit van de lichamen, dit gebeurt meest in Hooghduytsch-landt, ofte wel om datse de redenen niet en weten, ofte wel door versloffinge. Sy doen het selve tot Moravia, en oock mede aen de omleggende Provintien, en daerom so leydense alle de tijden des jaers de wateren, so tot gebruyck van de Heeren, gelijck mede tot het gemeen gebruyck in de voornaemste Herbergen, en tot gemack van de vreemdelingen.

De Goten moeten hunne aemgaten van bovenen hebben, ten minsten een half voet lanck, ende een weynigh smalder als de Goot is, en hunne Cochiumi moeten van Olm-hout wesen, met pavera daer rondt-omme, en van boven met krijt bedeckt. De besloten lucht in de Goten, 't zy in wat manieren het zy, heeft heel groote kracht om de loop van 't water te beletten: en daerom om in 't loopen te brengen, soo moetmen alle sekere spatie in 't bovenste deel eenige kleyne spillen maken, en also allengskens, soo wanneer alst water met sijn loop nadert, so sluytense sich.

De Aqu.

Daer kunnen heel veel verschillen in de Goten zijn; doch meest (gelijck mede Frontinus seyd) Barbichine van de wortel van een Puy-m-boom, gelijck die wesende die de vochtigheyt soecken, waer van daen het in de Sborratori gaet; 'smorgens soo wordender weynigh gemaeckt, ende heel dicht toe; om dat daer eenigh Hennip van vijf tot seven voeten langh wast, ende soo dick datse de Goten verstoppen, ghelijck wy gesien hebben. Daer groeyt dun en lanck Gras, en soo wanneer de Goten sonder water zijn so groeyender Padde-stoelen, en Wormtjens en andere gedierten, ende de houte Goten worden door de vochtigheyt verrot, oock mede van die nat en droogh maect, daerom soo onderhouden wy om het binnenste deel van de Goten met een Model van gloeyent yfer te solderen, en aldus soo sullen der geen meer dusdanige vuyligheden voortkomen, gelijck als wel voortgekomen zijn in de Goten van de Fonteynen van de seer vermaerde Heeren Cornari tot Romano, en oock mede in eenige andere.

10 Soo wanneer als het van nooden sal wesen, om de Goten van een weynigh vuyligheydts te fuy-
veren, soo salmen binnen in de Goten groote palinghe laten gaen, die door hun woelen het slijck
sullen verroeren, en andere beletzelen, soo wanneer alse niet heel groot en zijn. Doch so wanneer
als daer heel veel vuyligheydts is, alsdan soo salmen de cochiumi wech-nemen, en met een krom
en lanck yzer die ghelijck een schop aen 't ent is, alsoo op en neer treckende, tot dat het van het
een cofin tot het andere komt, ofte een touw van biesen ofte hennip daer door treckende, ofte wel
eenighe kleyne stuckjens van Zurro dicht aen malkanderen aen een touw ghebonden, en met dit
neerwaerts te trecken, soo sullen allengskens de beletzelen wech-gaen, ende alsoo met de vloedt
van 't water ghesuyvert worden.

De Fonteynen diemen op de Marckt van Afolo van Trevisana siet, is aengeleydt door Goten
van steenen van 't selfde Landt gemaect, niet heel hardt; nochtans so geloofmen dat hy begint
seven mijlen verre, komende door de Noorder-Bergen, aldus zijn die Goten wel hondert Iaren on-
derhouden. Het is wel waer dat in een deel na den Westen, of het nu is dat de Goten in de wegen
al te ondiep onder de aerde zijn, ofte wel door 't beweghen van de Paerden en Waghens, die daer
over gaen, ofte dat die aerde daer vermindert, ofte wel door de wortelen van de Boomen; nochtans
soo worden de scheuren van de Goten los, die voor soo veel als ons moghelijk is om te verhalen,
zijn door Kalck wederom dicht ghemaect, ende oock van bovenen met gruyts van steenen be-
stroyt.

20 Pausanius die verhaelt, dat in sijne tijden eenige waters van Pozzolo waren soo heet, en soo ko-
kende, datze in weynigh Iaren de loode Goten verteerden waer die door liepen; 't ghene na ons
goetduncken, strijdt teghen de reden, want al waer het vochtigh is, kan de vlam gheen dinck ver-
teeren; doch woude verstaen, datze van een schadelijcke nature waren. Wy hebben alle die wa-
teren onderhouden, dewelcke waerlijck kokende zijn, en heel bequaem tot het gebruyck van de
Batstoven. libro. 4.
fac. 338.
Anno
1579.

En om dat dickmaels van de menschen alwillens de putjens, ende de horentjens, alwaerze het
water vergaren, bedorven konnen worden, ende de Goten waer door sy loopen, door-geboort op
verscheyde manieren, ende eyndelijck mede yets wech nemen, en die doen t'eenemael verliezen,
meer als een mensche soude ghelooven; doch soo wanneer als men daer tamelijck veel quicksilver
by doet, door hulp van de Goten, ofte op een andere maniere, ende dat het in de aderen komt, al-
waer de wateren uyt springhen, het gene door de vloedt, en swaerte, soo diep binnewaerts inloopt,
en in de minere van de aerde, datze daer niet weer uyt konnen komen; en daerom soo verliezen sy
nimmermeer, nochtans d'een en d'andere van dese plaetsen moeten bedeckt wesen, ende heel wel
bewaert. libro. 2.
fac. 109.

In de Stadt van Corinthen waren veel konstige Fonteynen, en om dat (gelijck Pausanius seyt)
dat die plaetze veel loopt water hadt; dit kanmen gelooven, om dat aldaer waren Acro Corinto,
Monte Saffozo, waer uyt sy komen konnen, en dat den Keyser Adrianus daer mede het water van
Stenfilo liet by voeghen.

40 De Fonteynen diemen door hulpe van de Gangen, Portalen, Vertrecken, en daer onder Grottsche
Portalen, en op de aerde geverwulft, zijn niet minder eerlijcker als geneuchelijcker en schoonder,
en met kleyne steenkens bemerzelt, en bekleedt van Tuffi, en andere materie door verscheyde ma-
niere van de nature steenachtigh geworden: ende daerna aen dees en geens zyde met holten in de
mueren, en steene statue daer inne vergiert; oock altemets van Metael, die door spillen springhen,
ende de wateren uytbruyffen, gelijckmen op vele wijn-plaetzen van Roomen vint, en in de Thuyn-
nen en Palleyfen van Genua, en van den Graef Paolo Simonetta, by-na Milanen, en van den Graef
Fabius Vigeroy van Lainate, en van den Marquiz Pompeus Lita, tot Traincinese; doch alle dese
plaetsen zijn op laghe aerde, en desgelijcks tot Napels zijnder vele, en andere Steden van Italiën,
om die aen geens zyde van de Bergen niet te verhalen.

50 Ende wy leerende den seer vermaerden Cardinael Fredericus Cornarus, hebben wy laten maken
tot Loviano by Padua, ende is teghenwoordigh, volgens onse Inventien gemaect, en ordere in de
vermakelijcke Thuyn van Cà Contarini boven Brenta by Strà, soo slechts als andersints, en Vogel-
kooyen en Vyvers aen beyde zyden; gelijck door eene schoone Gange met Vertrecken, en daer in
het middel een Grottsche Portael van Tuffi, t'eenemael met uythouwzels en Beelden vergiert, die
op verscheyde manieren aen alle deelen stincken, en met Trappen die opwaerts in de loop-plaet-
sen gaen, alwaer alle het Landt geregeert wort, en men siet het van de Bergen van Padua, Vicenza
en van Trevisana.

Van dit ghemack en gierfel moeten de Fonteynen van een goede maniere gemaect worden, en
daerna op hunne behoerlijcke plaetsen ghestelt, en bequamelijck playfier, en gheneuchte voor de
gene die daer komen, kanmen in vele Steden van Italiën begripen, gelijck als in Bolognien, Siena,
Viterbo, Narni, en boven al te Romën, alwaer gheen Marckt is, nochte Landt, nochte Opper-we-
ghen, datze gheen een ofte meer Fonteynen hebben, die van Gregorius den Derthienden begon-
nen zijn, en anderen die van Siftus den Vijfden vermeert zijn, en noch vele andere die in de byson-
derde Wijngaerden zijn, en tot Tivoli, Caprarola, Bagnaia, Prattolino, en noch vele andere ver-
makelijcke plaetzen, door d'abundantie van 't water. Wy hebben op verscheyden plaetzen met
groote geneuchte vele waters gesien, en in de Valleyen van Belenzon in Zwitserlandt sietmen vele,
en groote afvallen aen de slinckerhant, als wesende het bedecktfte van de Bergen, en voornamelijk
tot Gormie zijnder vijf gestelt, gelijck als in 't midden van de Bergen, d'een van d'andere verschey-
den, altemael schoon; van dewelcke men, gelijck als gemaecte Modulen, van de nature kanmen
een exempel nemen, om sich daer mede in de Thuynen te behelpen, ende in andere vermakelijcke
plaetzen.

Voorders de konstige Fonteynen, alhoewel men se van verscheyde gedaente kan maken, gelijk vierkanten, ronden, ofte van veel zyden, nochtans soo en zijns soo schoon niet als d'andere, om datse alleenlijk een verteeringhe hadde die het by-na vervullen; daerom soo zijn de ronde beter, ofte gecomponeert, van de vierkante ende van de ronte, en cirkel, en voornamelijk van de Hoofden, en aen de buytenste deelen, de voornaemste vaten van de Fonteynen moet men van gemengelde Marmer maken, en oock altemets met wit vermengelt, om de schoonhey van de koleure, en om dat de wateren daer binnen beter soudē schijnen, dewelcke vele schoon, suyver, en aen vele zijden bekleet wesen, daerna van Vaten en Figurē van gedierte versien, die eenige beteeckeninge hebben, ghelijckmen tot Romē, Napels, Genua, Florençen, Bolognien, en in veele andere Steden siet. 10

De voornaemste Figurē van de Fonteynen mogen wesen, van Moses, die, dewelcke de steenen met een roede sloegh datter water uyt quam: een Phoebus die het water ghelijck als met stralen verdeelt: een Nephtunus met een Vork in de handt, ende daer boven een Zee-schulp ghetrocken van swemmende Paerden, die onder het trecken laten het water uyt de neus, ooren en mont loopen: eenige Zee-Goden op een Dolphijn rustende, die water uyt de mond spouwen. Een toegeeygende notabele Riviere, die aen eenige Emmers rust, waer uyt heel veel waters komt.

De jonghe Trittons, die swimmen, en op een Horen blasende ofte Trompette, doen daer water uyt komen, ofte wel Fan die op seven pijpen speelt, ende met een Fluyt, ende oock met een Harders Fluyt met eenige andere vochtigheyt. Een Heydens kindt op een Dolphijn sittende, en als het geflagen werdt, soo geeft het water; eenige jonge Dochters ofte Vrouwen die uyt een Kan schenckt, ofte druckt met de armen een Uder: ofte wel hunne eyghen borsten, ofte eenige Visch die water spout, ofte diergelijke dingen, diemen meestendeel daer uyt kan nemen, van 't gene de Ouden gedaen hebben, wy prijsen datmen 't selfde doen kan in diergelijke gevallen. Altoos bybrengende playsier, ende de schoonheydt van de geneuchte der Beesten, altoos soeckende alle onheyl neder te leggen, en moeyelijkheden, die daer soudē voorvallen.

De Fonteynen zijn gemeene ofte bysondere: de gemeene worden in 't midden gestelt, ofte aen de hoecken van de Marckten, ofte op eenige hoeck, of tegen eenige schoone strate, de bysondere worden in de Hoven ghestelt, in de Thuynen, ende op andere dierghelijcke plaetse, alwaerse ghemack en ciersel geven, waerlijk dese volvoeren de gratie en schoonheydt alwaerse sich laten vinden. In Hooghduytsch-landt hebben wy eenige kleyne Steden ghesien, en aerde, dewelcke door gelijk gemack schijnen veel schoonder dan eenige andere, veel grooter, gelijkmen van Sultz tusschen Alfatia en Lorena gelegen seyt, die heel veel waters heeft van elders aengeleyt, soo dat hy op alle hoecken Fonteynen heeft, het gene een schoon gesichte maect, doch meestendeel so worden se des 's winters bevroren; 't gene een teecken is, gelijk verhaelt, datse die niet diep genoegh 30 in de aerde maken.

De wateren om Fonteynen te maken, 't zy sy natureel zijn, en op hunne eygene plaetse springende, ofte datse van elders aengeleydt worden, diese vergaderen, en die in de Regenbacken bewaren; de eerste worden selden in de vruchtbare aerde ghevonden, maer veel aen de zijde en voet van de Heuvels, die krom loopen, ende boschagie hebben, en na den Noorden; (gelijk wy verhaelt hebben) de tweede worden door goten op een verscheyde manieren aengeleyt; en de derde worden in de ghemuerde backen vergadert, ofte de zijde met krijt, met stof vervult, ofte wel met zant, doch d'een en ander wil op een hooge plaetse wesen, en verheven, op datse een goeden afval soudē hebben.

Behalven de gemeene Fonteynen, voor meerder vermaeck, en geneuchte, soo vermachten daer andere dingen maken; ghelijcker heel schoone afvallende wateren zijn, ende opspringfels op verscheyde maniere, doen geluyt van de wint der Instrumenten: beweegselen van Figuren, van Ghedierten, Gevogelte, ende diergelijke dingen, waer in mede de Ouden geneughte gehadt hebben, gelijk wy van Vitruvio en Herone verstaen, en gelijkmen tot Tivoli, Caprarola, Bagnaia, Pratolino en elders sien kunnen; en de nature leert den Regen-boogh van verscheyde koleuren maken. 40

Om dat in 't vallen gelijk de wateren van de Meer van Piedi Luco doen, 't gene men seydt de Navel van Italien te wesen, op een hoogen Bergh gelegen; en oock soo veel is de confusie en brekinghe, diese in 't afloopen doen, dat het schuym van 't water heel hoogh springht, ende boven de Valleeye, dat de stralen van de Sonne daer buyten komen, op eenighe uren, behalven des 's middaghs, de Regen-boogh toont heel schoon aen de toesienders: desgelijcks geschiet mede aen het afloopen van den Tiber tot Tivoli, doch de ghene diese bewaren blijven se in de holle ende diepe Valleeyen. Daer zijn mede andere door konst gemaect, gelijk tot Tivoli, Pratolino, en elders.

Sergio Galba ten tijden van Lucius Crassus Orateur, heeft d'eerste gheweest (ghelijck Valerius Maximus verhaelt) die Vijvers liet maken om de Oesters in de mondt van de Meer Lucrino te houden, ghelijck mede de Vijvers van Orate, waer van hy sijn toenaem heeft: eerder gelijk Pli- 50 nius verhaelt door gulfigheydt van groote winste, als wel door sijn eygen gulfigheyt. Men siet 't oock in de mondt van de Meer Averno, by de Meer Lucrino en waer noyt veel Visch om overschot te houden, en men sagh het ten tijden van Casidorus, en wy aen alle de Oevers van die Zee, en wy hebben rondt-omme veele van diergelijke gebouwen gevonden, die onder het water schijnen te wesen.

Liincius

libro. 9.
206.libro. 9.
cap. 54.

Licinius Murena in deselfde tijden vant de Vyvers met vele andere Visschen, tot wiens exempel ^{libro 9.} (ghelijck Plinius seydt) zijn Philippi en die van Ortenzy, van die van Murene tot Bauli, ghelijck ^{cap. 54.} mede Antonia, huysvrouwe van Drusus gedaen heeft, en Cajus Vitrius liet hier van heel veel ach- ^{cap. 56.} ter. Men gheloof dat de Meer Agnano by Napels, met Konincklijke onkosten een stuck van den Bergh onder de voet gesmeten, gemaect door 't werck van Lucius Lucullus, om het water in de Zee te leyden. Niet alleen by de Romeynen, maer oock by andere volckeren worden de Vyvers ^{libro 11.} onderhouden, ghelijck die Agrigentine in Cecilien hadden, tot vermaeck om Visch te houden, ^{528.} waer in sy de wateren nyt en in konnen laten gaen na hunne believen, ghelijck Diodorus ghe-
tuyght.

De Vyvers moeten groot wesen, en heel breedt en diep, op datze des 's Winters niet souden be-
vriessen, nochte des Somers koel blijven, hunne wateren moeten getempert wesen, niet te kout of te
warm; maer schoon, suyver en puer, en datze daer aen een zyde in komen, en aen d'andere zyde
wederom uytgaen: sy moeten loopen en beweghelijk zijn, ofte wel tusschen de steenen; want
alsdan so sullender veel meerder Visschen zijn, en andere schoone soorte van Visschen: gelijk men
in de Meer van Jordanen siet, alwaer veel karpers zijn, en in Tesin van Pavien, ende Adda, ende in
Adice van Verona en in Aestego; ende oock mede van Brenta in 't Vicentino; daer zijn mede de
Trutten, om dat dese waters klaer zijn. Sy moeten rondt zijn ofte eyerwijze, alles hoe datze best
staen, en oock mede om dat als de Visschen die ommeganck doen, sich soo dienstigh zijn, als of sy
lanck waren, daerenboven soo houdenze mede de aerde teghen, een dinck dat nimmermeer een
vierkante gedaente soude wesen, ofte van vele hoecken: en noch veel minder die heel lanck zijn
en naeuw, dewelcke aem-gaten van nooden hebben.

De Vyvers moeten mede effen gront hebben, en daer binnen hier en daer een steene klip, en aen
de kant met biesen beplant, op dat de Visschen souden konnen 't zullen, en strijcken, en datze rondt
omme bemuert zijn, tot laegh by der aerde toe van boven ghe-effent, ofte wel à poggio; die de
vuyle wateren verteeren, en het vallen van 't aerdt, alst reghent, en van 't Ys; en datze gheen slick
maken, nochte modder ofte andere vuyligheyt nochte verrottinge. Sy moeten in hunne mueren
hollen hebben, en andere plaetzen van de handt, alwaer de Visschen sich, volghens hunne begeer-
ten, moghen onder de schaduwe gaen, ende alwaer de kleyne hun konnen beschermen, en van de
grooten bevrijdt zijn diese vervolghen: want anders soo teelen de Visschen niet voort, en sterven,
en lijden groote schade, dit is in de Vyvers onderhouden, die volgens onze ordere op verscheyden
plaetze ghemaect zijn. De Vyvers die dick troubel en slickachtigh water hebben, en by-na als
doodt, doen sonder twijfel weynigh voordeel: ofte wel om dat de Visschen daer niet schoon en
zijn, daerom soo zijnze slecht en van quade smaek, waer door wy verlooren moeyten doen, ende
die moghen een moras-schoot gheheeten worden, en maken een quade lught, en geven die plaets
een heel quade reuck, en noch soo veel te meer alse by de Eygenaers Huysen zijn.

Het menschelijcke verstant en vernuft vermagh soo veel, dat oock op die plaetze, alwaer door
de nature niet veel Rivieren zijn, en wateren om de aerde te besproeyen, ghelijck in Moravien, en
een goet deel van Bohemen, zijn doorgaens Meerkens ende konstige Vyvers; soo datter weynigh
Steden zijn, en Kasteelen, en oock mede Vlecken, ghelijck wy onderhouden hebben, die dit ghe-
mack niet en hebben. Om dat de nature dese Landen met vele Valleytjens tusschen de Heuvelen
ghemaect heeft, in dewelcke door hulp van ondersteuttinghe, ghelijck wy tot Monfumo in het
Trevisano ghedaen hebben, maken Meerkens, d'een dichter en lagher als d'andere, diese met re-
gen-water vervullen, en aldus dienen die voor Vyvers.

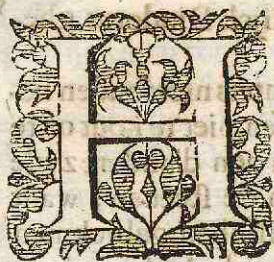
Doch soo wanneer alsze een generale Visscherije willen doen, soo ghevenze een snede aen de
hovenste Meer, ende aldus 't selfde sluytende, datter alleenlijck het water uyt loopt, ende de Vis-
schen blijven daer binnen, en aldus doenze aen alle de Meeren; waer doorze veel Visschen van-
ghen; soo datze een heel Jaer daer aen ghenoech hebben, en versenden mede een goet deel van
deselve: dit doenze als de grootste Somersche litten voorby is, en een weynigh voor de reghen, en
alfoo sluyten sy en vullen de Meerkens, ende de overgeblevene Visschen te len al weder voort.

Anno
1599.

*Van 't maken der Putten en Backen op verscheyde manieren, en van de bewaer-
plaetsen, ende de konstighe Ts-kelders, en diergelycke dingen voor geneuchte en playster.*

Cap. XXVIII.

Genesi
cap. 26.
libro 10.
796.

Et is een heel oudt dinck by de Hebreen, Griecken, Romeynen ende andere Natiën, het ghebruyck van de Putten, soo in de Stadt als elders; en men leeft in de Heylige Schrifture, dat den Patriarch Abram, daer vele heeft laten maken, die door bedrogh van de Phylitijnen ghesloten worden, daerom zijn se van Izaak wederom uytgheholt. Ende Pausania die schrijft, dat op de Marckt van Anticira, een Stadt in Focide, was een Put met een Fonteyn van springent water; en om dat dese plaetze niet van de stralen van de Sonne gheregeert was, daerom soo hadde hy een deksel van Pylaren onderstut.

De wateren om te drincken, moghen van Rivieren, Fonteynen, Meerken, ofte Backen zijn, sy moeten mede suyver, klaer, van een geneuchelijcke reuck en smaeck wesen, anders soo zijn se aen een menschen lichaem schadelijck; daerom soo moet men de loopende wateren, ende die van de Fonteynen die de Giara ghepresen hebben. Daerna volgen de Put-wateren, en van de gefuyverde Backen: want die zijn heel goet om te drincken, oock mede voor de kost, en eyndelijck die van de Rivieren, alwaer grootelijcks de goede Visschen toenemen, en voornamelijck de Karpers en Truyten, ende de Alen, die grootelijcks het water suyveren: daerom soo zijn se ongetwijfelt de besten. Pausania die schrijft van een Put in den Tempel van Nephtunus in Athenen, puttenien zout water; ghelijck mede in Caria by die van Afrodiena, en dierghelijcke plaetsen by de Zee: doch het is wel een wonderlijcke saeck, dat die van Nephtunus een seker gheluydt gaf, als het Ooste wint was.

libro 1.
fac. 58.

In die van Piacenza worden Putten van heel zout water ghevonden, waer van ze zout maken, door de kracht van 't vyer: daer zijn noch anderen in de Heuvelen van Volterra, drie mijlen na de Riviere Cecina, dewelcke, ghelijck mede Albertus getuyght in Italien, uyt heele diepe Putten tusschen de aerde gegraven zijn, en het Krijt, en gesso, 't welck die plaetse veel by-brenght, door de kracht van 't vyer soo wordt het heel wit zout, ofte het nu is dat daer onder zout-aderen zijn, ofte dat wel die wateren van de Zee Thirreno komen, die daer niet heel verre van daen leydr. Daer zijn veel zoute wateren by Alla van Inspruch, en in 't Hertoghdom van Lorenen, dat op de aerde de soete water-Rivieren loopen, ende daarna minder als een Man hoogh is, soo trecken ze die mer Wielen op, de zoute wateren, soo dat daer van daen wit zout komt door de kracht van 't vyer, en soo overvloedigh, dat ze die op veel plaetsen van Hooghduyts-landt senden, en elders: 'tselfde maghmen van Salzburgh segghen, alles zijnde plaetsen van ons onderhouden, waer van ze groote Inkomsten krijghen.

De Putten voor de bysondere Huysen mogen in 't middel van de Voorhoven, ofte aen de zyden van de Mueren, ofte aen de Inganghen, ofte op eenighe plaetsen by de Kelder wesen, ende andere dienstbaerheydt van 't Huys: doch op alle plaetsen, alwaer ze ghemaect worden, soo moeten se onder de schaduwe zijn, ende verre van alle morsicheydt, soo naturele als accidentelen die soude kunnen verrotten, en een quade qualiteyt aen de aerde gheven ofte aen 't water. En om eenighe grooter dinck te raken. De Put van Orvietto van Clemens den Sevensten, in puere steenen laten maken, is dieper als vier hondert bracen, alwaermen aen eene zyde daer te Paert ingaet, en aen de andere zyde soo komtmen daer op sonder eenigh beletzel: daer is noch een desgelycke in Turino van Piemont, alle beyde met groote onkosten gemaect, om springent water op een Bergh te hebben. Men kan op verscheyde manieren de Putten maken; doch wy sullen de beste maniere be-
thoonen, ende de vasten: maect een Radt van goede Delen, kruysweeghs en dubbelt, soo breedt als de Goot van de Put wesen moet, en daer van daen na buytenen, soo veel als de dichte van de mueren wesen moeten: welck Radt sal van onderen een omdraeyinge driehoekigh moeten hebben, met het voetsluck aen 't Radt vast, en een hoeck na 't lagen, ende de Diagonale van binnen. In 't eynde van de Somer, als de wateren magher zijn, soo salmen een hol maken, maer niet heel breedt, doch soo diep als de aerde toelaten sal, dat het niet omlaegh en glijdt, en datter de wateren niet uytloopen; alsdan soo salmen het bereyde Radt met d'omdraeyfels na onderen, en sijn pleyn na boven daer in setten, wel na 't Livel, en hier boven salmen begiunen de Goot te maken, ofte de mondt van de Put.

Dit beginsel moet men van uytghesochte ghebacke steenen maken, op datze hunne openinghe souden hebben, dogh seer droogh, en sonder malta een voet ofte twee: dogh so wannec wy vele aderen van water hadden, alsdan so salmen ze lagher maken, ofte wel met krijt metzelen; want op de eerste maniere gaet het water in de scheure, en dan loopt het door de holte van de ghekoochte steenen: en daer van daen na hoogen soo metzeltmen dat met goede zement en met zant; en alsdan soo wert de aerde dicht, en men laet in de binnenste delen grezi, om d'occasie wech te nemen, dat in 't handelen en putten, het water niet in de malte en vallen.

De aerde die binnen de Put is wordt inet ghemack daer uytgehaelt, dese omdraeyende met de hoeck om laegh, en so trecktmen het daer uyt, so de aerde mede als 't water, dat daer komt, met handt, Emmers, ofte met Meulentjens, en oock altemets met pompende uytgeput werden, en soo diep alst Radt gaet moetmen 't bemueren; men later mede andere maken: en aldus soo komtmen tot dat wit, datmen gheloof, dat het water beter is, en dat het nimmer meer ontbreckt: en daer moetmen op de gront een voet dick witte Gruys stroyen; op dat de modder van 't water op de gront soude gaen, ende dit blijft altoos suyver en schoon.

Hoe dieper dat de Putten sullen wesen soo veel te meer water sullen se hebben, ende die sullen lichter, schoonder en koelder wesen; om datse dan van veele aderen komen toeloopen, en sy suyveren sich door 't loopen datse doen; en sy behouden hunne koelte soose verre onder de superficie van de aerde loopen, alwaer de hitte weynigh is, en zijn des 's Winters lauw; om datse de wint niet en voelen, en het Ys op die deelen.

Op de voorst manieren zijnder heele diepe Putten in Piemont in 't Vicentino gemaeckt, ofte in Trevigiano, en in 't Vaderlandt van Friuli, alwaer steenaachtige aerden is, en wy hebben tot Udine de gemeene Putten soo ghelijck gesien; gelijk die van qualiteyt dertigh van onse passen onder de aerden; daer zijn andere in steenen Bergen ghegraven, tot veertigh passen toe. Maer in de Asper en Schotische Bergen boven Tivoli, alwaer een koude Beeck is, hebben wy uytgeholve Putten gesien om aemtocht te geven, op dat het de loop van 't waterleydinge van Claudius verswaeken soude; soo hoogh; darmen na onse experientie daer veerthien, ja tot seftien toe op de voorste vingers konde tellen, darmen aen de gront een steen smect, gelijk mede Leandro Albertus getuyght.

En om sich veel beter van de dwarsse wateren te versekeren, datse niet goet souden zijn; so salmen een banck van bewrochte krijt t'eenmael rondt om de Goot heen laten maken van 't Livel van de goede wateren tot opwaerts toe; ende tot laegh by der aerden: ende datmen daer een effen grondt maeckt van Rivier-steenkens, uytstekende, op dat alle de morsigheydt daer langhs loopen souden, en datse daer door de nature ofte door accidenten soude komen. En daermen hier boven om wel te staen twee maeckt, ofte drie graden van tamelijcke breede steenen, en mackelijck om op te gaen: en daer van daen tot na om hoogen soo salmen het vat van de Put verheffen, van een ronde gedaente, ofte achtkantigh; alhoewel de Goot van binnen rondt is. Hy vermach drie voeten hoogh te wesen, en ghemackelijck om water te putten, en oock mede om de perijckel van de kleyne kinderen wech te nemen, en om daer in te vallen, soo van de beesten als van eenige andere dingen.

Soo wanneer de Goten ofte Pompen van de Putten ghesloten zijn, dat het water daer niet in en quam, soo moetmen de buytenste steenen scherpen, en daer soertjens met een hamer op slaen; op dat het plaets voor 't water soude geven, doch soo dat het geheel werck geen letselen leyt, ofte schade gevoelt, dit is genoegh hier van gehandelt.

De Backen zijn plaetsen om 't water te bewaren, en gelijk Festus wil, zijnselso genaemt, om datse onder de aerde besloten zijn, en sy en hebben geen loopende wateren; dan alleen diese van de regen bewaren, dan soo loopense na 't zandt, ende daer na soo suyverense sich door de sponcie, gelijk Ulpianus seydt, de Backen zijn heel veel by de Ouden gebruyckt, daerom soo schrijft Paulusanius dat in Hiampoli van Focide alleen een Put hadde; maer de reste van de wateren diende om te wasschen, ende die om te drincken waren vergaderdensel des 's Winters van den regen.

Onder alle noodige dingen tot de Fortificatie worden die van de wateren gheloft; daerom soo heeft de nature voorlichtelijck een Regenback aen de Fortificatie van Corfu gegeven (wort aldus genoemd) van goede wateren: ende des Somers overvloedigh veel waters hebbende, om datse met de eerste Donder van de Lente vol worden; alwaer 't dat het des Winters niet en regende, en aldus duert het de geheele Somer, en oock mede de Herfts; op welke tijdt sy verdroogen; alhoewel het veel regende. En desghelijcks in Osoppo een Casteel in Friuli, van 't vermaerde Huys Savorgnana, is een Back uyt de steen gehouden, waer in meer als drie hondert vaten waters mocht.

De Backen kanmen op drie manieren maken, te weten, leegh, alleen met water, datmen vergadert, ofte vol met soet zant, en suyver; ghelijckmen hier tot Venetien doet: ofte wel Keye, ofte wit zandt, ofte scherre van heele harde steenen; hier van sullen wy op dese plaetse handelen. De leege Backen machmen op die plaetse maken alwaer het veel regent, ende die zijn voor vele menschen gelijk in Kloosters, en diergelijke andere, makende hunne Kaste ofte Libelle, alwaerse het water vergaderen, ende sy suyveren sich door 't zant; en gelijk als door sponcie, en daer van daen gaense dan in de groote Back, waer uyt men se putten kan.

Ende komende tot de constructie, de Backen worden op vele manieren gemaeckt, van dewelcke een van de beste voor Venetien bequaem sullen nemen: plaetse, op eenige plaets, ofte in eenighe Voor-hof ghenomen, ofte wel in een andere deel van 't huys datmen daer een vierkante Sloot maeckt, ofte van een ronde gedaente; want alsdan souden se beter de aerde tegenstaen, en so langh en breedt datter ghenoeghsaem water in kan, en men kan mede water van de dacken van de huysen vergaderen, en van de Galderye, ofte andere pleyne. Hoe dieper datse wesen sullen, soo veel te beter salmen daer het water konnen bewaren, alle de tijden des jaers; want sy sullen verre van d'alteratie van de lucht wesen: de Sloot moet wel vast op de gront wesen; ende na de middel hangende, ofte aen die zijde, daer de pomp gemaeckt moet wesen, diemen mede Gote noemt, alwaer men het water mede op treckt.

Anno 1594.

Festo.

lib. i. ff. de fonte. libro 10. fac. 793.

De grondt moet heel effen wesen, daer na moetmen daer een vloer van krijt maken, een voet dick, desgelijcks mede aen de zijde, maer een weynigh dunder, deselve gevende een weynigh van een voet aen 't achterste deel, en dat het op de aerde rust, gelijk d'omtreckfels van de Fortresse, en soo dicht datter geen gaten nochte scheuren zijn, ende datter in 't krijt geen splinter is, noch het minste sier; want als dese dinghen verrotten, soo en komen de wateren daer niet uyt, alwaer niet quaets in en komt, en d'een en andere van dese bancke worden metter tijdt door 't selfde gewicht vast.

Op de gront van de pompe van de Back, moet een breede steen leggen, als een dunne Moolensteen, een weynigh hol in 't midden: om alle het water t'samen te vergaderen; om dat dit het langhste deel van de Back moest wesen: die op een Level leyt, en altemets met steenen beleyt met kleyne gaetjens, op dat het water daer kan in komen oock van onderen tot bovnen, op dese vloer begint de Pomp, ofte gote van de Back van nieuwe wel-gebacke steenen, en suyver, en in wel-gewrochte krijt gheleydt, een voethoogh, ende soomen Malte ghebruyckten, met eenige gheftoote Gruys: om dat de wateren sich beter suyveren soose alleen door de holte der steenen loopen, ende rondt-omme de Pomp henen, daer salmen heel kleyn gruys smijten, op dat de wateren daer geen zant souden binnen brengen, en dereste van de Pomp daer van daen tot om hoogen toe moet bemuert worden met Krijt-deegh, om geen quade qualiteyt aen 't water te geven, ofte wel met gheftooten scherven, ende met ordinarschen ende goede steenen, die sich wel voegen om die circumferentie te maken, ende dat de Goten van binnen niet versmelten; op datse gheen quade qualiteyt aen 't water souden geven. Alle de spacie van de Back, tusschen de bancken van krijt, en de Pomp wort met zant vervult van een heel suyvere holte, en wit, ofte wel van een Beeck, ofte van een Riviere gesuyvert, en sonder een quade qualiteyt, en soo wanneer het noodigh waer van de beste, diemen daer rondt-omme soude mogen hebben, en soomen geen zandt en hebbe datmen dan daer heele sijne gruys in doet,

Soo het een gemeene Back sal wesen, en heel groot, gelijk aen de Palleyen van nooden is, en diegelijcke plaetse, soose daer de Kasse sullen maken, diese hier Libelle noemen, en die van 't water ghesnede, rondt-omme bemuert, en van gekoockte steenen verwulft, met slocht zant 't zelfde vervult, en so wanneer als het een middelbare back is, soo zijnder twee kassen genoegh, aen yeder zijde een, en aen de kleyne is genoegh aen een zijde, en sy moeten soo groot zijn datse een groote regen kunnen ontfangen; van dewelcke allengskens sy door dat zandt heen loopen, en daer latense de eerste onsuivering, en also voorders so suyverense sich in 't zant van de Back. Op 't verwulft van de Kasse moet een rondt ofte vierkante openinge gelaten worden, en soo breedt datmen daer binnen kan komen om die te suyveren van 't slick en modder; en daer na soo dectmen die weder toe soo van de zijde als boven.

Soo wanneer de wateren door middel van Tuboli ofte Gootjens vergadert werden, datse die door de dicke van de mueren in de Kasse brengen, soo kanmen daer een effen wegh om de Backen henen maken, en als een pleyn; doch so wanneerse op de Marckten sullen wesen, ofte op de Landen, ofte in de Voor-hoven, waer in men 't Reghen-water bewaert, ghelijck meestendeel hier tot Venetien geschiet, alsdan ist noodigh dat het Pleyn met gebacke steenen beleyt is, en in Malte geset, en dat het allengskens na de Kasse afloopt, oft na de Libelle: alwaerse door de gaten van het dexel van de Pillele in komen kunnen.

De Backen die leegh moeten zijn, gelijkse tot Napels, Genua, en andere heuvelachtige Steden onderhouden, ende vergaderen de wateren van de dacken van de huysen; die van Venetien willen alleen een Selicato hebben; en daer rondt-om de mueren van tamelijcke dicke, en wel met krijt bemetselt, ofte met Pot-aerde, en t'eenmael wel versien, hier van hadden de Ouden goet verstant, gelijkmen van de Vyvers sien kan, ende noch van vele overgeblevene bewaer-plaetsen, op dat het water nergens nyt soude loopen, en datse verwulft zijn, en bevloert, en de Libelle aen de hoecken, alwaer het water in komen kan.

Aen dese Backen maectmen een Casse, ofte Recettacoli, gelijk wy verhaelt hebben, vol Sagels ofte Rivier-keye, om dat de wateren hunne vuyligheyt voorwaerts souden senden, die in de Back gaen, en het sal beter wesen datmender twee gelijk maect, gelijk Plinius seydt, dat het de Ouden ghobrnycken, om dat de wateren van de eerste tot de tweede soude gaen, veel schoonder ende suyverder. Eenighe segghen datmen spongie moet maken, ghelijck zandt, ghelijck dat meest het water suyvert; doch sy verrotten, en maken wormen, en geven also een quade reuck en smaect aen 't water.

De andere Backen vermachten op d'eene of andere maniere maken, en datmen die met Rivier-keye vult, of sijn wit Sagels, en suyver, waer in 't water blijft, als in sijn eygen plaetse, en natuerlijcke tusschen de aerde: alwaerse sich suyvert, en bewaert lange tijdt, en het houdt sich des Somers koel, en des 's Winters lauw, soo dat het niet ghealtereert kan worden, van de lucht nochte van de winden. Aen de Back en Put-wateren moetmen aemtocht op de gront van de panne geven, gelijk wy verhaelt hebben, want als men daer uyt put so beweeght men 't selve.

Wy laten noch achter om te seggen door kracht van een heel noodige vermaninge, voor die gene daer over gestelt zijn om sorgh te dragen, en insichte op 't gemeene beste te hebben, en in sulcke noodigen dinck aen dese wonderlijcke Stadt van Venetien, die door onse inventie; met heel weynigh onkosten vermachten daer de Backen en Putten maken, soo voor 't bysonder als ghemeen: alwaer de zoute wateren van de burghwallen, en Beecken ongetwijfelt van hun selve, als door een natuerlijcke beweginge komen, en worden continuelijck allengskens soet, goet en smakelijk, daerom so en fullender nimmermeer wateren om te drincken ontbreken, alhoewel het schoon niet en regende,

regende, en minder om die met groote onkosten des Somers in Schuytkens aen te leyden, soo voor het gemeen als bysonder, hier van is genoegh geseydt.

Om dat de vermaeck-plaetse, so in de Paleysen van Heeren, en Edelluyden, als mede in de Stadt, Dorpen, en op 't Landt een vermakelijck dinck is om loopende waters te hebben, die van Fonteynen komen, 't zy het in de Voor-hoven, Thuynen, ofte andere plaetse is, daerom soo kanmen die
 10 felden op sulcke hooge en verheven plaetse hebben, die afdoppinghe om Fonteynen te maken mogen hebben; nochtans soo salmen die met konst bekomen, makende aen een zijde van een Heuvel ofte een andere verheve plaetse, op die maniere als wy van de Backen gheseydt hebben, en dat die mede met stof ofte zant vervult zijn, waer in het Regen-water vergadert en gesuyvert wort, en daer van daen worden se met gootjens na de gewenschte Fonteyne geleydt, om sich van de selven te dienen als het tijdt is.

Doch so wanneer wy op effen veldt zijn, alsdan so salmen de bewaer-plaetse op een afgesonderde plaetse buyten ofte binnen de Stadt maken; doch soo datse geen beletsel geeft, nochte morsigheyt, en voor alle van de aerde verheven, en van de Son bewaert; om dat de wateren sich verwarmen en bederven, in dewelcke men de wateren laet komen van de nagelegene dacken door Goten; waer doorse sich fullen sayveren, soo in de huysen als in 't gruys en zant, gelijk wy van de Backen ge-
 20 feydt hebben; en aldus soo salmen die op tijdt en plaers tot de geneughte konnen gebruycken, en behaghen van de Fonteynen, en om de Thuynen te besproeyen, en oock mede voor andere goede effecten.

De Ys-plaetse om het sneeuw te bewaren, en het Ys om die in de groote hitten te ghebruycken, ofte om een menschen lichaem te verquicken, ofte die op de tafel te ghenieten, kanmen op verscheide manieren maken; volgens de gelegentheyt en qualiteyt van de plaetse, ofte datse op verhevene Heuvels van de nature zijn, ofte wel konstigh gemaeckt, ofte wel op effen veldt, alwaermen die metter handt verhooght, ghelijckse in 't Ferrarese doen om die van de wateren en morasschen te verheffen. 'T zy op wat plaetse datmen die make, soo moetmen een plaetse sonder Sonne kies-
 30 sen, en na den Noorden, en alwaer dichte Boskens zijn en groene Boomen, die altoos veele schaduwe bybrengen.

De groote van d'Ys-plaetse moet soo groot alst van nooden is wesen, ende meer, en sy zijn beter van een ronde ghedaente, hoe dieper datmen die maken kan hoe veel te beter datse wesen sullen,
 30 en koelder, gelijk wy van de Putten geseydt hebben. Het Vat moet met steenen bemetselt wesen, en met Kalck ofte Krijt, ende met Strooy ofte een bedeckt verwulft, en daer boven om die te beschermen een dexel van Strooy gemaeckt, ofteriet heel dicht; doch soo wanneer het d'onkosten vergrooten, so salmen de kelder met krijt bekleen, ofte met een seker soort van aerde op ordere gestelt, en het verwulft met hout gemaeckt, gelijk een Pyramide, en met riet bedeckt, met een ander diffensijf noch hooger. Yeder een der selver moet twee deuren hebben; te weten; een door de wegh een weynigh verre, en na het deel daer de meeste schaduwe is, en d'andere eygen; kleyn en nauw, ghelijck als aen de nauwe Gevangen-huysen zijn, waer na men neerwaerts gaet om 't ys te leggen, en heel dicht toe, op dat soo wanneer als d'een open is en d'andere toe, datmen daer in en uyt kan gaen sonder dat u de buytenste lucht beschijnt, en dat meest op de middagh.

Op de gront van de Ys-plaetse moetmen een vloer van duerent hout maken, daer dwars over heen leggende andere kleyne houten waer op het ys over moet gaen, en de sneeuw met strooy ofte wel alleenlijck die door de temperatie wel bewaert wordt. Op de gront van die plaetse, wesende aen de zijde van de Berghen, dat het eenigh uyttocht heeft; op dat het water van het Ys ghesmolten, oft van sich selven, ofte in 't handelen kan druypen en uytgaen sonder datter de lucht van
 40 buytenen in komt; doch als het laegh is als dan so laet men eenige spacie tot de vloer toe, op dat die wateren van deselfde aerde soude verteert worden, en om die noch beter te vergaderen, soo moetmen een Putjen een weynigh onder de aerde maken.

Ll 2 Van

Van eenighe Machine, ende van oude en bedendaeghsche, sekerder om het water hoogh ende leegh te doen verheffen.

Cap. XXX.

Vita di
Marcello.
libro 9.
cap. 1.
libro 1.
cap. 1.

Onder de Ouden zijn de eerste geweest, die de materie van de Machine by der handt ghenomen hebben, zijn gheweest Eudofus Guidio, Archita Tarentino, Thesibio en Archimede Siracufano. Plutarchus die seydt, dat Plato (die met zijn Goddelijck verstant, vele dinghen ghevonden heeft, gelijk Vitruvius verhaelt) is seer bedroeft geweest, dat de eerste twee met de konst van de Machine de hooghste secreten van de Landt-meterije wech-ghenomen hadden, (t gene gelijk wy geseydt hebben) aen de speculatie van de dingen diemen meten, en also door hulp van de Mekanichen onder de voet gebrocht hadden; ghelijck als ofze handt-konsten van nooden hadden. En daerom van dien tijdt af zijn de Mekaniche van de Philofophie mispresen, en t eenemael van de Landt-meterije afgesondert, waer door het ghebeurt dat een goet ghedeelte der selver vernieuwt worden, door de konste van de Oorlogh, ghelijckmen in Vitruvius siet, en van de daedt selfs bespeurt.

libro 9.
cap. 9.
libro 10.
cap. 12.
libro 7.
cap. 37.

Nu soo fullen wy in 't korte yets van de Machine raken, en Instrumenten om 't water te verheffen, ende om die dinghen kracht en beweginghe te gheven, die tot ghebruyck van de Fonteynen, tot playsier van de Thuynen komen, die van Ctesibio Alexandrino ghevonden waren, ghelijck Plinius en Vitruvius ghetuygen, seggende: *Nec tamen haec sola ratio Ctesibii fertur exquisita, sed etiam plures, & variis generibus aliae, quae ab eo liquor pressionibus coacta, spiritu effere à natura mutatos effectus ostenduntur: uti merulam, quae motu voces edunt, atque engibata, quae bibentia tandem movent sigilla, ceteraque quae delectationibus oculorum, & aurium sensus eblandiuntur,* en waerlijck sy en konnen niet als van eeuwighe onkosten van Heeren en Meesters der selver wesen.

Waer op den vermaerden Heer Cardinael van Este, sijne heele schoone wijn-plaetsen van Tivoli ghemaect hebbende, met heele kostelijcke Gebouwen en Thuynen, en heeft daer noch soo veel konstighe, eerlijcke onthoudinghe by-ghevoeght, datze alle daghen tot Romem quamen, om datze afvallende wateren sien, ghelijck Sundtvloeden, Meerkens, Vyvers van verscheyde soorten, Fonteynen, ware en vercierde opspringhels; stof-regen, waer door wy de Regen-boogh sien, en men hoorter Musicale Instrumenten van vele soorten, beweginghe van vele Gedierten, en Beelden, die op duysent manieren water spuwen; welcke dinghen een groot ghesichte en geneuchte maken.

libro 16.
243.

libro 19.
cap. 4.

Het soecken der wateren en Fonteynen, en Putten, en andere onder-aerdsche plaetsen, is een heel oude dinck; want Strabo die schrijft, dat ten tijden van Oorlogh, de Arcadi van Fenicia, namen het water van een Fonteyn door een loode Pomp, breedt aen de mondt, ende omleegh nauw, met noch een gat aen de grondt, alwaer een seker Instrument van leer was, dat water hadt dat uyt de Pomp quam. De Ouden, gelijk als Plinius schrijft, putten de Put-wateren, gelijkze noch hendaeghs in die Contreyen doen (want het gebruyck van het Touw en was daer niet, nochte de Emmers) ofte met Buffen, dieze van onderen tot bovenen opbliesen; ofte eyndelijck met de Pompen, gelijkze in de Schepen doen, en om de diepe plaetzen te droogen.

Emble-
mata. 28.

libro 10.
cap. 12.
cap. 27.

Men kon de wateren op vele manieren doen springhen; op dit propoost heeft Nicolus Taurellus gheseydt, van laegh komt het omhoogh; ja de Barbaren ghebruycken verscheyde Machine en Instrumenten, ghelijck als in Egypten, om de wateren van Nilo te verheffen, om hunne Landen droogh te maken, en de Thuynen; doch wy sullender eerst van drie handelen, die kracht fullen hebben om die heel hoogh te doen springhen, en altoos in de Goten besloten: en dit zijn als de opblasinghe, de molentjens, van dewelcke Vitruvius en Nero ghehandelt hebben, in de spiritele Machine en andere Fonteynen, ghelijck wy noch noemen fullen. De Machina van de opblasinghe, bestaet in een Radt van vijf tot ses Diametrische voeten, ende door de kracht van 't water omghedraeyt: aen de Perno der selver is een Zanca met twee spattole met Peper-huyskens, ofte metale Bekers, aen een arm vast gehecht, daermen dan een groot deckfel maect, waer uyt de mouwe komen, en dat daer een beweghent Dierken is boven de bekertjens, en boven op het deckzel, alwaer de opper-Goot is, die water onfanght.

Alsdan met het bewegen van 't Radt in twee Zanchetti draeyende, d'een teghen d'andere; ende dese voeren de twee armen voort, die de wateren in de twee Bekers opblazen, en dese staen altoos onder 't water, waer door 't gebeurt, dat die in 't catino komt, om d'een en d'andere kelck te naderen, die niet weder derwaerts kan gaen, om de animella, boven de kelck, en op de grondt van het catino, ende om dat daer altoos door kracht water by-komt, en in de grootste Goot gaet, en loopt over-al waer het van nooden is. Een dierghelijcke Machine plachter te wesen aen de water-plaetse, die boven de Thuyn liep. Als nu Ternità van de Bergh in Romem, die twee Fonteynen in de Wijngaert van 't Huys Medici maectken.

Tot Praga, alwaer de Keyserlijcke Stoel is aen een Toren ghefondeert, in de Riviere Molda, is een heel konstigh Machina om water op te heffen, die heeft een Radt mer stralen ghemaect, met plancken en hoepels, ghelijck die van de Molens zijn: in de vloedt der selver (binnen de Toren) is een tandigh Radt van vijf Diametrische voeten, die uytstorten rochella, waer aen staet een Fuso van veel hout, driehoekigh, vijftigh voeten hoogh, boven 't selve is een Radt van vier voeten, met tanden daer rondt-om, die een ander rochello uytwerpt aen 't gat der selver; aen 't beginne is een sterck Radt, kleynder als 't andere, en dese heeft een wijde sloot met yfers gewapent, met weynigh tanden; en daer is een ander dierghelijcke omlaegh onder 't water, en van 'teen tot 't ander is een yfere ketting, met eenige Peper-huyskens.

Met het bewegen van 't eerste Radt roertmen de Raetjens, ende d'andere Raden, ende de ketting van dicke ringhen gemaect, alwaer yeder braccio Peper-huyskens begrepen zijn, die van hoogh na beneden gaen door twee Goten, die recht op de voeten staen, verhooghen sich, en houden het water dat aen de voet van de Pomp in komt, en brenghet het daer van daer na boven, alwaer het in een gorna gaet, en dan soo gaet het na omlaegh door een andere Pomp, en in de sloot, die die tot een schoone Fonteyne leydr, met metale Beelden op de Marckt, en elders voor gemack en gieraet: waerlijck dese Machina gaet met heele schoone order, en om dat de konst in de Pomp verholen is, en dat het water niet en springt nochte stort; en oock mede, dat die van Vitruvius genomen is, nochtans soo iffe waerdigh om na te volgen. Daer is by-na een dierghelijcke boven de Riviere Traba in Lubeck van Pomerania, en door onder-aerdsche aenleydinge, isze het heele Huys dienstbaer, als Fonteynen. In dierghelijcke maniere halenze de wateren uyt de Putten aen de Zout-keten van Baviera, doch sonder Pomp.

libro 9.
cap. 11.

Tot Florenzen en Siena, en meest aen de Gasthuysen ghebruyckenze de Machine met Ketenen, en breede Emmers, van yzer en koper. In Brugia van Vlaenderen, ghebruyckenze het Gebouw met vele Emmers, en met de beweginghe van 't Paert, halenze heel veel water uyt, die met Loode Gotten door de heele Stadt verspreydt is: en van de Riviere Tago, door de Machine puttenze water, die aen veel deelen van de Stadt van Toledo dienen. En in Cypers doenze het met een yzere ketting, met Emmers van gebacke aerde, en van beesten omgedraeyt, by-na ghelijck die van Vitruvius, doch wy prijsen mede, datter by de Pompe andere Instrumentjens zijn.

Van de Machina van Gonfietti van Vitruvius beschreven, en van Herone kanmen andere Machinen maken, veel sterckerder, en meer waters als desen opbrengende. De beweginghe moet een Radt wesen, van 't water omgedraeyt, en van 't beginne van sijn Polo moet het een zancone hebben, die een ander yzer bewaert, heel saght, en dat het aen yeder hooft twee zancone heeft, d'een teghens d'andere, die twee pistellen van de Pompe oplichten, ofte wel dat het zancone van 't Radt, een ander Instrument roert, en dat het een fusello bilicato van 't beginne omdraeyt, waer aen dwers over een kruys gehecht is, die hoogen en lagen, die in twee Pompen loopen, ofte in 't fondibulo in een kasse onder 't water gheleydt, met de animelle op de grondt, welcke Pistillen drucken, als het water nadert, en sy senden die in een groote Goot, dieze op hunne gedefineerde plaetsen leydt.

Een by-na dierghelijcke Machine heeft mijn Vader zaligher my verhaelt, dat hy die tot Buda ghesien heeft in Hongarijen boven Danubio ghelegen, uytgenomen dat het water van de kaskens van de water-raden verhooght waren; ende daer van daen gietenze die in de Kasse van de Pompe, van dewelcke sy sich diende om water aen 't hooft te gheven, ende aen de Fonteynen, die op de Bergh waren, en daer van daen gingh het in de Back, en daerna in de Vyver, en eyndelijck aen den Thuyn, alle wesende Konincklijcke plaetsen, ende verder als een schoot van een Musquet van de Riviere.

Tot Possau, een Stadt ghelijck wy gheseydt hebben, tusschen Danubius en Enno, hebben wy die op veel plaetsen bereyt gesien, Pompen met hunne animelle, die metter hant gepompt worden, met het omgaen van deselve aen heele diepe putten, om dat de plaetse hangt, en verheven is van het Livel van alle beyde de Rivieren, en sy brenghet by heel veel water voor 't gemeen en bysonder. Dit onderhoudenze mede op vele plaetsen van Hooghduyts-landt, 't gene voor de Winckels van 't Huys konnen dienen, en datze het water omhoogh dragen.

Men kan noch mede vele andere Machine maken, onder dit gheslacht van gonfietti, ofte van hout, ofte van metael, die nochtans van eenighe kosten zijn, en nochtans na ons goetduncken niet duerende, door de kracht van de beweginghe; ende daerom in 't maken van de Machine, en van Instrumenten, soo om 't water te verheffen, als voor andere effecten, soo moetmen sich niet verre van de natuerlijcke beweginghen begeven; ofte van de ronte, want sooze niet violent en zijn, soo konnenze langh dueren.

Om dat, ghelijck wy dickmaels geseydt hebben, op vele plaetsen in de Zee-Fonteynen, van loopent water komen, en heel soet om te drincken; en het en is geen licht dinck voor de menschen, om sich van 't selve te dienen: doch soo daer geen diepte genoegh en is, soo salmen een Goot daer achterwaerts laten gaen, van sterck hout, loot, of koper, op dat het onder 't water soude blijven; aen de voet der selver moet een Hoet vast ghemaect wesen, ofte een kopere Trechter met een wijde mondt neerwaerts, ende dat het effen komt waer het soet water is, en aen 't bovenste deel van de Goot moet een ander Var wesen, ghelijck een Mossel, van Koper, tamelijck groot: waer door dat op dese maniere het water verteert zijnde, van de opgesetten hoet, so sal door de Goot het soet water gaen, en het sal in de Mossel komen, waer van men sich na sijn gelieven sal konnen dienen. De

cap. 9.

REGISTER,

Der Capittelen, die in 't derde Boeck van 't eerste Deel begrepen zijn.

- V**An de uytmuntenheyt der oude Bouwingen, soo in 't gemeen als bysonder, hoedanighen Lof het wel Bouwen toe komt, en van de soorte der bysondere Gebouwen, Cap. I. f. 219.
- Van eenige consideratie der opsichte in verscheyde Landen, tot gebruyck van de bysondere Gebouwen, van de gefontheit des Loghts, ende hoedanigh hunne voorplaten moeten wesen, op datse alsoo bequamer souden zyn om daer in te wonen, Cap. II. f. 223.
- De bysondere beschryvinge, ende af-beeldingen van de Huysen der oude Grieken, de gedaente en 't gebruyck der deelen, die daer toe behooren, Cap. III. f. 226.
- Van eenige Huysen die heel heerlijck van de oude Romeynen gemaect zyn, de beschryvinghe ende de bysondere Raetsluyden Huysen, Cap. IV. f. 232.
- Van de voornaemste Deelen der Roomsche Huysen, en hoeveel die in veranderinghe van tyden, van malkanderen in 't gebruyck verscheelt hebben, Cap. V. f. 236.
- Van de aensienlijckheydt in 't alghemeen, van de Hooven der voornaemste Heeren in Italiën, soo tot Roomen, Napels, Genua, Milanen, als oock tot Venetien, Cap. VI. f. 240.
- Van een *Palley*s van den voornaemsten Generael, door de E. E. Heeren *Corneri* te Venetien, ende een andere van de E. E. Heeren *Storpi* tot Florencen, gemaect, Cap. VII. f. 244.
- Van de Gestichten der *Palley*sen, voor de voornaemste Heeren van Spagnien, Vranckrijck, Hooghduytslandt ende Poolen, Cap. VIII. f. 250.
- Van de bequame gronden voor de bysondere Gebouwen, van de gedaente ende voleyndinge der selver in 't gemeen, Cap. IX. f. 254.
- Van eenige Af-beeltenissen en Timmerasie tot Vicenza, d' eerste van tamelijcke groote, de tweede op een peramidale Gront, ende de derde op een hoeck-achtige Gront, Cap. X. f. 256.
- Van eenighe Af-teekeningen ende Gebouwen, d' een op een lange Plaetse tot Bergamo, ende een ander tot Genua, ende van eenige andere, Cap. XI. f. 262.
- Van de cer ende het gemack der Gebouwen, die in de Dorpen staen, ende van hunne geslaghten, ende van 't Raurenteno van Plinius Cicilio, ende van de verkiesinge ende gronden der selver, Cap. XII. f. 266.
- Van de gedaente ende verdeelinghe der dorpelijcke Huysen, ende de beschryvinge, d' een by Lonogo, ende 't ander by Padua, Cap. XIII. f. 280.
- Van een Dorpelijk Gebouw op Renta gelegen, ende een ander by 't Casteel Franco, ende het derde by Strabo van Trevisano, Cap. XIV. f. 276.
- Van 't profijt en gemack van 't Landt, ende van de gheslachten der oude Boeren Huysen, ende van de bequame gedaenten onser tijden, Cap. XV. f. 282.
- Van een heerlijck Landt Gebouw tot Villa Verla, ende een tot Loregia, ende een ander tot Peraga, het vierde tot Senfe Dona di Piane, Cap. XVI. f. 286.
- Van een Dominicael ende Landt Gebouw tot Poisaolo, in 't Trevisano, ende een met groote Ingangen, ende van de voornaemste deelen der Land-huysen, Cap. XVII. f. 292.
- Van de Klee-kamers, Ingangen, Voorhoven, Portalen, Gangen, Zalen, Opper-zalen, Galderyen, ende andere voornaemste Deelen, tot gebruyck van de bysondere Gebouwen, Cap. XVIII. f. 302.
- Van de verdelinge der Camers, Bybliothecken ende hunne mate en hooghte, als mede andere Plaetsen tot dienst-baerheyt van 't Huys, Cap. XIX. f. 306.
- Van de grondt en bequame gedaenten van verscheyde manieren der bysondere Trappen, op de maniere van onse tyden, ende eenige der selve van den Autheur geinventeert, Cap. XX. f. 312.
- Van de opper ende kleyne Deuren, van de Gebouwen, van de Vensters, Schoor-stenen, en van 't Licht, op de oude ende onse manieren, Cap. XXI. f. 318.
- Van de Wegen die een Mensche op 't Landt tot de Gebouwen leydt, ende van de Voorhoven, Thuynen, Luft-hoven ende andere dingen, tot het gebruyck der selver, Cap. XXII. f. 322.
- Van de Thuynen, Citroen-hoven, ende hunne gedaenten ende verdeelingen, van 't Planten ofte Pooten der Ouden, ende oock van die van onse tyden, ende van de Natuere van eenige Planten, Cap. XXIII. f. 325.
- Van de Voorhoven, Galderyen, Wandel-plaetsen, Windt-plaetsen, ende andere geneugelijcke Deelen, oock mede van die het geluyt ofte weder-klanck van den Echo geven, Cap. XXIV. f. 328.
- Van 't springen der Wateren, en hunne Natuere, ende van de schoone ghelegentheyt der selver, voor den Mensche gebruyck, ende dat men de quade qualiteyt moet schouwen, Cap. XXV. f. 331.
- Om het onderaartsche Water, konstelijck te vinden, ende van de beste maniere der selver, ende om hunne aenklevingen lichtelijck te weten, Cap. XXVI. f. 335.
- Om het Water op verscheyde manieren by de Ouden aen te leyden, ende van de beste manieren, om 't selve in onse tijden te doen, volgens verscheyde Landen, Cap. XXVII. f. 338.
- Van de maniere om 't Water te vergaderen, ende van 't schoon maecken der Water-leydingen en Gouten, ende om konstighe Fontheynen, Vyvers, en Meertjens te maecken, Cap. XXVIII. f. 342.
- Van 't maecken der Putten ende Backen op verscheyde manieren, van de bewoon-Plaetsen ende konstighe Eys-Kelders, ende diergelijcke dingen, voor genughten ende playfier, Cap. XXIX. f. 346.
- Van eenige oude ende hedendaeghsche Machine, ende seeckere Instrumenten, om het Water hoogh ende laegh te doen verheffen, Cap. XXX. f. 350.